

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK DEVLETİ'NDE
BAŞKADILIK

Doktora Tezi

SONGÜL AKYURT

İZMİR – 2023

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MEMLÛK DEVLETİ'NDE BAŞKADILIK

Doktora Tezi

SONGÜL AKYURT

DANIŞMAN: PROF. DR. FATMA AKKUŞ YİĞİT

İZMİR – 2023

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Memlûk Devleti’nde Başkadılık” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerkere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

10/08/2023

Songül AKYURT

ÖZET

Doktora Tezi

MEMLÛK DEVLETİ'NDE BAŞKADILIK

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Kadılık müessesesinin kurumsallaşma süreci Hz. Peygamber döneminde başlamış ve zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle gelişimini sürdürmüştür. Kadılık ve buna bağlı olarak ortaya çıkan kadilkudatlık (başkadılık) müessesesi ilk olarak Abbâsîler döneminde ihdas edilmiştir. Başkadılık müessesesi ile ilgili en önemli değişiklik Memlûkler döneminde yaşanmıştır. Sultan Baybars, Memlûk hukuk sisteminde yeni bir uygulama geliştirerek daha önce örneğine rastlanılmamış bir adlî teşkilatlanma sistemini yürürlüğe koymuştur.

1265 yılında uygulanan Dört Başkadılık sisteminde Sultan Baybars, başkent Kahire'de her Sünnî mezhep için birer başkadı tayin etmiştir. Dört Başkadılık sisteminin kurucusu olan Memlûkler, Sultan Baybars'ın yapmış olduğu bu yeni adlî yapılanmayla başkadılık müessesesine yeni bir soluk getirmişlerdir. Sultan Baybars, bununla da yetinmeyerek adlî sistemde hızlı bir teşkilatlanmaya giderek Dört Başkadılık sistemini başkent Kahire'nin ardından ülkenin en büyük ve stratejik şehirleri olan Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus'da da sistematik bir şekilde uygulamıştır.

Bu tezde, Sultan Baybars tarafından 1265 yılında başlatılan Dört Başkadılık sistemi, Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarının oluşum ve gelişim safhaları; başkadıların tayin-azil gerekçeleri, hil'at törenleri ve görev alanları ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Memlûk Devleti, Başkadı, Hukuk, Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye, Trablus.

ABSTRACT

Master of Philosophy (PhD)

THE OFFICE OF CHIEF JUDGE UNDER THE MAMLÛK STATE

Songül AKYURT

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of History Program

The institutionalization process of the qadi office which started during the Prophet's era, continued its progress with various changes and transformations over time. The qadi and the related institution of qadilqadat (chief judge) were first established during the Abbasid period. The most important change regarding the office of chief judge was experienced in the period of the Mamluks. Sultan Baybars developed a new practice in the Mamluk legal system and put into effect an unprecedented judicial organization system.

In the Four Chief Judgeship system, which was put into effect in 1265, Sultan Baybars appointed a chief judge for each Sunni sect in the capital Cairo. The Mamluks, who are the founders of the system of Four Chief Judgeship, brought a new perspective to the office of the Chief Judge through this new judicial restructuring by Sultan Baybars. Sultan Baybars, unfulfilled with this, went further with the reorganization through systematic expansion of the Four Chief Judgeship system in the largest and strategic cities of the country, namely Damascus, Aleppo, Alexandria and Tripoli.

This thesis examines the system of the Four Chief Judgeship initiated by Sultan Baybars in 1265; first in the capital Cairo and then expanded major cities of Damascus, Aleppo, Alexandria and Tripoli, through the deep analysis of the grounds for appointment and dismissal of the chief judges, hil'at ceremonies, and their duties.

Keywords: Mamluk State, Chief Judge, Law, Cairo, Damascus, Aleppo, Alexandria, Tripoli.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SINAV TUTANAĞI	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	IX
ÖNSÖZ.....	X
KAYNAKLAR.....	XVI
GİRİŞ.....	1
MEMLÛKLER ÖNCESİ BAŞKADILIK MÜESSESESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ.....	1
1. BÖLÜM.....	5
MEMLÛK DEVLETİ'NDE DÖRT BAŞKADILIK SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI.....	5
1.1. KAHİRE BAŞKADILIĞI	5
1.2. DIMAŞK BAŞKADILIĞI.....	18
1.3. HALEP BAŞKADILIĞI	20
1.4. İSKENDERİYE BAŞKADILIĞI.....	22
1.5. TRABLUS BAŞKADILIĞI.....	24
2. BÖLÜM.....	27
BAŞKADILARIN TAYİN GEREKÇELERİ	27
2.1. BAŞKADI NÂİBLİĞİ.....	28
2.2. AİLE (AKRABALIK) BAĞLARI	41
2.3. SULTANLARIN VE DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİ	66
2.4. RÜŞVET	73
2.5. DİĞER GEREKÇELER.....	82
3. BÖLÜM.....	84

BAŞKADILARIN HİL'AT TÖRENLERİ.....	84
3.1. KAHİRE BAŞKADILARI	84
3.2. DIMAŞK BAŞKADILARI	87
3.3. HALEP BAŞKADILARI	91
3.4. İSKENDERİYE BAŞKADILARI	92
3.5. TRABLUS BAŞKADILARI.....	92
4. BÖLÜM.....	95
BAŞKADILARIN GÖREV ALANLARI.....	95
4.1. ADLÎ GÖREVLERİ.....	95
4.1.1. Hüküm Verdikleri Medreseler	97
4.1.2. Dava Çeşitleri.....	102
4.1.2.1. Dinî Davalar	102
4.1.2.2. Miras Davaları	112
4.1.2.3. İş Davaları.....	114
4.1.2.4. Yetim Malları ile Alakalı Davalar.....	115
4.1.2.5. Boşanma Davaları.....	116
4.1.2.6. Vakıflarla Alakalı Davalar.....	116
4.1.2.7. Siyasî-Askerî Davalar.....	118
4.1.2.8. Arazi (Mülk) Davaları	119
4.1.2.9. Yolsuzluk Davaları	120
4.1.2.10. Vergi Davaları.....	121
4.1.3. Memlûk Yargı Sistemine İhlaller	121
4.2. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLERİ	127
4.2.1. Muhtesiblik (Hisbe).....	128
4.2.2. Nâzirü'l-Mâristân.....	130
4.2.3. Vekîl Beytûlmâl.....	131
4.2.4. Nâzirü'l-Evkâf.....	132
4.2.5. Nakîbü'l-Eşrâf.....	134

4.2.6. Nâzirü'l-Kisve.....	134
4.2.7. Hatiplik	134
4.2.8. Şeyhüşşüyûh	138
4.2.9. Müftülük.....	142
4.2.10. Vezirlik.....	143
4.2.11. Nâzirü'l-Hizân	145
4.2.12. Sır Kâtibliği.....	147
4.2.13. Nâzirü'l-Ceyş	150
4.3. EĞİTİM İLE ALAKALI GÖREVLERİ	153
4.3.1. Müderrislik	153
4.3.1.1. Kâhire Başkadıları	154
4.3.1.2. Dımaşk Başkadıları.....	169
4.3.1.3. Halep Başkadıları	211
4.4. DİĞER GÖREVLER.....	214
5. BÖLÜM.....	219
BAŞKADILARIN GÖREVDEN ALINMASI	219
5.1. İSTİFA.....	219
5.2. TUTUKLAMA.....	224
5.3. YOLSUZLUK.....	228
5.4. DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİNİ KAYBETME	234
5.5. TERFİ VE TENZİLLER	238
5.6. DİĞER GEREKÇELER.....	242
SONUÇ	245
BİBLİYOGRAFYA.....	251
EKLER	261
ÖZGEÇMİŞ	290

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.mlf.	: Aynı müellif
Alm.	: Almanca
Arap.	: Arapça
b.	: Bin, İbn (oğlu)
Bkz	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Ç.Ü.	: Çukurova Üniversitesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Fran.	: Fransızca
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İSAR	: İstanbul Araştırma ve Eğitim Vakfı
ILS	: Islamic Law and Society
JAOS	: Journal of the American Oriental Society
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
ts.	: Tarihsiz/ Tarih yok
TİD	: Tarih İncelemeleri Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
yy.	: Yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Arapça'da kâza kökünden türeyen kadı, hukuk (fıkıh) terimi olarak insanlar arasında meydana gelen anlaşmazlık ve davaları adalet hükümlere göre çözümlmek için yetkili makamca tayin edilen kişiyi ifade eder. Kadıların kadısı anlamına gelen kadılıkudat (başkadı), kadıların tayin, terfi ve azilleriyle yetkili kimseye denilmektedir. İslâm tarihinde başkadılık müessesesi ilk defa Abbâsîler tarafından ihdas edilmiştir. Memlûk Devleti idaresinde ise müessese Sultan Baybars'ın Dört Başkadılık sistemini hayata geçirmesiyle, tarihinde daha önce tecrübe etmediği birtakım değişiklikler ve dönüşümler yaşamıştır.

Memlûk Devleti'nde başkadılar, dinî, hukukî ve ilmî bir teşkilât olan Erbâbü'l-vezâîfî'd-diniyye'nin başında bulunurlardı. Böyle önemli bir teşkilâtı temsil ettikleri için genellikle Memlûk sultanları ve devlet ricâli tarafından saygı görürlerdi. Başkadıların en temel görevi hüküm vermektir. Bununla birlikte saltanat değişikliklerinde Memlûk sultanlarının meşruiyetinin sağlanmasında başkadıların önemli yetkileri de bulunmaktaydı. Bir sultanın görevden alınışında ya da bir emirin sultan ilan edilmesinde başkadılar halife ve Memlûk emirlerine danışıp onlarla ilgili vesikaları kaleme alırlardı. Halife yeni sultana biat ettiği zaman başkadılar da hazır bulunurlar ve şahitlik ederlerdi. Yani biat ve azil öncesinde yeni bir sultanın belirlenmesi hususunda başkadılar da iştirake edilen kesimlerin arasında yer alırlardı. Başkadılar bazen Memlûk sultanları ile büyük emirler arasında meydana gelen taht kavgalarında, isyanlarda ve ya siyasi gerginliklerde kimi sultan olarak görmek istiyorlarsa açık açık ona destek vererek fetva veriyorlar ve böylelikle yeni sultanı belirleyeceği konumda bulunuyorlardı. Bununla birlikte başkadıların içinde bulunduğu ulemâ sınıfı Memlûkler ile halk arasında bir köprü vazifesi de görüyordu. Memlûkler halkın siyasî olaylara karşı tutumunu genellikle başkadıların vasıtasıyla öğreniyorlardı. Memlûk sultanları ve devlet adamları, başkadıları genel seferberlik zamanlarında halka seslenmek ve yardım toplamak amacıyla görevlendirilebiliyorlardı. Yine siyasî arenada başkadılar elçilik vazifesi görerek diplomatik ilişkilerde arabulucuk görevinde de bulunabiliyorlardı.

Memlûk Devleti'nde başkadılık müessesesini konu edinen bir çok çalışma gerek yurt içinde gerekse yurt dışında yapılmış bulunmaktadır. Bugüne kadar yapılan tüm araştırmalar hedef konunun çeşitli yönlerini aydınlatma amacı güderek belirli tarih

aralıklarını ele almış ve nitelikleri ölçüsünde bunu başarmışlardır. Vücuda getirilen hiçbir çalışmanın başkadılık müessesesini bir süreklilik içinde ele almaması gerek Memlûk tarihi gerekse Türk-İslâm müesseseleri tarihi açısından önemli bir eksikliğin süregelmesine sebep olmuştur. Yapılan çalışmalar yaklaşık üç asır hüküm süren Memlûk Devleti tarihinde 132 yıl süren Bahrî Memlûkler (1250-1382) döneminin Kahire ve Dımaşk başkadılıkları ile sınırlı kalmış, Burcî Memlûkler (1382-1517) olarak adlandırılan ve devletin ikinci dönemini kapsayan 135 yıllık süre ise kapsam dışında tutulmuştur. Bununla birlikte Sultan Baybars'ın başkent Kahire'nin ardından Dört Başkadılık sistemini Dımaşk, Halep, İskenderiye, Trablus, Hama, Humus, Kudüs, Kerek, Safed, Baalbek, Şevbek, Gazze, Dimyat, Mekke ve Medine gibi önemli şehirlerde de yürürlüğe koyduğu bilinmektedir. Biz ise çalışmamızı yalnız başkent Kahire ve Memlûklerin ikinci büyük şehri olan Dımaşk ile sınırlı tutmayarak Halep, İskenderiye ve Trablus şehirlerinin başkadılarını da ekleyerek ilgili konuyu yalnızca sınırlı bir dönemi ilgilendiren bir husus değil, neticeleri ve etkileri bakımından tarihi süreklilik içerisinde önemli bir parçayı teşkil edecek şekilde, öncesi ve sonrası arasında birleştirici bir halka işlevi görecektir tarzda ele almayı uygun gördük.

Kahire başkadılığı dışında bahsi geçen bu dört şehrin başkadılıklarını ele almamızın bir takım nedenleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Memlûk kaynaklarının bize vermiş olduğu bilgiler doğrultusunda hazırladığımız ve çalışmamızın ekler kısmında göstermiş olduğumuz başkadıların tayin ve azil listeleridir. Ayrıca tayin ve azil listelerinin oluşturulup takip edilmesinde tabakat ve teracim eserlerine nazaran Memlûk kroniklerinin daha net ve sahih bilgiler vermesi çalışmamızda yoğun olarak neden kroniklerden istifade ettiğimizi de açıklamaktadır. Bu listelere göre Memlûk müverrihlerinin bu şehirlerle alakalı bilgi akışını başkent Kahire'ye yakınlık, büyüklük ve önem sırasına göre Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus şeklinde vermesi çalışmamızı bahsi geçen bu beş şehir ile sınırlandırmamızın en önemli nedenidir.

Söz konusu bu büyük şehirler, sultanı temsilen atanan Nâibü's-Saltâna (sultanın nâibi) tarafından idare edilmekteydi. İdarî yapılanmada da oldukça önemli olan bu şehirlere siyasî, idarî ve hukukî alanlarda gerçekleştirilen hemen hemen bütün önemli tayin ve aziller Memlûk müverrihleri tarafından kayda geçiriliyordu. Ayrıca Dımaşk ve Halep'in özellikle Memlûkler döneminde Sünni düşüncenin merkezi haline

gelmesi, buralarda inşa edilen medreselerde müderris olarak görev yapan başkadılar hakkında bilgi verilmesi bu iki şehri tezimiz açısından oldukça önemli kılmıştır.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bütün bu hususlar göz önüne alınarak yaptığımız çalışma, Memlûk Devleti tarihinde Başkadılık müessesesini bir bütün olarak ele alıp, kapsam dışı bırakılan 135 yıllık süre ile diğer şehir başkadılıklarının karanlıkta kalmış yönlerini Türk-İslâm müesseseleri tarihine kazandırmak amacını taşımaktadır.

Memlûk Devleti'nde Başkadılık adını verdiğimiz tezimizin zaman sınırı Memlûk Sultanı Baybars tarafından dört mezhepten birer başkadı atamasının başlatıldığı 1265 yılından Memlûk Devleti'nin Osmanlı Sultanı Yavuz Sultan Selim tarafından ortadan kaldırıldığı 1517 yılına kadar olan süreçtir. Araştırmanın mekân sınırı ise Memlûk Devleti'nin hâkim olduğu Mısır ve Suriye coğrafyasının sırasıyla en önemli ve stratejik şehirlerini teşkil eden başta başkent Kahire'nin yanı sıra Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarıdır.

Çalışmamız beş bölümden oluşmaktadır. *Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık Sisteminin Ortaya Çıkışı* başlıklı birinci bölümde sistemin başkent Kahire'de ortaya çıkış nedenlerinden ayrıntılarıyla bahsettikten sonra Kahire'ye ek olarak ele aldığımız Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıkları ayrı ayrı alt başlıklar halinde incelenmiştir. Bu alt başlıklarda her şehir başkadılığı kendi içinde ele alınarak Dört Başkadılık sisteminin bu şehirlerde uygulanma nedenlerinden, başkadılıkların kuruluş sırasından, başkadılıklar arası farklılıklardan ve son olarak halkın mezhep dağılımı hakkında bilgi verilmiştir. *Başkadıların Tayin Gerekçeleri* başlıklı ikinci bölümde İslâm âleminde bir kadıda bulunması gereken vasıflardan ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. Ardından Kahire başta olmak üzere Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının makama atanma sebeplerinin daha iyi anlaşılabilmesi için dört Sünni mezhebin her biri için ayrı ayrı başkadı tayin listeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan bu listelere göre başkadıların bu göreve atanmalarında etkili olan gerekçeler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu gerekçeler başkadı nâibliği, aile bağları, üst yönetim mensuplarının desteği ve rüşvet adı altında alt başlıklar halinde verilmiş, her bir başlık kendi içinde değerlendirilerek bu gerekçelerin başkadılıklar arasında ne derece etkili olduğu üzerinde durulmuştur. *Başkadıların Hil'at Törenleri* başlıklı üçüncü bölümde ise konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına ilk olarak hil'at ve taklid gibi terimler

hakkında genel bir açıklama yapılmıştır. Bu açıklamanın ardından her bir bölge başkadılıklarının makama tayin edildikten sonra gerçekleşen hil'at törenlerinden ve bu törenler arasındaki farklılıklardan bahsedilmiştir. Üçüncü bölümle alakalı olarak bahsedilmesi gereken önemli bir husus çalışmamızın diğer bölümlerine göre buradaki bilgi yoğunluğunun daha az olmasıdır. Kahire ve Dimaşk başkadılarının hil'at törenleri hakkında yeterince bilgi aktaran Memlûk kaynakları Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılarının hil'at törenleri hakkında kıymetli bilgiler vermekle birlikte, bu malumatın daha az olduğu görülmektedir. Bu bilgiler kullanıldığında çalışmamız açısından bize az da olsa başkadıların hil'at törenleri hakkında yorum yapabilme fırsatı sunduğu için başkadıların hil'at törenlerini çalışmamızda ayrı bir bölüm olarak vermeyi uygun gördük. *Başkadıların Görev Alanları* başlıklı tezimizin dördüncü bölümü ise kendi içinde *adlî, idarî ve dinî, eğitim* ile alakalı görevler olmak üzere üç ana başlık halinde incelenmiştir. Görevlerin tasnif edilmesinde Kalkaşendi'nin *Subhu'l-a'şâ* adlı eseri temel kaynak olarak kullanılmakla birlikte adlî ve dinî görevleri bir arada tasnif etmemizin nedeni İslâm inancında dinî ve dünyevî ayrımı olmamakla birlikte dünyevî işlerin doğru ve adaletili yapılmasının aynı zamanda dinî bir vecibe olarak görülmesidir. Başkadıların adlî görevlerinin bahsedildiği birinci alt kısımda başkadıların hüküm verdikleri medreselerden ve baktıkları dava çeşitlerinden, yargı sistemindeki değişikliklerden, yargı sistemine yapılan ihlallerden ve bunun Memlûk Devleti'ne etkilerinden bahsedilmiştir. Ayrıca bu bölümde Memlûk fıkıh terminolojisinde mahkeme olarak meclis kelimesi kullanıldığından biz de konuyla alakalı olarak bahsettiğimiz davalarda meclis kelimesini kullanmayı uygun gördük. Dava çeşitlerinde ise kıstas olarak başkadıların kendi sınırları dâhilinde baktıkları davalar hakkında bilgi verdik. Başkadıların idarî ve dinî vazifelerinin incelendiği ikinci alt kısımda başkadıların tayin edildiği muhtesiblik, hatiplik, müftülük, vezirlik, sır kâtibliği, evkâf nâzırlığı gibi üst düzey dinî ve idarî vazifelerinden bahsedilmiştir. Başkadıların eğitim ile alakalı görevlerinin incelendiği üçüncü kısımdaki bilgilerin diğer bölümlere göre daha hacimli olduğunun farkındayız. Fakat İslâm dünyasında müftülerin, kadıların, başkadıların tahsilinin özelde fıkıh adı ile anılan bir tedrisattan geçtiği muhakkaktır. Fıkıh alanının, diğer İslâmî ilimler tefsir ve hadisten daha fazla hayatın pratiğine müdahil olduğu da dikkate alındığında bu kısımdaki bilgilerin tezimizin diğer kısımlarıyla orantısız farklılık göstermesi kaçınılmaz olmuştur.

Dolayısıyla fıkıh ilmini teoride bilen ve pratikte uygulayan başkadıların eğitimle ilişkisi konusu kaynaklarda geniş olarak yer bulmuştur. Buna göre bu alt kısımda başkadıların ikinci mesleği olan müderrislik vazifesinden, görev aldıkları medreselerden ve görev sürelerinden ayrıntılarıyla bahsedilmiştir. *Başkadıların Görevden Alınması* başlıklı tezimizin son kısmını oluşturan beşinci bölüm ise kendi içinde beş alt kısma ayrılarak başkadıların makamlarından azledilmelerine neden olan istifa, tutuklanma, yolsuzluk, sultan ve devlet ricalinin desteğini kaybetme, terfi ve tenziller gibi etkenlerden bahsedilmiştir.

Son olarak ekler kısmında; Kahire, Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarında her dört mezhep için titizlikle oluşturduğumuz ayrı ayrı kronolojik başkadı listelerine yer verilmiştir.

2017 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından doktora araştırma bursuna lâyık görülen bu çalışmanın, Kahire ve Dimaşk şehirlerinin dışında Türkiye’de daha önce üzerine çalışma yapılmamış şehirlere ve birçok yeni konuya değinmesi, bu alanda çalışmak isteyen araştırmacılara yeni makale, bildiri, yüksek lisans ve doktora tezi hususunda fikir vermesi açısından önemlidir.

Tezim ile ilgili çalışmalar esnasında bana konu seçiminde yardımcı olan, kaynak ve Arapça kaleme alınmış araştırma eserleri edinmemde yardımını esirgemeyen; tezimi defalarca okuyup gerekli düzenlemeleri ve düzeltmeleri yaparak bana yol gösteren kıymetli hocam ve aynı zaman da tez danışmanım Prof. Dr. Fatma AKKUŞ YİĞİT’e canıgönülden teşekkür ederim. Tezin son halini alma sürecinde fikir ve eleştirisiyle çalışmamızın şekillenmesine katkı sağlayan Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU’ya müteşekkir olduğumun bilinmesini isterim. Çalışmamızın hazırlanma aşamasında çalışmalarından ve tavsiyelerinden istifade ettiğim Prof. Dr. ERKAN GÖKSU’ya içtenlikle teşekkür ederim. Tezimi okumak suretiyle görüşleriyle katkı sağlayan Prof. Dr. Fatih Yahya AYAZ’a teşekkür ederim. Çalışmamızı büyük bir titizlikle okuyup gerekli düzenlemeler ve yapıcı eleştirilerde bulunan Dr. Öğr. Üyesi Abdülhamit DÜNDAR’a içtenlikle teşekkür ederim. İlmî hassasiyeti ve özverisi ile lisans hayatımdan itibaren benden bilgisini, kitaplarını ve sonsuz sabrını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Samira KORTANTAMER’e şükran ve minnetlerimi sunarım. Tezim ile ilgili kaynak paylaşımında bulunan Dr. Öğr. Üyesi

Kâzım UZUN’a; bana tanıdıkları burs imkânı ile bu çalışmayı tamamlamayı borçlu olduğum Türk Tarih Kurumu’na teşekkür ederim. Ayrıca bu süreçte bana destek olan değerli arkadaşlarım Yasin ÖZDEMİR ve Hüsniye Hazal ERDOĞAN’a çok teşekkür ederim.

Songül AKYURT

İZMİR/2023

KAYNAKLAR

Memlûkler dönemi İslâm tarihçiliğinin zirveye ulaştığı dönemdir. Bu dönemde tarihi kitapların yanında coğrafi sosyo-ekonomik, biyografik, ansiklopedik ve devlet teşkilâtına dair eserler de kaleme alınmıştır. Bu eserlerin önemli bir kısmı günümüze dek ulaşmıştır. Bu kaynaklar arasında istifade ettiğimiz belli başlı eserler, çalışmamıza yaptıkları katkılar işaret etmek suretiyle tanıtılmıştır.

1. Arapça Kaynaklar

1.1. Vekayinâmeler

Tarih ve hadis sahalarında önemli bir isim olan Yûnînî (ö.1326/726), 1242 (640) yılında Dımaşk'ta doğdu. Dımaşk'ta babasından ve çeşitli âlimlerden ders aldı. Baalbek ulemâsının şeyhi oldu. Müellifin tarih alanındaki en önemli eseri Sıbt b.el-Cevzî'nin *Mir'âtü'z-zamân fî târihi'l' a'yân* adlı tarihine zeyl olarak kaleme aldığı *Zeylû Mir'âti'z-zaman*¹ adlı eseridir. Memlûk devri tarihi ve ulemâsı için başlıca kaynaklardan biri olan bu eserde tezimiz açısından son derece önemli olan başkadıların tayin ve azil gerekçeleri hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır².

Hem anne hem de baba tarafından Türk asıllı olan İbnü'd-Devâdârî (ö. 1336/736) Kahire'de doğdu. Mısır ve Suriye'de önemli görevlerde bulunan babasının yanında bir çok tarihi olaya tanıklık etmiş, ayrıca pek çok büyük şahsiyetle tanışarak onların fikirlerinden faydalanmıştır. Müellifin en önemli eseri *Kenzü'd-dürer ve câm'iu'l-gurer*³ adlı dokuz ciltlik eseridir. Müellif eserinin sekizinci cildinde Memlûklerden, dokuzuncu cildinde ise özel olarak en-Nâsır Muhammed döneminden bahseder⁴. Eserde başkadıların tayin ve azil nedenleri hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Tarih ve hadis ilimlerinde İslâm tarihinin en ünlü âlimlerinden olan Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö.1347/748) Dımaşk'ın sayfiye köylerinden

¹Kutbeddin Musa b. Muhammed el-Yûnînî, *Zeylû Mir'âti'z-zaman 1287-1291*, (thk. Antranig Melkonian), Freiburg, 1975.

² Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Yûnînî, Kudbüddin", *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 596-597; Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara, 2020, s. 26.

³ Seyfeddin Ebû Bekir İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer ve câm'iu'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Cilt 8, Kahire 1971; (thk. Hans Robert Roemer), Cilt 9, Kahire, 1960.

⁴ Cevat İzgi, "İbnü'd-Devâdârî", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 11-13.

Batna’da doğdu. Öğrenim hayatına Dimaşk’ta başlayan Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, Kuran ilimleri, hadis, fıkıh ve tarih eğitimleri almıştır⁵. Zehebî’nin konumuz açısından en önemli eseri *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*’dır⁶. 40.000 yakın biyografinin de yer aldığı kitap, 1301 (700) yılına kadar gelen umumi bir İslâm tarihidir. Bahrî Memlûklerin ilk zamanlarında gerçekleşen başkadı tayinleri için kıymetli bilgiler vermektedir.

İbn Kesîr olarak bilinen müfessir ve muhaddis İmâdeddin Ebü’l-Fidâ (ö. 1373/774), 1301 (700) yılında doğdu. Öğrenimini tamamladıktan sonra hatip, müderris, kıraat âlimi, müftü ve mahkeme heyeti üyesi olarak çeşitli görevlerde bulundu⁷. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri, başlangıçtan 1365-1366 (767) yılına kadar gelen olayları krolonojik sırayla anlatan umumi bir İslâm tarihi olan *el-Bidâye ve’n-nihâye’dir*⁸. Bu eserden özellikle müellifin dönemin olaylarının canlı şahidi olmasının yanında başkadıların atama ve azil nedenlerinin anlaşılması, başkadıların siyasî, dinî ve eğitimle alakalı görevleri konusunda ayrıntılı bilgi vermesi açısından oldukça faydalıdır.

Bedreddin Hasan b. Habîb (ö. 1377/779) 1310 (710) yılında Dimaşk’ta doğdu. Babası Halep’e muhtesib ve hadis müderrisi tayin edilince Halep’e gitti. Burada inşa ve zabıt kâtipliklerinde bulundu⁹. Sultan Kalavun ve ailesinin tarihi hakkında yazdığı *Tezkiretü’n en-nebîh fî eyyâmi’l-Mansûr ve benîh*¹⁰ adlı eseri 1279-1368 (678-770) yılları arasındaki Memlûk tarihinden bahseder. Müellif eserinde en-Nâsır Muhammed dönemi başkadı tayinleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Memlûk devri tarihçileri arasında oldukça önemli bir yere sahip olan Nâsıreddin Muhammed İbnü’l-Furât (ö.1405/807), 1335 (735) yılında Kahire’de doğdu. Mısır’da ve Dimaşk’ta çeşitli âlimlerden ders aldı. Müderrislik ve kâtiplik yaptı¹¹. İbnü’l-

⁵ Tayyar Altıkulaç, “Zehebî”, *DİA*, Cilt 44, (2013), s. 180-188.

⁶ Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefeyâtü’l-meşâhîr ve’l-a’lâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 50, Beyrut-Lübnan, 1999.

⁷ Şemseddin Günaltay, *İslam Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991, s. 328-329; Abdülkerim Özeydin, “İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.

⁸ İmâdeddin Ebü’l-Fidâ İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, (thk. Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî), Cilt 17-18, Kahire, 1998.

⁹ Ramazan Şeşen, *Müslümalarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998, s. 199; Süleyman Tülüçü, “İbn Habîb el-Halebî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 508.

¹⁰ Bedreddin Hasan b. Ömer İbn Habîb, *Tezkiretü’n en-nebîh fî eyyâmi’l-Mansûr ve benîh*, (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt III, Kahire, 1986.

¹¹ Sadi S. Kucur, “İbnü’l-Furât, Nâsırüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 45-46.

Furât'ın yedinci cildinden istifade ettiğimiz ve toplamda yirmi ciltten oluşan *Târihu 'd-düvel ve 'l-mülûk-Târihu İbni 'l-Furât*¹² adlı eserinde başkadıların atanma ve azil nedenleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî (ö.1422/845) 1364 (766) yılında Kahire'de doğdu. Hem baba hem de anne tarafından ilimle uğraşan bir aileye mensup olan Makrîzî, fıkıh, hadis, kıraat, dil, edebiyat, nahiv ve tarih alanlarında altı yüz hocadan ders aldı. 1382'de (784) Mısır'a gelip buraya yerleşti. İbn Haldûn ile birkaç defa görüştü ve ondan önemli ölçüde etkilendi. Kadılık, imamlık ve çeşitli medreselerde müderrislik yapan Makrîzî, Sultan Ferec zamanında Kahire muhtesibi oldu¹³. Müellifin Orta Çağ Mısır tarihi ile ilgili önde gelen kaynaklardan biri olan *Kitâbü's-Sulûk li-ma 'rifeti düveli 'l-mülûk*¹⁴ adlı eserinde tezimiz açısından da son derece kıymetli bilgiler bulunmaktadır. Eserin mukaddimesinde İslâm öncesi dönem hakkında bilgi verildikten sonra İslâm tarihindeki Halifeler, Büveyhoğulları, Selçuklular ve Eyyûbîler devrindeki olaylar nakledilmiştir¹⁵. Memlûk tarihine ışık tutan bu eserde, başkadıların listesi geniş bir şekilde verilerek başkadıların devlet içindeki konumları ve üst yönetim mensupları ile aralarındaki ilişkiler ayrıntılarıyla anlatıldığı için tezimizde geniş bir şekilde kullanılmıştır.

Dımaşk kadılığına kadar yükselen, fıkıh ve tarih sahalarında meşhur eserler veren Takiyyuddin İbn Kâdî Şühbe (ö. 1448/851), 1377 (779) yılında Dımaşk'ta doğdu. Burada çeşitli medreselerde hocalık yaptı, fetva verdi¹⁶. Müellifin konumuz açısından oldukça faydalandığımız ilk eserinin adı *Târih İbn Kâdî Şühbe 'dir*¹⁷. Müellif 1340-1407 (741-810) yılları arasındaki olaylardan bahsettiği eserinde başkadıların atanma ve azil nedenleri hakkında detaylı bilgiler vermiştir.

¹² Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Furât, *Târihu 'd-düvel ve 'l-mülûk-Târihu İbni 'l-Furât*, (thk. Kostantin Zurayk), Beyrut, 1942.

¹³ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 352; Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 208; Eymen Fuâd es-Seyyid, "Makrîzî", *DİA*, Cilt 27, (2007), s. 448; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 80-81.

¹⁴ Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk li-ma 'rifeti düveli 'l-mülûk*, (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 1/2-3, Kahire, 1957-1970; (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 2/1-2-3, Kahire, 1941-1942-1958; (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt 3/1-2-3, Kahire, 1970-1970-1972; (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt 4/1-2-3, Kahire, 1972-1972-1973.

¹⁵ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 356-357; Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 209; es-Seyyid, "Makrîzî", s. 448.

¹⁶ Cengiz Kallek, "İbn Kâdî Şühbe, Takiyyüddin", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102.

¹⁷ Takiyyuddin İbn Kâdî Şühbe, *Târihu İbn Kâdî Şühbe*, (thk. Adnan Dervîş), Cilt 2, Dımaşk, 1994.

Muhaddis ve tarihçi olan İbn Hacer el-Askalânî (ö.1449/852), 1361(773) yılında Kahire’de doğdu. Mısır ve Mekke’de zamanının ünlü hocalarından ders aldı. Hadis, fıkıh, tefsir, Arapça, biyografi sahalarında büyük âlimler arasına girdi. İbn Hacer, başta hadis ve tarih olmak üzere 270 civarında eser yazdı¹⁸. İbn Hacer’in konumuz açısından en önemli eserlerinden biri, *İnbâü’l-gumr bi-ebnâi’l-umr’dur*¹⁹. Eser, müellifin doğumundan ölümüne kadar olan zamanın tarihini ihtiva eder. 1371-1449 (773-852) yılları arasını anlatan eser, büyük ölçüde müellifin gördüğü, duyduğu ve yaşadığı olayları tasvir ettiği için biz de bu bilgilerden oldukça istifade ettik. Aynı zamanda başkadılık mertebesine de erişen İbn Hacer, özellikle Dimaşk başkadılığı ve bu müesseseye tayin edilen başkadılar hakkında geniş bir liste vermekle birlikte onların dinî, siyasî ve eğitim ile alakalı görevleri hakkında da oldukça kıymetli bilgiler kaydetmektedir.

Zeyneddin b. Abdülbâsit el-Malatî (ö.1468/920) 1410 (844) yılında Malatya’da doğdu. Babası Halil, önemli vazifelerde bulunmuş devlet adamlarından biriydi. Abdülbâsit iyi bir eğitim almak adına Halep, Dimaşk ve Mağrib’i dolaştı ve Kahire’ye yerleşti. Arapça, beyân, mantık, felsefe ve kelam gibi ilimleri okudu²⁰. Müellifin konumuz açısından en önemli eseri 1343-1491 (744-896) yılları arasındaki olayları anlatan *Neylû’l-emel fî Zeyli’ d-Düvel*²¹ adlı eseridir. Müellifin istifade ettiğimiz bu oldukça hacimli eserinde başkadıların tayin ve azil nedenleri, devlet içindeki vazifeleri ve en önemlisi de Halep Mâlîkî ve Hanbelî başkadılıklarının kuruluş aşaması hakkında kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Ebü’l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b.Tağrıberdî (ö. 1470/874) 1410 (812) yılında Kahire’de doğdu. Babası Berkûk tarafından satın alınıp memlûk olarak yetiştirildi. İbn Hacer, Aynî, Makrîzî, İbn Arabşah gibi zamanının önemli âlimlerinden ders aldı. Makrîzî’nin etkisiyle tarih ilmine merak saldı²². Memlûk dönemi önemli tarihçilerinden biri olan İbn Tağrıberdî’nin bu alanda yazmış olduğu en önemli eseri

¹⁸ Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 358-359; M. Yaşar Kandemir, “İbn Hacer el-Askalânî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514.

¹⁹ İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâü’l-gumr bi-ebnâi’l-umr*, (thk. Hasan Habeşi), Cilt 1-2-3-4, Kahire, 1969-1994-1972-1994.

²⁰ Abdülkerim Özeydin, “Abdülbâsit el-Malatî”, *DİA*, Cilt 1, (1998), s. 201.

²¹ Zeyneddin Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel fî Zeyli’ d-Düvel*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 1/1-2-3-4-5-6-7-8, Sayda-Beyrut, 2002.

²² Günaltay, *İslam Tarihi*, s. 390-391; Mustafa Çuhadar, İsmail Yiğit, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385.

*en-Nücümü'z-zâhire fî mülûkî Mısır ve 'l-Kâhire 'dir*²³. Eser Mısır'ın fethinden 1453 (865) senesine kadar gelen olayları anlatır. Birçok hadiseyi ana kaynaklarından dinlemesi ve resmi vesikaları görmüş olması nedeniyle verdiği bilgiler konumuz açısından oldukça önemlidir. İbn Tağribirdî'nin istifade ettiğimiz bir diğer önemli eseri *Havâdisü'd-dühûr fî Medâ'l-eyyâm ve 'ş-Şühûr'dur*²⁴. Müellif, mukaddimesinde bu eseri hocası Makrîzî'nin *es-Sulûk*'üne zeyl olarak hazırladığını belirtmiş, olayları hocası gibi yıllara göre verdiğini, ancak onun aksine anlatımlarını kısa tuttuğunu, hal tercümelerini ise daha geniş biçimde ele aldığını söylemiştir. Müellif, eserinde başkadıların hal tercümeleri hakkında kıymetli bilgiler vermektedir.

Ebû Zer Sıbt İbnü'l-Acemî (ö.1480/884) 1415 (884) yılında Halep'te doğdu. Babaannesi, Ömer b. Muhammed el-Acemî'nin kızı olduğu için babası gibi Sıbt İbnü'l-Acemî olarak da tanınır. İlk tahsiline babasının yanında başladı. Daha sonra İbn Hatib, İbn Mektûm er-Rahbî ve Şemsü's-Selâmî'den fıkıh, İbnü'l-Azâzî ve Şemsü'l-Malatî'den Arapça, İbn Hacer el-Askalânî ve diğer bazı muhaddislerden hadis okudu. Ebû Zer önceleri edebiyata ilgi duymuş ve bu alanda birçok eser telif etmiştir. Daha sonra çalışmalarını hadis ve fıkıh sahasında yoğunlaştırmış, üstün zekâsı ve güzel ahlakı sebebiyle hocası İbn Hacer'in takdirini kazanmıştır. Hayatının son yıllarına doğru hâfızasını ve görme yetisini kaybetmiştir²⁵. Halepli tarihçinin kaleme aldığı *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*²⁶ adlı eseri döneminin siyasî olaylarını anlatmakla birlikte hem Halep'te bulunan kurumlar hem de Halep başkadılığında görev yapmış olan başkadıların isimlerini zikretmesi ve başkadıların listesini vermesi açısından oldukça önemlidir.

1445 (818) yılında Kahire'de doğan Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî (ö.1505/911), ilmiye sınıfına mensup bir aileden geliyordu. Tefsir, hadis, edebiyat, fıkıh, dil, folklor ve tarih konularında eserler yazmıştır. İslâm tarihinde en çok eser yazan müelliflerin başında gelir. Eserlerinin sayısı altı yüz civarındadır. En önemli eseri ve bizim de tezimizde kullandığımız iki cilt halinde yazılan *Hüsnü'l-muhâdara*

²³ Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf İbn Tağribirdî, *en-Nücümü'z-zâhire fî mülûkî Mısır ve 'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Cilt 7-10-11-12, Beyrut, 1992.

²⁴ Ebü'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr fî Medâ'l-eyyâm ve 'ş-Şühûr*, (thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin), Cilt 1-2, Kahire, 1990.

²⁵ Ali Öngül, "Ebû Zer el-Halebî", *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 269.

²⁶ Ebû Zer Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Haleb*, (thk. Şevki Şaş-Falih Bekkûr), Cilt 1-2, Halep, 1996.

*fî ahhâri Mısır ve 'l-Kâhire 'dir*²⁷. Bu eserde Mısır'ın Firavunlar dönemi, İslâmlaşma süreci, burada kurulan devletler, ayrıca sultanlar, devlet adamları, ileri gelen âlimler, şairler, hekimler ve Mısırlıların âdetleri anlatılmaktadır. Müellif eserinin ikinci cildinde Kahire başkadılarının tayin listelerini vermesi yönüyle araştırmamız açısından son derece önemli bir kaynak olmuştur.

Muhammed b. Ahmed b. İyâs (ö.1524/930) 1448 (852) yılında Kahire'de doğdu. Dinî ilimlerin yanı sıra, zamanın önde gelen iki ilim adamı olan Süyûtî ve Abdülbâsıt el-Malatî'den tarih ve coğrafya dersleri aldı. Daha çok şiir ve tarih ile ilgilenen müellif, Arap şiirinin pek çok türünde şiirler yazdı. Ancak o daha ziyade tarihçiliği ile şöhret buldu. Nitekim bu alanda hızla yükselen İbn İyâs, Sultan Kansuh el-Gûrî döneminde (1501-1517/906-922) Memlûk devlet tarihçisi oldu²⁸. İbn İyâs'ın eserleri Memlûk tarihinin son dönemiyle Mısır'da Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemleri açısından oldukça önem taşımaktadır. Konumuz açısından oldukça faydalandığımız *Bedâi'u 'z-zühûr fî vekâi 'i 'd-dühûr*²⁹ adlı eserinde müellif, yaşadığı döneme kadar Mısır'ın İslâmi ve genel tarihi hakkında bilgi verdikten sonra başlangıçtan 1522 (928) yılına kadar Mısır'la ilgili bilgileri kaydetmiştir. Eserde başkadıların tayin ve azil nedenleri hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır.

Tarihçiliğiyle nam salan ve aynı zamanda âlim ve şair olan İbn Tolun (ö.1546/953) Dimaşk'ın Sâlihiye semtinde doğdu. İbn Tolun İslâmî ilimlerin yanı sıra tarih, tıp, hendese, matematik, musiki ve edebiyat ilimlerinde öğrenim gördü. Ders aldığı âlimler arasında Nâsireddin İbn Züreyk, Takiyyuddin İbn Kâdî Aclûn, Necmeddin İbn Muflah, Burhâneddin İbn Avn, Şemseddin İbn Ramazan, Celâleddin ed-Devvânî, Ebü'l-Feth el-Mizzî, amcası Cemâleddin İbn Tolun, İbnü'l-Mibred, Süyûtî, Nuaymî ve Şemseddin İbn Mekkî gelmektedir. Özellikle İbn Abdülhâdî ve Nuaymî'den çok etkilenmiş, Dimaşk'ın tarihi, coğrafyası ve topografyası hakkında yazdığı kitaplarda bunların eserlerinden büyük ölçüde faydalanmıştır³⁰. Müellifin iki

²⁷ Celâleddin Abdurrahman es-Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara fî ahhâri Mısır ve 'l-Kâhire*, (thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim), Cilt 2, Kahire, 1964

²⁸ Muhammed Razuk, "İbn İyâs", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 97; Ayaz, *Memlûkler'de Tarih ve Tarihçiler*, s. 125.

²⁹ Muhammed b. Ahmed b. İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr fî vekâi 'i 'd-dühûr*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 2-3-4, Kahire, 1972-1984.

³⁰ Ahmed Kavas, "İbn Tolun, Şemseddin", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 415-416.

cilt halinde neşrettiği *Müfâkehetü 'l-hullân fî Havâdisi 'z-zamân*³¹ adlı eserinin kullandığımız birinci cildinde Memlûk Devleti'nin son dönemi hakkında bilgi verirken Dimaşk ulemâsı hakkında da oldukça değerli bilgiler kaydetmektedir.

1.2. Devlet Teşkilâtına ve Coğrafyaya Dair Eserler

Memlûk müverrihleri tarih yazıcılığının yanında coğrafya ve devlet teşkilâtına dair pek çok önemli eserler yazmışlardır. Bunların başında Nüveyrî'nin (ö.1333/733) *Nihâyetü 'l-ereb fî funûni 'l-edeb*³² adlı eseri bulunmaktadır. 1279 (677) yılında Mısır'ın Said Bölgesin'de dünyaya gelen Nüveyrî, Kahire'de Arapça, hadis, edebiyat, tarih ve inşa sanatıyla ilgili dersler aldı. Divân reisliği yapan Nüveyrî, 1310 (710) yılında Trablusşam'a Nâzırü'l-Ceyş tayin edildi. Daha sonra bu vazifesinden ayrılarak eser yazmakla meşgul oldu³³. Konumuz açısından oldukça önemli olan bu hacimli eserinde Nüveyrî, edebiyat, şiir, coğrafya, astronomi, adalet, siyaset, idare, tarih, hayvanlar, bitkiler hakkında bilgi veren kapsamlı bir ansiklopedi ortaya çıkarmıştır. Müellif eserinin otuz ila otuz üçüncü ciltleri arasında konumuz açısından son derece önemli bilgilerden bahsetmektedir. Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkış nedenleri hakkında bilgi veren Nüveyrî, başkadıların tayin ve azil nedenleri başta olmak üzere onların eğitimle alakalı vazifeleri hakkında da malumat vermektedir.

Takiyyuddin Ahmed b. Ali el-Makrîzî'nin coğrafya sahasında kaleme aldığı bizim de oldukça istifade ettiğimiz eserinin adı *Kitâbü 'l-Mevâ'iz ve 'l-i'tibâr bi-zikri 'l-hıtat ve 'l-âsâr'dır*³⁴. Eserinde Mısır'ın tasvirine İskenderiye ile başlayıp Fustât ve Kahire hakkında oldukça ayrıntılı bilgi vermiştir. Bunun yanında müellifin eserinde Kahire'deki medreseler, camiler, hânkâhlar, ribâtlar ve bahsi geçen bu mekânlara müderris olarak tayin edilen başkadılar hakkında ayrıntılı olmasa da bilgi vermesi

³¹ Şemseddin Muhammed İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hullân fî Havâdisi 'z-zamân*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 1, Kahire, 1962.

³² Ahmed b. Abdülvahhâb en-Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb fî funûni 'l-edeb*, (thk. Necip Mustafa Fevvâz-Hikmet Keşâi Fevvâz), Cilt 31-32, Beyrut, 2004; (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 33, Beyrut, 2004.

³³ Şeşen, *Müslümanlarda*; Mustafa Öz, “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, *DİA*, Cilt 33, (2007), 304-306.

³⁴ Takiyyuddin Ahmed Ali b. el-Makrîzî, *Kitâbü 'l-Mevâ'iz ve 'l-i'tibâr bi-zikri 'l-hıtat ve 'l-âsâr*, Cilt 1-2, ts.

Kahire başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında önemli bilgiler edinmemizi sağlamıştır.

Ahmed Ali b. el-Kalkaşendî (ö.1418/821) 1335 (756) yılında Kahire’de doğdu. Kahire ve İskenderiye’de çeşitli âlimlerden hadis, fıkıh, edebiyat, dersleri aldı. 1389 (791) yılında Sultan Berkük zamanında dest kâtibi olarak çalıştı. Kalkaşendî tarih, fıkıh ve edebiyat sahaslarında eserler yazmıştır³⁵. Müellifin en önemli eseri *Subhu’l-a’ şâ fî Sinâ’ati’l-inşâ’dır*³⁶. Eserde Memlûk Devleti sanatı ve inşâ divanı ile ilgili önemli bilgilerin yanı sıra, Memlûk Devleti’nde başkadılık müessesesinin kuruluş aşamasından ve müessesenin kuruluş nedenlerinden de bahsetmektedir.

Memlûk devlet adamı ve tarihçisi olan Garsüddin Hâlîl b. Şâhîn ez-Zâhirî (ö. 1468/873) 1410 (813) yılında Kahire veya Kudüs’te doğdu. Babası Emir Şeyh es-Safevî’nin memlûklerindendi. Babası öldükten sonra Emir Özbek’in hizmetinde bulundu. İskenderiye’de hâciblik yaptıktan sonra Kahire’ye döndü ve vezirlik görevine tayin edildi. Hayatı boyunca Kudüs, Kerek, Malatya nâibliği ve Halep atabekliği vazifelerinde bulundu³⁷.

Halil b. Şâhîn’in *Keşfü’l-memâlik ve beyânü’t-turuk ve’l-mesâlik* adlı eseri hem coğrafya hem de devlet teşkilâtı sahasında yazılmış önemli bir eserdir. İki ciltlik bu eser kırk bölümden oluşmaktadır. Hacimli ve uzun bulduğu eserini daha sonra *Zübdetü Keşfi’l-memâlik ve beyâni’t-turuk ve’l-mesâlik*³⁸ adıyla on iki bölüm olarak düzenlemiştir. Mısır’ın mabetleri, güzergâhları, şehirleri, kaleleri ve diğer mimari eserleri hakkında bilgi verir³⁹. Başkadılık müessesesi hakkında da ayrıntılı bilgiler veren müellif, eserinde bölge başkadılarının mezhepsel dağılımı hususunda da oldukça önemli bilgiler vermektedir.

Celâleddin Abdurrahman Nuaymî (ö.1521/927) coğrafya sahasında konumuz açısından son derece önemli olan *ed-Dâris fî târihi’l-Medâris*⁴⁰ adında bir eser telif

³⁵ Mehmet İpşirli, “Kalkaşendî”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263; Ayaz, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, s. 143-144.

³⁶ Ahmed Ali b. Kalkaşendî, *Subhu’l-a’ şâ fî Sinâ’ati’l-inşâ*, Cilt 4, (thk. Yûsuf Ali Tavîl), Kahire, 1987.

³⁷ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 221; Asri Çubukçu, “Halil b. Şâhîn”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328-329.

³⁸ Garsüddin Halil b. Şâhîn, *Zübdetü Keşfi’l-memâlik ve beyâni’t-turuk ve’l-mesâlik*, (thk. Paul Ravaisse), Paris, 1894.

³⁹ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 221; Çubukçu, “Halil b. Şâhîn”, s. 328-329.

⁴⁰ Abdülkâdir b. Muhammed en-Nuaymî, *ed-Dâris fî târihi’l-Medâris*, (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 1-2, Beyrut, 1990.

etmiştir. Müellifin bu çalışması, Dimaşk'ta medreselerin kurulduğu ilk tarihten Nuaymî'nin yaşadığı yıllara kadar dört yüz yıl süreyle şehirdeki ilim müesseselerine dair telif edilmiş ilk ve en kapsamlı eserdir. Her kurumun Dimaşk'ta inşa edildiği yer, bânisinin biyografisi, vakıf şartları ve tahsis edilen vakıflar, burada okutulan kitaplarla ders veren müderrislerin hal tercemeleri yazılmıştır. Bu çalışma ile Orta Çağ İslâm dünyasında yaygın olan biyografik sözlük türüyle hitat tarzı karıştırılıp özgün bir tarz ortaya konmuştur⁴¹.

Nuaymî'nin bu eseri konumuz açısından bulunmaz bir hazine niteliğini taşımaktadır. Müellif, Dimaşk'ta eğitim-öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü mekanlar hakkında ayrıntılı bilgi vermekle birlikte buralara müderris olarak tayin edilen başkadıların hal tercümeleri ile birlikte başkadıların makamında bulunma tarihleri ve başkadıların birtakım siyasî görevleri hakkında da önemli bilgileri kayda geçirmiştir.

1.3. Tabakât ve Terâcim Kitapları

Tabakât ve Terâcim kitapları Memlûk tarih yazıcılığının büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu alanda eserinden faydalandığımız ilk müverrihler arasında İbnü's-Sukâ'î (ö. 1326/726) gelmektedir. 1299 (626) yılı civarında Dimaşk'ta doğan ve burada yaşayan İbnü's-Sukâ'î Memlûkler döneminde kâtiplik yapan Hristiyanlardandır. Divânü'l-Murtece, Divânü'l-Mevâris ve Divânü'l-Birr'de çalışır⁴². Müellifin tezimizde istifade ettiğimiz İbn Hallikkân'ın Vefeyâtü'l-a'yân adlı eserine zeyl olarak kaleme aldığı *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân'dır*⁴³. Kitabını genellikle tarafsız yazmakla beraber, başkadıların tayin listeleri ile birlikte Hristiyan olanların biyografilerine de geniş yer vermiştir.

Muhammed b. Şâkir el-Kütübî (ö.1363/794) 1281 (680) veya 1287 (686)yılında Dimaşk'ta doğdu. İbnü's-Şihne, Mizzî, Zehebî büyük hadis ve tarih âlimlerinden ders aldı. Hayatının ilk yıllarında sıkıntılar çekse de sahafılık işinden büyük bir servete kavuştu⁴⁴. Kütübî'nin tezimizde kullandığımız ve biyografi sahasında verdiği eseri İbn

⁴¹ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 229; Cengiz Tomar, "Nuaymî", *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 221-222.

⁴² Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 178; Asri Çubukçu, "İbnü's-Sukâ'î", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 211.

⁴³ Fazlullah b. Ebü'l-Fahr İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyâtü'l-a'yân*, (thk. Jacqueline Sublet), Dimaşk, 1974.

⁴⁴ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 194-195; Abdülkerim Özeydin, "Kütübî", *DİA*, Cilt 27, (2003), s. 8-9.

Hallikân'ın Vefeyâtü'l-a'yân'ına zeyl olarak yazdığı *Fevâtü'l-el-Vefayât ve 'z-zeyli 'aleyha'*⁴⁵dir. İbn Hallikân'dan sonra yaşayan önemli âlimlerin hayatlarını kitabına eklemiştir.

Tâceddin es-Sübkî (ö.1370/771) 1327 (727) yılında Kahire'de dünyaya geldi. On iki yaşında babasıyla Dımaşk'a geldi ve burada zamanın ünlü âlimlerinden Mizzî, Zehebî, İbnü'l-Nâkîb gibi hocalardan ders aldı. On sekiz yaşında fetva vermeye icâzet alan Tâceddin es-Sübkî, babası Takiyuddin es-Sübkî'nin vefat etmesinin ardından dört kez Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edildi. Ünlü bir kadı ailesine mensup olan Tâceddin es-Sübkî'nin kaleme aldığı *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*⁴⁶ adlı biyografi eseri, çalışmamızda yoğun kullandığımız kaynakların başında gelmektedir. Müellif eserinde İmam Şâfiî'den başlayarak kendi dönemine kadar ki Şâfiî ulemâ hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir⁴⁷.

Ebü'l-Hayr Şemseddin İbnü'l-Cezerî (ö.1429/833) 1350 (751) yılında Dımaşk'ta doğdu. İbnü'l-Cezerî diye anılması Cezîre-i İbn Ömer'e (bugünkü Şırnak'a bağlı Cizre ilçesi) nisbetledir. Kur'an'ı ezberledikten sonra İbnü'l-Buhârî diye tanınan Ali b. Ahmed b. Abdülvâhid'in talebelerinden hadis dinledi ve kıraat okudu. 1368 (769) yılında tahsil amacıyla Mısır'a ilk seyahatini yaptı. Şâfiî fakih Abdürrahîm b. Hasan el-İsnevî'den fıkıh dersleri aldı. Mısır'daki tahsilini tamamlayan İbnü'l-Cezerî, Dımaşk'ta Emeviyye Cami'nde Kubbetü'n-Nasr'ın altında kıraat okutmaya başladı. Onun yıllarca sürdürdüğü bu dersleri Endülüs, Yemen, Hindistan, Rum ve Acem diyarından gelen talebelerin ilgi odağı oldu. Kendisine ayrıca el-Âdiliyye Medresesi kıraat şeyhliği görevi verildi. Daha sonra Dârü'l-Hadis el-Eşrefiyye şeyhliğine getirildi⁴⁸. Müellifin tezimizde kullandığımız *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*⁴⁹ adlı eserinde başkadılar başta olmak üzere 3955 önemli şahsın hal tercemeleri bulunmaktadır.

⁴⁵ Muhammed b. Şakir el-Kütübî, *Vefât el-Vefayât ve 'z Zeyl Aleyh'*, (thk. İhsan Abbâs) Cilt 3, Beyrut, 1973.

⁴⁶ Tâceddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, (thk. Mahmud Muhammed et-Tenâhî-Abdülfeţah Muhammed el-Hulvî), Cilt 8-9-10, Kahire, 1964-1976-1992.

⁴⁷ Bilal Aybakan, "Sübkî, Tâceddîn", *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 11-13.

⁴⁸ Tayyar Altıkulaç, "İbnü'l-Cezerî", *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 551-557.

⁴⁹ Ebül-Hayr Şemseddin İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*, (thk. Gotthelf Bergstraesser), Cilt 1, Beyrut, 1971.

Memlûk müelliflerinin en önemli biyografi yazarları arasında bulunan Şemseddin Muhammed es-Sehâvî (ö. 1497/902) 1428 (831) yılında Kahire’de doğdu. Evlerinin yakınında oturan İbn Hacer’in derslerine katılmaya başladı. O ölünce, Dimaşk, Kudüs, Halil, Nablus, Medine Humus, Hama, Halep gibi zamanın kültür merkezlerini dolaştı. Hadis, tarih, kıraat, arapça, fıkıh, edebiyat ve fıkıh alanlarında geniş bilgi sahibi oldu. Kahire’de çeşitli medreselerde müderrislik yaptı⁵⁰. Müellifin tezimiz açısından son derece elzem olan ve on iki ciltten oluşan *ed-Dav’ü l-lâmi li-ehli l-karni t-tâsi*⁵¹ adlı eseri 1398-1493 (801-899) yılları arasında meşhur kişilerin biyografilerine dair bilgiler vermektedir⁵².

Radiyyuddin b. el-Hanbelî (ö.1563/971) 1502 (908) yılında Halep’te doğdu. Rebîa kabilesine mensuptur. Soyu, babasının anne tarafından dedesi olan fakih ve tarihçi Ebü’l-Velîd İbnü’ş-Şihne’ye ulaşır. Kendisi Hanefiliği benimsemesine rağmen babası ve dedeleri Hanbelî olduğu için İbnü’l-Hanbelî ya da Hanbelîzâde olarak tanınır. Halep’te Muhammed b. Şaban ed-Deyrûtî’den hadis öğrenimi gördü ve icâzet aldı. Muhammed el-Hanâcirî’den hesap, Veliyyüddin eş-Şirvânî’den astronomi okudu. Halepli Mûsâ er-Resûlî’den belâgat, Burhâneddin İbrâhim el-İmâdî’den çeşitli konularda ders aldı⁵³. Müellifin iki cilt halinde ele aldığı ve *Dürri l-habeb fi târihi a’yâni Haleb*⁵⁴ adını verdiği eserinde 633 Halepli âlimin biyografisinden bahsetmekte ve Halep başkadıları hakkında da önemli bilgiler kayda geçmektedir.

İbn Kâdî Şühbe’nin biyografi alanında kullandığımız en önemli eseri *Tabakâtü ş-Şâfi’iyye*⁵⁵dir. Müellif bu eseri, İmam Şâfiî’den başlayarak 1436-1437 yılına kadar gelen Şâfiî âlimlerin biyografisini içermektedir⁵⁶. İbn Hacer el-Askalânî’nin tezimizde kullandığımız bir diğer önemli eseri ise *ed-Dürerü l-kâmine fi a’yâni l-mietî s-sâmine*⁵⁷. Eser 14. yüzyılda yetişen önemli kişilerden bahseder.

⁵⁰ Cengiz Tomar, “es-Sehavî, Şemseddîn”, *DİA*, Cilt 36, (2009), s. 313-116.

⁵¹ Şemseddîn Muhammed Sehâvî, *ed-Dav’ü l-lâmi li-ehli l-karni t-tâsi*, Cilt 1-2, 1992, y.y.

⁵² Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 224; Tomar, “es-Sehavî, Şemseddîn”, s. 315; Ayaz, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, s. 192-193.

⁵³ Cevat İzgi, “İbnü’l-Hanbelî, Radiyyüddîn”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 68-69.

⁵⁴ Radiyyüddin İbnü’l-Hanbelî, *Dürri l-habeb fi târihi a’yâni Haleb*, (thk. Mahmûd el-Fâhûrî-Yahya Zekeriyâ Abbâre), Cilt 1-2, Dimaşk, 1972-1973.

⁵⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtes-Şâfi’iyye*, (thk. Hâfız Abdulâlim Han), Cilt 3-4, Haydarabat, 1979-1980.

⁵⁶ Cengiz Kallek, “İbn Kadî Şühbe, Takiyyüddîn”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102-103.

⁵⁷ İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü l-kâmine fi a’yâni l-mietî s-sâmine*, (thk. Abdülvâris Muhammed Ali), Cilt 1, Beyrut, 1997.

Eserde âlimlerin yanında hükümdarların, vezirlerin, ediplerin, şairlerin ve diğer önemli kişilerin biyografileri bulunur⁵⁸. Müellifin konumuz açısından bir diğer önemli eseri *Ref‘u ‘l-işr ‘an kuḍâti Mısr*’dır⁵⁹. İbn Hacer bu eserinde Mısırlı başkadılarının biyografilerini yazarak onların eğitim hayatları ve siyasî görevleri hakkında oldukça önemli bilgiler vermiştir.

Aynî’nin konumuz açısından oldukça önemli olan, biyografi türünde istifade ettiğimiz *es-Seyfû ‘l-mühenned fî sîreti ‘l-Meliki ‘l-Mü’eyyed*⁶⁰ adlı eseri Sultan Şeyh el-Mahmudî ve devriyle ilgili olarak bilgiler vermekle birlikte bu dönemde tayin edilen başkadılar ve bu başkadıların Memlûk Devleti’nde meydana gelen siyasî çalkantılar karşısındaki siyasî tutumları hakkında oldukça önemli bilgiler vermektedir.

İbn Tolun’un istifade ettiğimiz biyografi türündeki *Kudâtû Dimaşk*⁶¹ adlı eserinde Dimaşk’ta görev yapmış dört mezhepten başkadıların listeleri hal tercemeleri ile birlikte verilmekte; başkadıların dinî, siyasî, hukukî ve eğitimle alakaları vazifeleri hakkında da ayrıntılı bilgiler kaydedilmektedir.

2. Araştırma ve İnceleme Eserler

Memlûk Devleti’nde başkadılık müessesesiyle alakalı çalışmamıza katkı sağlayan yerli ve yabancı çeşitli araştırma eserleri bulunmaktadır. İlk olarak Fahrettin Atar’ın *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*⁶² adlı eserinden istifade ettik. Eserde İslâm adliye teşkilâtının işleyişi ve gelişimi, mahkeme çeşitleri, muhakeme usulu hakkında ayrıntılı ve önemli bilgiler verilmektedir. Yazarın DİA’daki *Kadı*⁶³ maddesi de çalışmamıza katkı sağlamıştır. Şükrü Özen’in DİA’daki *Kadılıkudât*⁶⁴ maddesi tezimize katkı sunan çalışmalardan bir diğeridir. Ahmet Hamdi Furat’ın *Kadılıkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadılıkudâtlar*⁶⁵ adlı makalesi

⁵⁸ Şeşen, *Müslümanlarda*, s. 214; Kandemir, “İbn Hacer”, s. 525.

⁵⁹ İbn Hacer, *Ref‘u ‘l-işr ‘an kuḍâti Mısr*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1998.

⁶⁰ Bedreddin el-Aynî, *es-Seyfû ‘l-mühenned fî sîreti ‘l-Meliki ‘l-Mü’eyyed*, (thk. Fehim Muhammed Şeltût), Kahire, 1998.

⁶¹ Şemseddin İbn Tolun, *Kudâtû Dimaşk*, (thk. Selâhaddin Muncid), Kahire, 1956.

⁶² Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, İstanbul, 1991.

⁶³ Fahrettin Atar, “Kadı”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 66-69.

⁶⁴ Şükrü Özen, “Kadılıkudât”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 77-82.

⁶⁵ Ahmet Hamdi Furat “Kadılıkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadılıkudâtlar”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi*, Sayı 18, (2008), s. 103-121.

müessesesinin Abbâsiler dönemindeki tarihsel sürecinden ayrıntılarıyla bahsetmesi açısından zikredilmeye değerdir.

Mezkûr konuyla alakalı olarak çalışmamıza katkı sağlayan doktora tezlerinden de bahsetmek gerekir. Araştırmamızın çeşitli kısımlarında bu çalışmalardan faydalandık. İlk olarak Memlûk Devleti'nde Kahire başkadılığı ve bu bölge başkadılarının azilleri, tayinleri ve yetki alanlarıyla alakalı olarak kapsamlı bir çalışma yapan Joseph Escovitz'in *The Office of Qadî al-quḍât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*⁶⁶ adlı doktora tezinden oldukça istifade edilmiştir. Mehmet Fatih Yalçın'ın *Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk Kadîlkudâtı (1266-1382)*⁶⁷ adlı doktora tezi Escovitz'in başlatmış olduğu çalışmanın bir nevi devamı niteliğindedir. Dımaşk başkadılığı ve burada görev yapan başkadıların azil ve tayin nedenleri, başkadıların görev alanlarının ayrıntılı olarak incelenmiş olması tezin kıymetini arttırmaktadır. Yayınlandıktan sonra kitap olarak da basılan bu iki kıymetli tez, doktora konumuzun belirlenmesinde çok etkili olmuş, Memlûk Devleti'nde başkadılık müessesesine daha ayrıntılı ve diğer büyük şehir başkadılıklarını da kapsayacak şekilde konuyu daha geniş bir zaman ve mekan sınırına dayandırarak inceleme fırsatı vermiştir. Böylelikle çalışma konumuzun hazırlanan diğer doktora tezlerinden farklı olarak zamansal bir süreklilik içinde incelenmesi; başkadılıkların işleyişini, benzerliklerinin, farklılıklarının anlaşılması açısından da önemini gözler önüne sermektedir. Bahsi geçen bu tezlere ek olarak Esra Atmaca'nın *Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*⁶⁸ başlıklı doktora tezinden de çalışmamızda istifade edilmiştir. Bu tez özellikle Halepli ulemâ aileleri ve burada bulunan başkadılara dair verdiği bilgiler doğrultusunda katkı sağlamıştır. Aygül Düzenli'nin *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*⁶⁹ adlı doktora tezinde Memlûkler döneminde siyasî, askerî, dinî, adlî, sosyal ve ilmî hayatta iktidar-ulemâ ilişkilerinden

⁶⁶ Joseph H. Escovitz, *The Office of Qadî al-quḍât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*, Doktora Tezi, McGill University Institute of Islamic Studies, McGill 1978.

⁶⁷ Mehmet Fatih Yalçın, *Bahrî Memlûkler Döneminde Dımaşk Kadîlkudâtı (1266-1382)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

⁶⁸ Esra Atmaca, *Memlûkler Dönemin'de Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

⁶⁹ Aygül Düzenli, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

bahsedilmiştir. Bu ilişkiler çerçevesinde başkadıların rolleri hakkında da kıymetli bilgiler bulunmaktadır.

Çalışmamız boyunca tezimizde yararlandığımız Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışı ve işleyişi hakkında yazılan nitelikli makalelerde bulunmaktadır. Bu makalelerden ilki daha önce yukarıda doktora tezinden bahsettiğimiz Joseph H. Escovitz'in *The Establishment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire*⁷⁰ adlı makalesidir. Makalede yeni sistemin kuruluş aşamasından, Sultan Baybars'ın sistemi yürürlüğe geçirmeden önce provalarını yaptığı aşamalı bir süreç olduğundan bahsetmekle birlikte Moğol baskısı sonucunda demoğrafik yapının değişerek Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının da artması nedeniyle böyle bir uygulamaya ihtiyaç duyulduğu bilgisini vermektedir. Jorgen S. Nielsen *Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdis, 663/1265*⁷¹ başlıklı makalesinde, Dört Başkadılık sistemini Hanefî mezhebini güçlendirmek adına Memlûklerin genel bir politikası olduğunu savunmaktadır. Jorgen S. Nielsen'in bu görüşünü Fatih Yahya Ayaz-Fatmanur Alibekiroğlu Eren'in birlikte neşrettikleri *Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi*⁷² adlı makalede de görmek mümkündür. Makalede Memlûk sultanlarının ve devlet ricâlinin Hanefîlik mezhebini yüceltme çabaları, mezhebi yüceltmek için diğer mezheplere müntesip ulemâ ile yaşadıkları tartışmalar ve çekişmeler ele alınmıştır. Sherman A. Jakson'un *The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A 'aaz and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt*⁷³ adı altında neşrettiği makalesinde Şâfiî mezhebine mensup kadı ailesi hakkında ayrıntılı bilgi vermekle birlikte bu yeni sistemi Şâfiî mezhebinin devlet içindeki konumunu ve gücünü azaltmak için yapılan bir hamle olarak değerlendirmektedir. Yossef Rapoport ise *Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks*⁷⁴, başlıklı makalesinde yeni sistemin

⁷⁰ Joseph H. Escovitz "The Establishment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire", *Journal of the American Oriental Society*, Cilt. 102, Sayı 3, (1982), s. 529-531

⁷¹ Jorgen S. Nielsen, "Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdis, 663/1265", *Studia Islamica*, Cilt. 60, (1984), s. 168-176.

⁷² Fatih Yahya Ayaz-Fatmanur Alibekiroğlu Eren, "Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi", *İBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 5, (2019), s. 284-296.

⁷³ Sherman A. Jakson, "The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A 'aaz and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt", *Journal of American Oriental Society*, Cilt 115, Sayı 1, (1995), s. 52-65.

⁷⁴ Yossef Rapoport, "Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks", *Islamic Law and Society*, Cilt 10/2, (2003), s. 210-228.

yargıda çeşitliliği arttırdığı, toplumun her kanadına hitap ederek yargıyı tek elde toplamayı amaçladığını belirtmektedir. Erol Burak Gani, Memlûk Devleti'nde Dört Başkadılık sisteminin kuruluşunun sebepleri, Şâfîî başkadıların görev ve yetkilerini ele aldığı ve çalışmamız esnasında istifade ettiğimiz *Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi*⁷⁵ adlı bir makale neşretmiştir.

Memlûk Devleti'ndeki Divânü'l-Mezâlim kurumuna ve buradaki mahkemelere dair yerli ve yabancı çalışmalar da yapılmıştır. Mehmet Şeker'in *Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)*⁷⁶ başlıklı eseri Memlûkler'de Divânü'l-Mezâlim müessesesinin gelişimi, teşkilat yapısı, işleyişi ve başkadıların bu mahkemelerdeki vazifeleri hakkında kıymetli bilgiler bulunması nedeniyle çalışmamızda istifade edilmiştir. Bunun yanı sıra Celal Yeniçeri'nin DİA'da yazmış olduğu *Mezâlim*⁷⁷ maddesi mezâlim konusunu genel hatlarıyla incelemiştir. Jorgen S. Nielsen'm, *Mazalim and Dar al-'Adl under the Early Mamluks*⁷⁸ adlı makalesi bu bağlamda zikredilmeye değerdir. Linda Darling, *Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice*⁷⁹ adı altında yayınladığı makalesinde mezâlim mahkemeleri hakkında ayrıntılı ve kıymetli bilgiler vermektedir. Yossef Rapoport'un, *Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks*⁸⁰ adlı makalesinden de faydalanılmıştır. Makalede Memlûk sultanları ve devlet ricâlinin yargı mekanizmasının işleyişini sekteye uğratarak yargı üzerindeki müdahalelerini gözler önüne sermektedir. Albrecht Fuess, *Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans*⁸¹ başlığı altında yayınladığı makalesinde Memlûk sultanlarının yargıya müdahale ederek kendi menfaatleri doğrultusunda bu mahkemeleri kullandıklarından bahsetmektedir.

⁷⁵ Erol Burak Gani, "Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı 87, (2018), s. 73-87.

⁷⁶ Mehmet Şeker, *Memlûklerde Dîvânü'l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul: Ötüken, 2020.

⁷⁷ Celal Yeniçeri, "Mezâlim", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 515-518.

⁷⁸ Jorgen S. Nielsen, "Mazalim and Dar al-'Adl under the Early Mamluks", *Muslim World*, Cilt 66, (1976), s. 114-132

⁷⁹ Linda Darling, "Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice", *Mamluk Studies Review*, Cilt 10, (2006), s. 1-17

⁸⁰ Yossef Rapoport, "Royal Justice and Religious Law: Siyasa and Shari'ah under the Mamluks", *Mamluk Studies Review*, Cilt 16, (2012), s. 71-102

⁸¹ Albrecht Fuess, "Zulm by Mazalim? The Political Implications of the Use of Mazalim Jurisdiction by the Mamluk Sultans", *Mamluk Studies Review*, Cilt 13 (2009), s. 121-147

Tezinizde kullandığımız ancak burada değinmediğimiz çok sayıda yerli ve yabancı araştırma eser de dipnotlarda ve kaynakçada yeri geldikçe gösterilmiştir.

GİRİŞ

MEMLÛKLER ÖNCESİ BAŞKADILIK MÜESSESESİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

İslâm öncesi Arap topraklarında adlî sistem hakem usulüne dayanmaktaydı. Kabile asabiyeti hakem usulünde işleyişi belirleyen en önemli faktördü. Bu nedenle hakemler herkes tarafından sayılan, zengin, asil ve güvenilir kimseler olmak zorundaydı. Araplar genellikle hakemleri kendisinde tabiat üstü özellikler bulunduğunu düşündükleri kimseleri yani kâhinlerden seçiyorlardı⁸². İslâmiyetten önce Arap Yarımadasında eşitlik anlayışı yoktu. Hukuk açısından üstünlük sağlamak güçlü bir kabileye mensup olmaya da bağlıydı. Yani hukukî meselelerdeki problemlerde daha güçlü bir kabileye sahip olan hakkını arayabilirdi. Hakemlerin doğrudan uygulayabilecekleri hukukî kuralları yoktu. Kendi şahsi görüşlerine, örf ve adetlere göre hüküm veriyorlardı⁸³.

İslâm adliye teşkilâtında hukuksal örgütlenme Hz. Peygamber zamanında başladı. 570 yılında Mekke’de dünyaya gelen Hz. Muhammed’e 610 yılında peygamberlik verildi. Mekkeli müşrikler Hz. Peygamber’in, İslâmiyet’i Mekke’de yaymaya başlaması üzerine kendisine ve ona inananlara baskı uygulamaya, eziyet ve işkence yapmaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Muhammed 622 yılında Mekke’den Medine’ye hicret etti. Hz. Muhammed İslâm Devleti’nin temellerini de burada attı⁸⁴. Böylelikle kadılık müessesesi ve buna bağlı idarî makamların kurumsallaşma süreci Hz. Peygamber zamanında ve ondan sonraki süreçte oluşmaya, gelişmeye başlamış ve zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle tekâmül etmişti⁸⁵. Hz. Peygamber, yargıya dair hususları ya doğrudan kendisi çözer ya da konunun çözülmesi için birini görevlendirirdi. Görevlendirdiği kişiler arasında Hz. Ömer, Amr b. As ve Ukbe b. Amir bulunmaktadır⁸⁶.

⁸² Joseph Schact, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev. Mehmet Dağ-Abdulkadir Şener), Ankara, 1986, s. 18.

⁸³ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 35-38.

⁸⁴ Ahmet Önkal, “Hicret”, *DİA*, Cilt 17, (1989) s. 460-462.

⁸⁵ Fahrettin Atar, “Kadı”, s. 66.

⁸⁶ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 66-82; Furat, “Kâdıkdât Müessesinin Oluşumu”, s. 104-122.

Hız. Peygamberin 632 yılında vefat etmesinin ardından İslâm tarihinde Hulefâ-yı-Râşidin (632-661) dönemi başladı. Hız. Ebû Bekir'e biat edilmesiyle başlayan bu süreç sırasıyla Hız. Ömer, Hız. Osman, Hız. Ali dönemleriyle son buldu⁸⁷. Hız. Peygamber'in vefatının ardından İslâm Devleti'nin başına geçen Hız. Ebû Bekir hukukî meselelerde Hız. Peygamber'in geleneğini devam ettirerek kazâ işlerine Hız. Ömer'i tayin etti⁸⁸. Hız. Ebû Bekir'in 634 yılında vefat etmesinin ardından İslâm Devleti'nin ikinci halifesi olarak Hız. Ömer başa geçti. Hız. Ömer, ülkenin fetihlerle genişleyip idare ve kazâ işlerin çoğalması nedeniyle devlet idarî teşkilâtlanmasında önemli yapısal değişikliğe giderek Divanü'l-Kadâ (Kadılık) kurumunu ihdas etti⁸⁹. Başta Medine olmak üzere Mısır, Irak ve Suriye bölgelerindeki şehirlere ayrıca kadılar tayin edildi⁹⁰. Hız. Ömer'in başlattığı bu uygulamaya Hız. Osman ve Hız. Ali dönemlerinde de devam edildi⁹¹.

Emevîler döneminde (661-750) hukukî meseleler; kadılık teşkilâtı, hisbe teşkilâtı ve mezâlim mahkemeleri tarafından yürütülüyordu. Emevîler kadıları ulemânın arasından tayin ederlerdi. Kadıların büyük bir çoğunluğu halife veya şehir valileri tarafından atanırdı. Bu kadılar tarafından çoğunlukla dinî hususlarla ilgili davalara bakarlardı. Kadıların tayini ile alakalı olarak istisnai durumlarda olabiliyordu. Bazı Emevî halifelerinin doğrudan kadı tayin ettikleri de görülmektedir⁹². Onların yetkilerinin dışına çıkan davalar, mezâlim mahkemesine intikal eder ve burada akdedilirdi. Emevîler devrinde kadılara ayrıca idarî, malî ve eğitimle ilgili görevlerle yetim ve vakıf mallarını koruma görevleri de verildi⁹³. Endülüs Emevîleri ise Kadı'l-Cemâa unvanı kullanmışlardı. Mâlikî mezhebinin itikatlarına göre hüküm veren

⁸⁷ Mustafa Fayda, "Hulefâ-yı Râşidîn", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 324.

⁸⁸ Mustafa Fayda, "Ebû Bekir", *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 106

⁸⁹ Nadir Özkuyumcu, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 93.

⁹⁰ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, s. 66-82; Furat, "Kâdilkudât Müessesinin Oluşumu", 104-122; Ömer Sabuncu, "Hız. Ömer Dönemi Kurumsallaşma Faaliyetleri", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, Cilt 39, (Haziran 2018), s. 144-147; Muammer Vural, "Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin ve Bazı Yasama Örnekleri (Hız. Ömer Dönemi)", *İLTED*, Cilt 2, Sayı 44, (2015), s. 345; Mustafa Fayda, "Ömer", *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 49.

⁹¹ Atar, *İslâm Adliye Teşkilatı*, 66-82; Furat, "Kâdilkudât Müessesinin Oluşumu", s.104-122.

⁹² İsmail Yiğit, "Emevîler", *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 96.

⁹³ Yiğit, "Emevîler", s. 96.

Kadı'l-Cemâa, başkent Kurtuba'da bulunurdu. Başlarda başkadının yetkilerine sahip olmasa da zamanla yetkileri genişletilmiştir⁹⁴.

Abbâsîler döneminde (750-1258) mezkur konuyla alakalı olarak en dikkat çekiçi gelişmelerden biri, kadılıkudatlık sisteminin ortaya çıkmasıdır. Abbâsî Devleti'nin sınırlarının genişlemesiyle birlikte ülke çapında kadıların sayısının arttırılmasına neden oldu⁹⁵. Halife Hârûn er-Reşîd (786-809) yeni atanacak kadıların seçiminde halifeye yardımcı olması için Hanevî fakihî Ebû Yusuf'u, kadı atamalarında yetkili ve kadıları yönetecek, kadıların kadısı, başkadı gibi anlamlara gelen kadılıkudat unvanını vererek kendisini bu yeni tahsis ettiği makama tayin etti⁹⁶. Aynı zamanda Abbâsîler, kabile taassublarını dinî alet ederek yaymak ve rejimlerinin tanınırlığını arttırmak için de kadıların düşüncelerinden faydalandılar. Örneğin Ebû Yusuf, Hârûn er-Reşîd'e kamu maliyesi, arazi kuralları, vergilendirme ve ceza adaleti konularında tavsiyelerde bulunurdu. Hatta bu konular hakkında görüşlerini yazdığı *Kitâbü'l-Harâç*'i Hârûn er-Raşîd'e takdim etti⁹⁷.

Belli bir mezhebe dayanan yargı sistemi, hükümdarın ideolojik eğilimlerine göre değişkenlik gösterebiliyordu⁹⁸. Fâtımîler dönemi (909-1171) Mısır'da yargı sisteminde dikkat çekiçi bir değişikliğe neden oldu. İsmâiliyye daveti, Fâtımîler öncesinde ve Fâtımîler döneminde dâîlerin iyi hazırlanması ve belli bir hiyerarşiye tâbi tutulması sayesinde geniş bir yayılma imkânı buldu⁹⁹. Fâtımîler Mısır'ı ele geçirdikten sonra Kahire'yi hilâfet merkezi yaptılar. Hâlbuki daha önce Abbâsî Halifeliğine tâbi bir vilâyetti ve burada Sünnî halifenin tayin ettiği bir kadı görev yapıyordu. Başkadılık makamı Fâtımî Devleti'ndeki yüksek makamlardan biriydi. Başkadı protokolde dâî'd-

⁹⁴ Mehmet Özdemir, "Endülüs", *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 218; Christian Müller, "Judging with God's Law on Earth: Judicial Powers of the Qadi al-jama'a of Cordoba in the Fifth/Eleventh Century", *ILS*, Cilt 7, Sayı 2, (2000), s. 163; Rachid el Hour, "The Andalusian Qâdî in the Almoravid Period: Political and Judicial Authority", *Studia Islamica*, Cilt 90, (2000), s. 68. Mâlikî mezhebinin Endülüs'teki gelişimi hakkında bkz. Muhammed Halid Mesud, "Endülüs İslam Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış", *İSTEM*, Sayı 14, (2009), s. 403-433.

⁹⁵ Özen, "Kâdılıkudât", s. 78. Abbâsî Devleti'ndeki kâdî'l-kudâtlık sistemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hussein F. Kasassbeh, *The office of qâdî in the early 'Abbâsîd Caliphate*, 132-247/750-861, Deanship of Research and Graduate Studies: Mu'tah, 1994.

⁹⁶ Nahide Bozkurt, "Hârunnürreşîd", *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 260; Yavuz Selim Göl, "Abbâsîler Döneminde Kâdî'l-Kudâtlık", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (2018), s. 14.

⁹⁷ Bozkurt, "Hârunnürreşîd", s. 260; Salim Kayadibi, "Evolution of the Muslim Judicial System", *Ottoman Connections to the Malay World*, (ed. Salim Kayadibi), s. 122.

⁹⁸ Salim Kayadibi, "Evolution of the Muslim", s. 123.

⁹⁹ Mustafa Öz-Mustafa Muhammed eş-Şek'a, "İsmâiliyye", *DİA*, Cilt 23, (2001), s. 13.

duâtın önünde bulunur, onunla aynı kıyafeti giyerlerdi¹⁰⁰. Fâtîmîler başkadıları, İsmâîlî mezhebine mensup fakihler arasından seçmişlerdi. İsmâîliyye mezhebine mensup başkadının yanına nadir de olsa hüküm vermek koşuluyla başka mezheplerden de naibler tayin edilmişti. Kısa bir süre sonra Fâtîmîler döneminde İslâm hukuk tarihinde yeni bir uygulamaya gidilmişti. Yürürlüğe koyulan bu yeni uygulamada dört ayrı başkadı tayin edilmiş, İsmâîlî, İmâmî, Mâlikî ve Şâfî mezheplerinden tayin edilen bu başkadılar mensubu oldukları mezheplerin hukuk öğretilerine göre hüküm vermişlerdi¹⁰¹. Yürürlüğe koyulan bu yeni uygulama kısa süre yürürlükten kalmış ve tekrar İsmâîlîler'den bir başkadı atanarak eski sisteme dönmüştür¹⁰².

Fâtîmî Devleti'ni ortadan kaldırarak Mısır ve Suriye coğrafyasında Eyyûbîler Devletini kuran Selâhaddin Eyyûbî bu adlî sistemi hemen değiştirmiş zaten halkın büyük çoğunluğun da Şâfî mezhebine müntesip olması nedeniyle sadece Şâfî mezhebinden başkadı tayin etmiştir. Selâhaddin Eyyûbî devrinde gerçekleştiren Şâfî mezhebi etkinlik alanını Eyyûbî coğrafyasındaki merkezlere ve özellikle Şam, Mısır, Hicaz, Yemen bölgelerine kaydırmıştır. Buralarda açılan medrese ve dârü'l-hadislerde görev alan Şâfî ulemâsının ilmî faaliyetleri sayesinde mezhep gelişimi yeni bir ivme kazanmıştır. Moğol istilâsı yüzünden doğuda gücünü kaybeden Şâfî mezhebi artık tamamen batıya kaymıştır. İlhanlılar devrinde doğu ulemâsı Şam'a akın ettiği için buradaki entelektüel düzey yükselmiş ve mezhep mensubiyeti açısından bir çeşitlenme meydana gelmiştir¹⁰³. Böylelikle Mısır'da İsmâîliyye mezhebinin son kalıntılarını da kazıyan Selâhaddin Eyyûbî başkadıya hukukî meselelerde yardımcı olacak başkadı nâiblerini ilk zamanlarda Şâfî kadılardan tayin etmiştir¹⁰⁴. İlerleyen yıllarda Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine mensup kadılar da Şâfî başkadısının yanında başkadı nâibi olarak tayin edilmişlerdir.

¹⁰⁰ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtîmîler", *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 234-236.

¹⁰¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 35. Fâtîmîlerde dört mezhep kâdı'l-kudâtlarının tayini hakkında ayrıca bakınız. Mehmet Şeker, "Fâtîmîlerde ve Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılarının Tayini", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, ((2017), s. 163-170.

¹⁰² Seyyid, "Fâtîmîler", s. 235; Adel Allouche, "The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt", *JAOS*, Cilt 105, (1985), s. 317-320.

¹⁰³ Bilal Aybakan, "Şâfî Mezhebi", *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 239.

¹⁰⁴ Ramazan Şeşen, "Eyyûbîler", *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 26; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Eyyûbî ve Devri*, İstanbul, 2000, s. 266-270; Ayşe Dudu Kuşçu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara, 2013, s. 80-82.

1. BÖLÜM

MEMLÛK DEVLETİ'NDE DÖRT BAŞKADILIK SİSTEMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Eyyübîler'den sonra Mısır ve Suriye coğrafyasında 1250-1517 (648-922) yılları arasında hüküm süren Memlûk Devleti, günümüz tarih yazımında Bahrî ve Burcî Memlûkler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır¹⁰⁵. Her anlamıyla Memlûk Devleti'nin asıl kurucusu olarak zikredilen Sultan Baybars (1260-1277/658-676) getirdiği yeniliklerle, içte ve dışta yaptığı icraatlarıyla Memlûk Devleti'nin hakiki kurucusu oldu¹⁰⁶. Memlûkler, devletin kurumsallaşmaya gittiği ilk yıllarda selefleri olan Eyyubîler'in izlemiş olduğu politikayı takip ederek başkadyı sadece Şâfiî kadılardan tayin ediyorlardı. On beş yıl gibi uzun bir süre bu geleneği aynen devam ettiren Memlûkler, 1265 (663) yılında Sultan Baybars'ın öncülüğünde bu geleneğe son vererek Dört Başkadılık sistemini yürürlüğe koymuşlardır.

1.1. KAHİRE BAŞKADILIĞI

Sultan Baybars, Dört Başkadılık sisteminde her Sünni mezhep için birer başkadı atamasıyla Memlûk adli teşkilâtında köklü bir değişikliğe gitmişti. Bu yeni sistem, Sultan Baybars tarafından ilk olarak başkent Kahire'de yürürlüğe geçirilmişti. Memlûk tarih yazıcıları kaleme aldıkları eserlerinde bu sistemden daha önce görülmemiş bir uygulama olarak bahsetmişlerdir. Memlûk müverrihlerinin bu tespiti

¹⁰⁵Ramazan Şeşen, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul, 2009, s. 25-28. Abdülmünim Mâcid, *Nuzum Devlet Selâtin el-Memâlik ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire, 1964, s. 10-11; M. Sobberheim, "Memlûklar", *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689; İsmail Yiğit "Memlûkler", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 90; Kazım Yaşar Koprman, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu'ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989, s. 3-4; Şehabeddin Tekindağ, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV, Yüzyıl Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961, s. 26-27.

¹⁰⁶Saîd Abdülfettâh Âşûr, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire, 1963; s. 47-55; Mâcid, *Nuzum Devlet*, s. 32-41; Koprman, "Mısır Memlûkleri", s. 456; Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış", *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s. 10-13; Ramazan Şeşen, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul, 2013, s. 43-53; Cüneyt Kanat; "Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *TİD*, Sayı XVI, (2001), s. 34; W. E. Muir, *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Holland, 1968, s. 13-15; Amina A. Elbendary, "The Sultan, The Tyrant, and The Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zahir Baybars", *Mamlûk Studies Review*, Cilt 5, (2001), s. 143; R. Stephen Humphreys, "XIII. Yüzyılda Eyyübîler, Memlûkler Ve Latin Doğu", (çev. Mustafa Kılıç), *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, (2007), s. 370.

doğruyu yansıtmaktaydı. Çünkü Sultan Baybars selefleri olan Eyyubîler'den devralınan adlî teşkilâtı geleneğini hem yapısal hem de fonksiyonel açıdan her Sünnî mezhep için birer başkadı tayin ederek tamamen değiştirmişti. Bu değişikliği devlet ricâli ve halkın da ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak yapan Sultan Baybars hiç kuşku yok ki aynı zamanda çok sesli, Memlûk Devleti'ne has bir adlî yapılanma vücuda getirmişti.

Sultan Baybars, Dört Başkadılık sistemini ilk olarak başkent Kahire'de uygulamaya geçirmiştir. Peki Sultan Baybars'ın böyle bir adlî yapılanmaya gitmesinin nedenleri nelerdi? Bu birden bire alınan bir karar mıydı? Yoksa Sultan'ın zihninde tartıp biçtiği kanun haline getirmek için doğru zamanı beklediği bir uygulama mıydı? Bunu konuda Memlûk kaynakları net bilgiler vermektedir.

Memlûk kaynaklarına göre devletin başkenti olan Kahire'de Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışı şu şekilde cereyan etmişti. Sultan Baybars'ın önde gelen emirlerinden olan Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî ile Şâfiî başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın arası iyi değildi. Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî Sultan Baybars'ın nezdinde onun değerini küçültmeye çalışıyordu. Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî'nin tavrının sebebi şu idi: Başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz hüküm verdiği konulardan asla dönmüyor ve kendi mezhebinden olmayan, özellikle Hanefî mezhebindeki davaların konusunda oldukça çekingen davranıyordu. Başkadı'yı devamlı küçük düşürmeye çalışan Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî'nin eline 1265 (663) tarihinde tam da istediği gibi bir fırsat düştü. Dârü'l-Adl'de Sultan Baybars'ın huzurunda davalara bakıldığı esnada Baybars'ın önüne bir şikâyet dilekçesi sunuldu. Şikâyetin içeriği ise Makrîzî'nin kaydına göre şu idi: Sultan el-Melikü'n-Nâsır Yusuf'un¹⁰⁷ kızları başkadı Bedreddin es-Sincârî daha hayatta iken ondan bir ev satın almışlardı. Bedreddin es-Sincârî öldükten sonra onun mirasçıları evin vakıf olduğunu ve satılamayacağını dile getirdiler¹⁰⁸. Sultan'ın huzurunda şikâyet dilekçesi okunduktan sonra Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî fırsattan istifade fakihler hakkında olumsuz konuşmaya başladı. Onun bu konuşması Sultan Baybars'ın üzerinde tesir etmiş olacak ki Başkadı'ya “*Ey Kadı, kadılar böyle mi yapar?*” diye sorunca Başkadı,

¹⁰⁷ Dımaşk ve Halep'te 1250 (648) yılından itibaren hükümsüren Eyyubî Halep melikidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cengiz Tomar, “el-Melikün'n-Nâsır Yûsuf”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 78-79.

¹⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 538; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 125.

Sultan Baybars'a “ *Ey efendimiz her koyun kendi bacağından asılır*” diye cevap vermiştir¹⁰⁹.

Sultan Baybars Başkadı'nın bu cevabına karşılık “*Peki bu durumda ne yapılmalı?*” diye bir soru daha yöneltince Başkadı'nın cevabı “*Eğer evin vakıf olduğu ispatlanırsa mirasçılar tarafından satışta alınan para iade edilir.*” şeklinde olmuştur. Sultan “*Ya mirasçıların parayı ödeyecek güçleri yoksa.*” diye bir soru daha yöneltince Başkadı, Sultan Baybars'a “*Vakıf olarak kalır ve mirasçılar parayı iade etmez.*” diye cevap vermiştir. Sultan, Başkadı'nın bu son derece rahat tavrına ve verdiği cevaplara oldukça sinirlenmiştir¹¹⁰.

Dârü'l-Adl'de bu konuşmaların gerçekleştiği esnada Mekke ve Medine yöneticisinin elçisi gelerek Sultan Baybars'a şikâyetini şu şekilde dile getirdi: “*Efendimiz Sultan. Başkadı'nın denetimi altında Mekke ve Medine 'ye ait vakıfların geliri bulunmaktadır. Medine yöneticisinin şehrindeki fakirlere dağıtmak için bu vakıfların gelirini istediği yazıyı Başkadı 'ya getirdim ve kendisinden parayı istedim; fakat Başkadı parayı vermeyi kabul etmedi.*” Sultan bu hadiseyi Başkadı'ya sorunca Taceddin b. bintü'l-Eazz “ *Bu vakıflardan sağlanan para bana teslim edildi fakat ben bu adamı tanımıyorum. Ben bu parayı ancak dinine ve güvenilirliğine inandığım bir adama teslim edebilirim. Ama efendimiz Sultan teslim etmemi isterse parayı veririm.*” diyerek cevap verdi. Sultan Başkadı'ya hak vermiş olacak ki parayı kendisinin seçtiği güvenilir birine teslim etmesini emretti. Bu hadisenin ardından başka bir emir de Başkadı'yı Sultan Baybars'a şikâyet etti ve şunları söyledi: “ *Huşdaşlarımdan birinin oğulları ile alakalı davada şahitlik yaptım, hatta delil bile getirdim. Fakat Başkadı delilimi görmezden geldi.*” Sultan Başkadı'ya bu konu hakkında sorunca Başkadı “ *Kimse bana delil getirmedi.*” diye cevapladı. Emir Başkadı'nın bu cevabına karşılık delili getirdiğini fakat Başkadı'nın delili görmezden geldiğini tekrar dile getirdi¹¹¹. Emir bu sözleri üzerine Sultan Baybars Başkadı'ya “ *Delile kulak asmadın mı?*” diye sorunca Taceddin b. bintü'l-Eazz Sultan Baybars'a “ *Bu konu hakkında cevap vermeye*

¹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 538, Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, s. 35; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Jakson, “The Primacy of Domestic Politics”, s. 54.

¹¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 25-26; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt IV, s. 35; Escovitz, *The Office of Qadî al-quḍât*, s. 23-24; a.mlf., “The Establishment of Four Chief Judgeship”, s. 529; Nielsen, “Sultan al-Zâhir Baybars”, s. 170.

¹¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Escovitz, *The Office of Qadî al-quḍât*, s. 24.

gerek bile duymuyorum.” diyerek son derece ters bir şekilde karşılık verdi. Başkadı’nın verdiği bu ters cevabı duyan Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî Sultan Baybars’a tekrar Başkadı’yı kötülemeye başladı ve Taceddin b. bintü’l-Eazz’a “ *Ey Kadı Şâfî mezhebi sende kalsın diğer üç mezhebe de başkadılar atansın*” dedi. Sultan Baybars, Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî’nin bu fikrine kulak verdi¹¹².

İbn Kesîr, Aynî, İbn Tağrıberdî ve Süyûtî bu konu hakkında fazla ayrıntıya girmeden Taceddin b. bintü’l-Eazz’ın kendi mezhebinden olmayan davalar konusunda oldukça çekişken davranıp kendin mezbine göre karar vermesinin ona karşı şikayetlerin çoğalmasına sebep olduğunu, Emir Cemâleddin Aydoğdu el-Azizî’nin bu sebeple Sultan Baybars’a her mezhep için birer başkadı atamasını önerdiğini ve Sultan’ın da bu teklifi kabul ettiğini belirtmektedirler¹¹³.

Diğer Memlûk müelliflerinden farklı olarak İbn Abdüzzâhir ise Sultan Baybars’ın böyle bir yenilik getirmesinin nedenini Kahire nüfusunda meydana gelen patlamadan dolayı toplumun her kesimine hitap etmek olduğunu belirtmektedir¹¹⁴.

Memlûk kaynaklarında anlatılan bu sebeplerle Sultan Baybars 1265 (663) yılında Dört Başkadılık sistemini yürürlüğe koydu. Yürürlüğe koyulan bu yeni sistem ile birlikte Sultan Baybars, Kahire Hanefî başkadılığına Sadreddin Süleyman el-Ezraî’yi¹¹⁵, Mâlikî başkadılığına Şerafeddin es-Sübkî’yi¹¹⁶ ve Hanbelî başkadılığına ise Şemseddin Muhammed el-Makdisî’yi¹¹⁷ atadı. Sultan tıpkı Şafîî başkadısı gibi diğer başkadılara da görev sahaları içinde bulunan bölgelere kendi nâiblerini atama yetkisini verdi. Başkadı Taceddin b. bintü’l-Eazz yine de ayrıcalıklı bir konumda tutularak vazifesinde bulunduğu Şâfîî başkadılığa ek olarak Beytül-mâl ve yetim

¹¹² Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 30, s. 26; Kalkaşendî, *Subhu’l-a’şâ*, Cilt 4, s. 35; İbn es-Sukâî, *Tâlî Kitâbi Vefeyât*, s. 125.

¹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Aynî, *’İkdü’l-cümân*, Cilt 1, s. 407-408; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü’z-zâhire*, Cilt 7, s. 109-110; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 165.

¹¹⁴ İbn Abdüzzâhir, *er-Ravzü’z-zâhir*, s.182.

¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü’l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Refu’l-isr*, s. 292; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

¹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Refu’l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

mallarının başkanlığına getirildi¹¹⁸. Yine bir tek Şâfiî başkadısına Vechü'l-Kıblî ve Vechü'l-Bahrî'nin çeşitli bölgelerine nâib atama yetkisi verildi¹¹⁹. Sultan Baybars'ın yaptığı bu atamalarla ilgili vazife başına getirilen başkadılara taklid yazıldı ve onlara hil'at giydirildi. Yapılan merasimin ardından hepsi kendi mezhebinde ayrı ayrı hüküm vermeye başladılar¹²⁰.

Sultan Baybars böyle radikal bir kararı birden bire Dârü'l-Adl'de tanık olduğu şikâyetler neticesinde mi almıştı yoksa aslında yürürlüğe koymayı düşündüğü bir plan mıydı? Böyle bir uygulamanın vücuda getirilmesinin başka sebepleri nelerdi? Bunun da cevabını bize yine Memlûk kaynakları net bir şekilde vermektedir.

Sultan Baybars Dört Başkadılık uygulamasını yürürlüğe geçirmeden üç yıl önce 1262 (660) tarihinde Burhâneddin es-Sincârî'yi Fustât ve Vechü'l-Kıblî kadılığından azledip yerine Taceddin b. bintü'l-Eazz'ı atayarak bir nevi ön hazırlığını da yapmıştır. Şöyle ki; Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın yukarıda bahsi geçen bu bölgelerin kadılıklarına atanması ile birlikte Mısır'ın bütün kadılıkları da aynı zamanda elinde toplanmıştır. Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın hukukî işlerde yoğunluğu artınca ona Mâlikî, Hanbelî ve Hanefî mezheplerinden nâib atama yetkisi verildi. Başkadı'nın yetişemediği durumlarda bu nâibler onun adına adaleti yerine getireceklerdi. Makrîzî'nin anlatımıyla daha önce Mısır'da böyle bir uygulama yapılmamıştı¹²¹. Üç yıl sonra kendi mezheplerinde başkadılık makamına tayin edilecek olan Sadreddin Süleyman el-Ezraî, Şerafeddin es-Sübkî, Şemseddin Muhammed el-Makdisî 1262 (660) tarihinde Başkadı'nın atadığı nâibler olarak vazifelerinin başına geçtiler¹²². Bundan tam bir yıl sonra yine Taceddin b. bintü'l-Eazz'a kendisine hüküm vermede yardımcı olması adına dört mezhep için nâib ataması emredildi. Taceddin b. bintü'l-Eazz kendisine Hanefî, Mâlikî ve Şâfiî nâib atadı fakat Hanbelî bir başkadı nâibi ilginçtir ki bulamadı¹²³.

1265 (663) yılında Sultan Baybars tarafından başlatılan bu uygulama Memlûk Devleti'nin hukuk sisteminde köklü bir değişikliği de beraberinde getirdi. Memlûk

¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Aynî, *İkdü'l-cümân*, Cilt 1, s. 407-408; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 36.

¹¹⁹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 35.

¹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539.

¹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 472.

¹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 472.

¹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 501.

Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1250 (658) yılından 1265 (663) yılına kadar yargı bütün mezhepler için yegane karar merci olan Şâfiî başkadısının denetimi altından diğer üç sünni mezhep için kendi mezheplerinde ayrı ayrı hüküm veren başkadıların da denetimine geçerek birbirinden bağımsız dört yargı mekanizmasının tarih sahnesine çıkmasına vesile oldu. Her ne kadar Şâfiî başkadısının bu uygulama ile birlikte otoritesi sarsılmış olsa da Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılardan her zaman bir adım önde olmuş ve Dârü'l-Ald'de düzenlenen duruşmalarda sultanın yanında, protokolde başkadıların üstünde oturmuştur. Bu yeni sistem ile birlikte birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alınarak Şâfiî başkadılığına kırk sekiz, Hanefî başkadılığına kırk altı, Mâlikî başkadılığına yirmi beş ve Hanbelî başkadılığına yirmi beş kadının tayin edildikleri tespit edilmiştir. Böylelikle Şâfiî ve Hanefî mezhepleri müntesiplerinin yoğun olduğu Kahire'de, Mâlikî ve Hanbelî müntesiplerinin oranın aynı; diğer mezheplerin de yarısına eşit olduğu görülmektedir.

Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Dört Başkadılık sistemin Memlûk Devleti'nde ortaya çıkışının sebepleriyle alakalı çeşitli araştırma eserleri de bulunmaktadır. İlk olarak Joseph H. Escovitz Memlûklerin böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymasının nedenini Moğol baskısı sonucunda demografik apının değişerek Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının da artması olarak ifade eder¹²⁴. Yossef Rapoport ise sistemin yargıda çeşitliliği arttırdığını, toplumun her kanadına hitap ederek yargıyı tek elde toplamayı amaçladığını belirtmektedir¹²⁵. Onun bu kanaatini Mehmet Fatih Yalçın da desteklemektedir¹²⁶. Sherman A. Jakson bu yeni sistemi Şâfiî mezhebinin devlet içindeki konumunu ve gücünü azaltmak için yapılan bir hamle olarak değerlendirmektedir¹²⁷.

Dört Başkadılık uygulamasının ortaya çıkış nedenlerinden birinin yargı sistemindeki boşluk olduğu kanaatine bizde katılmaktayız. Özellikle Memlûk Devleti'nin kurulduğu ilk yıllarda Şâfiî mezhebinin Memlûk yargı sistemini kontrol altına alması ve buna bağlı olarak Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri ile alakalı davalarda Şâfiî başkadısının çoğu zamanki çekimser tavrı böyle bir uygulamayı

¹²⁴ Escovitz, "The Establishment of Four Chief Judgeship" s. 529-531

¹²⁵ Rapoport, "Legal Diversity in the Age of Taqlid", s. 210-228.

¹²⁶ Yalçın, *Bahri Memlûkler Döneminde*, s. 30.

¹²⁷ Jackson, "The Primacy of Domestic Politics", s. 52-65.

oldukça zaruri kılmıştır. Öte yandan ise Dört Başkadılık sistemini Hanefî mezhebini güçlendirmek için Memlûklerin genel bir politikası olarak değerlendiren Jorgen S. Nielsen’in bu fikrine de kısmen katılmaktayız¹²⁸. Özellikle Bahrî Memlûkler dönemi için geçerli olan bu politikanın devletin ilerleyen yıllarında Memlûk sultanları ve emirleri tarafından zaman zaman değiştirilerek bir istikrar göstermediği görülmektedir. Bu durum Memlûk Devleti tarihi bütün olarak, zamansal sınır getirilmeden incelendiğinde kendini ortaya koymaktadır. Bu kanaatimizi örneklerde desteklemek açısından ilk olarak şunu söylemek faydalı olacaktır. Memlûk sultanlarının ve devlet adamlarını Hanefîlik mezhebine ve bu mezhebi yüceltmek için bir takım girişimleri ve çabaları bulunmaktadır. Buna en güzel örneklerden biri Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî’dir. 1310-1317 (710-717) yılları arasında Kahire Hanefî başkadısı olarak görev yapan Şemseddin el-Harîrî, Memlûk sultanı ve emirleri arasında kendisinden önce hiçbir başkadının ulaşamadığı güce ve saygıya erişmişti. İbn Battuta Mısır’ı ziyareti esnasında kendisinin Memlûkler nezdinde konumuyla alakalı olarak ilginç bilgiler kaydetmektedir. Sözlerine Şemseddin el-Harîrî’den “el-İmâm el-Alîm” olarak bahseden İbn Battuta onun oldukça nüfuz sahibi olduğunu, Memlûk emirlerinin ondan çok korktuğunu ve yüce yaratandan başka kimsenin ona bir şey diyemeyeceğini kaydetmektedir. Ayrıca İbn Battuta birinin kendisine en-Nâsır Muhammed’in Dârü’l-Adl’de yanına oturan dönemin Hanbelî başkadısına vallahi ben ancak ve ancak Şemseddin el-Harîrî’den korkuyorum, ondan başka kimse beni korkutamaz şeklinde bir serzenişte bulunduğu bilgisini verdiğini de kaydetmektedir¹²⁹. Fakat bu güçlü konumu Şemseddin el-Harîrî’nin 1317 (717) yılında en-Nâsır Muhammed tarafından azledilmesine engel olamadı. en-Nâsır Muhammed Şemseddin el-Harîrî’den Baybars’ın çocuklarına ait olan bir vakıf arazinin kendi tasarrufuna verilmesiyle ilgili bir fetva vermesini ve bunu da Hanefî mezhebine göre yapmasını emretti. Şemseddin el-Harîrî Sultan’ın bu isteğini kendi mezhebinde böyle bir fetva vermenin caiz olmadığı ayrıca hiçbir hukukî yolla bu isteğin gerçekleştirilemeyeceği gibi haklı sebepler öne sürerek reddetti¹³⁰. Sultan ve Başkadı arasında yaşanan bu gerginliği yakından takip eden Kadı Sırâceddin Ömer er-Râzî, Sultan’a eğer kendisini başkadı

¹²⁸ Nielsen, “Sultan al-Zâhir Baybars”, s. 168-176.

¹²⁹ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

¹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

olarak tayin ederse fetvayı verebileceğini teklif etmesi üzerine Sultan Şemseddin el-Harîrî'yi azletti ve yerine Sırâceddin Ömer er-Râzî'yi tayin etti¹³¹.

Hanefî başkadıları birden bire Memlûk sultanının gazabına da uğrayabilirdi. Sultan Eşref Kayıtbay 1411 (813) yılında Dımaşk Hanefî başkadısı Sadreddin el-Ademî'yi kaynakların nakletmediği bir nedenden dolayı azletti¹³². Azledilmesinden kısa bir süre sonra Sultan'ın emriyle Dımaşk Kalesi'nde hapsedildi¹³³. 1438 (842) yılında ise Şâfiî başkadısı İbn Hacer ve Hanefî başkadısı Sadreddin ed-Deyrî arasında bir olaydan dolayı gerginlik yaşandı ve bu gerginliğin ardından Sultan Çakmak İbn Hacer'in tarafını tutarak Hanefî başkadısını adeta görmezden geldi¹³⁴.

En az Memlûk sultanları kadar memlûk emirlerinin de Hanefilik mezhebini destekleyip devlet içindeki konumunu yüceltmek için çaba gösterdikleri görülmektedir. Memlûk Devleti'nin en güçlü devlet adamlarından biri olan Yelboğa el-Ömerî aynı zamanda Hanefilik mezhebinin en iyi savunucularından biriydi. 1346 (747) yılında Yelboğa el-Ömerî, Hanefî fakih Emir Kâtîp el-Etkânî ile birlikte akşam namazını kıldığı esnada Etkânî, Şâfiî imamin rûkua giderken ve rûkudan kalkarken ellerini kaldırması üzerine namazını iade eder. İmam ellerini kaldırdığı için namazının bozulduğunu söyleyen Etkânî'nin sözüne kulak veren Yelboğa el-Ömerî, bu mesele üzerine konuşulması hatta bir risale yazılmasını emreder¹³⁵. Yelboğa el-Ömerî, Hanefilik mezhebine geçenleri oldukça iyi bir miktarda para ile ödüllendirirdi. Bu nedenle onun zamanında büyük bir grup Şâfiî mezhebenden Hanefî mezhebine geçti¹³⁶. Yelboğa el-Ömerî'nin ardından memlûk emirlerinin bu ilgiyi sürdürdükleri görülmektedir. Mesela devlet erkânı tarafından oldukça sevilip sayılan Şemseddin et-Tebbânî Memlûk emirlerinin isteğiyle 1408 (811) yılında Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilmişti¹³⁷. Fakat bu durumun tam tersi hadiseler de yaşanabiliyordu. Memlûk emirleri sevmedikleri veya başkadılık makamında görmek istemedikleri Hanefî başkadılarının makamdan azledilmelerine neden olabiliyorlardı. Bu duruma

¹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

¹³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206.

¹³³ Abdülbâsit el-Malaî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 197.

¹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1096-1097.

¹³⁵ Osman Baydar, "8/14. Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu'l-Yedeyn Meselesi.", *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı 13, (Bahar 2019), s. 118.

¹³⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 4, s. 270-271.

¹³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205-207.

en güzel örneklerden biri Sadreddin Mansûr el-Hanefî'nin azledilme hadisesidir. Kahire Hanefî başkadısı Sadreddin Mansûr el-Hanefî vazife başında Memlûk emirleri tarafından ciddi bir zorbalığa maruz kaldı. Emirler kendisini başkadılık makamında görmek istemiyorlardı ve bu nedenden dolayı da Sultan tarafından azledildi¹³⁸.

1371 (772) yılında ise Hanefî başkadısı için oldukça entranşan bir olay yaşandı. Bilindiği üzere Dört Başkadılık sistemi kurulmadan önce de yetim mallarının himayesi Şâfiî başkadısının denetimi ve korumasındaydı. Şâfiî başkadısı bu ayrıcalıklı konumunu Dört Başkadılık sistemi uygulandıktan sonraki süreçte de korumuştur. Dönemin Hanefî başkadısı Sirâceddin el-Hindî, bu ayrıcalığın Şâfiî başkadısından alınıp kendisine verilmesiyle alakalı olarak girişimde bulunmuş, fakat kendisinin bu girişimi hastalanıp vefat etmesi nedeniyle başarısız olmuştu. Onun bu çabası Memlûk yönetimi tarafından olumlu karşılanmış olacak ki bu hadiseden sekiz yıl sonra 1379 (780) yılında Hanefî başkadısı Celâleddin Cârullâh böyle bir girişimde daha bulunmuştur. Başkadı Celâleddin Cârullâh'a hil'at giydirilerek kendisine yetim mallarının himayesi ve denetim verildi. Bu duruma başta Şâfiî başkadısı olmak üzere Memlûk emirleri de itiraz ettiler. Özellikle Memlûk emirlerinin bu konu hakkındaki tutumlarının son derece sert olması bu kararın iptal edilmesinde son derece etkili oldu¹³⁹. 1383 (783) yılında Berkûk Hanefî başkadısı dahil olmak üzere mezhep başkadıları ve ulemâ hakkında kötü konuşmakta sultan ve diğer memlûk emirleri nezdinde onları itibarsızlaştırmaktaydı. Berkûk'un bu olumsuz söylemlerinin ardından Makrîzî, ulemânın durumunun çok kötüleştiğini hemen hemen herkesin onları kötüleyip rencide ettiklerini kaydetmektedir¹⁴⁰. 1390 (792) yılında ise oldukça rencide edici bir hadise daha yaşandı. Başkadılar da dahil olmak üzere bütün alimlerin sarık takmaları ve ata binmeleri yasaklandı¹⁴¹. Bu durumun 1454 (858) yılında da tekrar ettiği görülmektedir. Başkadılar hala ata binemiyorlar ve içinde bulundukları durum ise gittikçe kötüleşiyordu. Memlûk emirlerinin kurallarına itaat etmeyen başkadılar Memlûkler tarafından yakalanıp rencide edilerek dövülüyorlardı. Bu yüzden başkadılar ata binmeye cesaret edemiyorlardı.¹⁴²

¹³⁸ Abdûlbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

¹³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 359.

¹⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 448.

¹⁴¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 402.

¹⁴² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 486.

Memlûk Devleti'nde özellikle Dârü'l-Adl'de düzenlenen mezâlim veya sultanların meclislerinde protokol sırası ve oturma düzeni oldukça önemliydi. Protokollerde ön sıralarda ve ön saflarda yer almak bürokratik güçlerini göstermek açısından son derece önemliydi. Bu nedenle gerek devlet erkânı gerekse ilim erbabı protokoldeki konumlarını korumaya özen gösterirlerdi. Memlûkler bu protokollerde önceliği ilk olarak Şâfiî başkadısı vermekteydiler. Sıralama sultanın sağ tarafında Şâfiî , Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde olurdu¹⁴³. Makrîzî de bu sırayı 1311 (773) yılında Dârü'l-Adl'de düzenlenen bir mecliste Hanefî başkadısının protokoldeki ikinci sıradaki konumunu koruduğunu belirterek desteklemektedir¹⁴⁴. İlerleyen yıllarda protokol sırasının Memlûkler tarafından Hanefî başkadısının lehine değiştirildiği görülmektedir. Hanefî başkadısına protokolda sultanın sol yanı ve ilk sıra verildi¹⁴⁵. Anlaşılan o ki; Hanefî başkadısının protokoldeki bu üstünlüğü Şemseddin el-Harîrî'nin 1328 (728) yılında vefat etmesiyle son buldu. İbn Battuta bu değişimi şöyle anlatmaktadır: Dârü'l-Adl'de sultanın başkanlık ettiği Divânü'l-Mezâlim davalarında başkadıların mecliste oturma sıraları Şâfiî, Hanefî, Mâlikî, Hanbelî şeklindeydi. Şemseddin el-Harîrî'nin vefat etmesinin ardından başkadılık makamına Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak tayin edildi. Memlûk emirleri mecliste oturma düzeninde Sultan en-Nâsır Muhammed'e, Hanefî başkadısı ile Mâlikî başkadısının yerlerinin değiştirilmesi ve Mâlikî başkadısının Hanefî başkadısının üstünde oturmasını önerdiler. İbn Battuta ayrıca bunun zaten eski bir gelenek olduğu için emirlerin Sultana böyle bir öneriyle gittiklerini de kaydetmektedir¹⁴⁶. Sultan emirlerin bu önerisini kabul etti ve meclisteki oturma sırası Mâlikî başkadısının Hanefî başkadısının üst tarafında oturması şeklinde düzenlendi. Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak ise bu duruma son derece içerledi ve Sultan'ın meclisine katılmayı reddetti. Meclisinde Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ı göremeyen en-Nâsır Muhammed, onun bu tavrına son derece sinirlendi. Sultan, Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın hemen meclisine getirilmesini

¹⁴³ İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ıbsâr*, s. 36; İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 92.

¹⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 101.

¹⁴⁵ Kalkaşendî, *Subh el-Aş'â*, Cilt 4, s. 45; Nielsen, *Secular Justice*, s. 56-57; Ayaz-Eren, *Memlûk Devletinde*, s. 291.

¹⁴⁶ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

emretti. Meclise zorla getirtilen Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın elinden tutan hacib onu Sultan'ın emrettiği gibi Mâlikî başkadısı'nın ardına oturttu¹⁴⁷.

İbn Battuta'nın naklettiği bu değişikliğin en azından 1362 (763) yılına kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. 1362 (763) yılında Cemâleddin Yusuf el-Kefrî, Dimaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edildi. Hil'at töreni Dârü's-Saâde'de düzenlenen Cemâleddin Yusuf el-Kefrî, törenin ardından Mâlikî başkadısının ardında oturtuldu¹⁴⁸. Cemâleddin Yusuf el-Kefrî'nin atanmasından yaklaşık iki ay sonra Kahire'den beridî bir haber getirdi. Bu haber meclisteki oturma düzeniyle alakalıydı. Sultan'ın emriyle Hanefî ve Mâlikî başkadılarının meclisteki oturma düzeni tekrar değiştirilerek protokolde Hanefî başkadı yeniden Mâlikî başkadısının üst tarafında yer aldı¹⁴⁹.

Yukarıda örneklerle açıklamaya çalıştığımız üzere Memlûklerin Nielsen'in bahsettiği bu genel politikayı en azından 1352 (753) yılına kadar uygulayabildikleri görülmektedir. Bu tarihten sonra gerek Memlûk sultanları gerekse Memlûk emirleri kendilerinin güçlendirdiği ve destekledi Hanefî başkadılar başta olmak üzere ulemâ ile son derece ters düştükleri görülmektedir. İlk olarak hem Dârü'l-Adl'deki mezâlim davalarında hem de sultanlar kendi meclislerinde Hanefî başkadısının protokoldeki oturma sırasını değiştirerek ellerindeki bu pozisyonu verdikleri gibi aldıkları da görülmektedir. Daha da önemlisi en-Nâsır Muhammed kendisinin bile çekindiği, Memlûk emirlerine sözünü geçiren Şemseddin el-Harîrî'yi birden bire makamdan azletmesi aslında isteği fetvayı vermeyen Şemseddin el-Harîrî ve onun mensubu bulunduğu Hanefî ulemâya sert bir göz dağı vermekten başka bir şey değildi.

en-Nâsır Muhammed'in bu tavrıyla birlikte Memlûk emirlerinin de Hanefî ulemâya karşı bakışı birden bire değiştiği görülmektedir. Hanefî başkadıları ise 14. yüzyılda bir daha ulaşamadığı güce ve saygıya ulaşmıştı. Bunun yanında başkadılık vazifelerine ek olarak Muhtesiblik¹⁵⁰, Hatiplik¹⁵¹, Müftülük¹⁵² gibi çok önemli makamlara tayin ediliyorlardı. Fakat üst yönetim mensuplarının kendilerine karşı bu

¹⁴⁷ İbn Battuta, *er-Rihle*, s. 25.

¹⁴⁸ İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 655; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 4, s. 275.

¹⁴⁹ İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 656.

¹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 220.

¹⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tağrıberdî, *en-Nucûm*, Cilt 9, s. 182; İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-Habeb*, Cilt 1, s. 123.

¹⁵² İbn Tağrıberdî, *en-Nucûmü'z-zâhire*, Cilt 7, s. 214; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 287.

sert tavrı Hanefî başkadılarını elindeki pozisyonları kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya getirmişti. Bu yüzden Dımaşk'ta babası 'İmâdüddin et-Tarsûsî'nin yerine Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Necmeddin et-Tarsûsî *Tuḥfetu't-Türk fîmâ Yecibu en Yu'mele fi'l-Mulk* başlıklı eserini dönemin Memlûk sultanına ve emirlerine ithaf etmişti. Eserinde, Memlûklere Hanefî mezhebinin hukukî bir doktrin olarak Memlûk sultanlarının hâkimiyet alanları ve güçlerini genişletmeleri için son derece uygun olduğundan bahsetmektedir¹⁵³.

1352 (753) yılından sonra bu politikanın Memlûk sultanları ve devlet adamları tarafından bırakıldığı görülmektedir. İşler bu tarihten itibaren başta Hanefî başkadıları olmak üzere diğer mezheplere mensup başkadılar ve ulemâ için istedikleri gibi gitmedi. Bütün bunlar yetmezmiş gibi başkadıların baktıkları davalar Hâcib, Devâdâr gibi önemli makamlarda bulunan emirler tarafından sultanlarında desteği ve izniyle gasp ediliyor, Memlûk yargı sistemine uymayan bir gelenek getirilerek bahsi geçen bu emirler kendi yetki alanlarının dışında bulunan şer'î konulu davalara bakıyorlardı. Yani emirler kendilerinin müntesibi oldukları Hanefî mezhebi ve başkadıların güçlerini tamamen yok etmek istiyorlardı.

Bu hususta baktığı dava elinden alınan ilk başkadı, Hanefî Cemâleddin et-Türkmânîdir. Tezimizin dördüncü bölümünde ayrıntılarıyla bahsettiğimiz bu dava Acemli tüccarlarla alakaylı ve Başkadı'nın kararını beğenmeyen emirler onu Sultan el-Melikü's-Sâlih Selâhaddin'e şikayet ettiler ve Sultan davayı Başkadı'dan alarak Hâcib Emir Gürcü'ye verdi¹⁵⁴. 1420 (823) yılında ise yine Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî'nin meclisinde bakmış olduğu bir borç davasına Hâcib Altınboğa el-Markabî müdahale etti. Bu müdahalenin ardından Başkadı'nın baktığı dava karara bağlanması için Hâcib Altınboğa el-Markabî'ye devredildi¹⁵⁵. Şunun altını da özellikle çizmek gerekir ki Hanefî başkadılarının hukukî anlamda uğradığı bu baskıya ve kısıtlamaya Şâfî, Mâlikî ve Hanbelî başkadıları da aynı zamanda maruz kalmışlardır¹⁵⁶.

¹⁵³ Kâzım Uzun, “Memlûklerin İlk Asrındaki Mezhepler arası Çekişmeler Bağlamında Necmeddin et-Tarsûsî'nin *Tuḥfetu't-Türk*'ine Dair Bir Değerlendirme”, *USAD*, Sayı 17, (Güz 2022), s. 47.

¹⁵⁴ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 589

¹⁵⁵ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 530; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 219.

¹⁵⁶ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 366

Memlûk sultanlarının ve emirlerinin bu politikayı istikrarlı bir şekilde sürdürmemelerinin nedeninin tamamen kendi şahsi çıkarlarını korumak olduğu açıkça görülmektedir. Bu onların Hanefilik mezhebini de kendi şahsi menfaatlerini doğrultusunda güçlendirmek istediklerinin yukarıda verdiğimiz örneklerden de anlaşılacağı üzere en büyük göstergelerinden biridir. Gerek vakıflarla alakalı davalar gerekse arazi ve miras davalarında Hanefî başkadılarını kendi istekleri doğrultusunda karar vermeye zorlamaları ya da bu davalarda ilk önce Hanefî başkadısına gitmeleri bunu ispatlamaktadır.

Bütün bu veriler bir araya getirildiğinde mezkur konuyla alakalı olarak başkadılar arası mezhepsel çekişmeler, sultan-kadı ve emir-kadı ilişkileri bir tezatlık içinde, tarafların çıkarları doğrultusunda devamlı inişli çıkışlı bir seyir göstermişti. Belki de bu durumla alakalı olarak rahatlıkla bahsedilebilecek en doğru şey Dört Başkadılık sisteminin Memlûk sultanları ve devlet adamları başta olmak üzere toplumunun her kesimi tarafından benimsenip Memlûk Devleti yıkılana kadar uygulanmış olmasıydı. Sistemin başta Kahire olmak üzere Dimaşk¹⁵⁷, Halep¹⁵⁸, Hama¹⁵⁹, İskenderiye¹⁶⁰, Trablus¹⁶¹, Kudüs¹⁶², Mekke¹⁶³, Medine¹⁶⁴, Gazze¹⁶⁵,

¹⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 164; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 857; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 35.

¹⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 93; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 251; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 284; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 82; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 468; İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 448; Taceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 10, s. 386.

¹⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 93; İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 208; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 69.

¹⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 153; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

¹⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 80; Sehâvî, *ed-Dâv'u'l-lâmi*, Cilt 1, s. 369; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 250; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 257.

¹⁶³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 84; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 68; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 530; İbnü'l-Hımsî, *Havâdis*, Cilt 1, s. 50.

¹⁶⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 260; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 335.

¹⁶⁵ İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 152; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 286; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, Cilt 1, s. 75.

Dimyat¹⁶⁶, Safed¹⁶⁷, Kerek¹⁶⁸, Şevbek¹⁶⁹, Baalbek¹⁷⁰, Humus¹⁷¹, Nablus¹⁷² ve Mahalle¹⁷³ gibi önemli şehirlerde de uygulanması bu kanaatimizi desteklemektedir.

1.2. DIMAŞK BAŞKADILIĞI

İslâm kaynaklarında Bilâdü's-Şâm olarak adlandırılan ve Suriye, Filistin, Lübnan, Ürdün gibi geniş bir coğrafyayı kapsayan bölgenin merkezi Dimaşk'tı. Memlûklerin hâkimiyetine girdikten kısa bir süre sonra Sultan Baybars Dimaşk'ta Nâibü's-Saltana ve Dimaşk Kale'sine bir emir tayin ederek Memlûk idarî sistemini burada da kurdu. Memlûk hâkimiyeti ile birlikte kısa süre sonra Dimaşk doğu-batı ticaretinin de merkezi haline gelerek Memlûk Devleti'nin Kahire'den sonra ikinci büyük merkezi oldu¹⁷⁴. Dimaşk'm gerek joepolik konumu gerekse ticarî canlılığı böyle büyük bir şehirde idarî teşkilâtlanmanın yanında adlî teşkilâtlanmayı da zaruri kılmıştır. Bu durum, Sultan Baybars'ın uyguladığı bu yeni hukukî nizami hiç tereddüt etmeden burada da uygulamasını makul kılmaktadır. Sultan Baybars Kahire'nin ardından tam bir yıl sonra, 1266 (664) yılında Dimaşk'ta da bu uygulamayı yürürlüğe koydu¹⁷⁵. Sultan Şâfî başkadılığına Şemseddin Muhammed b. Hallikân'ı¹⁷⁶, Hanefî başkadılığına Şemseddin b. Atâ el-Ezraî'yı¹⁷⁷, Mâlikî başkadılığına Zeyneddin

¹⁶⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 358; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 318.

¹⁶⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 247; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 152; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 74.

¹⁶⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 288.

¹⁶⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'yye*, Cilt 3, s. 198.

¹⁷⁰ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 230; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 230; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 448.

¹⁷¹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'yye*, Cilt 3, s. 225; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 218; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 257.

¹⁷² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 358; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 60; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 367.

¹⁷³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 285; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 123; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 318.

¹⁷⁴ Cengiz Tomar, “Şam”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 314.

¹⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 29; İbnü's-Sukâ'î, *Tâlî Kitâb*, s. 125; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

Abdüsselam ez-Zevâvî'yi¹⁷⁸ ve Hanbelî başkadılığına ise Şemseddin b. Kudâme'yi¹⁷⁹ atadı.

Başkadıların makamları için yazılan görevlendirme taklidleri kendilerine ulaşınca ilginç bir olay vuku buldu. Hanbelî ve Mâlikî başkadıları kendilerine layık görülen bu vazifeyi kabul etmediklerini Sultan Baybars'a bildirdiler. Sultan Baybars'ın bu iki başkadıya cevabı “ *Bu vazifeyi kabul etmeye mecbursunuz aksi olduğu takdirde sizlerin bütün mal varlığına el koyarak ülkeden sürerim.*” şeklinde oldukça tehditvari ve sert bir şekilde oldu. Bu sert cevap karşısında geri adım atmak zorunda kalan başkadılar kendilerince Sultan Baybars'a tepkilerini dile getirmenin bir yolunu bularak bu makamı kabul ettiklerini ancak bu vazife için kendilerine ödenecek maaşa ihtiyaçlarının olmadığını, maddi durumlarının iyi olduğunu Sultan Baybars'a bildirdiler¹⁸⁰.

Nuaymî, Sultan Baybars ile Başkadılar arasında gerçekleşen diyaloglar hakkında bilgi vermekle birlikte Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının birtakım şartlar öne sürerek makama tayin edilmeyi kabul ettiklerini kaydetmektedir. Nuaymî'ye göre Mâlikî başkadısı herhangi bir vakfın mübaşirliğine tayin edilmemek ve maaş almamak, Hanbelî başkadısı ise sadece makam maaşını almama şartıyla vazife başına getirilmeyi kabul etmişlerdir¹⁸¹. Dimaşk Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının Sultan Baybars tarafından sert bir şekilde ikna edilmelerinin ve kendilerinin de birtakım şartlar öne sürerek başkadı tayin edilmelerinin ardından Dimaşk'taki Dört Başkadılık sistemi 1266 (664) yılında resmi olarak yürürlüğe girmiştir.

Dimaşk'taki başkadılık tayinleri incelendiği zaman halkın mezhepsel dağılımı da açıkça ortaya çıkmaktadır. Birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alınarak Şâfiî başkadılığında altmış, Hanefî başkadılığında elli üç, Mâlikî başkadılığında otuz sekiz ve Hanbelî başkadılığında ise otuz iki kadının makama tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre Dimaşk'ta halkın mezhepsel dağılımının Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde sıralandığı anlaşılmaktadır. Şâfiî

¹⁷⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 29.

¹⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

ve Hanefî mezhepleri müntesiplerinin yoğun olduğu Dımaşk'ta, Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri müntesiplerinin oranın birbirine yakın olduğu görülmektedir.

1.3. HALEP BAŞKADILIĞI

Kuzey Suriye'nin ikinci büyük şehri olan Halep, Anadolu'dan Mezopotamya'ya ve Akdeniz'den İran'a giden ana yolların kavşak noktasında kurulmuştur. Canlı bir ticarî hayata sahip olması Halep'i Kuzey Suriye'nin ticaret merkezi konumuna getirmiştir¹⁸². 1260 (658) yılında Memlûk hâkimiyetine giren Halep, ticarî canlılığının yanında Sünnî düşüncenin merkezi haline de getirilerek pek çok medrese, cami ve kütüphane inşa edilmiştir. Sultan Baybars'ın böyle büyük ve canlı bir şehirde hukukî nizamı tanzim etmek amacıyla Dört Başkadılık sistemini burada da uygulaması son derece makul görülmektedir. Fakat Memlûk eserlerinde Kahire ve Dımaşk başkadılıklarının kuruluş tarihleri ile alakalı yeterli bilgiler bulunmakla birlikte Halep başkadılığının kuruluş tarihi ile ilgili neredeyse yok denecek kadar az malumat bulunmaktadır. Halep başkadılığında özellikle Şâfiî ve Hanefi başkadılığının kuruluş tarihi net olmamakla birlikte sadece müverrih İbn Şâhîn, *Zübdetü Keşfi'l-memâlik* adlı eserinde Halep'te Dört Başkadılık sisteminin ortaya çıkışının Dımaşk'taki Dört Başkadılık uygulamasından sonra başladığını belirtmektedir¹⁸³. Bu bilgiden yola çıkarak Halep'teki Dört Başkadılık sisteminin 1266 (664) yılından sonraki bir tarihte vücuda getirildiği anlaşılmaktadır.

Halep Şâfiî başkadılığı incelendiğinde bir kadının birden fazla tayin edilmesi durumunda, ilk ataması baz alındığında toplamda elli dört başkadı tayininin gerçekleştiği görülmektedir. Buna göre Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk kadının Muhiddin Muhammed olduğu görülmektedir. Kaynaklarda Halep Şâfiî başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamayan Muhiddin Muhammed'in 1274 (672) yılında makamdan azledilerek yerine Takiyuddin Muhammed er-Râkî'nin tayin edildiği bilinmektedir¹⁸⁴. Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen son başkadının Şemseddin İbnü'd-Dağîm olduğu tespit edilmiştir. İbnü'l-Hanbelî, Başkadı'nın görev süresi hakkında net bir tarih vermemekle birlikte Sultan

¹⁸² Tâlib Yâzîcî, "Halep", *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 239-243.

¹⁸³ İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 132.

¹⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613.

Kayıtbay (1468-1496/873-901) döneminde makama tayin edildiğini ve 1499/1500 (905) yılında ise vefat ettiğini belirtmektedir¹⁸⁵.

Memlûk kaynakları ne yazık ki Halep *Hanefî* başkadılığının kuruluş tarihi için de net bir bilgi vermemektedir. Özellikle Bahrî Memlûkler dönemi başkadıları hakkında büyük boşluk ve eksiklik olmakla birlikte kimi zaman atanma ve kimi zaman da görevinin bitiş tarihini bildiğimiz; bununla birlikte makama atanma ve azil tarihleri hakkında net bir bilgi olmayan, sadece ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunup makama tayin edilen başkadılarla birlikte toplamda yirmi bir kadının Halep Hanefî başkadılığına tayin edildiği tespit edilmiştir.

Her ne kadar net bir tarih elimizde olmasa da, Halep Hanefî başkadılığına tayin edilen ilk kadının Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub olduğu tespit edilmiştir. 1295¹⁸⁶ (695) yılında başkadılıktan azledilen Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub'un ardında Halep Hanefî başkadılığına 1296 (696) yılında Taceddin Ebû'l-Meâlî es-Sincârî tayin edilmiştir¹⁸⁷. Halep Hanefî başkadılığına tayin edilen son başkadının Hüsameddin İbnü's-Şihne olduğu görülmektedir. İbnü'l-Hanbelî, Başkadı'nın makama tayin edilme tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi vermemekle birlikte Hüsameddin İbnü's-Şihne'nin Burcî Memlûklerin son Hanefî başkadısı olduğunu ve 1517 (923) yılında şehit olduğunu belirtmektedir¹⁸⁸.

Halep *Mâlikî* başkadılığına bakıldığı zaman Şâfiî ve Hanefî başkadılıklarının aksine Mâlikî başkadılığının kuruluş tarihini Abdülbâsit el-Malatî net bir şekilde vermektedir. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel* adlı eserinde 1348 (748) yılında Halep Mâlikî başkadılığının ihdas edildiğini ve makama ilk olarak Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî'nin tayin edildiğini kaydetmektedir¹⁸⁹. Makamda on dört yıl kalarak başkadılık vazifesini icra eden Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî'nin görevine 1352 (752) yılında son verilerek yerine Zeyneddin Ömer et-Tilmisânî tayin edilmiştir¹⁹⁰. 1517 yılına kadar makama yirmi başkadı tayini gerçekleştirilmiştir. Makama en son 1492

¹⁸⁵ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

¹⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 818-819.

¹⁸⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹⁸⁸ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 445.

¹⁸⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

¹⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 856; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

(897) yılında tayin edilen Muhammed b. Ali İbnü'l-Halebî'nin ardından başkadılığa tayin edilen herhangi bir isme rastlanılmamıştır¹⁹¹.

Halep *Hanbelî* başkadılığı tıpkı Mâlikî başkadılığı gibi 1348 (748) yılında kurulmuş ve Abdülbâsit el-Malatî'ye göre makama tayin edilen ilk kadı Musa b. Feyyaz'dır¹⁹². Halep'deki diğer mezhep başkadılarına göre azınlıkta kalan ve başkadı isimlerinin nerdeyse hiç verilmediği ve tayinlerin oldukça seyrek olması ile birlikte bir o kadar da karışık olduğu Hanbelî başkadılığında, Bahrî ve Burcî Memlûkler olmak üzere toplamda on beş başkadının makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama son olarak atanan başkadı, 1486¹⁹³-1489¹⁹⁴ (891-895) yılları arasında vazife başında bulunan Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî'dir. Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî ardından makama tayin edilen herhangi bir kadının ismine kaynaklarda rastlanılmamıştır.

Bütün bu bilgilere istinaden Halep halkının mezhepsel sıralamasının Şâfiî , Hanefî, Mâlikî, Hanbelî şeklinde olduğu gözlenmiştir. Halep'te halkın çoğunluğu Şâfiî ve Hanefî mezheplerine müntesip iken Mâlikî ve Hanbelî müntesiplerinin daha az olduğu görülmektedir.

1.4. İSKENDERİYE BAŞKADILIĞI

Nil Deltası'nın batı yakasında yer alan İskenderiye, Afrika'nın ve Akdeniz'in önemli liman şehirlerinden biridir. En parlak dönemini Memlûkler zamanında yaşayan İskenderiye, aynı zamanda Mısır'ın ikinci büyük şehri haline gelmiştir¹⁹⁵. İskenderiye'nin önemli limanlara sahip olması burada hukukî teşkilatlanmayı anlaşılan o ki zaruri kılmıştı.

İskenderiye'deki başkadılık sistemi incelendiği zaman diğer üç şehrin başkadılıklarına nazaran İskenderiye'de mezhepsel açıdan oldukça farklı bir dağılımın söz konusu olduğu görülmektedir. İbn Şâhîn, *Zübdetü Keşfi'l-Memâlik* adlı eserinde İskenderiye'de Dört Başkadılık sisteminin uygulanmakla birlikte üçü Mâlikî ve biri de

¹⁹¹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 276.

¹⁹² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

¹⁹³ İbn Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 315.

¹⁹⁴ İbn Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 315.

¹⁹⁵ Eymen Fuâd Seyyîd, "İskenderiye", *DİA*, Cilt 22, (2001), s. 574-575.

Hanefî mezhebini diyerek İskenderiye'deki başkadılık sistemi hakkında bizlere oldukça önemli bilgiler vermektedir¹⁹⁶. Bilindiği üzere Memlûk hâkimiyeti altındaki İskenderiye'de halkın büyük çoğunluğu Mâlikî mezhebine mensup olup Hanefî mezhebine mensup olanlar da bulunmaktaydı.

İbn Şâhîn'in vermiş olduğu bu bilgilerin büyük çoğunluğunun Memlûk kaynakları tarandığı zaman gerçeği yansıttığı anlaşılmaktadır. Yapmış olduğumuz çalışma neticesinde İskenderiye'deki başkadılık sisteminde, Mâlikî başkadı atamalarında bilgi eksikliği bulunmakla birlikte daha yoğun ve net bir şekilde gerçekleştirildiği; Hanefî başkadı atamalarının Mâlikî mezhebine nazaran daha az yapıldığı görülmektedir. Bununla birlikte İbn Şâhîn her ne kadar İskenderiye'de sadece Mâlikî ve Hanefî başkadı atamalarının gerçekleştirildiğini kaydetmiş olsa da Şâfî başkadı tayinlerinin de gerçekleştirildiği tespit edilmiştir. Ayrıca İskenderiye'de Hanbelî mezhebine mensup olan insanların yok denecek kadar az olması bölgeye neden Hanbelî başkadı tayin edilmediğini de açıklamaktadır.

İbn Şâhîn'in vermiş olduğu mezhepsel sıradan yola çıkarak İskenderiye Mâlikî başkadılığının kuruluş tarihi net bir şekilde bilinmemekle birlikte makama tayin edilen ilk kadının İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî olduğu görülmektedir. Başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi bilinmeyen İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî'nin 1276 (675) yılında vefat etmesiyle birlikte vazifesi son bulmuş¹⁹⁷, yerine Nâsireddin İbrahim el-Mâlikî tayin edilmiştir¹⁹⁸. Mâlikî başkadılığında birden fazla makama tayin edilen başkadıların ilk atamaları baz alındığında, atanma veya azil tarihini bildiğimiz yirmi üç başkadı ile birlikte sadece ölüm tarihlerini bildiğimiz ve makama tayin edilmiş üç başkadı ile birlikte toplamda yirmi altı kadının başkadılık vazifesine getirildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama son kez tayin edilen kadının İbnü't-Tenesi olduğu görülmekle birlikte kendisinin ardından makama tayin edilen herhangi bir isme Memlûk kaynaklarında rastlanılmamıştır¹⁹⁹.

İskenderiye *Hanefî* kadı'kudâtlığında ise makama tayin edilme veya azledilme tarihlerini bildiğimiz toplamda sekiz başkadının vazife başına getirildiği tespit

¹⁹⁶ İbn Şâhîn, *Zübde*, s. 134.

¹⁹⁷ İbnü'l-Furât, *Târih İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 69.

¹⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 727.

¹⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 445.

edilmiştir. İskenderiye Hanefî başkadılığına tayin edilen ilk isim Şehabeddin Ahmed b. İbrahim el-Ömerî İbn Zubeybe'dir. Kaynaklarda vazife başına getiriliş tarihi bilinmeyen Başkadı'nın 1371 (772) yılında makamdan azledildiği görülmektedir²⁰⁰. Hanefî başkadılığına 1485 (890) yılında tayin edilen son isim el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ'dır²⁰¹. Vazifesinin başlangıç tarihi bilinen Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı da herhangi bir bilgi ne yazık ki bulunamamıştır.

İskenderiye Şâfiî başkadılığında ise makama fiilen tayin edilen beş kadı ile birlikte sadece ölüm tarihleri bilinip görevlerinin başlangıç ve bitiş tarihleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmayan iki kadı olmak üzere toplamda yedi kadının İskenderiye Şâfiî başkadılığına tayin edildiği görülmektedir. 1303 (703) yılında vücuda getirildiği anlaşılan İskenderiye Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk isim Alameddin el-İhnâî'dir. 1303²⁰²-1329²⁰³ (703-730) yılları arasında İskenderiye Şâfiî başkadılık vazifesinde bulunan Alameddin el-İhnâî'nin ardından uzun bir süre başkadılığa tayin edilen herhangi bir isme rastlanılamamıştır. Yaklaşık yüz otuz bir yıl gibi bir boşluğun ardından Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin başkadılık vazifesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre makama atanma tarihi belli olmayan Şehabeddin Ahmed el-Mahallî, 1457 (861) yılında İskenderiye Şâfiî başkadılığında azledilmiştir²⁰⁴. Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'den sonra makama tayin edilen herhangi bir isme kaynaklarda rastlanılamamıştır.

1.5. TRABLUS BAŞKADILIĞI

Lübnan'ın kuzey kıyısında bulunan ve tarihi bir liman şehri olan Trablus 1289 yılında Memlûk hâkimiyetine girdi. Memlûk hâkimiyeti altında da önemini koruyan Trablus, Memlûk idarî yapılanmasında da önemli bir merkezi haline geldi²⁰⁵. Trablus'da vücuda getirilen Dört Başkadılık sistemi incelendiği zaman her mezhepten başkadı tayinlerinin gerçekleştirildiği, bununla birlikte atamaların mezhepsel yoğunluk

²⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92.

²⁰¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 423.

²⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 93.

²⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 93.

²⁰⁴ İbn İyas, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 333; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 459.

²⁰⁵ Cengiz Tomar, "Trablusşam", *DİA*, Cilt 41, s. 292-294.

açısından farklılık gösterdiği tespit edilmiştir. Başkadıların atanma yoğunluklarına bakıldığında Trablus'ta Şâfiî mezhebine mensup olanların çoğunluğu oluşturduğu görülmektedir. Şâfiî mezhebinin ardından yoğunluk açısından sırasıya Mâlikî ve Hanefî mezhepleri gelmekle birlikte Hanbelî mezhebi için sadece bir başkadının tayin edildiği görülmektedir.

Trablus Şâfiî başkadılığında atanma, azil ve sadece ölüm tarihleri hakkında bilgi bulunup başkadılığa tayin edilen toplamda yirmi iki başkadı olduğu tespit edilmiştir. Trablus Şâfiî başkadılığına tayin edilen ilk kadı İbn Nâkibü's-Şâfiî olarak bilinen Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'dır²⁰⁶. 1327²⁰⁷-1330²⁰⁸ (727-730) yılları arasında Trablus Şâfiî başkadılığında bulunan Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'ın 1330 (730) yılında azledilmesinin ardından yerine Şemseddin Muhammed İbn Mecd tayin edilmiştir²⁰⁹. Trablus Şâfiî başkadılığına tayin edilen son kadının Muhiddin İsmail b. Cehbel olduğu bilinmektedir. Nuaymî, tarih aralığı vermemekle birlikte Başkadı'nın makama atanıp kısa bir süre sonra azledildiği bilgisini vermektedir²¹⁰. Azledilmesine rağmen başkadının yerine tayin edilen isim hakkında Memlûk kaynaklarında herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

Trablus Hanefî başkadılığında ise makama sadece beş kadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre makama tayin edilen ilk isim Necmeddin Ömer b. Hiccî'dir. Göreve başlama tarihi bilinmeyen Başkadı'nın 1409 (812) yılında makamdan azledildiği bilinmektedir²¹¹. Makama tayin edilen son kadının Hüsameddin İbn Barita'a olduğu görülmektedir. İbn Tolun, herhangi bir tarih aralığı vermeden Başkadı'nın Trablus Hanefî başkadılığından Halep Hanefî başkadılığına tayin edildiği bilgisini vermektedir²¹². Bu bilginin ardından Hüsameddin İbn Barita'a'nın ardından makama tayin edilen herhangi bir kadı ismine rastlanılmamıştır.

²⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

²⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 179.

²⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²¹⁰ Nuaymî, tarih aralığı vermemekle birlikte Başkadı'nın makama atanıp kısa bir süre sonra azledildiği bilgisini vermektedir. Bkz. Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, 99.

²¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 107. Abdülbâsit el-Malatî, Başkadı'nın 1410/1411 (813) yılında tekrar makama atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 206.

²¹² İbn Tolun, herhangi bir tarih aralığı vermeden Başkadı'nın Halep'e atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 223.

Trablus *Mâlikî* başkadılığı incelendiği zaman, makama tayin edildiği tespit edilen ilk kadının Nâsreddin Muhammed el-Endülusî olduğu görülmektedir. Makama atanma tarihi hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamayan Başkadı'nın 1384 (786) yılında azledildiği görülmektedir²¹³. Kaynaklarda Trablus Mâlikî başkadılarının tayin, azil ve ölüm tarihleri hakkındaki bilgilerden yola çıkarak Mâlikî başkadılığına tayin edilen on bir başkadı tespit edilmiştir. Bu tespitten yola çıkarak başkadılığa tayin edilen son isim Kemâleddin İbnü'l-Nasih'dir. Görevinin başlangıç ve bitiş tarihi bilinmeyen Başkadı'nın sadece makama tayin edildiği bilgisi verilmektedir²¹⁴.

Trablus *Hanbelî* başkadılığı incelendiği zaman karşımıza oldukça entranan bir durum çıkmaktadır. 267 yıllık Memlûk Devleti tarihinde sadece tek bir kadının makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu isim Şehabeddin İbn Habal'dan başkası değildir. Başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi bilinmeyen Şehabeddin İbn Habal'ın vazifesinin bitiş tarihi net olarak bilinmektedir. Buna göre 1391(793) yılında makamdan azledilen Şehabeddin İbn Habal'ın yerine makama tayin edilen herhangi bir başkadı bilgisine ulaşamamıştır²¹⁵.

²¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 520.

²¹⁴ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 188.

²¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 300.

2. BÖLÜM

BAŞKADILARIN TAYİN GEREKÇELERİ

İslâm adliye teşkilâtının başında bulunan başkadıların en önemli görevi adeleti sağlamaktır. Bu nedenle yüce İslâm mahkemelerine bu vazifeyi icra etmek için tayin edilen başkadılarda birtakım nitelikler ve şartlar aranmaktaydı. İslâm topraklarında doğup Müslüman olmak bu şartlardan en önemlisiydi²¹⁶. Gayrimüslimlerin başkadı olarak tayin edilmesi ve hüküm vermesi caiz değildi. Cinsiyet vasfı da bir diğer önemli şartlardan birisiydi²¹⁷. Başkadı olarak tayin edilecek kişinin buluşa ermesi ve kendi kararlarını kendi verebilecek yaşa gelmiş olması gerekiyordu. Bunun yanında aklı mekelerinin yerinde olması, bilgili, unutkanlık ve gafletten uzak olmakla birlikte doğruyu idrak etme yeteneğine de sahip olması gerekiyordu²¹⁸.

Adalet bir başkadıda aranan diğer vasıftır. Bir kadının hukukî görevlerinin dışında hayatın her alanında adil olması zaruridir. Günahtan sakınması, harama el uzatmaması, namuslu ve nefesine hakim olması gereklidir. Başkadıların duyu organlarının sağlam ve sağlıklı olması mahkemelerde doğru karar vermek, mahkemenin işleyişini aksatmamak açısından son derece önemliydi. Bu nedenle başkadıların doğru kararlar vermesi adına iyi görmeleri, iyi konuşmaları ve iyi duymaları zaruridir²¹⁹. Başkadıların hukukî meselelerde bilgi birikimine sahip olmaları gerekiyordu. Şeriâtı temel alarak İslâm hukuku, Hz. Muhammed'in kurullarını ve sünnetlerini de bilmeleri gerekiyordu²²⁰.

Memlûk Devleti'nde yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere makama tayin edilecek başkadılarda bu vasıflar aranmakla birlikte bunlara ek olarak birtakım özel gerekçelerin de son derece etkili olduğu görülmektedir. Bu hususta Memlûk Devleti'nde başkadıların makama atanma gerekçelerinin başkadı nâibliği, aile bağları, sultanın ve devlet ricâlinin desteği ve rüşvet şeklinde olduğu tespit edilmiştir.

²¹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 6, s. 249; Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²¹⁹ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

²²⁰ Mâverdî, *el-Ahkâmü's-sultâniyye*, s. 53.

2.1. BAŞKADI NÂİBLİĞİ

Memlûk Devleti'nde başkadı tayinlerinde, kaynakların bize verdiği malumat neticesinde göze çarpan ilk gerekçelerden birinin makam tecrübesi yani *başkadı nâibliği* olduğu gözlenmiştir. Belli bir ilmi birikime sahip olan başkadı nâibleri makama atanmadan önce belirli bir süre başkadıların denetimi altında görevlerini icra ederek makam tecrübesi edinmişlerdir. Bu tecrübe onların sultanlar tarafından başkadı olarak seçilmelerinde ve makama atanmalarında en önemli gerekçelerden biri haline gelmiştir. Pek çok örneğinin bulunduğu bu gerekçenin sistemin yürürlüğe girmesiyle birlikte Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire başkadılık atamalarında bu gerekçenin Şâfiî başkadılığında etkili olduğu görülmektedir. Takiyyuddin Muhammed b. Razîn'in makama tayin edilmesinde başkadı nâibliği vazifesinde bulunması etkili olmuştur²²¹. Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın 1310'da²²² (710) azledilmesinin ardından yerine nâibi Cemâleddin Süleyman ez-Zur'î atanmış, fakat görev süresi yaklaşık bir yıla sınırlı kalarak 1311'de (711) azledilmiştir²²³. 1297²²⁴-1300²²⁵ (696-699) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan ağabeyi İmâmüddin el-Kazvî'nin başkadı nâibliğini yapan Celâleddin el-Kazvî edindiği makam tecrübesinden dolayı 1327'de (727) Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiştir²²⁶. Ayrıca 1305/1306 (705) yılında Celâleddin el-Kazvî'nin başkadı Necmeddin İbn Sasrâ'nın nâibi olarak atandığı da

²²¹ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 356; Kütübî, *Fevâtü 'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 356.

²²² Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 164; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü 's-sedîd*, s. 179.

²²³ Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt. 32, s. 133; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 61-62; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü 's-sedîd*, s. 200.

²²⁴ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt. 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

²²⁵ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt. 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

²²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 367; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü 'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

bilinmektedir²²⁷. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1364²²⁸ (776) yılında başkadı olarak atanmasında İzzeddin b. Cemâa'nın başkadı nâibliğini yapmasının etkili olduğu görülmektedir²²⁹. Başkadı Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1378'de (780) azledilmesinin ardından makama tercih edilen bir diğer kadı kendisinin başkadı nâibilerinden biri olan Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn'dir²³⁰. Yine aynı şekilde 1392²³¹-1394²³² (795-796) yılları arasında makamda bulunan başkadı Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin makama tayin edilmesinde genç yaşta başkadı nâibliği yapmış olması etkili olmuştur²³³. Başkadı Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1397'de²³⁴ (799) dördüncü kez azledilmesinin ardından yerine tercih edilen isim kendisinin başkadı nâibi Takiyuddin Abdurrahman ez-Zebîrî olmuş, Başkadı 1397²³⁵-1399²³⁶ (799-801) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Aynı şekilde 1421²³⁷-1422²³⁸ (824-825) yılları arasında makamda bulunan Veliyuddin el-İrâkî'nin makama tayin edilmesinde başkadı nâibliği yapmış olmasının etkili olduğu bilinmektedir²³⁹.

Kahire *Hanefi* başkadılığında da etkili olan bu gerekçe ilk olarak Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak'ın makam atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1328²⁴⁰ (728)

²²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146-147.

²²⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, s. 261-262; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

²²⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121.

²³⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

²³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 327; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

²³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 808; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 344; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49.

²³³ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 59.

²³⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49; İbn Hacer, İbn Tağriberdî'den farklı olarak Başkadı'nın atanma tarihini 1394 (795) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 339.

²³⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 230; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 526; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 379.

²³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 930; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 19; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 80; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

²³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

²³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 623; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 25; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 120; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

²³⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104.

²⁴⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 196; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 262-263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 292-293; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 40. İbn Hacer tarih belirt-

yılında makama atanan Başkadı'nın, başkadı nâibliği görevinde bulunarak tecrübe kazanması bu atamada etkili olmuştur²⁴¹. 1368 'de (769) makam ataması gerçekleşen Sirâceddin Ömer el-Hindî'nin makama tayin edilmesinde 1349²⁴²-1368²⁴³ (750-769) yılları arasında Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur²⁴⁴. Şerafeddin Ahmed b. Mansûr'un 1376²⁴⁵ (777) yılında azledilmesinin ardından yerine sabık başkadı Sirâceddin Ömer el-Hindî'nin akrabası ve aynı zamanda görev süresince başkadı nâibliğini yapan Celâleddin Cârullâh tayin edilmiştir²⁴⁶. Başkadı Sadreddin b. Mansûr'un 1384'de (786) azledilmesinin ardından başkadı nâiblerinden Şemseddin Muhammed et-Trablusî rahatlıkla makama tayin edilmiştir²⁴⁷. 1391²⁴⁸ (793) yılında başkadılık görevine tayin edilen Cemâleddin Mahmûd el-Acemî'nin başkadılık vazifesine yükselmesinde kendisinden önce makamda bulunan Celâleddin Cârullâh'ın başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur²⁴⁹. 1473²⁵⁰ (877) yılında başkadı olarak tayin edilen Şemseddin Muhammed el-Emşâtî'nin bu atanmasında başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵¹.

Kahire *Mâlikî* başkadılığın da ise bu gerekçe ilk olarak Taceddin Muhammed el-İhnâî'nin makam atamasında karşımıza çıkmaktadır. 1349'da²⁵² (750) başkadılığa

memekle birlikte Başkadı'nın makama atandığı belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 33;

²⁴¹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 10, s. 105.

²⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

²⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410.

²⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 288; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 411; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 337.

²⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 255; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 64; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 221. Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın atanma tarihi 1376 (778) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

²⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 275; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 380.

²⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 515.

²⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

²⁴⁹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 541.

²⁵⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

²⁵¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 270.

²⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

atanan Taceddin Muhammed el-İhnâî, atanmadan önce 1318²⁵³-1349²⁵⁴ (718-750) yılları arasında başkadılık makamında bulunan amcası Takiyuddin Muhammed el-İhnâî'nin başkadı nâibliğini yapmıştır. Başkadı nâibliğinden başkadılığa terfi ettirilen bir diğer ismin Taceddin Behrâm ed-Demîrî olduğu görülmektedir. Taceddin Behrâm ed-Demîrî'nin 1389²⁵⁵ (791) yılında başkadı tayin edilmesinde İskenderiye'de başkadı nâibliği yaparak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵⁶. 1473²⁵⁷-1481²⁵⁸ (877-886) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Burhâneddin el-Lakânî'nin, Kahire Mâlikî başkadılığına tayin edilmesinde başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi kazanması etkili olmuştur²⁵⁹. Burhâneddin el-Lakânî'nin 1481'de başkadılık makamından azledilmesinin ardından yerine kendisinin başkadı nâibi Muhibbüddin İbnü't-Takî tayin edilmiştir²⁶⁰.

Kahire *Hanbelî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdadî'nin ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1440²⁶¹-1453²⁶² (844-857) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdadî'nin başkadı nâibliği yapması etkili olmakla birlikte kendisinin 1453'te azledilmesinin ardından yerine yine başkadı nâibliği görevinde bulunan İzzeddin Ahmed el-Kenânî başkadılık vazifesine tayin edilmiştir²⁶³. İzzeddin Ahmed el-Kenânî'nin başkadılık vazifesinin ölüm tarihi olan 1471'e (876) kadar devam ettiği bilinmektedir²⁶⁴.

Dimaşk başkadılığında da tıpkı Kahire başkadılığında olduğu gibi başkadı nâibliğinin kadıların başkadılığa terfi etmelerinde etkili bir neden olduğu gözlenmiştir.

²⁵³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18.

²⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

²⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 658; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 386; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 279.

²⁵⁶ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 322; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 210.

²⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 75; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 42.

²⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 184; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 294.

²⁵⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/8, s. 211-212.

²⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 184.

²⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 124-125.

²⁶² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 312; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 397.

²⁶³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 312; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 397; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 399.

²⁶⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 64; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 440; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 20.

Dımaşk Şâfiî başkadı atamalarında bu gerekçe karşımıza Necmeddin Seniyyüddeve ile çıkmaktadır. Necmeddin Seniyyüddeve'nin babası Sadreddin Ahmed'in başkadı nâibliğini yapması kendisinin 1280²⁶⁵ (679) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmesinde etkili olmuştur²⁶⁶. Başkadı nâibliğinden başkadılık vazifesine tayin edilen bir diğer ismin Cemâleddin ez-Zur'î olduğu görülmektedir. Cemâleddin ez-Zur'î'nin 1297²⁶⁷-1300²⁶⁸ (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmâmüddin el-Kazvî'nin ve ardından 1296 (695) yılında da Bedreddin b. Cemâa'nın nâibliğini yapması başkadı olarak tayin edilmesinde etkili olmuş; 1323²⁶⁹-1324²⁷⁰ (723-724) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur²⁷¹. Başkadı'nın 1324'de azledilmesinin ardından yerine İmâmüddin el-Kazvî'nin kardeşi ve aynı zamanda nâibi Celâleddin el-Kazvî tayin edilmiştir²⁷². Kazanmış olduğu makam tecrübesinden dolayı başkadı olarak atanan Celâleddin el-Kazvî, 1324²⁷³-1327²⁷⁴ (724-727) yılları arasında Kahire başkadısı; 1328²⁷⁵-1329²⁷⁶ (738-739) yılları arasında da Dımaşk başkadısı olarak tayin edilmiştir.

İlk ataması 1356²⁷⁷-1358²⁷⁸ (756-759) yılları arasında gerçekleşen Taceddin es-Sübki'nin makama tayin edilmesinde babası Takiyuddin es-Sübki'nin başkadı

²⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²⁶⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

²⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

²⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

²⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 242; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 85; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685.

²⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

²⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165.

²⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

²⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

²⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

²⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

nâibliğini yapmış olması etkili olmuştur²⁷⁹. 1375²⁸⁰-1376²⁸¹ (775-777) yılları arasında makamda bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1376'te vefat etmesinin ardından yerine oğlu ve aynı zamanda nâibi Veliyuddin es-Sübkî atanmıştır²⁸². Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin bir diğer oğlu Bedreddin Muhammed es-Sübkî de başkadı nâibliğinden başkadılığa terfi ettirilen isimler arasında gelmektedir. Babasının görevi esnasında tıpkı kardeşi gibi babasının nâibi olan Bedreddin Muhammed es-Sübkî 1389²⁸³-1390²⁸⁴ (791-792) yılları arasında başkadılık vazifesini icra etmiştir²⁸⁵. 1391'de (793) Şehabeddin el-Bâû'nî'nin başkadı nâibi olarak atanan Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin 1398²⁸⁶ (800) yılında başkadı olarak atanmasında başkadı nâibliği yapmış olmasının açıkça etkili olduğu anlaşılmaktadır²⁸⁷.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin 1413'te (816) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâiblerinden biri olan Taceddin ez-Zehrî atanmış²⁸⁸; atandıktan bir yıl sonra 1414'te (817) azledilmiştir²⁸⁹. Başkadı Bahâeddin İbnü'l-Hiccî'nin 1420'de (832) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuş olan Şehabeddin b. Muhammère tayin edilmiş²⁹⁰, atandıktan on iki yıl sonra 1432'de (835) azledilmiştir²⁹¹. Başkadı Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin başkadı nâibliği yapmış ve aynı zamanda önemli Memlûk tarihçilerinden biri olan İbn Kâdî Şühbe 1438'de (842) başkadılık görevine terfi etmiştir²⁹².

²⁷⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

²⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

²⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

²⁸² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 283-284.

²⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 636; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 116.

²⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 119.

²⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 118.

²⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

²⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 108.

²⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

²⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

²⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

²⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 161. Makrîzî, İbn Tolun'dan farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1431 (834) olarak vermiştir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798.

²⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1100-1101; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 169; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 241-242.

Dımaşk *Haneî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin başkadılık görevine getirilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. 1265²⁹³-1274²⁹⁴ (664-673) yılları arasında makamda bulunan Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin başkadılık vazifesine tayin edilmesinde Kâhire'de başkadı nâibliği yapması etkili olmuştur²⁹⁵. 1278²⁹⁶'de (677) başkadı Mecdeddin İbnü'l-Adîm'in yerine başkadı nâibilerinden biri olan Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz atanmıştır²⁹⁷. 1296²⁹⁸-1299²⁹⁹ (696-698) yılları arasında makamda bulunan Celâleddin er-Rûmî kendisinden önce makamda bulunan babası Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin hem Kahire'de hem de Dımaşk'ta başkadı nâibliğini yapmıştır. Kendisinin iki farklı şehirde babasının nâibliğini yapması makama atanmasında büyük kolaylık sağlamıştır³⁰⁰. Sadreddin el-Busravî'nin 1327'de³⁰¹ (727) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibi İmâmüddin et-Tarsûsî atanmış; Başkadı 1327³⁰²-1346³⁰³ (727-746) yılları arasında makamda kalmıştır³⁰⁴. İmâmüddin'in 1346'da³⁰⁵ (746) azledilmesinin ardında yerine başkadı nâibi ve aynı zamanda oğlu Necmeddin et-Tarsûsî atanmıştır³⁰⁶. Necmeddin et-Tarsûsî'nin 1357'de³⁰⁷ (758) azledilmesinin ardından yerine başkadı nâibi Şerafeddin

²⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

²⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

²⁹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

²⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543.

²⁹⁷ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 76.

²⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

²⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

³⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 386.

³⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

³⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

³⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

³⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

³⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

³⁰⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 120.

³⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

el-Kefrî tayin edilmiştir³⁰⁸. 1370³⁰⁹ (769) yılında başkadı olarak atanan İmâmüddin İbnü'l-Kišk'in makama atanmasında İmâmüddin et-Tarsûsî'nin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³¹⁰.

1398³¹¹-1399³¹² (800-801) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in babası Necmeddin İbnü'l-Kišk'in başkadı nâibliğini yapması başkadılık makama atanmasında etkili olmuştur³¹³. 1401³¹⁴ (803) yılında başkadı olarak atanan Cemâleddin Yusuf el-Kutb'un, makama atanmadan önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunduğu bilinmektedir³¹⁵. Yine aynı şekilde 1404 (807)³¹⁶ yılında başkadılığa atanan Sadreddin el-Ademî'nin makama atanmadan önce başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³¹⁷. Kahire'de Hanefî başkadısı Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm'in başkadı nâibliğini yapan İbnü'l-Haşşâb, edindiği makam tecrübesinden dolayı 1407'de (809) Dimaşk Hanefî başkadısı olarak atanmıştır³¹⁸. 1409'da³¹⁹ (812) başkadı olarak atanan Şehabeddin İbnü'l-Kišk'in, başkadılık vazifesine getirilmesinde Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³²⁰. İlk ataması 1496³²¹-1502³²² (902-907) yılları arasında gerçekleşen Bedreddin İbn Ferfûr'un, makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³²³.

³⁰⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 199; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 77. Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın azil tarihini 1357/1358 (759) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

³⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Cemâleddin es-Sirâc'ın ardından makama İmâmüddin İbnü'l-Kišk'in atandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 243.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

³¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 900; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 394.

³¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

³¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 204.

³¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1058.

³¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 256.

³¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 205.

³¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 207.

³¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 205.

³¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 182.

³²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

³²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 235; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

³²² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 235; a.mlf., *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 252.

³²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 230.

Dımaşk *Malikî* başkadı atamalarında ise bu gerekçe Başkadı Cemaleddin Yusuf ez-Zevâvî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. Cemaleddin Yusuf ez-Zevâvî'nin başkadılık makamına atanmasında kendisinden önce makamında bulunan Zeyneddin Abdüsselam ez-Zevâvî'nin başkadı nâibliğini yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³²⁴. 1317³²⁵-1318³²⁶ (717-718) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Fahreddin b. Sellâme'nin makama tayin edilmeden önce İskenderiye'de başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak makam tecrübesi edinmesi etkili olmuştur³²⁷. Fahreddin b. Sellâme'nin 1318'de azledilmesinin ardından yerine başkadı nâiblerinden biri olan Şerafeddin el-Mâlikî atanmış³²⁸, Başkadı 1347'de³²⁹ (748) azledilmiştir. Yerine ise başkadı nâibi Cemâleddin el-Mesallâtî atanmış ve bir sene sonra 1358 (759) yılında azledilmiştir³³⁰. 1378'de³³¹ (779) başkadılığa tayin edilen Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî, bir süre başkadı nâibliği yaptıktan sonra başkadılık görevine tayin edilen isimler arasındadır³³². 1393³³³ (794) yılında başkadılık vazifesinden azledilen Şehabeddin Ahmed en-Nehâirî'nin yerine tercih edilen isim Nâsireddin Ahmed et-Tenesî olmuştur. Nâsireddin Ahmed et-Tenesî'nin, Şehabeddin Ahmed en-Nehâirî'nin başkadı nâiblerinden biri olması kendisinin başkadılık vazifesine terfi edilmesine vesile olmuş³³⁴; Başkadı 1393³³⁵-1399³³⁶ (794-801) yılları arasında vazife başında bulunmuştur. Başkadı nâibliğinden başkadılık makamına terfi

³²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 243; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 596.

³²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 996; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 92-63; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 245; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 10-11.

³²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 124; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 189; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

³²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 189.

³²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 247.

³²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

³³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 300-301; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 492-493.

³³¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 250.

³³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 250.

³³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 761-73; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 1, s. 372; İbn Hacer, *İbna el-Gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 314.

³³⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

³³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 76; a.mlf., *İbna el-Gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 324.

³³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

ettirilen bir diğ er isim Cem aled din Abdullah et-Tenesî'dir. Kendisinin 1403³³⁷-1404³³⁸ (806-807) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Cem aled ddin Yusuf el-Beysâtî'nin başkadı nâibi olması, 1404 (807) yılında Kahire Mâlikî başkadısı olarak tayin edilmesinde etkili olmuştur³³⁹.

1462³⁴⁰ (867) yılında başkadılık makamına tayin edilen Muhiddin b. Abdülvâris'in bu göreve terfi etmesinde Kahire'de başkadı n ibliğı yapmasının etkili olduğı bilinmektedir³⁴¹. 1471³⁴²-1474³⁴³ (875-879) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuş olan Şehab el-Mer n  sırasıyla kendisinden önce makamda bulunan Şehabeddin et-Tilmisânî ve Muhiddin b. Abdülvâris'in başkadı nâibliğini yapmıştır³⁴⁴.

Dımaşk *Hanbeli* başkadılık atamalarında ise bu gerekçe başkadı  zzeddin el-Makdisî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1317³⁴⁵-1331³⁴⁶ (717-731) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan  zzeddin el-Makdisî'nin bu makama tayin edilmesinde babasının başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³⁴⁷.  zzeddin el-Makdisî'in başkadı nâibi ve aynı zamanda kardeşi olan Şerafeddin Abdullah el-Makdisî ağabeyinin azlinin ardından makama tayin edilmiş; 1331³⁴⁸-1332³⁴⁹ (731-732) yılları arasında makamda bulunmuştur³⁵⁰. 1370 (771) yılında başkadılık makama atanan Alaâddin b. el-Askalânî'nin başkadı n ibliğı yaparak makam tecrübesi kazanması atamasında etkili olmuştur³⁵¹. 1399³⁵² (801) yılında Dımaşk Hanbelî

³³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neyl 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 97.

³³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

³³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 36.

³⁴⁰  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 261; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 18.

³⁴¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neyl 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 406.

³⁴²  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

³⁴³  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

³⁴⁴  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263; a.mlf., *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 145.

³⁴⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183;  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279;  bn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

³⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131;  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280;  bn 'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, 458.

³⁴⁷  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

³⁴⁸  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280;  bn 'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

³⁴⁹  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281;  bn 'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

³⁵⁰  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280;  bn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 156.

³⁵¹  bn 'l- r k , *ez-Zeyl 'ale'l- ber*, Cilt 2, s. 385.

³⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929;  bn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

başkadılığına tayin edilen İbrahim b. Muflah'ın bu vazifenin başına getirilmesinde kendisinden önce makamda bulunan Alaaddin Ali İbnü'l-Müneccâ ve diğerlerinin başkadı nâibliğini yapması etkili olmuştur³⁵³. Başkadı nâibliğinden, başkadılık makamına getirilen bir diğer isim Takiyuddin Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ'dır. Kendisinden önce Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunan ağabeyi Alâaddin İbnü'l-Müneccâ'nın başkadı nâibliğini yapan Takiyuddin Ebü'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ, 1401 (803) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmiştir³⁵⁴. İzzeddin el-Hatîb de başkadı nâibliğinden başkadılık vazifesine terfi ettirilen kadılar arasındadır. Kendisinden önce başkadılık makamına tayin edilen Alâaddin İbnü'l-Müneccâ ve Şemseddin en-Nablusî'nin başkadı nâibliğini yapan İzzeddin el-Hatîb³⁵⁵, 1402³⁵⁶-1404³⁵⁷ (804-807) ve 1417³⁵⁸-1418³⁵⁹ (820-821) yılları arasında toplamda iki kez başkadılığa tayin edilmiştir. İzzeddin el-Hatîb'in birinci atamasından 1404 (807) yılında azledilmesinin ardından başkadılık makamına başkadı nâibi Şemseddin Muhammed el-Abâde tayin edilmiştir³⁶⁰.

Başkadı Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin başkadı nâibliğini vazifesinde bulunan Sadreddin b. Muflah'ın edindiği tecrübeden dolayı rahatlıkla başkadılık makamına atandığı bilinmektedir³⁶¹. İlk ataması 1429³⁶²-1432³⁶³ (832-835) yılları arasında gerçekleşen Nizameddin b. Muflah'ın başkadılık görevine tayin edilme gerekçelerinden biri de başkadı nâibliği yapmış olmasıdır³⁶⁴. Birçok kez başkadı olarak tayin edilen ve ilk ataması 1447³⁶⁵ (851) yılında gerçekleşen Burhâneddin b.

³⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

³⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37-38.

³⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

³⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

³⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

³⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

³⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

³⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297.

³⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

Muflah'ın, kuzeni ve aynı zamanda kendisinden önce 1441³⁶⁶-1442³⁶⁷ (845-846) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İzzeddin el-Bağdâdî'nin başkadı nâibliğini yapmasının makama atanmasında etkili olduğu bilinmektedir³⁶⁸.

Halep başkadılık atamalarında da geçerli olan bu etken ilk olarak *Şafîî* başkadı atamalarında karşımıza çıkmaktadır. Başkadı nâibliği vazifesinden başkadılık vazifesine tayin edilen ilk isim Takiyuddin Muhammed er-Râkî'dir. Başkadı'nın 1274³⁶⁹ (672) yılında Halep Şafîî başkadılığına tayin edilmesinde Halep'te başkadı nâibliği yapmış olmasının etkili olduğu bilinmektedir³⁷⁰. 1375³⁷¹-1377³⁷² (776-778) yılları arasında makamda bulunan Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin makama atanmadan önce nâiblik yaptığı bilinmektedir³⁷³. Bu durum Başkadı'nın, vazifeye terfi etmesinde büyük kolaylık sağlamıştır.

Halep *Hanefî* başkadı atamalarında da karşımıza çıkan bu gerekçe Abdulkadir b. Ahmed en-Nablusî'nin (Muhibbüddin İbn Yunus) makama atanmasında etkili olmuştur. Görev yılları hakkında herhangi bir bilgiye rastlayamadığımız Abdülkadir b. Ahmed en-Nablusî'nin makama tayin edilmeden önce Kahire'de başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁴.

Halep *Mâlikî* başkadı atamalarında ise iki başkadı nâibinin vazife başına getirildiği görülmektedir. 1370 'de (771) başkadılık görevinde bulunan Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî'nin başkadılık vazifesine tayin edilmeden önce Halep'te başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁵. Yine aynı şekilde Şerafeddin Yakub el-Mağribî'nin 1439'da (842) başkadılık vazifesine tayin edilmesinde, Kahire'de başkadı nâibliği vazifesinde bulunarak tecrübe kazanması etkili olmuştur³⁷⁶.

³⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 145; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

³⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

³⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 299.

³⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 613.

³⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 112-113

³⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238.

³⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale 'l-İber*, Cilt 2, s. 308; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

³⁷³ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 229.

³⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 238-239.

³⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 250.

³⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1142-1143.

İskenderiye atamalarında bu gerekçe *Şâfiî* mezhebinde, Celâleddin el-Bekrî'nin başkadı olarak atanmasında etkili olmuştur. Buna göre 1486'da (891) başkadılık makamında bulunan Celâleddin el-Bekrî'nin makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunması kendisinin makama tayin edilmesini kolaylaştırmıştır³⁷⁷. 1465'te (870) vefat eden, başkadılık görev tarihleri hakkında herhangi bir malumata rastlayamadığımız Bedreddin b. el-Muhâta es-Sikenderî'nin makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği yaptığı bilinmektedir³⁷⁸.

İskenderiye Hanefî başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şehabeddin Ahmed b. İbrahim el-Ömerî b. Zubeybe ile karşımıza çıkmaktadır. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamayan Başkadı'nın makama tercih edilmesinin nedeni kendisinin Kâhire'de başkadı nâibliği yaparak makam tecrübesi kazanmasıdır³⁷⁹. İbnü'l-İrâkî'ye göre oldukça iyi bir hayat tarzına sahip olan Başkadı, ölüm tarihi olan 1371 (722) yılına kadar başkadılık vazifesini icra etmiştir³⁸⁰.

İskenderiye Mâlikî başkadı atamalarında ise bu gerekçe Cemâleddin b. Süleyman Hayr es-İskenderânî'nin makam ataması ile karşımıza çıkmaktadır. 1389'da (791) vefat eden ve görev yılları hakkında herhangi bir malumata rastlanılmayan Cemâleddin b. Süleyman Hayr el-İskenderânî makama tayin edilmeden önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuştur³⁸¹. 1441'de³⁸² (844) başkadılık vazifesine tayin edilen Muhammed b. Amer'in makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapması etkili olmuştur³⁸³.

Trablus atamalarında bu gerekçe sadece *Şâfiî* başkadı atamalarında karşımıza çıkmaktadır. Dimaşk'ta başkadı nâibliği vazifesinden Trablus *Şâfiî* başkadılığına tayin edilen Şehabeddin Ahmed ez-Zur'î'nin bu ataması 1337³⁸⁴-1338³⁸⁵ (737-738) yılları arasında gerçekleşmiştir³⁸⁶. Atanma ve azil tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye

³⁷⁷ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 228.

³⁷⁸ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 434.

³⁷⁹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l- 'İber*, Cilt 2, s. 322.

³⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 192; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 21; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l- 'İber*, Cilt 2, s. 322; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 92.

³⁸¹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 210.

³⁸² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 133.

³⁸³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 68.

³⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, Cilt 3, s. 934; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 393.

³⁸⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdisü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

³⁸⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 393.

ulaşamadığımız Muhiddin Ebü'l-Fidâ İsmail b. Cehbel'in makama atanmasında Kahire'de başkadı nâibliği yapmasının etkili olduğu bilinmektedir³⁸⁷.

Sonuç olarak yukarıda bahsi geçen somut örnekler neticesinde Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında başkadı nâibliğinin önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki; Kahire ve Dımaşk atamalarında dört Sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu unsur, Halep atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde; İskenderiye atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde ve son olarak da Trablus atamalarında sadece Şâfiî mezhebi atamalarında etkili bir gerekçe olmuştur.

2.2. AİLE (AKRABALIK) BAĞLARI

Memlûk Devleti'nde başkadı atamalarında aile (akrabalık) bağları önemli bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır. İlmî ve hukukî açıdan son derece yetkin olan bazı kadı ailelerinin başkadılık makamına tayin edilmeleri, ilmî yetkinliklerinin dışında kimi zaman bu aile bireylerinin birbirlerinin şöhretinden faydalanarak peşi sıra başkadılık makamına atanmalarında önemli bir unsur haline gelmiştir. Bahsi geçen bu gerekçenin Kahire, Dımaşk, Halep ve Trablus atamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire atamalarında bu gerekçe Şâfiî mezhebindeki atamalarda Kahire'nin ilk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen ve 1265³⁸⁸-1267³⁸⁹ (663-665) yılları arasında makamda bulunan Tâceddin b. bintü'l-Eazz'ın iki oğlunun makama tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Başkadı'nın 1267'de vefat etmesinin ardından farklı başkadı tayinleri gerçekleşmekle birlikte iki oğlunun babalarının şöhretinden faydalanarak rahatlıkla makama atandıkları görülmektedir³⁹⁰. Başkadı'nın ilk oğlu Sadreddin b. bintü'l-Eazz 1279'da³⁹¹ (678) makama atanmış ve atandıktan kısa bir süre sonra

³⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, 99.

³⁸⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

³⁸⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

³⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91.

³⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

1281'de (679) azledilmiştir³⁹². Başkadı'nın ikinci oğlu Takiyuddin b. bintü'l-Eazz' ın ise üç kez makama tayin edildiği bilinmektedir. Başkadı'nın ilk ataması 1286³⁹³-1293³⁹⁴ (685-692) yılları arasında Fustât ve Vechü'l-Kıblî Şâfiî başkadılığına olmuştur. İkinci ataması ise Fustât ve Vechü'l-Kıblî-Kahire ve Vechü'l-Bahrî Şâfiî başkadılığına 1287³⁹⁵-1291³⁹⁶ (686-690) yılları arasında gerçekleşmiştir. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın üçüncü ve son ataması ise 1294³⁹⁷-1296³⁹⁸ (693-695) yılları arasındadır. On üç yıl boyunca bu köklü ailenin uhdesi altında bulunan başkadılık makamı Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın 1296'da vefat etmesinin ardından bu ailenin denetimi altından çıkmıştır.

Bintü'l-Eazz ailesinin ardından başkadılık görevini üstlenen bir diğer kadı ailesi Benî Cemâa'dır. Kenânî³⁹⁹ ailesi olarak da bilinen bu aileden Şâfiî başkadılık makamına atanan ilk isim Bedreddin b. Cemâa'dır. Bedreddin b. Cemâa'nın toplamda üç kez makama tayin edildiği bilinmektedir. İlk ataması 1291⁴⁰⁰-1294⁴⁰¹ (690-693) yılları arasında gerçekleşen Başkadı'nın, ikinci ataması 1302⁴⁰²-1310⁴⁰³ (702-710) yılları arasında, üçüncü ataması ise 1311⁴⁰⁴-1327⁴⁰⁵ (711-727) yıllarında gerçek-

³⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 46; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 567.

³⁹³ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

³⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 138.

³⁹⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 395; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

³⁹⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 7, s. 217.

⁴⁰⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56; Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 95; Mufaddal, *Nechü's-sedîd*, s. 549.

⁴⁰¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

⁴⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 82.

⁴⁰³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 179.

⁴⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 200.

⁴⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; Nuaynî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

leşmiştir. Bedreddin b. Cemâa'nın ardından farklı başkadı tayinleri olmakla birlikte oğlu ve torunu makama rahatlıkla atanmışlardır. Bedreddin b. Cemâa'nın oğlu İzzeddin b. Cemâa'nın toplamda iki kez makama atandığı tespit edilmiştir. İlk ataması 1337⁴⁰⁶-1358⁴⁰⁷ (738-759) yılları arasında olan İzzeddin b. Cemâa'nın ikinci ataması 1358⁴⁰⁸-1364⁴⁰⁹ (759-766) yıllarında gerçekleşmiştir. Bedreddin b. Cemâa'nın torunu Burhâneddin İbrahim b. Cemâa da iki kez Kâhire Şâfi başkadılığına tayin edilmiştir. İlk ataması 1371⁴¹⁰-1377⁴¹¹ (773-779) yılları arasında olan Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ikinci ataması ise 1379⁴¹²-1382⁴¹³ (781-784) yılları arasındadır. Burhâneddin b. Cemâa'nın başkadı olarak atanmadan önce Kudüs'te nâiblik yaptığı da bilinmektedir⁴¹⁴. Altmış üç yıl boyunca başkadılık görevini üstlenmeyi başaran Benî Cemâa, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın 1382 yılında vefat etmesinin ardından makam üzerindeki hâkimiyetini tamamen kaybetmiştir.

Kahire *Hanefî* başkadı atamalarında da bu gerekçenin önemli bir unsur olduğu tespit edilmiştir. Hanefî mezhebinde makamı uhdesinde bulundurmaya başaran ilk aile Türkmanî ailesidir. Makama ilk olarak atanan ve 1348⁴¹⁵-1349⁴¹⁶ (748-750) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Alaâddin İbnü't-Türkmanî'dir⁴¹⁷. Alaâddin İbnü't-Türkmanî'nin 1349'da vebaya yakalanıp ölmesinin ardından yerine oğlu

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechü 's-sedîd*, s. 68.

⁴⁰⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴⁰⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306.

⁴⁰⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan ayrılma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24;

⁴¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 197; İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale 'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴¹¹ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 319; İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 30; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 102; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁴¹² İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 30; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁴¹³ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 31; a.mlf., *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 254; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁴¹⁴ İbn Hacer, *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 355.

⁴¹⁵ İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 292; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 10, s. 193.

⁴¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

⁴¹⁷ İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 292; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale 'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

Cemâleddin İbnü't-Türkmânî tayin edilmiştir⁴¹⁸. On dokuz yıl makamda kalmayı başaran Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin 1368'de (769) vefat etmesinin ardından Türkmânî ailesi makam üzerindeki hâkimiyetini kaybetmiştir⁴¹⁹. Dört yıllık bir kesintinin ardından Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin oğlu Sadreddin Muhammed et-Türkmânî'nin 1372'de (773) başkadılık vazifesine getirilmesinin ardından makam tekrar Türkmânî ailesinin eline geçmiştir⁴²⁰. Ayrıca Sadreddin'in babasının görev süresi boyunca başkadı nâibliğini de yaptığı bilinmektedir⁴²¹. Ne yazık ki bu geçiş uzun sürmemiş, Sadreddin'in 1375'te (776) genç yaşta hayata veda etmesiyle makam bu ailenin hâkimiyetinden tamamen çıkmıştır⁴²². Türkmânî ailesi yirmi üç yıl gibi uzun bir süre boyunca Kahire Hanefi başkadılığı görevinde bulunmuştur.

Türkmânî ailesinin ardından çok kısa bir süre de olsa Benî Kişk olarak tanınan Dimaşk asıllı Ebü'l-İzz ailesinin makama tayin edildiği görülmektedir. Bu aileden 1376'da (777) makama atanan ilk isim olan Necmeddin Ebü'l-İzz⁴²³, yüz günlük görev süresinin ardından istifa etmiş ve yerine kuzeni Sadreddin Ebü'l-İzz aynı tarihte tayin edilmiştir⁴²⁴. Başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz, tıpkı kuzeni gibi birkaç ay makamda kaldıktan sonra Dimaşk'a geri dönmüştür⁴²⁵. Bu kadı ailesinin bir seneden az bir süre zarfında başkadılık görevini üstlendikleri görülmektedir.

Tıpkı Benî Kişk gibi makam üzerinde kısa süre de olsa etkili olmayı başaran bir diğer aile Benî Adîm'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Kemâleddin Ömer

⁴¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

⁴¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

⁴²⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 96; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 384-385.

⁴²¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374.

⁴²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

⁴²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-255; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90. İbnü'l-İrâkî, Başkadı'nın makama atanma tarihini 1375 (776) olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁴²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 100.

⁴²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

İbnü'l-Adîm'dir⁴²⁶. 1403⁴²⁷-1408⁴²⁸ (805-811) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1408'de azledilmesinin ardından yerine oğlu Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Adîm tayin edilmiştir⁴²⁹. Üç kez makama tayin edildiği tespit edilen Başkadı'nın atamaları sırasıyla 1408⁴³⁰ (811), 1409⁴³¹-1412⁴³² (812-815), 1413⁴³³-1416⁴³⁴ (816-819) yıllarında gerçekleşmiştir. Benî Adîm'in Kahire Hanefî başkadılık makamını on iki sene boyunca uhdesinde bulundurduğu görülmektedir.

Mâlikî başkadı atamalarında ilk olarak İhnâî⁴³⁵ ailesi başkadılık vazifesini uzun yıllar uhdesinde bulundurmıştır. Bahsi geçen bu aileden makama atanan ilk isim Takiyuddin Muhammed el-İhnâî'dir. 1318⁴³⁶-1349⁴³⁷ (718-750) yılları arasında makamdaki bulunan Takiyuddin'in ardından yerine yeğeni Taceddin Muhammed el-İhnâî atanmıştır⁴³⁸. İki kez makama atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1349⁴³⁹-1355⁴⁴⁰ (750-756) yılları arasında; ikinci ataması ise 1355⁴⁴¹-1361⁴⁴² (756-763) yıllarında gerçekleşmiştir. Taceddin'in ardından makama atanan kardeşi

⁴²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101.

⁴²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 231-232.

⁴²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁴²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 124; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁴³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79.

⁴³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 91.

⁴³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213.

⁴³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 271; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 258.

⁴³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Aynî, *es-Seyfî'l-mühenned*, s. 23-69.

⁴³⁵ İhnâî ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Fatih Yalçın, "Memlûkler Döneminde Bir Ulemâ Ailesi: İhnâî Örneği", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 44, (Haziran 2016), s. 579-588.

⁴³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

⁴³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴³⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

⁴⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 19; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 88.

Burhâneddin el-İhnâî, 1361⁴⁴³-1375⁴⁴⁴ (763-777) yılları arasında makamda bulunmuştur. Burhâneddin'in ardından makama kuzeni Bedreddin Abdülvahhâb el-İhnâî tayin edilmiştir. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadî'nın ilk ataması 1375⁴⁴⁵-1377⁴⁴⁶ (777-778) yılları arasında; ikinci ataması ise 1378'de⁴⁴⁷ (779) gerçekleşmiştir. Toplamda altmış yıl boyunca bu köklü ailenin başkalık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

Makamı uhdesinde bulunduran bir diğer kadî ailesi İbnü't-Tenesî'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Nâsireddin İbnü't-Tenesî'dir. 1392⁴⁴⁸-1399⁴⁴⁹ (794-801) yılları arasında makamda bulunan Nâsireddin İbnü't-Tenesî'nin ardından, altı yıl sonra oğlu, Cemâleddin Abdullah et-Tenesî babasının şöhretinden faydalanarak 1404'te (807) makama atanmış ve aynı yıl azledilmiştir⁴⁵⁰. İbnü't-Tenesî toplamda sekiz yıl gibi bir süre zarfında başkadılık vazifesinde bulunmuştur.

Başkadılık vazifesinde bulunan diğer önemli kadî ailesi İbn Hureyza'dır. Bu aileden makama atanan ilk isim Hüsameddin İbn Hureyza'dır. 1456⁴⁵¹-1469⁴⁵² (861-873) yılları arasında makamda bulunan Hüsameddin İbn Hureyza'nın 1469'da (873) azledilmesinin ardından yerine kardeşi Sirâceddin Ömer İbn Hureyza atanmış ve 1473'te (877) azledilmiştir⁴⁵³. İbn Hureyza ailesinin makamı on yedi yıl gibi uzun bir süre boyunca uhdesinde bulundurduğu görülmektedir.

Beysâtî ailesi de başkadılık vazifesini üstlenen kadî ailelerinden biridir. Amca çocukları olan Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî ve Şemseddin Muhammed el-Bey-

⁴⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

⁴⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

⁴⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 104.

⁴⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 293; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 133; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 242.

⁴⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 307; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 265; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 156; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 242.

⁴⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 76; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 324.

⁴⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁴⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

⁴⁵² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 28.

⁴⁵³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 75; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/7, s. 42.

sâtî'den ilk olarak makama Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî tayin edilmiştir⁴⁵⁴. Buna göre Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî 1403⁴⁵⁵-1404⁴⁵⁶ (806-807), 1404⁴⁵⁷-1406⁴⁵⁸ (807-808), 1406⁴⁵⁹-1410⁴⁶⁰ (808-812), 1410⁴⁶¹ (812), 1439⁴⁶² (842) yıllarında beş kez başkadılık makamına tayin edilmiştir. Kuzeni Şemseddin Muhammed el-Beysâtî ise 1420⁴⁶³-1439⁴⁶⁴ (823-842) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Bahsi geçen bu iki başkadının yirmi sekiz yıl gibi uzun bir süre boyunca başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

Hanbelî başkadı atanmalarında ise bu gerekçe Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin makama atanması ile karşımıza çıkmaktadır. 1265⁴⁶⁵-1272⁴⁶⁶ (663-670) yılları arasında vazife başında bulunan Başkadı'nın bu atanması ile birlikte Hanbelî başkadılık makamı el-Makdisî ailesinin uhdesi altına girmiş oldu. Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin 1272'de (670) ölümünün ardından yerine damadı İzzeddin Ömer el-Makdisî atanmıştır. İzzeddin Ömer el-Makdisî, makamda 1279⁴⁶⁷-1296⁴⁶⁸ (678-696) yılları arasında kalmıştır. Makdisî ailesinden başkadılığa tayin edilen bir diğer isim Kahire'nin ilk Hanbelî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Makdisî'nin kızıdan olma torunu Takiyuddin el-Makdisî'dir⁴⁶⁹. Takiyuddin el-Makdisî 1312⁴⁷⁰-1337⁴⁷¹ (712-738) yılları arasında Kahire Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunmuştur. Kırk

⁴⁵⁴ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 4, s. 125; Sibt İbnü 'l-Acemî, *Künûzü 'z-zeheb*, Cilt 2, s. 143.

⁴⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 97.

⁴⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1173.

⁴⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 14; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 133.

⁴⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 17; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 135.

⁴⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 393; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 125.

⁴⁶¹ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 393.

⁴⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1150.

⁴⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528; İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 4, s. 125.

⁴⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

⁴⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 539; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

⁴⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 538.

⁴⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 657; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 30, s. 255.

⁴⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 699.

⁴⁶⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

⁴⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 117; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 32, s. 149; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

⁴⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

dokuz yıl Kahire Hanbelî başkadılığını uhdesinde bulundurmayı başaran Makdisî ailesi ilmi açıdan da son derece donanımlıydı.

Makdisî ailesi kadar olmasa da makam üzerinde kısa süreli etkili olan kadı aileleri bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Kenânî ailesinden makama tayin edilen ilk isim Nâsreddin Nasrullah el-Kenânî'dir. 1367⁴⁷²-1393⁴⁷³ (769-795) yılları arasında makamda bulunan Nâsreddin Nâsrullâh el-Kenânî'nin 1393'te azledilmesinin ardından yerine oğlu Burhâneddin İbrahim b. Nasrullah el-Kenânî atanmış ve 1402'de (802) azledilmiştir⁴⁷⁴. Onun azlinin ardından makama kardeşi Muvaffakaddin Ahmed b. Nasrullah el-Kenânî atanmış; fakat ataması uzun soluklu olmayan Başkadı aynı yıl azledilmiştir⁴⁷⁵. Kenânî ailesinden sadece üç kadının, başkadılığa atanmasına rağmen otuz beş yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevini yürütmeyi başarmaları onların hukukî açıdan yetkinliklerinin açık bir göstergesidir.

Kenânî ailesinin ardından başkadılık vazifesinde bulunan bir diğer kadı ailesi Şeyşînî'dir. Bu aileden makama atan ilk isim Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî'dir. Makama üç kez atandığı tespit edilen ve kaynaklarda ilk atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın 1494'te⁴⁷⁶ (899) makamdan azledildiği bilinmektedir. Ardından iki kez daha makama atandığı bilinen Başkadı'nın ilk ataması 1498⁴⁷⁷-1499⁴⁷⁸ (903-904) yılları arasında; ikinci ataması ise 1499⁴⁷⁹-1513⁴⁸⁰ (904-919) yıllarında gerçekleşmiştir. Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî'nin 1513'te azledilmesinin ardından yerine oğlu İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî atanmış, fakat ataması uzun soluklu olmayan Başkadı aynı yıl içinde azledilmiştir⁴⁸¹. Şeyşînî ailesinin toplam beş yıl gibi bir süre zarfında başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir.

⁴⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 150; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 404; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s.80.

⁴⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 785; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 331-332.

⁴⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 992; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 32.

⁴⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 34.

⁴⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 304.

⁴⁷⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 362.

⁴⁷⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 411.

⁴⁷⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 411.

⁴⁸⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 298-299.

⁴⁸¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 305-350.

Dimaşk atamalarında da etkili olan bu gerekçe Şâfiî mezhebinde Sübkî ailesinin uzun yıllar başkadılık görevini üstlenmeleriyle karşımıza çıkmaktadır. Ailenin başkadılık görevi 1338'de (739) Takiyuddin es-Sübkî'nin makama atanmasıyla başlamıştır⁴⁸². 1338⁴⁸³-1355⁴⁸⁴ (739-756) yılları arasında makamda bulunan Takiyuddin es-Sübkî'nin 1355'te vefat etmesinin ardından yerine oğlu Taceddin es-Sübkî atanmıştır⁴⁸⁵. Başkadı'nın makama dört kez tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu atamalardan ilki 1355⁴⁸⁶-1358⁴⁸⁷ (756-759) yılları arasında, ikincisi 1358⁴⁸⁸-1362⁴⁸⁹ (759-763) yıllarında, üçüncüsü 1363⁴⁹⁰- 1367⁴⁹¹ (764-769) yılları arasında dördüncü ve son ataması ise 1368⁴⁹²-1370⁴⁹³ (770-771) yıllarında gerçekleşmiştir. Sübkî ailesinden makama atanan üçüncü isim Takiyuddin es-Sübkî'nin kuzeni Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'dir⁴⁹⁴. Makama üç kez tayin edildiği tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1358⁴⁹⁵ (759) yılında, ikinci ataması 1373⁴⁹⁶ (773) yılında; üçüncü ve son ataması ise 1375⁴⁹⁷-1376⁴⁹⁸ (775-777) yılları arasında gerçekleşmiştir. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin ardından Taceddin es-Sübkî'nin kardeşi Bahâeddin Ahmed

⁴⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 141.

⁴⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

⁴⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 102.

⁴⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 103; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 565.

⁴⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁴⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302

⁴⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107.

⁴⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342.

⁴⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346.

⁴⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 409; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

⁴⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421.

⁴⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

⁴⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 567.

⁴⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

⁴⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

⁴⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

⁴⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

es-Sübkî başkadı olarak tayin edilmiştir⁴⁹⁹. 1362⁵⁰⁰-1363⁵⁰¹ (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin 1363'te kazaskerliğe tayin edilmesiyle görevi son bulmuştur⁵⁰². Bu aileden makama tayin edilen bir diğer isim Bahâeddin Ebül-Bekâ es-Sübkî'nin oğlu Veliyuddin es-Sübkî'dir⁵⁰³. 1376⁵⁰⁴-1383⁵⁰⁵ (777-785) arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1383'te vefat etmesinin ardından araya farklı başkadı tayinleri olmakla birlikte kardeşi Bedreddin Muhammed es-Sübkî tayin edilmiştir⁵⁰⁶. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1389⁵⁰⁷-1390⁵⁰⁸ (791-792) yılları arasında; ikinci ataması ise 1400⁵⁰⁹ (802) yılında gerçekleşmiştir. Bedreddin Muhammed es-Sübkî'nin 1400'de azledilmesinin ardından yerine bu kadı ailesine mensup son isim Alaâddin es-Sübkî atanmıştır⁵¹⁰. Alâaddin es-Sübkî'nin toplamda altı kez makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Bu atamalar sırasıyla 1394⁵¹¹ (796), 1397⁵¹²-1398⁵¹³ (799-800), 1400⁵¹⁴ (802), 1402⁵¹⁵ (805), 1403⁵¹⁶ (806), 1404⁵¹⁷ (807) yıllarında gerçekleşmiştir. Bu ailenin başkadılık

⁴⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 125; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 660.

⁵⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

⁵⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346

⁵⁰² İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 127.

⁵⁰³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 105.

⁵⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

⁵⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112. İbn Hacer diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın 1381 (782) yılında makama iade edildiği belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 232.

⁵⁰⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 117.

⁵⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 636; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 116.

⁵⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1022.

⁵¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 119.

⁵¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 878; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 530.

⁵¹³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 390.

⁵¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1099; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

⁵¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1171; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 124.

vazifesini kırk dokuz yıl gibi uzun bir süre boyunca uhdesinde bulundurdıkları görülmektedir.

Sübkî ailesinin ardından başkadılık görevini üstlenen kadı ailelerinden bir diğeri Benî Hiccî'dir. Bu aileden başkadı olarak tayin edilen ilk kadı Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'dir⁵¹⁸. Toplamda makama altı kez atandığı tespit edilen Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî, sırasıyla 1406⁵¹⁹-1408⁵²⁰ (809-811), 1408⁵²¹ (811), 1408⁵²²-1409⁵²³ (811-812), 1414⁵²⁴-1416⁵²⁵ (817-819), 1417⁵²⁶-1423⁵²⁷ (820-826), 1427⁵²⁸ (830) yıllarında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin 1427'de⁵²⁹ (830) katledilmesinin ardından yerine oğlu Bahâeddin İbnü'l-Hiccî tayin edilmiştir⁵³⁰. Babasının ardından makama tayin edilen ve ilk ataması 1427⁵³¹-1429⁵³² (830-832) yılları arasında olan Bahâeddin İbnü'l-Hiccî'nin ikinci ataması 1432⁵³³-1434⁵³⁴ (836-838) yıllarında, üçüncü ataması ise 1439⁵³⁵-1440⁵³⁶ (842-843) yılları

⁵¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133.

⁵¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 160.

⁵²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 70; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133.

⁵²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 71-80; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 165.

⁵²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 83-84; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

⁵²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 107.

⁵²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 134-148.

⁵²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 135; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 315.

⁵²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 135.

⁵²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 136-151. Abdülbâsit el-Malatî diğermüelliflerden farklı olarak Başkadı'nın azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin İbnü'l-Kerekî'nin atandığı belirlemektedir. Müellif ayrıca İbnü'l-Kerekî'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer İbnü'l-Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

⁵²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

⁵²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 154.

⁵³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 222.

⁵³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156.

⁵³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

⁵³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 163.

⁵³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁵³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 158.

⁵³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

arasında gerçekleşmiştir. Benî Hiccî toplamda on sekiz yıl gibi bir süre zarfında başkadılık görevini üstlenmişlerdir.

Sübkî ve Hiccî aileleri kadar etkili olmasa da başkadılık görevini kısa süreliğine üstlenmeyi başaran bir diğer aile Benî Zehrî'dir. Bu aileden makama baba-oğul olmak üzere iki kadının atandığı bilinmektedir. Buna göre başkadılığa tayin edilen ilk isim Şehabeddin b. Zehrî'dir. 1391⁵³⁷ (793) yılında makama atanan ve aynı yıl azli gerçekleşen Şehabeddin b. Zehrî'nin, İbn Cemâa'nın yanında başkadı nâibliği yaptığı da bilinmektedir⁵³⁸. Şehabeddin b. Zehrî'nin azledilmesinden yirmi iki yıl sonra oğlu ve aynı zamanda görev süresinde başkadı nâibliğini yapan Taceddin ez-Zehrî babasının şöhretinden faydalanarak başkadılığa tayin edilmiş⁵³⁹, 1413⁵⁴⁰-1414⁵⁴¹ (816-817) yılları arasında makamda bulunmuştur. Aile toplamda iki yıl gibi oldukça kısa bir süre başkadılık vazifesini uhdesinde bulundurmıştır.

Dımaşk *Hanefî* başkadılık makamına bakıldığı zaman Ebü'l-İzz (Benî Kişk) ailesinin başkadılık vazifesini üstlendiği görülmektedir. Şöyle ki bu aileden 1278'de (677) makama atanan ilk isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir⁵⁴². Onun ardından bu aileden makama tayin edilen ikinci isim İmâdüddin İbnü'l-Kişk olmuştur⁵⁴³. 1368⁵⁴⁴-1370⁵⁴⁵ (769-771) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın ayrıca 1327'de (727) Başkadı İmâdüddin et-Tarsûsî'nin nâibliğini yaptığı da bilinmektedir⁵⁴⁶. İmâdüddin İbnü'l-Kişk'in ardından makama atanan üçüncü isim oğlu Necmeddin İbnü'l-Kişk'tir⁵⁴⁷. Makama dört kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması

⁵³⁷ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 116.

⁵³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 120.

⁵³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

⁵⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁵⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁵⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 649; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201.

⁵⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 201. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Cemâleddin es-Sirâc'ın ardından makama İmâdüddin İbnü'l-Kişk'in atandığını belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 243.

⁵⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

⁵⁴⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

⁵⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

1370⁵⁴⁸-1376⁵⁴⁹ (771-777) yılları arasında, ikinci ataması 1375⁵⁵⁰-1378⁵⁵¹ (777-780) yıllarında, üçüncü ataması 1382⁵⁵²-1383⁵⁵³ (784-785) yılları arasında; dördüncü ve son ataması ise 1387⁵⁵⁴-1388⁵⁵⁵ (789-790) yıllarında gerçekleşmiştir. Necmeddin İbnü'l-Kišk'in ardından bu aileden makama tayin edilen bir diğer kadının Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk olduğu görülmektedir. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata rastlayamadığımız Başkadı'nın bahsi geçen bu ilk ataması 1392⁵⁵⁶ (794) yılında son bulmuş, ikinci ataması ise 1394⁵⁵⁷-1396⁵⁵⁸ (796-799) yıllarında gerçekleşmiştir. Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk'in ardından oğlu Muhibbüddin İbnü'l-Kišk başkadılık vazifesine tayin edilmiştir⁵⁵⁹. Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in üç kez makama atandığı bilinmektedir. İlk ataması 1397⁵⁶⁰-1398⁵⁶¹ (800-801) yılları arasında olan Başkadı'nın ikinci ataması 1400⁵⁶² (803) yılında, üçüncü ataması ise 1403⁵⁶³ (806) yılında gerçekleşmiştir. Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in ardından araya farklı başkadı atamaları gerçekleşmesi nedeniyle aile makam üzerindeki denetimini kaybetmiş, Muhibbüddin İbnü'l-Kišk'in oğlu Şehabeddin İbnü'l-Kišk'in 1409⁵⁶⁴ (812) yılında başkadılık makamına tayin edilmesiyle birlikte aile makam üzerindeki denetimini tekrar sağlamıştır. Ayrıca Şehabeddin İbn el-Kišk'in makama atanmasında

⁵⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 36; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

⁵⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

⁵⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 66; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 100.

⁵⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 334; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202.

⁵⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 467; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190.

⁵⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 499.

⁵⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 568; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 338; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 253.

⁵⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 351; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 266.

⁵⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 439.

⁵⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819.

⁵⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 886.

⁵⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 204.

⁵⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 900; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 394.

⁵⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

⁵⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1058.

⁵⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 204; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 98.

⁵⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 182.

babasının nâibliğini yapmış olması da etkili olmuştur⁵⁶⁵. Başkadı'nın bu ilk atamasının dışında dört kez daha makama atandığı bilinmektedir. Buna göre Başkadı; 1411⁵⁶⁶-1412⁵⁶⁷ (813-814), 1412⁵⁶⁸-1414⁵⁶⁹ (815-816), 1417⁵⁷⁰-1429⁵⁷¹ (817-832), 1431⁵⁷²-1433⁵⁷³ (834-837) yıllarında makamda bulunmuştur. Şehabeddin İbnü'l-Kišk'in 1433'de azledilmesinin ardından yerine oğlu Şemseddin İbnü'l-Kišk tayin edilmiştir⁵⁷⁴. Makama iki kez tayin edildiği bilinen Başkadı'nın ilk ataması 1433⁵⁷⁵-1434⁵⁷⁶ (837-838) yılları arasında, ikinci ataması ise 1434⁵⁷⁷ (838) yılında gerçekleşmiştir. Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere bu ailenin bir seneden az da olsa Kahire Hanefî başkadılığına da getirdiği bilinmektedir. Ebû'l-İzz Ailesi'nin Dimaşk asıllı bir aileden gelmesi, Dimaşk'taki bağlantılarının daha güçlü ve etkili olması bu ailenin yirmi dokuz yıl gibi uzun bir süre boyunca başkadılık makamında oldukça etkili olmalarını sağlamıştır.

Ebû'l-İzz (Benî Kişk) ailesinin ardından Halep asıllı bir ulemâ ailesi olan Benî Şihne'nin başkadılık görevini üstlendiği görülmektedir. Bu aileden başkadılık görevine tayin edilen ilk isim Ebû'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne'dir. Bu tayin Sultan Ferec'in isteği doğrultusunda gerçekleşmiş, fakat görevi kabul etmeyen Başkadı ne Kahire'ye gelmiş ne de başkadılık görevine başlamıştır. Kahire'ye başkadı nâibi dahi atamayan Ebû'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne, Halep başkadılığını tercih etmiş ve vazife başında 1412 (815) yılında vefat etmiştir⁵⁷⁸. Bu aileden

⁵⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206.

⁵⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206.

⁵⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 229; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 13, s. 96.

⁵⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213.

⁵⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

⁵⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

⁵⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 212-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 341; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 484.

⁵⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215.

⁵⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 343; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁵⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 363; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁵⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 215; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 487.

⁵⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213-39; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 231.

başkadılık görevine tayin edilen ikinci kadı Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin oğlu Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne'dir. Başkadı 1462⁵⁷⁹-1463⁵⁸⁰ (866-867), 1463⁵⁸¹-1466⁵⁸² (868-870) ve 1466⁵⁸³-1473⁵⁸⁴(870-877) yıllarında toplamda üç kez başkadılık görevine tayin edilmiştir. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin oğlu Seriyüddin Abdülber İbnü's-Şihne de baskadılık vazifinde bulunmuştur. Seriyüddin Abdülber İbnü's-Şihne de tıpkı babası gibi üç kere Kahire Hanefî başkadısı olarak tayin edilmiştir. Buna göre Başkadı, 1501⁵⁸⁵(906) yılında iki kere ve 1501⁵⁸⁶-1514⁵⁸⁷ (906-919) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Benî Şihne'nin yirmi beş yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevini uhdesinde bulundurmıştır.

Rûmî, Tarsûsî ve Kefrî ailelerinin de aile bağlarından istifade ederek başkadılık görevini üstlendikleri gözlenmiştir. Rûmî ailesinden makama tayin edilen ilk başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî'dir⁵⁸⁸. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin iki kez makama atandığı tespit edilmiştir. Buna göre Başkadı'nın ilk ataması 1279⁵⁸⁹- 1296⁵⁹⁰ (677-696) yılları arasında, ikinci ataması ise 1299⁵⁹¹-1300⁵⁹² (698-699) yıllarında gerçekleşmiştir. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin ilk azlinin ardından makama oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiş, Başkadı 1296⁵⁹³-1299⁵⁹⁴ (696-698) yılları arasında

⁵⁷⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 397; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 146.

⁵⁸⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 162.

⁵⁸¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 175.

⁵⁸² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 436; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 235.

⁵⁸³ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 442.

⁵⁸⁴ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

⁵⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 471.

⁵⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 471.

⁵⁸⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 350.

⁵⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târih İbni 'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543.

⁵⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni 'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

⁵⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 888; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

⁵⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

⁵⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

vazifesini icra etmiştir. Aile toplamda yirmi bir yıl boyunca Dimaşk Hanefî başkadılığını undesinde bulundurmıştır.

Rûmî ailesinin ardından başkallık vazifesini üstlenen bir diğler aile Tarsûsî'dir. 1327'de⁵⁹⁵ (727) başkadılığa atanan İmâdüddin et-Tarsûsî'nin 1346'da⁵⁹⁶ (746) azledilmesinin ardından yerine oğlu Necmeddin et-Tarsûsî tayin edilmiştir⁵⁹⁷. Makamda toplam on bir yıl kalan Necmeddin et-Tarsûsî 1357'de (758) azledilmiştir⁵⁹⁸. Tarsûsî ailesi toplamda otuz yıl boyunca başkadılık görevini üstlenmiştir.

Başkadılık görevini üstlenen son aile ise Benî Kefrî'dir. Bu aileden makama atana ilk isim Şerafeddin el-Kefrî'dir. 1357⁵⁹⁹-1362⁶⁰⁰ (758-763) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Kefrî'nin ardından araya farklı başkadı atamaları olmakla birlikte makama oğlu Cemâleddin Yusuf el-Kefrî atanmıştır⁶⁰¹. Cemâleddin Yusuf el-Kefrî 1362⁶⁰²-1364⁶⁰³ (763-766) yılları arasında başkadılık makamında bulunmuştur. Baba-oğul toplamda yedi yıl başkadılık vazifesinde bulunmuşlardır.

Hanbeli başkadılık atamalarına bakıldığı zaman ise Benî Kudâme olarak ünlenen bir kadı ailesinin başkadılık görevini üstlendiği görölmektedir. Bu aileden makama atanan ilk isim Şemseddin b. Kudâme'dir⁶⁰⁴. 1265⁶⁰⁵-1281⁶⁰⁶ (664-680) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Şemseddin b. Kudâme'nin ardından

⁵⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s.183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

⁵⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

⁵⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 120; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 515-516.

⁵⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

⁵⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 199-200. İbn Hacer tarih vermemekle birlikte Şerafeddin el-Kefrî'nin başkadı olarak atandığı bilgisini vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 77.

⁶⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 200; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 340.

⁶⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 340; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 180-181.

⁶⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82.

⁶⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 96; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 365. İbn Tağriberdî, diğler müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makama atanma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

⁶⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77.

⁶⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

⁶⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

yerine oğlu Necmeddin b. Kudâme tayin edilmiştir⁶⁰⁷. İbnü'l-Cezerî, Şemseddin b. Kudâme'nin istifa etmesi üzerine Sultan'ın kendisini yanına çağırıp yerine kimi ataması gerektiği ile ilgili fikrini aldığını; Başkadı'nın ise kendi oğlunun ismini vermesi üzerine Necmeddin b. Kudâme'nin makama atadığını belirtmektedir⁶⁰⁸. 1281⁶⁰⁹-1290⁶¹⁰ (680-689) yılları arasında makamda bulunan Necmeddin b. Kudâme'nin 1290'da vefat etmesinin ardından yerine kuzeni Şerafeddin el-Makdisî atanmıştır⁶¹¹. 1290⁶¹²-1296⁶¹³ (689-695) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Makdisî'nin 1296'da vefat etmesinin ardından yerine aynı aileye mensup olan Takiyuddin el-Makdisî tayin edilmiştir⁶¹⁴. Makama ilk ataması 1296⁶¹⁵ -1300⁶¹⁶ (695-699) yılları arasında gerçekleşen Takiyuddin el-Makdisî'nin 1300'de azledilmesinin ardından yerine yine aynı aileye mensup olan Şehabeddin el-Makdisî tayin edilmiş; fakat üç ay sonra azledilmiştir⁶¹⁷. Şehabeddin el-Makdisî'nin azledilmesinin ardından Takiyuddin el-Makdisî ikinci kez makama atanmış, 1300⁶¹⁸ -1316⁶¹⁹ (699-715) yılları arasında başkadılık görevinde bulunmuştur. Takiyuddin el-Makdisî'nin 1316'da azledilmesinin ardından makam kısa bir süreliğine bu köklü ailenin uhdesinden çıkmıştır. Bir sene sonra Başkadı Şemseddin b. Müslim'in 1317⁶²⁰ (717) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından makam tekrar Kudâme ailesinin uhdesine girmiştir. Takiyuddin el-Makdisî'nin sırasıyla iki oğlu İzzeddin el-Makdisî ve

⁶⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 106; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 1. 17.

⁶⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 1. 17.

⁶¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 106.

⁶¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274.

⁶¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 816; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274-275.

⁶¹⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275.

⁶¹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

⁶¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277.

⁶¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

⁶¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

⁶¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁶²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

Şerafeddin Abdullah el-Makdisî Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmişlerdir⁶²¹. 1317⁶²²-1330⁶²³ (717-731) yılları arasında makamda bulunan İzzeddin el-Makdisî'nin 1330'da azledilmesinin ardından yerine kardeşi Şerafeddin Abdullah el-Makdisî atanmış; 1330⁶²⁴-1332⁶²⁵ (731-732) yılları arasında makamda bulunmuştur. Şerafeddin Abdullah el-Makdisî'in 1332'de vefat etmesiyle birlikte makam bu köklü ailenin uhdesinden çıkmıştır. Benî Kudâme ailesi Dımaşk Hanbelî başkadılık vazifesini altmış altı yıl boyunca üstlenmişlerdir.

Başkadılık vazifesini üstlenen kadı ailelerinden bir diğeri ise Benî Abâde'dir. Bu aileden makama atanan ilk isim Şemseddin Muhammed el-Abâde'dir. Başkadı'nın makama üç kez atandığı bilinmektedir. Bahsi geçen bu atamalar sırasıyla 1404⁶²⁶ (807), 1404⁶²⁷-1409⁶²⁸ (807-812), 1415⁶²⁹-1417⁶³⁰ (818-820) yıllarında gerçekleşmiştir. Arada farklı başkadı atamaları gerçekleşmekle birlikte Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına oğlu Şehabeddin Muhammed el-Abâde tayin edilmiş⁶³¹, 1418⁶³²- 1420⁶³³ (821- 823) yılları arasında makamda bulunmuştur. Baba-oğul Dımaşk Hanbelî başkadılığını görevini on yıl boyunca üstlenmişlerdir.

Abâde ailesinin ardından makamı denetim altına almayı başaran bir diğer aile Benî Müneccâ olarak ünlenen ve aynı zamanda kurmuş oldukları akrabalık bağlarından dolayı Benî Muflah olarak da tanınan köklü bir kadı ailesidir. Sıbt İbü'l-Acemî, bu köklü ailenin Muflah nisbesini Nâblus Dağı'nda bulunan bir köyden

⁶²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 476.

⁶²² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

⁶²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

⁶²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

⁶²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 290; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶³⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

⁶³³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 293; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

aldığını, onların soylarının Benî Neccâr'a⁶³⁴ kadar uzandığını belirtmektedir⁶³⁵. Bu aileden makama atanan ilk isim Alaâddin Ali İbnü'l-Müneccâ'dır. 1332⁶³⁶-1350⁶³⁷ (732-750) yılları arasında makamda bulunan Alaâddin Ali İbnü'l-Müneccâ'nın ardından makama aynı aileye mensup Cemâleddin el-Merdâvî tayin edilmiş; 1350⁶³⁸-1366⁶³⁹ (750-767) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Cemâleddin el-Merdâvî'nin ardından başkadılık makamına Şerafeddin İbn Kâdi'l-Cebel'in tayin edilmesiyle makam bu ailenin uhdesi altından çıkmıştır⁶⁴⁰. Dört yıl aranın ardından Alaâddin Ali İbnü'l-Meneccâ'nın yeğeni Alaâddin İbnü'l-Askalânî'nin başkadılık vazifesine getirilmesiyle makam tekrar ailenin uhdesine geçmiştir⁶⁴¹. Alaâddin İbnü'l-Askalânî 1370⁶⁴²-1375⁶⁴³ (771-776) ve 1391⁶⁴⁴-1395⁶⁴⁵ (793-797) yılları arasında toplamda iki kez başkadılık makamına tayin edilmiştir. Alaâddin İbnü'l-Askalânî'nin ilk atamasının ardından makama Cemâleddin el-Merdâvî'nin yeğeni İbn Takiyuddin el-Merdâvî tayin edilmiş⁶⁴⁶, 1375⁶⁴⁷-1386⁶⁴⁸ (776-788) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunmuştur.

1399 (801) yılında ailenin tekrar başkadılık makamını Cemâleddin el-Merdâvî'nin torunu Burhâneddin İbrâhîm b. Muflah'ın makama atamasıyla uhdesi

⁶³⁴ Hazrec Kabilesi'nin birkolu olan Benî Neccâr hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Sarıçam, "Neccâr (Benî Neccâr), *DİA*, Cilt 32, (2006), s. 480-481.

⁶³⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 170.

⁶³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

⁶³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 283; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

⁶⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 284; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

⁶⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

⁶⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

⁶⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 85; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁶⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 738.

⁶⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843.

⁶⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237.

⁶⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 86; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁶⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 557; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 254.

altına aldığı görülmektedir⁶⁴⁹. 1399⁶⁵⁰-1401⁶⁵¹ (801-803) yılları arasında makamda bulunan Burhâneddin İbrahim b. Muflah'ın 1401 (803) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine Alaâddin b. el-Askalânî'nin kardeşi Takiyuddin b. el-Müneccâ tayin edilmiştir⁶⁵².

1402-1404 (804-807) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığının Benî Müneccâ'nın uhdesi altından çıktığı görülmektedir⁶⁵³. İki yıllık bir aranın ardından Takiyuddin İbnü'l-Müneccâ'nın oğlu Sadreddin b. Muflah'ın başkadılığa tayin edilmesiyle makam tekrar ailenin uhdesi altına girmiştir⁶⁵⁴. Sadreddin b. Muflah, 1404⁶⁵⁵ (807) ve 1409⁶⁵⁶-1415⁶⁵⁷ (812-818) yılları olmak üzere toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadısı olarak tayin edilmiştir.

Sadreddin b. Muflah'ın başkadılıktan azledilmesinin ardından 1415-1429 (818-832) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı bu köklü kadı ailesinin uhdesi altından çıkmıştır⁶⁵⁸. On dört yıl gibi uzun bir aranın ardından Burhâneddin İbrahim b. Muflah'ın oğlu ve başkadılığı zamanında da başkadı nâibliğini yapan Nizâmeddin b. Muflah'ın Hanbelî başkadılığına tayin edilmesiyle makam tekrardan Benî Müneccâ'nın denetimi altına geçmiştir⁶⁵⁹. Makama altı kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın makam atamaları sırasıyla 1429⁶⁶⁰-1432⁶⁶¹ (832-835), 1434⁶⁶²-1435⁶⁶³

⁶⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1012; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

⁶⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 289; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

⁶⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

⁶⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

⁶⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291-196; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

⁶⁵⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296-297.

⁶⁶⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

⁶⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44. Makrîzî, Başkadı'nın adını İzzeddin b. Muflah olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1098.

(837-838), 1438⁶⁶⁴-1440⁶⁶⁵ (842-844), 1442⁶⁶⁶-1447⁶⁶⁷ (846-851), 1448⁶⁶⁸-1449⁶⁶⁹ (852-853), 1449⁶⁷⁰ (853) yıllarında gerçekleşmiştir. Nizâmeddin b. Muflah'ın ardından makama amcasının oğlu Burhâneddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁷¹. Makama tıpkı kuzeni gibi altı kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın makam atamaları sırasıyla 1447⁶⁷²-1448⁶⁷³ (851-852), 1449⁶⁷⁴ (853), 1449⁶⁷⁵-1453⁶⁷⁶ (853-857), 1454⁶⁷⁷-1456⁶⁷⁸ (858-860), 1458⁶⁷⁹-1458⁶⁸⁰ (862-863), 1460⁶⁸¹-1479⁶⁸² (864-884) yıllarında gerçekleşmiştir. Burhâneddin b. Muflah'ın ardından makama kuzeni Alaâddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁸³. Makama üç kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1453⁶⁸⁴-1454⁶⁸⁵ (857-858) yıllarında, ikinci ataması 1456⁶⁸⁶-1458⁶⁸⁷ (860-862) yılları arasında ve son olarak üçüncü ataması ise 1458⁶⁸⁸-1460⁶⁸⁹ (863-864) yıllarında gerçekleşmiştir. Alaâddin b. Muflah'ın ardından makama başkadı Burhâ-

⁶⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299

⁶⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

⁶⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

⁶⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398.

⁶⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302.

⁶⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302.

⁶⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

⁶⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 302.

neddin b. Muflah'ın oğlu Necmeddin b. Muflah tayin edilmiştir⁶⁹⁰. Makama iki kez atandığı tespit edilen Başkadı'nın ilk ataması 1479⁶⁹¹-1498⁶⁹² (884-904) yıllarında, ikinci ataması ise 1503⁶⁹³-1504⁶⁹⁴ (909-910) yılları arasında gerçekleşmiştir. Necmeddin b. Muflah'ın ardından yerine oğlu Şerafeddin b. Muflah başkadılık vazifesine getirilmiştir⁶⁹⁵. Toplamda iki kez başkadılık makamına tayin edildiği bilinen Şerafeddin b. Muflah'ın ne yazık ki sadece makama getiriliş tarihleri bilinmekle birlikte vazifesinin sona eriş tarihleri ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Buna göre Başkadı 1505⁶⁹⁶ (911) ve 1514 (919)⁶⁹⁷ yıllarında makama tayin edilmiştir. Şerafeddin b. Muflah'ın ardından herhangi bir kadının makama tayini tespit edilmemekle birlikte bu köklü kadı ailesinin makamı yüz otuz sekiz yıl gibi oldukça uzun bir süre uhdelerinde bulundurdıkları görülmektedir.

Halep başkadılık atamalarında da etkili olan bu gerekçe *Şâfiî* başkadı atamanlarında ilk olarak Halebî ailesiyle karşımıza çıkmaktadır. Ailenin başkadılık görevini iki yıldan fazla üstlendikleri görülmektedir. Buna göre 1336⁶⁹⁸-1337⁶⁹⁹ (736-738) yılları arasında *Şâfiî* başkadılık makamında bulunan Fahreddin Osman el-Halebî'nin 1337 yılında vefat etmesinin ardından yerine oğlu İzzeddin Osman el-Halebî tayin edilmiş ve kısa bir süre sonra makamdan azledilmiştir⁷⁰⁰.

Halebî ailesinin ardından ardından Zur'î ailesinin başkadılık vazifesini üstlendikleri görülmektedir. Bu aileden makama atanmayı başaran ilk kişi Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'dir. 1350⁷⁰¹-1356⁷⁰² (750-757) yılları arasında makamda bulunan Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'nin 1356'da makamdan azledilmesinin ardından

⁶⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 303.

⁶⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 303.

⁶⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 303; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 175.

⁶⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 305.

⁶⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

⁶⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 305.

⁶⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 386. Taceddin es-Sübkî, Başkadı'nın görev sürecinin başlangıç ve bitiş tarihlerini vermemekle birlikte Halep başkadısı olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir. Bkz. Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfiîyye*, Cilt 10, s. 126.

⁶⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

⁷⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

⁷⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 27.

⁷⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 27; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

başkadılık makamı bu ailenin uhdesi altından çıktı. On dokuz yıl sonra Necmeddin Muhammed ez-Zur'î'nin oğlu Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin tayin edilmesiyle makam tekrar Zur'î ailesinin uhdesine girmiştir⁷⁰³. 1375⁷⁰⁴-1377⁷⁰⁵ (776-778) yılları arasında makamda bulunan Fahreddin Osman ez-Zur'î'nin 1377'de vefatının ardından makama kuzeni Celâleddin Ebû'l-Meâlî atanmıştır⁷⁰⁶. 1377⁷⁰⁷ -1381⁷⁰⁸ (778-782) yılları arasında makamda bulunan Celâleddin Ebû'l-Meâlî'nin 1381'de azl edilmesinin ardından makam tamamen Zur'î ailesinin uhdesinden çıkmıştır⁷⁰⁹. Ailenin başkadılık görevini on iki yıl üstlendikleri görülmektedir.

Zur'î ailesinin ardından başkalık vazifesini üstlenen bir diğer kâdı ailesi İbnü'l-Hatîb'dir. Makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Nâsıreddin Muhammed b. Hatîb'in 1394/1395 (797) yılında makamdaki azledilmesinin ardından yerine araya farklı başkadı tayinleri yapılmakla birlikte yerine oğlu el-Alâî b. Hatîb en-Nâsırî'nin atandığı görülmektedir⁷¹⁰. Başkadılık makamına iki kez tayin edildiği tespit edilen el-Alâî b. Hatîb en-Nâsırî'nin 1422 (825) yılında başkadılık vazifesine tayin edildiği bilinse de vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamamıştır⁷¹¹. Başkadı'nın ikinci ataması ise 1439 (843) yılında gerçekleşmekle birlikte tıpkı ilk atamasında olduğu gibi kendisinin makamdaki azledilme tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır⁷¹².

Halep *Hanefî* başkadılığında ise ilk olarak Benî Şihne ailesinin başkadılık makamı üzerindeki etkisi oldukça dikkat çekmektedir. Halep asıllı olan bu aile, daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Kahire Hanefî başkadısı olarak da tayin edilmişlerdir. Ailenin büyüklerinden olan Hüsameddin Mahmûd'un, Eyyûbî Sultanı el-Melikü'l-Azîz Gıyâseddin döneminde, 1219 (616) yılı civarında Halep şihnesi olmasından dolayı, ailesinden gelenler Benî Şihne diye anılmaya başlamıştır. Bu

⁷⁰³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 308.

⁷⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238.

⁷⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 308; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 402; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 122-123.

⁷⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 402.

⁷¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843.

⁷¹¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

⁷¹² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 99.

ailenin üyelerinin bazılarının Mâlikî ve Şâfiî mezheplerine intikal ederek başkadılık vazifesinde bulundukları görülmektedir. Bu aileden Halep Hanefî başkadısı olarak tayin edilen ilk kadı Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne'dir. Başkadı, 1384⁷¹³ (786), 1385⁷¹⁴-1386⁷¹⁵ (787-788), 1388⁷¹⁶-1389⁷¹⁷ (790-791), ?-1391⁷¹⁸ (?-793) yıllarında toplamda dört kere başkadılık görevinde bulunmuştur. Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin ardında farklı başkadı tayinleri gerçekleşmekle birlikte 1433 (836) yılında oğlu Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin başkadılık görevine getirilmesiyle, makam tekrar bu ailenin uhdesi altına girmiştir. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne toplamda üç kere, 1433⁷¹⁹-1441⁷²⁰ (836-845), 1445⁷²¹-1452⁷²² (848-856), 1453⁷²³-1463⁷²⁴ (857-867) yıllarında başkadılık vazifesinde bulunmuştur. Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin ardından kardeşi Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin de başkadılık vazifesinde bulunduğu görülmektedir. 1463 (867) yılında başkadılık vazifesine getirilen Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin görevinin sona ermesiyle alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır⁷²⁵. Bu köklü aile yirmi sekiz yıl başkadılık görevini uhdelерinde bulundurmuşlardır.

Halep'te başkadılık makamı üzerinde etkili olan bir diğer aile İbnü'l-Adîm'dir. Bu aileden makama tayin edilen ilk kadı Nâsireddin İbnü'l-Adîm'dir. 1337⁷²⁶-1351⁷²⁷ (738-752) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunan Nâsireddin İbnü'l-Adîm'in 1351'de⁷²⁸ (752) vefat etmesinin ardından yerine oğlu Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm

⁷¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

⁷¹⁴ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 241.

⁷¹⁵ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 241.

⁷¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 354; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 266.

⁷¹⁷ Makrîzî, *Kitâb es-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665.

⁷¹⁸ Makrîzî, *Kitâb es-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 738.

⁷¹⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 328-329.

⁷²⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 160.

⁷²¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tâğriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

⁷²² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tâğriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

⁷²³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 314; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 403.

⁷²⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

⁷²⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

⁷²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

⁷²⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 223; İbn Tâğriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 197.

⁷²⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 223.

tain edilmiştir⁷²⁹. 1352⁷³⁰-1384⁷³¹ (752-786) yılları arasında makamda bulunan Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm'in 1384'te azledilmesinin ardından yerine Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne atanmış ve böylelikle makam bu ailenin uhdesi altında çıkmıştır⁷³². Ailenin başkadılık görevini otuz iki yıl boyunca üstlendikleri görülmektedir.

Halep *Hanbelî* başkadı atamalarına bakıldığı zaman başkalık vazifesi üstlenen tek bir aile görülmektedir. İbn Feyyâz olarak bilinen bu aileden makama denetim altına almayı başaran ve Halep Hanbelî başkadılığına tain edilen ilk isim Mûsâ b. Feyyâz'dır. 1348⁷³³-1373⁷³⁴ (748-774) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Musa b. Feyyâz'ın 1373 yılında vazifesi sona ermiş ve yerine oğlu Şehabeddin Ahmed b. Feyyâz' tain edilmiştir⁷³⁵. 1373⁷³⁶-1384⁷³⁷ (774-786) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın 1384'de⁷³⁸ azledilmesinin ardından makama kuzeni Şehabeddin Ahmed b. Muhammed b. Feyyâz tain edilmiş, Başkadı 1384⁷³⁹-1388⁷⁴⁰ (786-790) yılları arasında makamda bulunmuştur. Bahsi geçen bu aileden makama tain edilen üç başkadı kırk beş yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevinde bulunmuşlardır.

Trablus başkadı atamalarında ise *Şâfiî* mezhebinde Nüveyrî ailesi başkadılık görevini üstlenmiştir. Bu aileden makama atandığı tespit edilen ilk isim Sadreddin en-Nüveyrî'dir. 1338⁷⁴¹ (738) yılında makama atanan ve azil tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Sadreddin en-Nüveyrî'nin ardından oğlu Sirâc b. en-Nüveyrî 1422⁷⁴² (825) yılında babasının şöhretinden faydalanarak makama tain

⁷²⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 43; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

⁷³⁰ İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 43; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 226.

⁷³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264. a.mlf., *İnbâü 'l-gumr*, adlı eserinde ise Başkadı'nın görevinin bitiş tarihini 1383 (787) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 303.

⁷³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

⁷³³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 161.

⁷³⁴ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 189; İbn Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 1, s. 751.

⁷³⁵ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 189; İbn Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 1, s. 751.

⁷³⁶ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 35.

⁷³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 519.

⁷⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586.

⁷⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164.

⁷⁴² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

edilmiştir⁷⁴³. Sirâc b. en-Nüveyrî, vefat tarihi olan 1430⁷⁴⁴ (833) yılına kadar başkadılık vazifesinde bulunmuştur.

Trablus *Hanefî* başkadı atamalarına bakıldığı zaman ise kısa süreli de olsa Safedî ailesinin başkalık görevini üstlendikleri bilinmektedir. Genelde babadan oğula geçen makam atamaları Trablus Hanefî mezhebi atamalarında tam tersi olarak gerçekleşmiştir. Şöyle ki; makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Şemseddin es-Safedî'nin 1429⁷⁴⁵ (832) yılında azledilmesinin ardından araya farklı başkadı ataması olmakla birlikte babası Şehabeddin Ahmed 1429'da oğlunun isminden faydalanarak başkadılığa tayin edilmiştir⁷⁴⁶. Makama atanma tarihi net olarak bilinen Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı bir bilgiye ne yazık ki ulaşamamıştır.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında aile (akrabalık) bağlarının önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dımaşk, Halep ve Trablus atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki; Kahire atamalarında dört Sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu unsur, Dımaşk ve Halep atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerindeki atamalarda etkili bir gerekçe olmuştur. Trablus başkadı atamalarında ise bu gerekçe Şâfiî ve Hanefî mezhebi atamalarında etkili olurken; İskenderiye başkadı atamalarında bu gerekçeye rastlanılmamıştır.

2.3. SULTANLARIN VE DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİ

Memlûk Devleti'nde üst yönetiminde sultan, halife ve büyük emirlerden sonra gelen başkadıların, sahip oldukları makamları ellerinde tutmak adına başta sultan olmak üzere üst yönetim mensupları ile aralarındaki ilişkileri dengede tutmak zorunda kaldıkları görülmektedir⁷⁴⁷. Başkadıların sultanlar ve devlet ricâli ile aralarındaki ilişkiler kendilerinin makama tayin edilme ve makamda kalma süreli ile doğrudan

⁷⁴³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s.275.

⁷⁴⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s.275.

⁷⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252.

⁷⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210.

⁷⁴⁷ Başkadıların başta Memlûk sultanları olmak üzere üst yönetim mensuplarıyla aralarındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Samira Kortantamer, *Bahrî Memlûklar'da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993; Aygül Düzenli, *Memlûkler Döminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

bağlantılıdır. Bu gerekçenin Kahire, Dımaşk ve İskenderiye atamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire başkadılık atamalarında bu gerekçe *Şâfiî* mezhebindeki atamalarda karşımıza çıkmaktadır. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın 1291'de (690) azledilmesin tek nedeni dönemin güçlü veziri İbnü's-Sel'ûs⁷⁴⁸ ile arasında yaşanan düşmanlıktı. İbnü's-Sel'ûs'un girişimleriyle Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık makamından azledilmesinin ardında İbnü's-Sel'ûs, yakın arkadaşı ve Kudüs hatîbi Bedreddin b. Cemâa'nın makama atanması için girişimlerde bulunarak Sultan el-Eşref Halil'i (1290-1293/689-693) ikna etmiştir⁷⁴⁹. Böylelikle Kudüs'ten getirtilen İbn Cemâa, Makrîzî'nin anlatımıyla Kahire'ye gelir gelmez İbnü's-Sel'ûs'un yanına giderek ona saygıda mübalağa etmiş ve Vezir ile birlikte gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'e çıkmıştır. Sultan el-Eşref Halil'in huzuruna çıkan Bedreddin b. Cemâa, 1291'de sultan tarafından başkadı olarak tayin edilmiştir⁷⁵⁰.

en-Nâsır Muhammed üçüncü saltanatı döneminde (1310-1341/709-741) 1338'de (738) Celâleddin el-Kazvîni'yi başkadılık makamından azletmiştir⁷⁵¹. Sultan yerine atanacak başkadiyi tayin etmek için başkadıları ve fakihleri toplayarak makama kimin daha uygun olduğu ile ilgili görüşlerini sormuş, yapılan istişare neticesinde başkadıların beyan ettikleri kadılara sıcak bakmayan Sultan en-Nâsır Muhammed, Bedreddin b. Cemâa'nın oğlu İzzeddin'i başkadılık makamı için önermiştir. Başkadıların ve fakihlerin de İzzeddin'den övgüyle bahsetmelerinin ardından İzzeddin b. Cemâa 1338'de (738) bizzat Sultan'ın desteği ile başkadılık makamına tayin edilmiştir⁷⁵². en-Nâsır Muhammed'in aslında içten içe İzzeddin'e yakınlık duyduğu Makrîzî'nin şu ifadeleri ile anlaşılmaktadır: *Babası Bedreddin b. Cemâa'nın başkadılık döneminde daha çocuk olan İzzeddin'i çok seviyor ve onun için şunu söylüyordu.*

⁷⁴⁸ Memlûk Devleti'nde önemli devlet adamlarından biri olan İbn Sel'ûs'un hayatı ve vezirliği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Fatih Yahya Ayaz, "Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü's-Sel'ûs (ö.693/1294)", *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1, (Ocak-Haziran 2005), s. 91-122.

⁷⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 297; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56.

⁷⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 3, s. 297; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56.

⁷⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147.

⁷⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230.

*Genç olsaydı muhakkak onu babasının yerine başkadı olarak atardım*⁷⁵³. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere İzzeddin'in daha küçük yaşlarda Sultan'ın desteğini ve sevgisini kazanarak başkadılık makamına tayin edildiği anlaşılmaktadır.

Emir Sargatmış ile dostane ilişkiler içerisinde bulunan Bahâeddin İbnü'l-Akîl'in 1358 (759) yılında başkadılık makamına tayin edilmesinde yakın arkadaşı Emir Sargatmış'ın desteği ve çabası etkili olmuştur⁷⁵⁴. 1378⁷⁵⁵-1379⁷⁵⁶ (780-781) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn, makama Emir Taştımur'un desteğiyle tayin edilmiştir⁷⁵⁷. Emir-i Âhur Sûdûn et-Tâz'ın yakın dostu olan Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî, Sûdûn et-Tâz'ın tavsiyesi ve çabalarıyla 1402'de⁷⁵⁸ (804) başkadı olarak tayin edilmiştir⁷⁵⁹. 1481'de (886) Sultan, Başkadı Veliyuddin Eşyûti'ye bir merhumun terekesi ile alakalı yanlış hüküm verdiği için kızmış ve onu makamından azletmiştir⁷⁶⁰. Atâbek Özbek'in desteği ve araya girip Sultan'ı ikna etmesi neticesinde Başkadı makama geri iade edilmiştir⁷⁶¹. Adı adeta döneme rüşvet olayları ile damga vurmuş olan Başkadı Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in makama atanmasında rütbe sahibi emirlerin de rolü olduğu bilinmektedir. Başkadı'nın, 1506'da (911) başkadılık makamına Devâdâr Emir Özdemir'in desteği ile atandığı, aynı zamanda bu atanma için Özdemir'e rüşvet verdiği de bilinmektedir⁷⁶².

Kahire Hanefî mezhebinin atamalarında bu gerekçe Hüsameddin el-Guri'nin makama atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. Bağdat'ta meydana gelen karışıklık nedeniyle 1337'de (738) vezir Necmeddin Mahmûd b. Ali b. Surûr nezaretinde Kahire'ye gelen Hüsameddin el-Guri, Burhâneddin İbrahim b. Abdülhakk'ın 1337'de en-Nâsır Muhammed tarafından başkadılık makamından azledilmesinin ardından bahsi geçen bu vezirin desteği ile Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir⁷⁶³.

⁷⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

⁷⁵⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 304. İbn Kâdî Şühbe ise Başkadı'nın makamda kalma süresini seksen gün olarak belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 131.

⁷⁵⁵ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

⁷⁵⁶ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 112; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 54.

⁷⁵⁷ İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 157.

⁷⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1082; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 73; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 12, s. 221; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁷⁵⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 226; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87.

⁷⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 183; İbn Tolun, *Muhâfeketü'l-hillân*, Cilt 1, s. 48.

⁷⁶¹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 183.

⁷⁶² İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁷⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 137.

Alaâddin İbnü't-Türkmânî'nin 1349'da (750) vefat etmesinin ardından Emir Şeyhû, arasının iyi olduğu ve babasının yerine başkadılık makamına getirmek istediği Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'yi bir grup Hanefî fakihlerine tavsiye etmiş; zaten ilmî ve hukukî açıdan son derece donanımlı olan Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin makama tayin edilmesini Şeyhû'nun da büyük isteği ile fakihler de kabul etmişlerdir⁷⁶⁴.

Kahire *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda ise bu gerekçe İbn Haldûn'un başkadılık görevine getirilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Emir-i Meclis Altınboğa el-Çobânî'nin desteği ve uzun uğraşlarından sonra Sultan İbn Haldûn'u kaleye çağırarak kendisine başkadılık teklifinde bulunmuştur⁷⁶⁵. Emir'in desteğiyle başkadılık makamına tayin edilen bir diğer kadının Nureddin Ali es-Sehâvî olduğu görülmektedir. 1355'da (756) bizzat Şeyhû'nun desteği ile makama atanan Nureddin Ali es-Sehâvî⁷⁶⁶, atandıktan kısa bir süre sonra hastalanmış ve hastalığının ilerlemesi neticesinde makamdan azledilmiştir⁷⁶⁷.

Memlûk Devleti'nde hukukî ve ilmî açıdan hiçbir donanıma sahip olmayan kadılar da başkadılık makamına güçlü bir emirin desteğiyle tayin edilebiliyorlardı. Buna en iyi örnek Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin Kahire *Mâlikî* başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. İlki 1377'de (778) gerçekleşen Başkadî'nin bu ataması Emir Karatay'ın çabaları neticesinde gerçekleşmiştir⁷⁶⁸. İbn Hacer'in ifadesiyle Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin mesleğini düzgün bir şekilde icra etmemesi seksen günlük bir sürenin ardından başkadılık makamından azledilmesine neden olmuştur⁷⁶⁹. Veliyuddin es-Sinbâtî'nin 1457'deki⁷⁷⁰ (861) ölümünün ardından makama Nâzirü'l-Hâs Cemâlî Yusuf'un desteğiyle Hüsameddin b. Hureyza tayin edilmiş ve ölüm tarihi olan 1469 (873) yılına kadar başkadılık vazifesinde bulunmuştur⁷⁷¹. İbn İyâs ise bu durumdan hoşnutsuzluğunu şu sözler ile ifade etmiştir:

⁷⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182.

⁷⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 288.

⁷⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁷⁶⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

⁷⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 293; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 163; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 133.

⁷⁶⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 163.

⁷⁷⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

⁷⁷¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 28.

*Herhangi biri Hüsameddin'den daha iyi bilirdi Mâlikî mezhebini. Bu makama atanmasında kaderin yardımı olmuştu*⁷⁷².

Kahire *Hanbelî* mezhebindeki atamalarda bu gerekçe Muvaffakaddin el-Makdisî'nin makam atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. Emir Cenkî b. el-Bâbâ Sultan en-Nâsır Muhammed'in huzuruna giderek Muvaffakaddin el-Makdisî'yi övmüş, Emir Cenkî b. el-Bâbâ'nin etkisinde kalan Sultan, Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'yi 1328'de (738) azledip yerine Muvaffakaddin el-Makdisî'yi tayin etmiştir⁷⁷³. 1480'de (885) Sultan el-Eşref Kayıtbay (1468-1496/873-901) Kahire *Hanbelî* başkadısı Bedreddin es-Sa'adî'ye bir vakfın kitabesinden dolayı kızmış onu azledip Kûs'a sürgün edilmesini emretmiştir⁷⁷⁴. Atâbek Özbek'in desteği ve araya girip Sultan'ı ikna etmesi neticesinde Başkadı Sultan tarafından makamına tekrar iade edilmiştir⁷⁷⁵.

Dimaşk başkadı atamalarında bu gerekçe *Şâfiî* mezhebinde Necmeddin Seniyyüddeve'nin başkadı olarak atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1280⁷⁷⁶ (679) yılında başkadılığa tayin edilen Necmeddin Seniyyüddeve'nin makama vezirin yardımıyla atandığı bilinmektedir⁷⁷⁷. Suriye nâibi Mintaş ile arasında sıkı bir dostluğun olduğu bilinen Şehabeddin el-Bakâî 1390 (792) yılında başkadılık makamına Mintaş'ın desteğiyle tayin edilmiştir⁷⁷⁸. 1402⁷⁷⁹-1404⁷⁸⁰ (805-806) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Nâsireddin İbnü'l-Hatîb'in sıkı dostu olan Suriye nâibi Şeyh'in desteği ile makama kolaylıkla tayin edilmiştir⁷⁸¹. Yine Suriye nâibi Şeyh'in desteği ile makama atanan bir diğer isim Şehabeddin el-Hasbânî'dir. 1406⁷⁸²-1407⁷⁸³ (808-809) yılları arasında makamda bulunan Başkadı'nın, makama tayin edilmeden

⁷⁷² İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339.

⁷⁷³ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 230.

⁷⁷⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 168.

⁷⁷⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 168.

⁷⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

⁷⁷⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

⁷⁷⁸ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 3, s. 196.

⁷⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128.

⁷⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1120.

⁷⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128-129.

⁷⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 14; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 131.

⁷⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 36; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 131.

önce başkadı nâibliği vazifesinde bulunduğu da bilinmektedir⁷⁸⁴. 1408 (811)⁷⁸⁵ yılında altıncı kez başkadılık makamına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin bu ataması Emir Nevruz'un desteğiyle gerçekleşmiştir⁷⁸⁶. 1413⁷⁸⁷-1414⁷⁸⁸ (816-817) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Taceddin ez-Zehrî de Emir Nevruz'dan aldığı destek ile başkadılık makamına tayin edilmiştir⁷⁸⁹.

Dımaşk *Hanefî* mezhebindeki atamalarda ise bu durum Şemseddin et-Tebbânî'nin başkadılığa tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Şemseddin et-Tebbânî'nin 1408⁷⁹⁰ (811) yılında başkadı tayin edilmesinde Türkçeyi çok iyi bilip konuşması, Sultan Berkûk ve devlet erkânı tarafından desteklenip, saygı görmesi etkili olmuştur⁷⁹¹. 1408⁷⁹² (811) yılında Emir Nevruz'un desteğiyle başkadılık makamına tayin edilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, almış olduğu bu destekle sadece bir yıl makamda kalmayı başararak 1409 (812) yılında azledilmiştir⁷⁹³. Şehabeddin İbnü'l-Kışk de arkasına oldukça güçlü emirlerin desteğini alarak başkadılığa tayin edilen isimler arasındadır. Başkadı'nın, önce Emir Nevruz'un ardından Devâdâr Emir Doğan'ın desteği ile 1412'de (815) Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edildiği bilinmektedir ⁷⁹⁴.

Dımaşk *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda da etkili olan bu gerekçe ilk olarak 1413 (816) yılında bizzat Nevruz'un desteği ile makama atanan Nâsreddin el-Mâlikî örneği ile karşımıza çıkmaktadır⁷⁹⁵. Emir Şeyh ile arasının çok iyi olduğu bilinen Şehabeddin el-Emevî, Şeyh'in Nevruz'a yenilmesi neticesinde onunla birlikte Anadolu'ya kaçmış ve Şeyh Memlûk tahtını ele geçirdikten sonra başkadı olarak tayin

⁷⁸⁴ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmî*, Cilt 1, s. 238; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 10.

⁷⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 70; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 126; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 164.

⁷⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 83-84; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

⁷⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 147; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁷⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 148; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 216.

⁷⁸⁹ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 118.

⁷⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205.

⁷⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207.

⁷⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 164.

⁷⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 205; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

⁷⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 206.

⁷⁹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 253; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

edilmiştir⁷⁹⁶. Şehabeddin el-Emevî Sultan Şeyh'in desteğiyle 1418⁷⁹⁷-1419⁷⁹⁸ (821-822) yılları arasında başkadılık görevinde bulunarak vazifesini icra etmiştir.

Halep başkadılığında bu durum sadece *Şâfiî* mezhebi atamalarında görülmektedir. Tek bir örneğinin bulunduğu bu gerekçe Şemseddin Muhammed el-Berîdî'nin Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Şemseddin Muhammed el-Berîdî, kardeşi Üstâddâr Cemâleddin Yusuf'un devlet içindeki nüfuzunu kullanması neticesinde kolaylıkla 1403'de (806) Halep Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiştir⁷⁹⁹.

İskenderiye başkadılığında ise bu gerekçe sadece *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda karşımıza çıkmaktadır. Tek bir örneğine rastladığımız ve 1398⁸⁰⁰ (800) yılında azledilen, İbnü'd-Demâmînî olarak tanınan Taceddin Ebü Bekir Muhammed'in kardeşi Şerafeddin'in desteği ile İskenderiye Mâlikî başkadılığına atandığı bilinmektedir⁸⁰¹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında sultanların ve devlet ricâlinin desteğini almanın ve üst yönetim mensuplarıyla ilişkileri dengede tutmanın başkadıların makama atanma ve bu makamı ellerinde tutmalarını açısından son derece önemli olduğu görülmektedir. Özellikle en-Nâsır Muhammed'in oğulları ve torunları döneminde güçlü emirlerin ortaya çıkması ve sultanlar üzerinde hâkimiyet sağlayarak devlet yönetimini ele geçirmeleri başkadı atamalarında bahsi geçen bu büyük emirlerin söz sahibi olmalarına sebep olmuştur. Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye atamalarında geçerli olan bu etkenin mezhepsel dağılım hususunda farklılık gösterdiği de aşîkârdır. Şöyle ki; Kahire atamalarında her sünni mezhep için ayrı ayrı geçerli olan bu etken, Dımaşk atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde etkili olurken, Halep atamalarında sadece Şâfiî mezhebinde ve İskenderiye atamalarında ise sadece Mâlikî mezhebinde etkili olduğu görülmektedir. Trablus başkadılığında ise bu etkenin geçerli olmadığı anlaşılmaktadır.

⁷⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 255.

⁷⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 254; Sehâvî, *ed-Dav 'ü'l-lâmi*, Cilt 1, s. 369.

⁷⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 254; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 14.

⁷⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1117.

⁸⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 894-895; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 68.

⁸⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 895-898.

2.4. RÜŞVET

Memlûk Devleti'nde başkadı atamalarında rüşvet önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu unsurun Kahire, Dımaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadı atamalarında etkili olduğu görülmektedir.

Kahire başkadı atamalarında makamın parayla satın alınması *Şâfiî* mezhebinde Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin azledilmesi hadisesi ile ilk olarak kendini göstermektedir. Başkadı'nın 1378'de (780) azledilmesinin ardından Emir Berkûk'un kararı ile makama Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn'in tayin edilmesi kararlaştırıldı. Başkadı'nın makam ataması için kararlaştırılan parayı getirmemesi Berkûk'u kızdırdı. Bunun üzerine Berkûk, hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıkan Başkadı'ya makam hil'ati hazırlatmadı⁸⁰². Maruz kaldığı bu tavır karşısında Başkadı, Berkûk'u Emir Berke'ye şikayet etti. Berke'nin Başkadı'dan yana tavır alması ve Başkadı'nın makama atandıktan sonra ödemesi kararlaştırılan dört bin dinarı Berkûk'a teslim etmesi gerektiği ile ilgili bir yazı göndermesi Berkûk'un oldukça öfkelenmesine neden oldu⁸⁰³. Bütün başkadıları ve fakihleri çağırarak ahırdaki harrakanın önünde bir mahkeme düzenleyen Berkûk, Başkadı'nın para ile ilgili hadiseyi inkar etmesi üzerine onu hapse attı. Başkadı, bu durumdan ancak fakihlerin araya girerek Berkûk'u ikna edebilmeleri neticesinde kurtulabildi⁸⁰⁴. Bu azlin ardından Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin ikinci kez makama rüşvet vererek atandığı tespit edilmiştir. Buna göre 1382⁸⁰⁵-1387⁸⁰⁶ (784-789) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunan Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'nin yüklü bir meblağ teklif ederek başkadılığa tayin edildiği bilinmektedir⁸⁰⁷.

Makama rüşvet vererek atanan bir diğer isim ise Bedreddin Muhammed el-Bulkînî'dir. Kaynaklarda ödediği paranın net miktarına dair herhangi bir bilgiye

⁸⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 333.

⁸⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 333.

⁸⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 333-334; Erol Burak Gani, "Memlûkler Döneminde Başkadıların Tayin ve Azillerindeki Usûlsüzlükler", *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 15/1, (Haziran 2020), s. 181.

⁸⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâü's-Şâfi'îyye*, Cilt 4, s. 76; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 190; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁸⁰⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁸⁰⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 254.

ulaşamadığımız bu para karşılığında 1466'da (871)⁸⁰⁸ Bedreddin Muhammed el-Bulkînî'nin başkadı olarak tayin edildiği ve makamda sadece beş ay kalabildiği anlaşılmaktadır⁸⁰⁹.

1505'te (911) makama üç bin dinar karşılığında tayin edilen Cemâleddin el-Kalkaşendî, vermiş olduğu bu rüşvet karşılığında makamda yaklaşık altı ay kalmıştır⁸¹⁰. Kendisinin makamda bu kadar kısa kalmasının sebebi ise görevi esnasında makama kendisinden daha fazla rüşvet teklif eden Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb idi. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb başkadılık makamına beş bin dinar ödeyerek selefini vazifesinden etmiş ve üçüncü kez makama tayin edilmiştir⁸¹¹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in, kendisine makama atanma konusunda yardımcı olan Sultan'ın hassalarından Devâdâr Emir Özdemir'e ayrıca iki bin dinar verdiği de bilinmektedir⁸¹². 1509'da⁸¹³ (915) makama atanan ve aynı yıl içerisinde azledilen Bedreddin Muhammed el-Mekînî, bin dinar⁸¹⁴ karşılığında başkadı olarak tayin edilmiş; ancak makam süresi iki ay yirmi dört gün ile sınırlı kalmıştır⁸¹⁵. 1512'de (918) Kemâleddin Muhammed et-Tavîl'i azleden Sultan, makama üç bin dinar karşılığında beşinci kez Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'i tayin etmiştir⁸¹⁶. Müverrih İbn İyâs, Sultan'ın bu beş atama için Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'den toplamda yirmi yedi bin dinar aldığını ve bu miktarın makama atanabilmek için yardımına başvurduğu devlet görevlilerine verdiğinden hariç olduğunu da belirtmektedir⁸¹⁷. İbn İyâs'ın bu açıklamalarından yola çıkarak Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in birinci, ikinci ve üçüncü atamaları için de makama rüşvet ödediği açıkça anlaşılmaktadır. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in aynı yıl azledilmesinin ardından makama yine rüşvet karşılığında Kemâleddin Muhammed et-Tavîl tayin edilmiştir. Başkadı'nın makama üçüncü kez atanması on bin dinarın

⁸⁰⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 442-45; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 255.

⁸⁰⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 445.

⁸¹⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹¹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹² İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 91.

⁸¹³ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 171.

⁸¹⁴ İbn İyâs, Başkadı'nın makam ataması ile ilgili bilgi verirken atamasının bin dinar karşılığında gerçekleştiğini, fakat eserinin ilerleyen bölümlerinde ise Başkadı'nın makama üç bin dinar karşılığında tayin edildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 188.

⁸¹⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 183.

⁸¹⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 280-81.

⁸¹⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 281.

üstünde rüşvet vermesi ile gerçekleşmiştir⁸¹⁸. Sultan 1515 (921) yılında Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'e bir haberci göndererek üç bin dinar karşılığında kendisini makama atayacağını bildirmiştir. Sultan'ın haberini alan Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb, Sultan'a kendisinde nakit olarak bin beş yüz dinarın mevcut olduğunu, kalan tutarı ise her ay iki yüz dinar vererek ödeyebileceği bildirmiştir. Böylelikle makama tekrar atanan Başkadı, anlaşmaya uymayan ve ilk ödemesini hemen yapmasını isteyen Sultan'ın gazabına uğramış, Başkadı kalan parayı getirmedeği için uzun süre tersinde kalmıştır. Atandığının beşinci günü ise Sultan tarafından azledilmiştir⁸¹⁹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in 1515'te gerçekleşen bu son ataması ile birlikte Sultan'a ödediği otuz altı bin dinar⁸²⁰ karşılığında toplamda başkadılık makamında bir yıl dokuz ay sekiz gün kalmıştır⁸²¹. Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb'in bu şekilde azledilmesinin ardından Sultan makama dördüncü kez Kemâleddin Muhammed et-Tavîl'i atamış ve karşılığında ise üç bin dinar almıştır⁸²².

Kahire *Hanefî* başkadılık atamalarında da rüşvetin etkili olduğu anlaşılmaktadır. 1463 (867) yılında başkadı olarak tayin edilen Bedreddin Hasan el-Hamevî, Abdülbâsit el-Malatî'nin anlatımıyla makam için bol miktarda para ödemiştir⁸²³. Başkadı Şemseddin es-Semdisî'nin 1515'de⁸²⁴ (921) azledilmesinin ardından Sultan makama yakın arkadaşı ve aynı zamanda imamı olan Hüsameddin Abdülber İbnü's-Şihne'yi atamış ve bu atama karşılığında Hüsameddin Abdülber İbnü's-Şihne'den üç bin dinar almıştır⁸²⁵. İbn İyâs bu durumdan hoşnutsuzluğunu şu sözler ve dizelerle dile getirmiştir: *Hüsameddin pek ilim bilmezdi ve Hanefî âlimlerin zümresinden de değildi. İbn İyâs ayrıca şu dizelerle de adeta hoşnutsuzluğunu taçlandırmıştır: Sultanımız karakterine uygun işler yapıyor. Gereksiz birini insanlar için kadı olarak tayin etti*⁸²⁶.

⁸¹⁸ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 290.

⁸¹⁹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 469.

⁸²⁰ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 5, s. 25.

⁸²¹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 290.

⁸²² İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 469.

⁸²³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 162.

⁸²⁴ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸²⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸²⁶ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

Kahire *Mâlikî* mezhebindeki atamalarda da bu durumun etkili olduğu görülmektedir. 1377⁸²⁷-1381⁸²⁸ (779-783) yılları arasında ikinci kez başkadılık makamına tayin edilen Alameddin Süleyman el-Beysâtî görev süresi esnasında 1380 (782) yılında makamını kaybetmemek adına da Sultan'a para teklifinde bulunmuş, isteği Sultan tarafından kabul edilen Başkadı'ya devam hil'ati giydirilmiştir⁸²⁹. İbn Haldûn'un 1400⁸³⁰ (803) yılında Kahire Mâlikî başkadılığından azledilmesinin ardından yerine makam için rüşvet ödeyen ve ödediği tutar hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Nureddin Ali ed-Demîrî tayin edilmiştir⁸³¹. Başkadılığa rüşvet ödeyerek tayin edilen bir diğer ismin Veliyuddin es-Sinbâtî olduğu görülmektedir. 1449⁸³²-1457⁸³³ (853-861) yılları arasında makamda bulunan Veliyuddin es-Sinbâtî'nin bu atama için sultana yirmi altı bin dinar ödediği bilinmektedir⁸³⁴. Başkadı Veliyuddin es-Sinbâtî'nin 1457'de⁸³⁵ (861) vefat etmesinin ardından yerine makam için rüşvet ödeyen Hüsameddin b. Hureyza tayin edilmiştir⁸³⁶. Hüsameddin b. Hureyza'nın ayrıca makama Nâzırü'l-Has Cemâleddin'in yardımıyla geldiği de ifade edilmektedir⁸³⁷. Başkadı Celâleddin b. Kâsım'ın 1515'te⁸³⁸ (921) azledilmesinin ardından yerine Sultan tarafından iki bin dinar karşılığında Muhiddin Yahya ed-Demîrî tayin edilmiştir ⁸³⁹.

Kahire *Hanbelî* başkadı atanmalarında da etkili olan bu durum Muvaffakaddin Ahmed İbn Nasrulah'ın 1400'de (802) azledilmesiyle karşımıza çıkmaktadır⁸⁴⁰.

⁸²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 307; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 163; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 234.

⁸²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 164; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 234; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

⁸²⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 165.

⁸³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 1027; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 46.

⁸³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1027.

⁸³² İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 273; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 206; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 286.

⁸³³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 368; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 18.

⁸³⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 286.

⁸³⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 206.

⁸³⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 19.

⁸³⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 339.

⁸³⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸³⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 477.

⁸⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 34.

Başkadı'nın azledilmesinin ardından makama rüşvet karşılığında, elli bin dirhem veren Nureddin Ali el-Herekî atanmış, sadece altı ay makamda kalabilmiştir⁸⁴¹.

Dimaşk başkadılığında da etkili olan bu unsur *Şâfiî* mezhebi atamalarında görülmektedir. Makama rüşvet vererek tayin edilen ilk ismin Alaâddin es-Sübkî olduğu görülmekle birlikte⁸⁴², 1394 (796) yılında gerçekleşen bu atamasında Başkadı bir seneden daha az bir süre makamda kalabilmiştir⁸⁴³. Başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin azledilmesinin ardından yerine para karşılığında 1399'da (801) Asileddin Muhammed el-Eşlîmî tayin edilmiştir⁸⁴⁴. Başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1423'de⁸⁴⁵ (826) azledilmesinin ardından yerine bol bir miktar para ödeyen Şehabeddin b. Nakîbü'l-Eşraf tayin edilmiş ve makamda toplam üç yıl kalmıştır⁸⁴⁶. Başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1427'de (830) katledilmesinin ardından Makrîzî'nin anlatımıyla oldukça küçük, henüz sakalları dahi çıkmamış, eğitilmiş olup olmamasına bakılmadan sadece çok zengin olduğu için merhumun oğlu Bahâeddin b. Hiccî başkadılık makamına tayin edilmiştir⁸⁴⁷. İbn Hacer, ilk ataması rüşvet karşılığında gerçekleşen ve makama atanmak için beş bin dinar veren Bahâeddin b. Hiccî'nin, makamda sadece üç yıl kaldığını nakletmektedir⁸⁴⁸. Bahâeddin b. Hiccî'nin makamdan 1434'de⁸⁴⁹ (838) ikinci kez azledilmesinin ardından yerine dört bin dinar rüşvet veren Trablus Şâfiî Başkadısı Sırâceddin el-Hımsî tayin edilmiştir⁸⁵⁰. Makrîzî ve İbn Tolun paranın miktarını belirtmemekle birlikte Abdülbâsit el-Malatî, bu atama için Başkadı'nın üç veya dört bin dinar ödediğini belirtmektedir⁸⁵¹. Makama rüşvet teklif ederek tayin edilen bir diğer ismin Şehabeddin b. el-Ferfûr olduğu

⁸⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1123

⁸⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 108.

⁸⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 819; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 119.

⁸⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 932; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁸⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 136-151.

⁸⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 156.

⁸⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156.

⁸⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157.

⁸⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁸⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

⁸⁵¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362.

görülmektedir. Sultana üç bin dinar ödeyen ve 1481⁸⁵² (886) yılında makama atanan Şehabeddin b. el-Ferfûr, ödediği bu para karşılığında makamda üç yıl kalmayı başarak 1484⁸⁵³ (889) yılında başkadılık vazifesinden azledilmiştir⁸⁵⁴.

Dımaşk *Hanefî* mezhebinde ise makama para karşılığında getirilen ilk ismin Hümâmeddin el-Kavvâm olduğu görülmektedir. Ödediği tutar hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın, makama 1378'de⁸⁵⁵ (780) atandığı ve toplam dört yıl vazifesini icra ettiği bilinmektedir⁸⁵⁶. Sultan'ın memlûkleriyle anlaşılan ve her birine yüz Nâsırıyye dinarı ödeyen Şemseddin et-Tebbânî bu girişimi sayesinde başkadılığa tayin edilmiş⁸⁵⁷ ve 1414⁸⁵⁸-1415⁸⁵⁹ (816-817) yılları arasında başkadılık makamında bulunmuştur. Başkadı Şehabeddin İbnü'l-Kişk, 1415⁸⁶⁰-1429⁸⁶¹ (817-832) yılları arasındaki dördüncü atamasında, vazife başında Sultan tarafından bilinmeyen bir nedenden dolayı azledilmiş ve Sultana on bin dinar para ödedikten sonra 1422/1423 (826) yılında tekrar makama tayin edilmiştir⁸⁶². 1428'de (831) Dımaşk'tan Kahire'ye zorla çağrılan Başkadı'ya devam hil'atı giydirilerek görevine devam etmesi adına kendisinden on bin dinar daha tahsil edilmiştir⁸⁶³. Makama rüşvet teklif ederek atanan bir diğer kadının Şemseddin es-Safedî olduğu görülmektedir. Başkadı'nın Sultan'a bin dinar rüşvet teklif etmesi neticesinde Şemseddin İbnü'l-Kişk 1434'de (838) makamından azledilmiş ve yerine Şemseddin es-Safedî ikinci kez tayin edilmiştir⁸⁶⁴. Şemseddin es-Safedî'nin 1435⁸⁶⁵-1442⁸⁶⁶ (839-846) yılları arasında gerçekleşen

⁸⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 36; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 284.

⁸⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 383.

⁸⁵⁴ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 32.

⁸⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 334.

⁸⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 467.

⁸⁵⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 15.

⁸⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 274; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 268; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 480.

⁸⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 207.

⁸⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213.

⁸⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

⁸⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 664; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 155.

⁸⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 767-768; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 225.

⁸⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 218-219; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 343; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 486.

⁸⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 218; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 407.

⁸⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 219; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

üçüncü ataması için de rüşvet verdiği bilinmektedir⁸⁶⁷. Başkadı'nın bu üçüncü ataması için ne kadar para ödediği müverrihler tarafından kaydedilmemiştir. 1480⁸⁶⁸-1481⁸⁶⁹ (885-886) yılları arasında makamda bulunan Muhibbuddin İbnü'l-Kasîf makama üç bin dinar rüşvet ödeyerek tayin edilmiştir⁸⁷⁰. 1480⁸⁷¹-1481⁸⁷² (896-898) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Burhâneddin b. el-Kutb, makama bin dinar rüşvet ödeyerek atanan kadılar arasındadır⁸⁷³.

Dimaşk *Mâlikî* atamalarında ise makama para karşılığında Şehabeddin et-Tilmisânî'nin tayin edildiği görülmektedir. 1451⁸⁷⁴-1454⁸⁷⁵ (855-858) yılları arasındaki ataması için Başkadı, sultana beş yüz dinar ödemiştir⁸⁷⁶.

Halep başkadılığında Şâfiî ve *Hanefî* mezheplerinde etkili olduğu anlaşılan bu unsur ilk olarak Şâfiî atamalarında, İzzeddin el-Hesnâvî'nin tayiniyle karşımıza çıkmaktadır. 1490 (895) yılında üçüncü kez Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan İzzeddin el-Hesnâvî, makama yüklü miktarda para vererek tayin edilmiştir⁸⁷⁷. İbnü'l-Hanbelî'nin aktardığına göre Sultan Kayıtbay (1468-1496) döneminde Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağîm, Sultan Kayıtbay'a bol miktarda para ödeyerek başkadılığa tayin edilmiştir⁸⁷⁸.

Halep *Hanefî* atamalarında ise Ebü'l-Fazl Muhibbuddin İbnü's-Şihne el-Halebî'nin makam için para ödediği görülmektedir. Kaynaklarda paranın miktarına dair

⁸⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 218; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 407.

⁸⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 229; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 29; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 493.

⁸⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 230; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

⁸⁷⁰ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 38.

⁸⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 232; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 144.

⁸⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 233.

⁸⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 223.

⁸⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 260; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 330.

⁸⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 260.

⁸⁷⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 260; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 17.

⁸⁷⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/8, s. 196.

⁸⁷⁸ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

herhangi bir malumata ulaşamadığımız Başkadı'nın 1445⁸⁷⁹-1452⁸⁸⁰ (848-856) yılları arasında gerçekleşen ataması için para ödediği bilinmektedir⁸⁸¹.

İskenderiye başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerindeki başkadıların makam için para ödediği bilinmektedir. İlk olarak *Şâfiî* başkadı Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin makam için rüşvet verdiği görülmektedir. 1457⁸⁸² (861) yılında başkadılıktan azledilen Şehabeddin Ahmed el-Mahallî'nin bu atamasının ardından yine rüşvet vererek ikinci kez makama tayin edildiği de bilinmektedir⁸⁸³.

Hanefî mezhebindeki atamalarda ise bu durum karşımıza başkadı Afifeddin ile çıkmaktadır. Başkadılık vazifesine getiriliş tarihi hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız Afifeddin, 1482/1483 (887) yılında Kahire'ye çağırılmış ve kendisinden para alınarak makam için devam hil'atı giydirilmiştir⁸⁸⁴. Bu hadiseden bir yıl sonra Afifeddin 1484 (889) yılında başkadılık vazifesinden azledilmiştir⁸⁸⁵. 1485 (890) yılında başkadı olarak tayin edilen el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ da bu atama için yüklü miktarda para ödemiştir⁸⁸⁶. el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ bahsi geçen bu atamasından tam üç yıl sonra, 1488 (893) yılında Sultan tarafından Kahire'ye çağırılmış ve kendisinden yine yüklü miktarda para tahsil edilerek makam için devam hil'atı giydirilmiştir⁸⁸⁷.

Trablus başkadılığına bakıldığında *Şâfiî* mezhebindeki atamalarda bu durumun etkili olduğu görülmektedir. 1338'de (738) makam ataması gerçekleşen Sadreddin en-Nüveyrî'nin bu atama için üç yüz bin dinar ödediği bilinmektedir⁸⁸⁸. Makrîzî ve İbn Tolun'dan farklı olarak Abdülbâsit el-Malatî Başkadı'nın bu makam için bin sekiz yüz

⁸⁷⁹ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

⁸⁸⁰ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

⁸⁸¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 221-222.

⁸⁸² İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 333. İbn Tağriberdî, Başkadı'nın vazifesinin bitiş ve ölüm tarihini 1456 (860) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 598.

⁸⁸³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 598.

⁸⁸⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 380.

⁸⁸⁵ İbn İyas, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 208; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 380.

⁸⁸⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 423.

⁸⁸⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/8, s. 131.

⁸⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164.

dinar ödediğini belirtmektedir⁸⁸⁹. Yine aynı şekilde 1450⁸⁹⁰-1452⁸⁹¹ (854-856) yılları arasında Şâfiî başkadılık makamında bulunan Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin makam için yüklü miktarda para ödemiştir⁸⁹².

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılık atamalarında rüşvetin önemli ve etkili bir unsur olduğu görülmektedir. Kahire, Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus atamalarında geçerli olan bu etken mezhepsel dağılım hususunda farklılık göstermektedir. Şöyle ki bu gerekçe Kahire atamalarında Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde; Dimaşk atamalarında Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde etkili olmuştur. Bu durumun Halep ve İskenderiye atamalarında Şâfiî ve Hanefî mezheplerinde ve son olarak Trablus atamalarında ise sadece Şâfiî mezhebinde etkili olduğu görülmüştür.

Başkadılık makamı için rüşvet çok açık bir biçimde veriliyordu ve Memlûk tarihçileri eserlerinde bundan kuruşu kuruşuna bahsediyorlardı. Sultan ve emirlerin makam için istedikleri miktarı açıkça belirtmesi devlet içindeki çürümeyi net bir biçimde gözler önüne sermektedir. Rüşvet hem makama gelmek hem de makamda kalmak için veriliyordu.

Kanaatimizce dâhili ve harici nedenlerden dolayı devletin bütün kanadında ve bilhassa ekonomik anlamda meydana gelen çöküşlerin başkadıların makama tayin edilme şekillerinden, makamda kalma sürelerine kadar etkili olduğu gözlenmiştir. Artık başkadılık makamı para ile satılmakta, gereken tecrübe ve eğitim kıstaslarına bakılmaksızın makam için parayı kim verirse o atanmakta ve tespit edilen azami atama miktarının üç yüz bin dinar olduğu görülmektedir.

Öne sürülen bu tespitin pek çok örneği olmakla birlikte yukarıda bahsi geçen ve en çok göze çarpanı ise Sultan el-Gûrî dönemidir. Sultan el-Gûrî para karşılığı makama gelmeyi adeta bir devlet politikası haline getirerek her mezhebin başkadılık atamalarından para almış ve özellikle Kahire Şâfiî başkadısı Şemseddin İbnü'l-Nakîb'i iki sene içerisinde altı defa bu makama atayarak toplamda Başkadı'dan otuz altı bin dinar tahsil etmiştir.

⁸⁸⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 363.

⁸⁹⁰ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

⁸⁹¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

⁸⁹² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 255; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

2.5. DİĞER GEREKÇELER

Memlûk Devleti'nde yukarıda bahsetmiş olduğumuz nedenlerin dışındaki birtakım etkenlerin kadıların, başkadılık makamına tayin edilmelerinde önemli bir rol oynadığını bize göstermektedir.

Başkadılar bazen Memlûk sultanları, devlet adamları veya başkadılar tarafından oy birliği ile seçildikten sonra başkadılık görevine getirilebiliyorlardı. Şöyle ki; Kahire Hanefî başkadısı Celâleddin Cârullâh'ın 1380'de (782) vefat etmesinin ardından Emirü'l-Kebîr Berkûk diğer başkadıları çağırarak kendilerine makama atanacak kadı ile ilgili önerilerini sordu⁸⁹³. Şâfiî başkadısı Burhâneddin b. Cemâa'nın Sadreddin b. el-Mansûr'u önermesi üzerine berîdî onu Dimaşk'tan getirmek için yola çıktı⁸⁹⁴. Dimaşk'tan getirtilen Sadreddin b. el-Mansûr 1380'de başkadılık makamına tayin edildi⁸⁹⁵.

Başkadılar bazen sultanların zorlamalarıyla da makama tayin edilebiliyorlardı. Daha önce Dimaşk başkadılığının kuruluş aşamasında bahsetmiş olduğumuz üzere böyle bir durum Dimaşk Mâlikî ve Hanbelî başkadı atamalarında yaşanmıştır. Sultan Baybars Dört Başkadılık sistemini Dimaşk'ta da uygulamaya koymuş, Mâlikî kadısı Zeyneddin Abdusselam ez-Zevâvî'ye ve Hanbelî kadısı Şemseddin b. Kudâme'ye başkadılık teklifinde bulunarak onları makama tayin etmek istemiştir⁸⁹⁶. Başkadıların Sultan Baybars'ın teklifini kabul etmemeleri üzerine Sultan, eğer görevi kabul etmezlerse ellerinde bulunan vazifelerin de alınacağı ile ilgili tehditvari bir yazıyı onlara göndermesi üzerine Hanbelî kadısı görevi kabul etmiştir. Mâlikî kadısı ise diğer görevlerinden istifa ettiğini Sultan'a bildirmiştir⁸⁹⁷. İsteğinde oldukça kararlı görülen Sultan, Mâlikî kadısına bir tehditvari yazı daha göndererek kendisine makamı kabul etmekten başka çare bırakmamıştır⁸⁹⁸. Başkadılar tehdit zoruyla kabul etmek zorunda kaldıkları makamlarını icra etmelerine rağmen içinde bulunmuş oldukları bu

⁸⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 399; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171.

⁸⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 399; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171.

⁸⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

⁸⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁸⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

⁸⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 187.

durumdan hoşnutsuzluklarını göstermek adına makam için kendilerine bağlanacak olan maaşı kabul etmediklerini Sultan'a bildirmişlerdir⁸⁹⁹.

Başkadılar bazen birtakım şartlar öne sürerek makam atamasını kabul edebiliyorlardı. 1316⁹⁰⁰-1317⁹⁰¹ (715-717) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadısı Şemseddin İbn Muslim, ancak ipek hil'at giymemek ve gösterişli bir alay törenini istemediğini dile getirerek makamı kabul edeceğini bildirmiş, isteğinin Sultan en-Nâsir Muhammed tarafından kabul edilmesinin ardından vazifesine başlamıştır⁹⁰². 1421'de⁹⁰³ (824) Sultan Tatar tarafından Şâfî başkadısı olarak atananan Veliyuddin el-İrâkî verdiği kararlara hiçbir emirin karışıp şefaatçi ve yargı hükmünün bozulmasına sebep olmamaları şartı ile gelmeyi kabul etmiştir⁹⁰⁴.

⁸⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 538; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 187.

⁹⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁰¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁰² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278

⁹⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-'İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

⁹⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-'İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105.

3. BÖLÜM

BAŞKADILARIN HİL'AT TÖRENLERİ

Hil'at, halifenin, sultanların ve hükümdarların bir makama tayin ettikleri devlet ricâli, bürokratlar ve diğer kimseleri taltif etmek ya da ödüllendirmek için giydirdikleri değerli elbiseyi ifade etmektedir⁹⁰⁵. Memlûkle'de hil'at askerlere, bürokratlara ve ulemâya giydirilmekteydi. Ulemâ sınıfını oluşturan başkadıların hil'atleri değerli beyaz yünden ve ipekten olurdu. Ayrıca Memlûkler başkadılık makamına tayin ettikleri kadılar için oldukça gösterişli hil'at törenleri düzenlerlerdi. Bu törenlerde başkadılar hil'atlerini bizzat Memlûk sultanının ya da sultanın nâibinin elinden giyerlerdi. Hil'at törenleri esnasında başkadıların taklidleri herkesin içinde okunarak tören sonlandırılırdı. Memlûk sultanlarının başkadıların atamalarını onaylayan ve Kahire'den gönderdikleri bu resmi, yazı başkadıların tayinini meşrulaştırdığı için oldukça önemliydi.

3.1. KAHİRE BAŞKADILARI

Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'de makama tayin edilen başkadılar, başkentte olmaları sebebiyle makam hil'atlerini bizzat Memlûk sultanlarının elinden giyme şerefine erişebildikleri için diğer şehir başkadılıklarına nazaran daha şanslıydılar. Kahire başkadılığında makama tayin edilen başkadıların hil'at törenleri genelde *Kal'atülcebel* ve Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan *Sâlihiyye* ve *Nâsırıyye* medreselerinde, nadir de olsa önemli camilerde gerçekleştiği görülmektedir. Memlûk kaynaklarının bize verdiği örnekler doğrultusunda Kahire başkadılığına tayin edilen başkadıların hil'at törenleri şu şekilde gerçekleşiyordu:

Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin 1371(773) yılında Kahire Şâfiî başkadılık görevinden azledilmesinin ardından yerine Burhâneddin İbrahim b. Cemâa tayin

⁹⁰⁵ Mehmet Şeker, "Hil'at", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 22.

edildi⁹⁰⁶. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlendi. Hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıkan Başkadı'nın ataması Sultan Eşref Şaban'ın (1363-1377/764-778) kendisine makam hil'atini giydirmesiyle tamamlandı. Böylelikle hil'at töreni sona eren Başkadı yanında emirlerden oluşan büyük bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹⁰⁷. 1379 (781)⁹⁰⁸ yılında ikinci kez Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, tıpkı birinci atamasında olduğu gibi hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çıktı ve Sultan el-Mansûr Ali'nin (1377-1381/778-783) kendisine makam hil'ati giydirmesiyle ataması resmileşti⁹⁰⁹. Sultanın huzurundan inerken Başkadı'ya eşlik etmesi için on iki emir verildi. Emirler Başkadı ile birlikte ata bindiler ve Kal'atülcebel'den inişleri esnasında mumlar ve kandiller yakıldı. Makrîzî bu gösterişli töreni izlemek için haddinden fazla insanın toplandığı bilgisini de vermektedir⁹¹⁰.

Bazen başkadıların hil'at törenlerine önemli medreseler de ev sahipliği yapabiliyordu. 1387⁹¹¹-1389⁹¹² (789-791) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Nâsireddin b. bintü'l-Meylek'in hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de Sâlihiyye medresesinde düzenlendi ve burada kendisine Sultan Berkuk (1382-1389/784-791) tarafından makam hil'ati giydirildi⁹¹³. 1399 (801) yılında makama atanan Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin hil'at töreni oldukça gösterişli bir şekilde gerçekleştirildi. Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin başkadılık taklidi Sâlihiyye medresesinde diğer üç mezhep başkadılarının, fakihlerin ve ileri gelen emirlerin huzurunda okundu⁹¹⁴. Hil'at törenin ardından Başkadı, gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi. Başkadı'ya Sultan'ın Devâdârı Emir Baybars, Hâcibü'l-

⁹⁰⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 38; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

⁹⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 197; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12.

⁹⁰⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

⁹¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 355.

⁹¹¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 664; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 366; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 302; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

⁹¹³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204

⁹¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

Huccâb Emir Fâris, Emir Karatay, Kâtib es-Sırr Fetâhaddin eşlik ettiler⁹¹⁵. Makrîzî, Başkadı'nın hil'at törenini anlatırken daha önce hiçbir başkadiya böyle bir törenin yapılmadığı bilgisini de kaydetmektedir⁹¹⁶.

1419⁹¹⁷-1421⁹¹⁸ (822-824) yılları arasında yedinci ve son kez Kahire Şâfiî başkadılık makamında bulunan Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin son hil'at töreni görülmeye değer bir tarihi vaka olarak kaynaklara yansımıştır. Sultan Şeyh el-Mahmûdî, Başkadı'nın hil'atini Bâbü Zuveyle'nin yakınlarında bulunan Cami'de kendi elleriyle giydirdi. Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî üzerindeki gösterişli makam hil'atıyla at üzerinde Kahire sokaklarından geçti⁹¹⁹. Atandıktan iki yıl sonra 1421 (824) yılında Kahire Şâfiî başkadılık makamından azledilen Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin yerine Veliyuddin el-İrâkî tayin edildi⁹²⁰. Sultan Tatar tarafından hil'at töreni için Kal'atülcebel'e çağrılan Veliyuddin el-İrâkî, makam hil'atini Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî gibi Sultan'ın elinden giydi⁹²¹. Hil'at töreninin ardından Veliyuddin el-İrâkî, ayanların, umerânın ve diğer üç mezhepten başkadıların da bulunduğu gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹²².

Hanefî başkadılarının da hil'at törenlerinin *Kal'atülcebel* ve *Nâsırıyye* medresesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. 1376⁹²³ (777) yılında Kahire Hanefî başkadılık makamına tayin edilen Necmeddin Ebû'l-İzz'in, hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlendi ve hil'at töreninin ardından Başkadı oldukça gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den yargı işlerini yürütecek olduğu Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesine indi⁹²⁴. Başkadı Celâleddin Cârullâh'ın ardından 1380⁹²⁵ (782)

⁹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

⁹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 931.

⁹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 487; İbn Tağrıbirdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 236-237.

⁹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 485; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97

⁹¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 487; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 236-237.

⁹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

⁹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585.

⁹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585.

⁹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 269; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90. İbnü'l-İrâkî, Başkadı'nın makama atanma tarihini 1375 (776) olarak vermektedir. Bkz. İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

⁹²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251.

⁹²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 171. İbn Hacer, Başkadı'nın atanma tarihini 1381 (783) olarak vermektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 297.

yılında Kahire Hanefî başkadılık makamına tayin edilen Sadreddin b. el-Mansûr'un hil'at töreni de Kal'atülcebel'de düzenlendi. Sultan el-Mansûr Ali'nin elinden makam hil'atini giyen Başkadı'nın Kal'atülcebel'den inişine Kahire Şâfî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa ve Hâcib Emir Karaboğa eşlik ettiler⁹²⁶.

Sadreddin b. el-Mansûr'un ardından Kahire Hanefî başkadılığına 1384 (786) yılında Şemseddin Muhammed et-Trablusî tayin edildi⁹²⁷. Şemseddin Muhammed et-Trablusî'nin hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Nâsırıyye medresesinde gerçekleşti⁹²⁸. Nâsırıyye medresesinde makama atanma taklidi okunan Başkadı'nın hil'at töreninde ayanlar ve diğer üç mezhep başkadıları da hazır bulundu⁹²⁹. Muhibbüddin Ebü'l-Fidâ'nın ardından Kahire Hanefî başkadılığına 1391 (793) yılında Cemâleddin Mahmûd el-Acemî tayin edildi⁹³⁰. Hil'at töreni Kal'atülcebel'de düzenlenen Cemâleddin Mahmûd el-Acemî, Devâdâr Emir Bota, Re's en-Nevbe Emir Culbân, diğer üç mezhep başkadıları ve emirlerle birlikte gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹³¹.

Mâlikî başkadılarının hil'at törenleri adına elimizde sadece tek bir örnek bulunmaktadır. Bu örneğe göre Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ın azledilmesinin ardından 1384 (786) yılında Kahire Mâlikî başkadılığına İbn Haldûn tayin edildi⁹³². İbn Haldûn'un hil'at töreni Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Nâsırıyye medresesinde gerçekleştirildi. Makam hil'atini giydikten sonra makama atanma taklidi de herkesin huzurunda okunan İbn Haldûn'un böylelikle ataması resmileşti⁹³³.

3.2. DİMAŞK BAŞKADILARI

Dımaşk'taki başkadı atamaları Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'den sultanlar tarafından yapılır ve sultanların atama kararı ile ilgili tevkî

⁹²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

⁹²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 515; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 247.

⁹²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 516.

⁹²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 516.

⁹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

⁹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744.

⁹³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 289; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 217.

⁹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517.

yazılarak Dımaşk'a gönderilirdi⁹³⁴. Dımaşk'taki hil'at törenleri, Memlûk sultanlarının Suriye'deki nâiblerinin hazır bulunduğu törenler şeklinde gerçekleştirilirdi. Dımaşk'ta düzenlenen hil'at törenlerine *Âdiliyye*, *İkbâliyye*, *Sâlihiyye* ve *Esediyiyye* gibi önemli medreseler, *Dımaşk Cami*, *Eyvân* ve *Dârü's-Saâde* gibi önemli mekanlar ev sahipliği yapıyordu. Dımaşk başkadılığında, başkadıların hil'at törenleri şu şekilde olurdu:

1294 (693) yılında Şehabeddin Ahmed el-Hüveyye'nin yerine Dımaşk Şâfî başkadılık makamına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa'nın hil'at töreni oldukça gösterişliydi⁹³⁵. Hil'at töreni için Âdiliyye medresesine çağrılan Bedreddin b. Cemâa, bu medreseye Sultan en-Nâsır Muhammed'in nâibi ve kalabalık bir alayla gitti. Medresenin Eyvânı'na oturan Başkadı'nın taklidi nâibin huzurunda okunarak makam ataması gerçekleştirildi⁹³⁶. 1297⁹³⁷ (696) yılında Dımaşk Şâfî başkadılık görevine tayin edilen İmâmüddin el-Kazvî'nin hil'at töreni, atanma taklidi İmam Şerafeddin el-Farâzî tarafından Sultan'ın nâibinin, diğer mezhep başkadılarının, emirlerin ve pek çok insanın önünde okunarak gerçekleştirildi⁹³⁸.

Memlûk sultanları bazen makam taklidi ve hil'ati göndermek yerine nadir de olsa Dımaşk başkadılarını başkent Kahire'ye çağırarak da onların hil'at törenlerini düzenleyebiliyorlardı. 1324⁹³⁹ (724) yılında Dımaşk Şâfî başkadılığına tayin edilen Celâleddin el-Kazvî, Sultan en-Nâsır Muhammed ile görüşmek için Dımaşk'tan Kahire'ye geldi. Celâleddin el-Kazvî Sultan ile birlikte cuma namazını kıldıktan sonra Sâidü's-Suedâ Hânkâhın'da bizzat en-Nâsır Muhammed'in de katıldığı hil'at töreniyle Dımaşk Şâfî başkadısı olarak ilan edildi⁹⁴⁰. Kahire'den Dımaşk'a gelen Celâleddin el-Kazvî, en-Nâsır Muhammed'in Suriye nâibi Emir Tengiz tarafından karşılanarak kendisine Dımaşk'ta bir hil'at töreni daha düzenledi. Hil'at töreni Dârü's-Saâde'de düzenlenen ve burada makam hil'atini bir kez daha giyen Celâleddin el-

⁹³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

⁹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 591.

⁹³⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 1, s. 205.

⁹³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

⁹³⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

⁹³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

⁹⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 255.

Kazvînî, Dârü's-Saâde'den Hâcib ve devletin ileri gelenleri ile birlikte Âdiliyye Medresesi'ne gitti ve burada makam taklidi bir kez daha okundu⁹⁴¹.

1327⁹⁴² (727) yılında Dimaşk Şâfiî başkadılığına atanan Alaâddin el-Konevî Dimaşk'a geldi. Nâib Emir Tengiz kendisine makam hil'ati giydirdikten sonra Başkadı, Hâcibler ve devletin ileri gelenleri ile birlikte Âdiliyye medresesine gitti ve burada taklidi okunarak makam ataması resmileşti⁹⁴³. Başkadı Cemâleddin b. Cümle'nin 1332 (733)⁹⁴⁴ yılında gerçekleştirilen makam ataması Dârü's-Saâde'de yapılan hil'at töreni ile sonlandı⁹⁴⁵. Şöyle ki; Sultan en-Nâsır Muhammed Başkadı'ya Kahire'den bir hil'at gönderdi. Hil'at Suriye nâibi Emir Tengiz tarafından Cemâleddin b. Cümle'ye giydirildi ve törenin ardından Başkadı Âdiliyye medresesine gönderildi. Başkadı'nın makam taklidi medresede ayanların huzurunda okunarak ataması resmileşti⁹⁴⁶. Cemâleddin b. Cümle'nin ardından 1333 (734)⁹⁴⁷ yılında Dimaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şehabeddin İbnü'l-Mecdeddin'in hil'at töreni de Dârü's-Saâde'de gerçekleşti. Nâib Tengiz'in ve diğer mezhep başkadılarının huzurunda taklidi okunan Başkadı, Dârü's-Saâde'den İkbâliyye medresesine hareket etti ve burada başkadılık taklidi ikinci kez okunarak makam ataması resmileşti⁹⁴⁸.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin ardından Dimaşk Şâfiî başkadılığına 1399 (801) yılında Asileddin Muhammed el-Eşlimî tayin edildi⁹⁴⁹. Hil'ati ve taklidi Kahire'den gönderilen Başkadı Dimaşk'a geldi ve Âdiliyye medresesinde diğer mezhep başkadılarının da katıldığı kalabalık bir törenle makam ataması resmileşti⁹⁵⁰. 1414⁹⁵¹ (817) yılında Dimaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin hil'at töreni ise Esedîyye medresesinde düzenlendi⁹⁵².

⁹⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

⁹⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 90.

⁹⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 92; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

⁹⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

⁹⁴⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

⁹⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

⁹⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 99.

⁹⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 99.

⁹⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 932; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

⁹⁵⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 321.

⁹⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 134-148.

⁹⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 115.

Dımaşk *Hanefî* başkadılarının hil'at törenlerinin *Maksûretül-Kundiyye* ve *Dımaşk Cami'nde* gerçekleştiği görülmektedir. 1307⁹⁵³ (706) yılında Şemseddin el-Ezrâî yerine Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilen Sadreddin el-Basravî'nin hil'at töreni Dımaşk Cami'nin doğusunda bulunan Maksûretü'l-Kundiyye'de düzenlendi. Burada makam taklidinin okunmasıyla birlikte başkadı olarak tayin edildi⁹⁵⁴. Sadreddin el-Basravî'nin 1327 (727) yılında azledilmesinin ardından Dımaşk Hanefî başkadılığına İmâdüddin et-Tarsûsî tayin edildi⁹⁵⁵. Makam taklidi Kahire'den gönderilen İmâdüddin et-Tarsûsî'nin hil'at töreni Dımaşk Cami'nde düzenlendi ve burada diğer mezhep başkadılarının ve ayanların huzurunda taklidi okunarak makam hil'atini giydi⁹⁵⁶.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının hil'at törenlerine ise *Sâlihiyye medresesi*, *Maksûretü'l-Kundiyye* ve *Dımaşk Cami'nin* ev sahipliği yaptığı görülmektedir. 1316⁹⁵⁷ (716) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Şemseddin b. Müslim'in hil'at töreni Dımaşk Cami'nde, diğer mezhep başkadıları ve umerânın huzurunda düzenlendi. Burada makam taklidi okunan ve makam hil'ati giyen Başkadı, gösterişli bir alayla Dârü's-Saâde'ye giderek burada Sultan'ın nâibini selamladı ve kendisinin makam ataması böylelikle resmileşti⁹⁵⁸. Şemseddin b. Müslim'in ardından 1317 (717) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen İzzeddin el-Makdisî'nin⁹⁵⁹ başkadılık taklidi ilk önce Sâlihiyye medresesinde ve hemen ardından da Maksûretü'l-Kundiyye'de tekrar okunarak makam ataması gerçekleştirildi⁹⁶⁰. İzzeddin el-Makdisî'nin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına 1330 (731) yılında Şerafeddin Muhammed el-Hanbelî tayin edildi⁹⁶¹. Başkadı, Sâlihiyye medresesine geldi ve burada Sultan'ın nâibi ile görüştü. Bu görüşmenin ardından kendisine başkadı nâibi olarak kardeşi Takiyuddin'i atadı. Dımaşk Cami'nde kendisine hil'at giydirildi

⁹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

⁹⁵⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

⁹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

⁹⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191-192.

⁹⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁵⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 150.

⁹⁵⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

⁹⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 272.

⁹⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458.

ve hil'at töreninde Şâfiî ve Hanefî başkadıları, Hatîb ve ilim erbabından bir gurup hazır bulundular. Makama atanma taklidi okunduktan sonra Başkadı, kalabalıktan bir gurup ile Cevziyye medresesine gitti ve burada davalara bakmaya başladı⁹⁶². İbn Kesîr, Başkadı'nın at üstünde Dârü's-Saâde'den Dimaşk Cami'ne gittiğini, burada başkadıların, ayanların huzurunda atanma taklidi okunduktan sonra Cevziyye medresesine giderek insanlar arasında hüküm vermeye başladığını belirtmektedir⁹⁶³. 1332⁹⁶⁴ (732) yılında Şerafeddin Muhammed el-Hanbelî yerine Dimaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Alaâddin Ali b. el-Müneccâ'nın hil'at töreni Dimaşk Cami'nde düzenlendi. Dimaşk Cami'nde diğer mezhep başkadıları ve ayanların huzurunda başkadılık taklidi okunduktan sonra ise ataması resmileşti⁹⁶⁵.

Dimaşk *Mâlikî* başkadılarının hil'at törenlerinin Dimaşk Cami'nde gerçekleştiği görülmektedir. Elimizde sadece tek bir örneğinin bulunduğu bu tören 1319 (718) yılında Şerafeddin el-Mâlikî'nin Dimaşk *Mâlikî* başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır⁹⁶⁶. Başkadı'ya hil'at töreni için Dimaşk Cami'nde diğer mezhep başkadıları ve ayanlar karşılaşmış; makam taklidi bu camide okunan Başkadı'nın ataması resmileşmiştir⁹⁶⁷.

3.3. HALEP BAŞKADILARI

Halep başkadılığındaki hil'at törenleri incelendiği zaman ne yazık ki Kahire ve Dimaşk başkadılığındaki atamalarda olduğu gibi elimizde detaylı bilgiler bulunmamaktadır. Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere sadece merkez Kahire'deki başkadılar hil'atlerini sultanların ellerinden giyebiliyorlardı. Bu bilgiden istinaden tıpkı Dimaşk başkadı atamalarında olduğu gibi Halep başkadılarının makam taklidleri ve hil'atleri Memlûk sultanları tarafından gönderiliyor ve Halep nâibi tarafından kendilerine giydiriliyordu.

⁹⁶² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 458.

⁹⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 333.

⁹⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

⁹⁶⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

⁹⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 247; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

⁹⁶⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 558.

Halep'te başkadıların hil'at törenleriyle alakalı olarak sadece Şâfiî mezhebinde tek bir örnek karşımıza çıkmaktadır. 1336 (736) yılında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen Fahreddin Osmân el-Halebî'nin makam taklidi ve hil'ati Kahire'den Halep'e gönderildi. Başkadı hil'at töreni için *Sultâniyye* medresesine gitti, burada makam taklidi herkesin önünde okunan Başkadı'nın ataması böylelikle resmileşmiş oldu⁹⁶⁸.

3.4. İSKENDERİYE BAŞKADILARI

İskenderiye başkadılığında da başkadıların makam taklidleri ve hil'atleri başkent Kahire'den hazırlanarak gönderilirdi. İskenderiye başkadılığı için dört Sünni mezhepten tek bir örneğini bulduğumuz hil'at töreni *Mâlikî* başkadısı Cemâleddin Abdullah b. Muhammed ed-Demâmî'ye aittir.

İlk olarak 1435 (839) yılında İskenderiye Mâlikî başkadılığına tayin edilen Cemâleddin Abdullah b. Muhammed ed-Demâmî'nin makam taklidi ve hil'ati hazırlanarak Kahire'den İskenderiye'ye gönderildiği görülmektedir⁹⁶⁹. Bu ilk atamasındaki hil'at töreninden ayrıntılarıyla bahsedilmemekle birlikte Başkadı'nın 1435⁹⁷⁰-1441⁹⁷¹ (839-844) yılları arasındaki ikinci atamasında makam hil'atini giymek için Kahire'ye gittiği ve hil'at törenin ardından tekrar İskenderiye'ye döndüğü bilinmektedir⁹⁷².

3.5. TRABLUS BAŞKADILARI

Daha önce bahsetmiş olduğumuz üzere Memlûk Devleti'nde başkent Kahire dışındaki başkadı tayinlerinde başkadıların makam taklidleri ve hil'atleri Kahire'den hazırlanarak gönderilirdi. Fakat Trablus başkadılığında istisnai durumların da olduğu görülmektedir. Trablus başkadılarının hil'at törenleri hakkında elimizde bulunan Şâfiî başkadıları ile alakalı iki örnekte de başkadıların hil'at törenlerinin ikamet ettikleri Trablus'ta gerçekleşmediği görülmektedir.

⁹⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

⁹⁶⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

⁹⁷⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

⁹⁷¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 133.

⁹⁷² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 135.

Söyle ki; 1333⁹⁷³-1337⁹⁷⁴ (733-737) yılları arasında Trablus Şâfîî başkadılık makamında bulunan Muhibbüddin b. Cehbel'in makam taklidi ve hil'ati Kahire'den Dimaşk'a gönderildi. Makam hil'atini Dimaşk'ta giyen Başkadı, tekrar Trablus'a geri döndü⁹⁷⁵. Her ne kadar tek bir örnek üzerinden olsa da bu durumun makul bir sebebinin olduğu da görülmektedir. 1312-1340 yılları arasında Dimaşk nâibliği vazifesinde bulunan Emir Tengiz bütün Biladüşşâm nâiblerinin üstündeydi. Sultan en-Nâsır Muhammed 1414 yılında Halep, Hama, Humus, Trablus ve Safed nâibliklerine bir yazı göndererek hiçbir nâibin doğrudan kendisiyle yazışmayarak sorumluluklarında bulunan bölgeler hakkındaki durumları direkt Tengiz'e bildirmeleri emretti⁹⁷⁶. Emir Tengiz'in bütün Biladüşşâm nâiblerinin üstünde olması Muhibbüddin b. Cehbel'in hil'at töreni için neden Dimaşk'a gittiğini izah etmektedir.

Trablus Şâfîî başkadılığına 1437 ((841) yılında tayin edilen Srâceddin el-Hımsî'nin hil'at töreni Kahire'de Kal'atülcebel'de düzenlendi. Hil'at töreninin ardından Srâceddin el-Hımsî, Nâzırü'l-Çeyş Zeyneddin Abdülbasît ve Şâfîî başkadısı Alameddin Salih el-Bulkînî'nin de içinde bulunduğu gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den indi⁹⁷⁷.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların makam atamaları bizzat sultanlar tarafından gerçekleştirilir ve yönetim merkezi olan, Kahire'deki başkadılar makam hil'atlerini bizzat Memlûk sultanlarının elinden giyerlerdi. Sultan Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus'ta bulunan başkadıların atamalarını yine kendi gerçekleştirmekle birlikte makama atanma taklid ve hil'atlerini bahsi geçen bölgelerin nâiblerine resmi bir yazıyla gönderir ve başkadıların hil'at törenleri nâiblerin huzurunda gerçekleşir ve makam hil'atleri de nâibler tarafından kendilerine giydirilirdi.

Başkadıların hil'at törenleri vazife başında bulundukları bölgelerin önemli merkezleri olan Kal'atülcebel, medreseler, camiler, Eyvân ve Dârü's-Saâde'de gerçekleşmektedir. Kahire, Dimaşk ve Halep başkadılarının hil'at törenleri hakkında kesin bir genelleme yapmak söz konusu iken bu durumun İskenderiye ve Trablus başkadıları

⁹⁷³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 600.

⁹⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3, s. 934.

⁹⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 3. 600.

⁹⁷⁶ Fatma Akkuş Yiğit, "Emir ve Devlet: Dimaşk Nâibi Emir Tengiz'in Hayatı", *Gazi Türkiyat*, Cilt 1, Sayı: 14, (Bahar 2014), s. 130.

⁹⁷⁷ Abdülbâsit el-Malâfî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s.10.

için geçerli olmadığı görülmektedir. İskenderiye ve Trablus başkadılarının görev yapacakları bölgede hil'at törenlerinin düzenlenmeyerek Kahire ve Dımaşk'a çağrılmaları belki de sadece karşımıza çıkan üç örnekte istisnai bir durumun ortaya çıkması burada gerçekleşen hil'at törenleri hakkında yorum yapmamızın önüne geçmektedir.

4. BÖLÜM

BAŞKADILARIN GÖREV ALANLARI

Memlûk Devleti'nde başkadıların, mesleki kariyerleri boyunca yargısal görevlerinin yanında, idarî, dinî ve eğitim ile alakalı görevlerinin de olduğu ve bu görevleri başkadılık görevleriyle eş zamanlı olarak yürüttükleri gözlenmiştir. Bununla birlikte başkadıların mesleki kariyerleri boyunca diğer makamları güç bakımından mezheplere göre ellerinde tutma sırasının Şâfiî, Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Memlûk kronik, tabakât ve terâcim yazarları kendi dönemlerinin Şâfiî ve Hanefî mezheplerine mensup en ünlü ve ilginç kişiliklerine eğilip bu alanda daha fazla bilgi verdikleri için Mâlikî ve Hanbelî başkadıları hakkında kaynaklarda daha az bilgi bulunmaktadır. Kanaatimize göre bu durumun bir diğer nedeni Memlûk Devleti'nde Şâfiî ve Hanefî mezhepleri nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturması Mâlikî ve Hanbelî mezhepleri mensuplarının ise daha az sayıda olmalarıydı.

4.1. ADLÎ GÖREVLERİ

Memlûkler'de başkadıların en önemli vazifelerinden biri evlenme, boşanma, miras, ticarî, vakıf malları ve yetim hakları gibi hayatın bütün olaylarını kapsayan geniş yelpazeli davalara bakmaktır. Arapça *celese* fiil kökünden türeyen ve oturulan yer, toplantı, mahkeme, idarî kurum anlamlarına gelen *meclis* (ç. Mecâlis), Memlûk hukuk terminolojisinde başkadıların davalarını gördüğü mahkemeleri ifade etmekteydi. Davaların görülmesi ile alakalı olarak herhangi bir özel gün olmamakla birlikte başkadılar haftanın her günü davalara bakabilirlerdi. Memlûkler'de ayrıca bizzat Memlûk sultanlarının yönettiği ve başkanlık ettiği Divânü'l-Mezâlim'de⁹⁷⁸ bakılan davalar da bulunmaktaydı. Dört başkadının da asli görevliler olarak hazır bulunduğu bu mahkemelerde Memlûk sultanları kendilerinin başkanlık edemediği durumlarda vekaleten yüksek rütbeli emirler arasında bulunan Nâibü's-Saltana veya vezirleri tayin

⁹⁷⁸ Divânü'l-Mezâlim kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Celal Yeniçeri, "Mezâlim", *DİA*, Cilt 29, (2004), s. 515-518; Mehmet Şeker, *Memlûklerde Divânü'l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul, 2020; Fuess, "Zulm by Mazâlim", s. 121-147; Vecdi Akyüz, "Müslüman Türk Devletlerinde Divân-ı Mezalim Kurumu", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 210-233.

ederlerdi. Örneklerine Dimaşk başta olmak üzere diğer şehirlerde de rastladığımız mezâlim mahkemelerine Memlûk sultanlarının bizzat atadığı Dimaşk'taki nâiblerin başkanlık edip yönettiği bilinmektedir.

Yargı sisteminin başında bulunarak adeleti sağlamakla yükümlü olan başkadıların bu hususda yardımcı memurları da bulunmaktaydı. Bu memurlardan ilki başkadı nâibleridir⁹⁷⁹. Memlûk Devleti'nde başkadı olarak tayin edilen kadılar ilk iş olarak kendilerine nâibler tayin ederlerdi. Bu nâibler başkadıları vekaleten temsil eder, onların katılamadıkları davalara veya yoğunluktan dolayı yetişemedikleri hukukî problemlere nâibleri bakardı⁹⁸⁰. Memlûk Devleti'nde çok sayıda örnek bulunmakla birlikte 1380 (782) yılında Kahire'de Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî başkadılarının kendilerine hukukî işlemlerde yardımcı olmaları için nâib tayin ettikleri görülmektedir. İlk olarak Şâfiî Burhaneddin İbrahim b. Cemâa kendisine nâib olarak Kahire'de Sadreddin Muhammed el-Münâvî'yi, İbn Razîn'i, Cemâleddin el-İsnâvî'yi, Fustat'ta ise Fahreddin el-Kâyâtî'yi tayin etmiş; Hanefî Celâleddin Cârullah ise kendisine nâib olarak Cemâleddin el-Muhtesib'i, Mecdeddin el-Bilbîsî'yi, Şemseddin et-Trablusî'yi, Şehabeddin Atrûş'u ve son olarak Mâlikî başkadısı ise Kahire'ye Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ı, Bayram eş-Şehabî'yi, Abîd el-Beşkâlisî'yi ve Fustât'a da Cemâleddin el-Fıysî'yi nâibleri olarak tayin etmiştir⁹⁸¹. Dimaşk'ta 1327 (727) yılında Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Alaâddin el-Konevî, kendisine nâib olarak Kadı Fahreddin el-Misri ve Kadı Cemâleddin İbn Cümle'yi tayin etmiş ve bu iki nâib insanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmak için davalara bakmaya başlamışlardır⁹⁸². Dönemin Dimaşk Hanbelî başkadısı İzzeddin el-Makdisî 1327 (727) yılında kendisine nâib olarak Burhâneddin İbrahim b. Ahmed'i tayin etmiş, Cevziyye medresesinde davalara bakmaya başlayan başkadı nâibinin bu atamasına Dimaşk halkı da oldukça memnun olmuştu⁹⁸³. Başkadıların birinci dereceden yakın akrabalarını da nâibleri olarak tayin ettikleri görülmektedir. Buna en güzel örneklerden biri 1324 (724) yılında Dimaşk Şâfiî başkadısı olarak atanan Celâleddin el-Kazvînî'dir. Celâleddin el-

⁹⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 445; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi'*, Cilt 1, s. 321-322; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 3, s. 5-6; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 443.

⁹⁸⁰ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 6, s. 34-35; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 218; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147.

⁹⁸¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 218

⁹⁸² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

⁹⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 180.

Kazvîni makama tayin edilir edilmez oğullarından Sadreddin ve Bedreddin'i kendisine nâib olarak tayin etmiştir⁹⁸⁴.

Arapça'da *şehede* kökünden türeyen ve tanık olmak, bulunmak, görmek, bizzat görmek gibi anlamlara gelen *şâhit* (ç.Şuhûd), Memlûk başkadılarına hukukî vazifelerinde yardımcı olan bir diğer memurdur. Hukukî işlemler yapılırken düzenlenen evraklar için adil olduklarından şüphe edilmeyen şahitlerin bulundurulması gerekirdi. Böylelikle bu daimi şahitlerden noterlik mesleği ortaya çıkmıştır. Memlûk Devleti'nde noterlik vazifesini gören şahitler *şuhûd* veya *hânût* denilen Salihyye medresesinin karşısında bulunan odalarda vazifelerini icra ederlerdi⁹⁸⁵. Başkadıların memurları olan şahitler bizzat onlar tarafından atanıp azledilirlerdi. Söz konusu bu memurlar hukukî konularda bilgili olup hukukî ve ticarî işlerde satış senetlerinin uygun bir şekilde düzenlenmesi gibi görevlerden sorumluydu. Ayrıca Memlûk Devleti'nde şahitlerin görevleri arasında evlilik akdini düzenleyip belirleyerek evlilik kaydının yapılması da gelmekteydi⁹⁸⁶.

4.1.1. Hüküm Verdikleri Medreseler

Memlûk Devleti'nde en temel görevleri adli teşkilâtın başında bulunmak olan başkadılar atandıkları bölgelerdeki en yetkili isimlerdi. Başkadılar 1265 yılından itibaren Memlûk Devleti'nde her mezhep için ayrı ayrı belirlenen medreselerde davalara bakarlardı. Bu medreseler ise genellikle atandıkları bölgelerde hil'at törenlerinin düzenlendiği, müderrislik yaptıkları ve ikâmet ettikleri yerlerdi.

Kahire başkadılarından *Hanbelî* mezhebinin dışında *Şâfiî*, *Hanefî* ve *Mâlîkî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek mümkündür. Makrîzî'nin vermiş olduğu bilgiye göre 1287⁹⁸⁷ (686) yılında Şâfiî başkadılığına tayin edilen Burhâneddin Hızır es-Sincârî, Beyne'l-Kasreyn'de bulunan *Mansûriyye* medresesinde davalara bakmaya başlamıştır⁹⁸⁸. 1364⁹⁸⁹ (766) yılında

⁹⁸⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

⁹⁸⁵ Escovitz, *The Office of Qâdî al-quḍât*, s. 131.

⁹⁸⁶ Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı*, s. 138-139; Escovitz, *The Office of Qâdî al-quḍât*, s. 131.

⁹⁸⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97.

⁹⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734.

⁹⁸⁹ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

Kahire Şâfîî başkadılığına tayin edilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, İbn Hacer'in anlatımıyla adet olduğu üzere Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde davalara bakmıştır⁹⁹⁰.

1328⁹⁹¹-1338⁹⁹² (728-738) yılları arasında başkadılık görevinde bulunan Hanefî Burhâneddin İbrahim b. Abdülhak atanmasının hemen ardından hâcibler ve insanlardan oluşan kalabalığın önünde Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde yargı işlerini yürütmüştür⁹⁹³. 1375 (777) yılında Hanefî başkadısı olarak atanan Necmeddin Ebü'l-İzz, gösterişli bir alayla Kal'atülcebel'den yargı işlerini yürütecek olduğu Sâlihiyye medresesine inmiştir⁹⁹⁴. Makrîzî ve İbn Kesîr'nin kayda geçtiği bu bilgiler Bahrî ve Burcî Memlûkler döneminde Kahire Hanefî başkadılarının Sâlihiyye medresesini davalara bakmak için mahkeme olarak kullandıklarını göstermektedir. Ayrıca İbn el-Kesîr'in verdiği ek bilgiye göre de Kahire'de bulunan *Emir Cemâleddin el-Ustâddâr* medresesi Hanefî başkadıları tarafından mahkeme olarak kullanılmaktadır. Buna göre 1403⁹⁹⁵-1408⁹⁹⁶ (805-811) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Kemâleddin Ömer b. Adîm bu medresede bir arazi davasına bakarak insanlar arasındaki anlaşmazlığa son vermiştir⁹⁹⁷.

Hanefî başkadılarının yanı sıra Kahire *Mâlikî* başkadılarının da Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde davalara baktıkları anlaşılmaktadır⁹⁹⁸. Makrîzî'nin *Hıtat* adlı eserinde vermiş olduğu malumat neticesinde Mâlikî başkadıların mahkeme olarak mescidleri kullandıkları görülmektedir. Buna göre Mâlikî başkadılarının Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn semtinde bulunan *Mescidü'l-Fecel*'de insanlar arasındaki davalara baktığı bilinmektedir⁹⁹⁹. Bahsi geçen bu medreselerin

⁹⁹⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 158; Mehmet Şeker, "Burcî Memlûkler Dönemi'nde Şer'î ve Hukukî Meseleler İçin Kullanılan Mekânlar", *Journal of Universal History Studies*, Cilt 1, Sayı 1, (2018), s. 81.

⁹⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 196; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 262-263; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 292-293. İbn Hacer tarih belirtmemekle birlikte Başkadı'nın makamı atandığı belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 33.

⁹⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

⁹⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 293.

⁹⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251.

⁹⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87.

⁹⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

⁹⁹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 402.

⁹⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 62; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 236; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 4, s. 87.

⁹⁹⁹ Makrîzî, *Hıtat*, Cilt 2, s. 413.

yanında Memlûk Devleti'nde ahırdaki *Harrâka* ve Kal'atülcebel'de bulunan *Dehîşe*¹⁰⁰⁰ ve *hânkâhlar*¹⁰⁰¹ da mahkemelerin görüldüğü yerler arasında bulunmaktadır.

Memlûk kaynaklarında ne yazık ki *Hanbelî* başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları mekanlar hakkında herhangi bir kayda rastlanılmamaktadır. Kuvvetle muhtemel tıpkı Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî başkadıları gibi Hanbelî başkadılarının da davalara Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye ve Mânsûriyye medreselerinde baktıkları anlaşılmaktadır.

Dımaşk başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreselere bakıldığında *Mâlikî* mezhebi dışında Şâfiî, Hanefî ve *Hanbelî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek mümkündür.

Dımaşk Şâfiî başkadılarının davaları genellikle Âdiliyye medresesinde görülmüştür. Memlûk kaynaklarında pek çok örnek bulunmakla birlikte 1297¹⁰⁰² (696) yılında makama atanan İmâmüddin el-Kazvî, hil'at töreninin ardından Âdiliyye'de davalara bakmaya başlamıştır¹⁰⁰³. Tıpkı İmâmüddin el-Kazvî gibi 1327¹⁰⁰⁴ (727) yılında gerçekleşen hil'at töreninin ardından başkadılık makamına atanan Alaâddin el-Konevî, Âdiliyye medresesinde yargı işlerini yürütmüştür¹⁰⁰⁵. İbnü'l-Cezerî aynı bilgileri vermekle birlikte makam atamasının hemen ardından Başkadı'nın yaklaşık bir saat boyunca bu medresede davalara baktığını da belirtmektedir¹⁰⁰⁶. Alaâddin el-Konevî'nin ardından 1329¹⁰⁰⁷ (730) yılında makam ataması gerçekleşen Alameddin el-İhnâî, hil'at töreninin hemen ardından davalara bakacak olduğu Âdiliyye medresesine gelerek aynı gün burada insanlar arasında yaşanan anlaşmazlıkları çözmüştür¹⁰⁰⁸. Alameddin el-İhnâî'nin ardından 1332¹⁰⁰⁹ (733) yılında

¹⁰⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 333.

¹⁰⁰¹ Makrîzî, *Hıtat*, Cilt 2, s. 410-411.

¹⁰⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697.

¹⁰⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 340.

¹⁰⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁰⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 281; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹⁰⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 196.

¹⁰⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 92.

¹⁰⁰⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 93.

¹⁰⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

başkadılığa tayin edilen Cemâleddin İbn Cümle'nin de tıpkı selefi gibi hil'at töreninin ardından Âdiliyye medresesinde hüküm vermeye başladığı görülmektedir¹⁰¹⁰. 1368¹⁰¹¹ (769) yılında başkadılık görevine atanan Sirâceddin el-Bulkînî, hil'at töreninden bir gün sonra Âdiliyye medresesine geri dönerek burada insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹².

Dımaşk *Haneî* başkadılarının ise İbnü'l-Cezerî'nin verdiği bilgi doğrultusunda mahkemelerini Nûriyye medresesinde akdettikleri görülmektedir. 1327¹⁰¹³ (727) yılında makam ataması gerçekleştirilen İmâmüddin et-Tarsûsî, makam hil'atını giydikten sonra Nûriyye medresesinde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹⁴.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının genellikle Cevziyye medresesinde, nadir de olsa Sâlihiyye medresesinde ve Eşrefiyye Dârü'l-Hadisi'nde davalara baktıkları görülmektedir. Memlûk müelliflerinin kayda geçtikleri bilgiler doğrultusunda 1290¹⁰¹⁵ (689) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Şerafeddin el-Makdisî, Eşrefiyye Dârü'l-Hadisi'nde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰¹⁶. 1300 (699) yılında ikinci kez makama tayin edilen Takiyuddin el-Makdisî'nin, Cevziyye medresesinde üç ay boyunca hüküm verdiği bilinmektedir¹⁰¹⁷. 1316 (715) yılında makama atanan Şemseddin b. Müslim'in de Cevziyye medresesinde yargı işlerini yürüttüğü görülmektedir¹⁰¹⁸. 1317¹⁰¹⁹ (717) yılında başkadılık makamında bulunan İzzeddin el-Makdisî Sâlihiyye medresesinde davalara bakmıştır¹⁰²⁰. 1330¹⁰²¹ (731) yılında kardeşi İzzeddin el-Makdisî'nin yerine tayin edilen Şerafeddin Abdullah el-Makdisî atanmasının hemen ardından Cevziyye medresesinde hüküm vermeye

¹⁰¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95.

¹⁰¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 113; Abdülbâsî el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 409.

¹⁰¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110.

¹⁰¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁰¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191.

¹⁰¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 56; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁰¹⁶ Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 56.

¹⁰¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277.

¹⁰¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 149-150.

¹⁰¹⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 279.

¹⁰²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁰²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

başlamıştır¹⁰²². 1332¹⁰²³ (732) yılında başkadılık ataması gerçekleşen Alaâddin Ali b. el-Müneccâ, hil'at töreninin ardından Cevziyye medresesine giderek burada davalara bakmaya başlamıştır¹⁰²⁴.

Dımaşk *Mâlikî* mezhebinde ise başkadıların hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarına dair bilgiyi Nuaymî vermektedir. Nuaymî'nin verdiği bu bilgiye göre *Mâlikî* başkadılarının *ez-Zâhiriyyetü'l-Cevâniyye* medresesinde bir davaya baktıkları tespit edilmiştir¹⁰²⁵. Dımaşk'ta yukarıda bahsi geçen bu medreselerin dışında *Dârü's-Saâde*'de mahkemelerin düzenlendiği görülmektedir¹⁰²⁶.

Halep başkadılığında *Şâfiî* mezhebi dışında *Hanefî*, *Mâlikî* ve *Hanbelî* başkadılarının hangi medreseleri mahkeme olarak kullandıklarını tespit etmek ne yazık ki mümkün olmamıştır. Sadece *Şâfiî* mezhebinde bir tek örneğine rastlayabildiğimiz kayıt Fahreddin Osman el-Halebî'nin 1336 (736) yılında Halep *Şâfiî* başkadılığına tayin edilmesiyle karşımıza çıkmaktadır¹⁰²⁷. Başkadı makam atamasının ardından evinin yakınında bulunan *Seyfiyye* medresesinde insanlar arasındaki davalara bakmaya başlamıştır¹⁰²⁸.

Memlûk müverrihlerinin kayda geçirdikleri eserlerinde Kahire ve Dımaşk başkadılarının hüküm verdikleri mekanlar hakkında yeterli malumat vermelerine rağmen Halep başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreseler hakkında oldukça kısıtlı bilgiler verdikleri görülmektedir. Fakat bu durum ne yazık ki *İskenderiye* ve *Trâblus* başkadıları için söz konusu dahi olmamıştır. *İskenderiye* ve *Trâblus* başkadılarının mahkeme olarak kullandıkları medreseler hakkında bilgi bulunmamakla beraber baktıkları dava çeşitleri hakkında da herhangi bir malumumata ulaşamamıştır.

¹⁰²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281.

¹⁰²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 344.

¹⁰²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 523; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁰²⁵ Nua'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 14.

¹⁰²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 212; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 254.

¹⁰²⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 386.

¹⁰²⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

4.1.2. Dava Çeşitleri

4.1.2.1. Dinî Davalar

Memlûk Devleti'nde yelpazesi en geniş dava çeşidi olarak karşımıza çıkan dinî hususlu davalar pek çok suçtan dolayı açılabilirdi. Dini davaların içerikleri şunlardır: Murted ve zındık olmak, Allah Teala ve Hz. Muhammed hakkında küfürlü konuşmak, Allah'ı inkar etmek, Allah'a şirk koşturmak, Peygamberlik makamını alçatmak, sahabilere küfür etmek, şariat kurallarına dikkat etmemek, dinî vecibelerini yerine getirmemek.

Memlûk kaynaklarında bu konular ile alakalı karşımıza çıkan ilk dava Dimaşk'ta görülmüştür. Bu davaya göre Dimaşk'ta tövbe ederek İslâmiyet'i kabul eden Şemseddin Muhammed b. Cemâleddin Abdurrahim kısa bir süre sonra bu kararından dönerek Allah'ı inkar etmiş ve suçunun eş-Şeyh Mecdeddin et-Tûnisî adlı birinin şahitliğiyle netleşmesi neticesinde Dimaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanmıştır. Başkadı'nın, Şemseddin Muhammed'in idam edilmesine karar vermesi üzerine Şemseddin Muhammed, Şark bölgesine kaçarak burada tam iki sene saklanmıştır. İki sene sonra hakkındaki ölüm hükmünün kaldırılmış olduğu düşünerek Dimaşk'a geri dönen Şemseddin Muhammed, 1305 (704) yılında tekrar Dimaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanarak hakkında karara bağlanan ölüm hükmü yenilenmiştir¹⁰²⁹. İbn Kesîr'den farklı olarak bu davayla alakalı ayrıntılı bilgiler veren Nüveyrî, davanın sonraki gelişimi hakkında önemli bilgiler de sunmaktadır. Nüveyrî, dava edilen şahıs ile alakalı daha önce de pek çok davalar görüldüğünü ve Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed'in son tövbesini kabul etmeyerek onun hakkında ölüm hükmü verdiğini belirtmektedir¹⁰³⁰.

Şemseddin Muhammed'in suçunun şahitlerin de desteğiyle tespit edilmesi neticesinde ölüm korkusuyla saklandığını ifade eden Nüveyrî, ayrıca bahsi geçen bu şahsa bir kumpas kurulduğunu da belirtmektedir. Şöyle ki; 1305 (704) yılında görülen davada Şemseddin Muhammed dönemin Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-

¹⁰²⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 48.

¹⁰³⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 67.

Zevâvî ve kendisi aleyhinde görgü tanıklığı eden kişilerin yalancı şahitliği nedeniyle ölüm cezasına çarptırılmıştı. 1307 (706) yılında mahkemeyi devr alan Hanbelî Başkadı Takiyuddin Süleyman el-Hanbelî, Mâlikî başkadısı ve Şemseddin Muhammed aleyhine şahitlik eden kişilerin kendisine karşı düşmanlık beslediklerini ortaya çıkarması neticesinde Mâlikî başkadısının verdiği ölüm hükmünü de bozmuştur. Bunu üzerine Şemseddin Muhammed'e karşı eş-Şeyh Nâsireddin İbn Addüsselâm ve Zeyneddin İbn Adlân ve kardeşi Kutbeddin şahitlik etmişlerdir. Görgü tanıklarının şahitliğini dikkate almayan Dımaşk Hanbelî başkadısı Takiyuddin el-Hanbelî kararından vazgeçmeyerek idam hükmünü kaldırmıştır¹⁰³¹.

1314 (714) yılında ise Dımaşk Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî'nin karşısına bu sefer yargılanmak üzere Emir Seyfeddin Kutlubek el-Çâşnigir'in kâtibi Musa b. el-Nasrânî getirilmişti. Musa b. el-Nasrânî, Peygamber'e küfür etmiş ve ayrıca akli dengesi yerinde olmayan birini kendi yanına çekerek Hristiyan olmasını sağlamıştı. Musa b. el-Nasrânî daha da ileri giderek Hristiyan'ın elini haç işaretiyle damgalaması sonucunda Başkadı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî tarafından yargılanmıştır. Başkadı, Musa b. el-Nasrânî'nin katli ile ilgili hüküm vermiş, zat karar gereği öldürülmüştür¹⁰³².

Aynı tarihte yani 1314 (714) yılında Kahire'de Hristiyanlarla alakalı bakılan bir diğer dava oldukça çekişmeli geçmişti. Davaya göre Fustât'ta bulunan Mu'allaka Kilisesi'nde Hristiyanların toplandığı bir yer bulunmaktaydı. Kilise'de kullanmak üzere Cami el-Atîk'ten birkaç tane mum ödünç almışlardı. Bu duruma eş-Şeyh Nureddin Ali b. Abdülvaris oldukça kızmış; Mu'allaka Kilisesi'nde bulunan Hristiyanlara saldırarak kandil ve mumları da toplamıştır. eş-Şeyh Nureddin yaptığı araştırmalar neticesinde kiliseye mumları gönderen kişinin Kâtib Kastalânî'nin olduğunu öğrenmiştir. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin yanında halktan oluşan bir kalabalıkla kâtibin üstüne yürümüş, Kâtib Kastalânî ise çareyi kaçıp saklanmakta bulmuştur. Nâzrû'l-Ceyş Fahreddin'in yanına sığınarak olanları anlatan Kâtib Kastalânî, kendisine Kerimeddin Ekrem'in kandilleri kiliseye vermesini söylediğini ve bunun üzerine kendisinin de kandilleri vermek zorunda kaldığını ifade etmiştir.

¹⁰³¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 67.

¹⁰³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 165.

Fahreddin ise ertesi gün kâtipten duyduklarını Sultan Baybars el-Çaşnigir'e anlatmıştır¹⁰³³.

Sultan hemen bir meclis toplanılmasını emretti. Fakihler ve başkadıları da çağırdı. Davada söz sahibi Kahire Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali b. Mahlûf'tan başkası değildi. Sultan aynı zamanda Hristiyanlardan şikâyetçi olan eş-Şeyh Nureddin'i de meclise davet etti. eş-Şeyh Nureddin konuşmasına Kuran'dan Hristiyanlarla alakalı ayetlerden ve hadislerden oluşan örnekler vererek başladı. Sultanı da şu sözleriyle oldukça sert eleştirdi: *Sen zalimsin, Kiptî dönmeleri Müslümanların üzerinde tutun. Müslümanların gelirleri azaldı bu caiz değildir.* Sultan onun bu cümlelerine oldukça kızdı ve kendisine : *Dikkat et... Ben zalim miyim?* eş-Şeyh Nureddin ise: *Evet, sen Kiptîleri Müslümanların üstün tutun ve onları güçlendirdin.* Onunbu sözleri tekrar etmesi üzerine Sultan kendini tutamadı ve kılıcını çıkararak ona saldırmak için hamle yaptı. Emir Togay, Sultan'ın elini tutarak kendisini engelledi ve Sultan Mâlikî başkadısına dönerek: *Ben bu davranış karşısında ne yapmalıyım ya Kadı* diye bağırdı. Başkadı : *Bir şey yapılamayacağını çünkü eş-Şeyh Nureddin'in Kuran'daki hadis ve ayetlerden örnekler verdiğini dile getirdi.* Aldığı cevap karşısında Sultan Başkadı'ya bağırarak onu meclisten kovdu. Bunun üzerine başkadı meclisten ayrıldı¹⁰³⁴.

O esnada mecliste bulunan Şâfiî başkadısı Bedreddin b. Cemâ'a Sultan'a: *Efendimiz Sultan, eş-Şeyh Nureddin sana karşı geldi fakat senin kendisine merhamet göstermen gerekiyor* diyerek bu sert ortamı yumuşatmaya çalıştı. Sultan, Bedreddin b. Cemâa'nın bu sözlerinden de son derece rahatsız oldu. Sultan tahtından kalktı ve eş-Şeyh Nureddin'e tekrar saldırmak bir hamle daha yaptı. Emir Togay ve Emir Argun tekrar araya girerek Sultan'ı tuttular. Sultan eş-Şeyh Nureddin'in dilinin orada hemen kesilmesini emretti. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin meclisten çıkartılarak Sultan'ın hükmünün yerine getirilmesi için yere sert bir şekilde yatırıldı. Emir Togay, eş-Şeyh Nureddin'i bu durumdan kurtarmak istediğinden kendisine fısıldıyarak yardım istemesi gerektiğini söyledi. Bunun üzerine eş-Şeyh Nureddin birkaç defa bağırarak olay alanında orada bulunan emirlere şunları söyledi. *Ben Allah'a sığınıyorum.* Bu sözler üzerine Emir Togay başta olmak üzere diğer emirler eş-Şeyh Nureddin için

¹⁰³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 135.

¹⁰³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 135.

şefaathçi olarak bu kararından dönmesi maksıdıyla Sultan'ı ikna ettiler. Sultan eş-Şeyh Nureddin'i serbest bırakarak kendisini Mısır'dan sürgün etti¹⁰³⁵.

1315 (715) yılında Dimaşk'ta Mâlikî başkadısı Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî, baktığı dava neticesinde Ahmed er-Ruveys isimli biri hakkında ölüm kararı verdi. Mahkemede Ahmed er-Ruveys'in dinî vecibelerini yerine getirmediği, harama el uzattığı, şeriat kurallarına dikkat etmediği ve peygamberlik makamını alçattığı iddia edildi. Bütün bu ithamların Başkadı tarafından ispat edilmesi neticesinde Ahmed er-Ruveys kendisini müdafaa etmesi için çağrıldı; fakat kendisi mahkemeye katılmayı kati suretle reddetti. Hüküm gereği boynu vurularak öldürüldü¹⁰³⁶.

Dimaşk fakihlerinden biri olan Zeyneddin Abdurrahman el-Baalbekî el-Hanbelî, 1319 (718) yılında Sultan'ın bizzat başkanlık ettiği ve başta dört başkadı ve fakihlerin de hazır bulunduğu Dârü's-Saâde'de toplanan bir mezâlim mahkemesine davalı olarak çağrıldı. Zeyneddin Abdurrahman el-Baalbekî el-Hanbelî'nin yargılanmasına neden olan husus kendisinin görmüş olduğu bir rüya ve bu rüyayı kendi el yazısı ile kayda geçirmesi idi. Mahkemede delil olarak kullanılan bu yazının içeriği ise şöyleydi: *Allah'ı ve Allah'ın cennetinin bir katını gördüm, arşa çıktım ve orada duyduğum bir ses bana; Sana Abdulkadir'in¹⁰³⁷ mertebelerinden birini bahsettik, Allah bir elbisesini senin üstüne örttü diye seslendi. Allah bana çeşitli renklere dönüşen üç farklı içecek içirdi. Allah'ın huzurunda Muhammed, İbrahim, Musa, İsa ve Hızır Aleyhisselam ile birlikte oturdum. Bana hiçbir velinin bu sınırı geçemediği söylendi¹⁰³⁸.*

Zeyneddin Abdurrahman'ın yazıyı yazanın kendisinin olduğu kabul etmesi mecliste bulunanları son derece kızdırdı. Zeyneddin Abdurrahman bu durumdan kurtulmak için meclisin huzurunda kelimeyi şehadet getirerek hemen orada İslâm inancını tamamladı. Fakat onun bu çabası içinde bulunmuş olduğu durumdan kurtulması için yeterli olmadı. Davaya bakan kadılar arasında bulunan Şâfî başkadı Bedreddin b. Cemâa onun öldürülmesi ile ilgili hüküm verdi. Zeyneddin Abdurrahman önce tazir edilerek ülkede dolaştırıldı; fakat ölüm hükmü uygulanmayarak bir gün

¹⁰³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 136.

¹⁰³⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 254.

¹⁰³⁷ 1077-1078/1165-1166 (470-561) yılları arasından yaşamış Abdulkadir Ebû Salih Musa el-Bağdâdî, döneminin meşhur Hanbelî sufi mütehasşislerinden biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160-161.

¹⁰³⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı. Kendisinin bütün makamları elinden alınarak fetva verip nikâh kıyması da yasaklandı¹⁰³⁹.

Kahire Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî Beynel'l-Kasreyn'de baktığı bir dava neticesinde Hristiyan bir rahibi ölüm cezasına çarptırdığı görülmektedir. 1325 (725) yılında gerçekleşen bir duruşmada sonradan İslamiyet'i kabul eden ve aslen Hristiyan olan rahibin Hz. Peygamber'in izinden döndüğü görgü tanıklarının ifadesi sonucu bizzat Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî tarafından tespit edildi ve boynu vurulmak suretiyle ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁴⁰. Nüveyrî, bu hadiseden bahsetmekle birlikte davanın görüldüğü ve hükmün uygulandığı mekanları oldukça farklı vermektedir. Nüveyrî'ye göre baktığı bir dava neticesinde 1325 (725) yılında Mâlikî başkadısı Takiyuddin Muhammed el-İhnâî bir Hristiyanın boynunun vurulmasını emretti. Nasrânî'nin dinden çıktığı tespit edilmiş; Sâlihîyye medresesinin Eyvân'ında gerçekleşen mahkemede kendisine tekrar İslamiyet'i kabul etmesi teklif edilmiş hatta ısrar edilmesi üzerine Nasrânî bu teklifi sert bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine emirlerin ve Sultan'ın huzurunda Sâlihîyye medresesinin Eyvân'ında boynu vurularak ölüm hükmü gerçekleştirilmiştir¹⁰⁴¹.

Bu hadiseye benzer bir dava çeşidi ise Dımaşk'ta 1326 (726) yılında karşımıza çıkmaktadır. Davaya bakan dönemin Dımaşk Mâlikî başkadısı Şerafeddin el-Mâlikî Kahire'deki davadan çıkan aynı kararı alarak sanığı boynu vurulmak üzere ölüm cezasına çarptırdı. Davanın içeriği ise şu şekildeydi: Tûmâ Abdullah en-Nasrânî isimli bir şahıs eş-Şeyh Takiyuddin İbn Teymiyye'nin nezdinde İslamiyet'i kabul etmişti. Daha sonra ise bu kararından vazgeçip İslâmiyet'ten dönmüştü¹⁰⁴². İslâmiyet'in kutsal kitabı Kuran-ı Kerim'in üçte birinin Tevrat'tan ve diğer üçte birinin ise İncil'den alıntı olduğunu ifade ederek Kuran-ı Kerim'in yalnızca üçte birinin orijinal olduğunu dile getiriyordu. Başkadı'nın meclisine çıkartılan Tûmâ Abdullah en-Nasrânî'nin, şâhitlerin huzurunda suçunu itiraf etmesi sonucunda boynu vurularak öldürdü ve öldürüldükten hemen sonra da cesedi yakıldı¹⁰⁴³.

¹⁰³⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

¹⁰⁴⁰ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 62.

¹⁰⁴¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 236.

¹⁰⁴² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 108; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160.

¹⁰⁴³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 108.

1330 (730) yılında Şerafeddin el-Mâlikî meclisinde yine aynı kararı vererek İslâmiyet'e geçmiş olan bir Hristiyan'ın öldürülmesi yönünde karar vermişti. Davanın içeriği ise şu şekildedir: Bahsi geçen Nasrânî Cuma namazından önce Dımaşk Cami'ne gelerek buradaki hatibin elinden İslâmiyet'e geçmek istedi, Hatip geldiği vakit ise bu isteğinden vazgeçti. Bunun üzerine aynı gün hapse atılarak Başkadı'nın meclisine çıkarılarak yargılandı. İslâmiyet'e geçmemekte ısrar etmesi neticesinde Başkadı,ölüm hükmü verdi ve şahsın boynunu atlar çarşında vurdurdu. Şahsın katledilmesinin ardından cesedi halk tarafından ateşe verildi, külleri ise Bardâ Nehri'ne döküldü¹⁰⁴⁴.

1383/1384 (785) yılında Müslümanlığı kabul eden bir gurup Garbiyye'de bulunan Bermâ'da bir düğün yaptı. Eğlence guruplarını da çağırmaı ihmal etmeyen bu gurup, Müezzîn akşam namazını okuduğu esnada ona küfürlü sözlerle hakaret ederek saldırılar ve sonra onu minareden aşağı yuvarladılar. O esnada camide bulunan Hatip, müezzini onların elinden kurtarmak için bir hamle yaptı. Hristiyanlar bu sefer ikisine de öldürmek için saldırdılar. Bu hadisenin ardından Hatip hiç vakit kaybetmeden yanındaki bir gurup ile Kahire'ye geldi ve dönemin nâibi Emir Sûdûn'a olup bitenleri anlatarak Hristiyanları şikayet etti¹⁰⁴⁵.

Bermâ'da yaşanan olayların araştırılması için Hâcib Emir Aydekar görevlendirildi. Hristiyanların burada yaptıkları bütün kötü işleri açığa çıkaran Hâcib onları Bermâ'da tutuklayıp yargılanmaları için Kahire'ye getirdi. Yargılanmak üzere Mâlikî başkadısı Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ın meclisine götürüldüler. Hâcib'in Bermâ'da yaptığı araştırma neticesinde Emir Çerkez el-Halîlî'nin Hristiyanları desteklediği ortaya çıktı. Çünkü Bermâ'nın iktası Çerkez el-Halîlî'ye ait olmakla birlikte bu nahiyede kendisine ait şeker kamışı ambarları da mevcuttu. İktasında gerçekleşen hadiseyi örtbas etmek için Hatib'in yanında bulunan adamlardan bazılarını suçsuz yere tutuklamıştı. Bu hadisenin ortaya çıkması neticesinde Sultan tarafından ikaz edilen Çerkez el-Halîlî'nin şeker kamışı ambarlarında büyük bir yangın çıkmış adeta bütün mal varlığını kaybeden Çerkez el-Halîlî'nin üzüntüden olmuş olacak ki bir ayağında şişlik oluşmuş; neredeyse ölecek duruma gelen Emir hayatı boyunca bu ağrıyla yaşamak zorunda kalmıştı¹⁰⁴⁶.

¹⁰⁴⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü 'z-zamân*, Cilt 2, s. 400.

¹⁰⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 492.

¹⁰⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 492.

Memlûk Devleti'nde nadir de olsa dinî hususlu davalarda emirlerin de meclislerde yargılandıkları görülmektedir. Emir Altınboğa el-Halebî ve Emir Altınboğa el-Üstâddâr Cenktimur Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî'nin meclisine getirildiler. Bahsi geçen bu iki emir birtakım kötü olaylara karışmakla kalmayıp Allah'ı da inkar ederek oldukça çirkin işlere karışmışlardı. 1391 (793) yılında Başkadı'nın iki emir hakkında idam kararı vermesi neticesinde Hizâne eş-Şimâil hapisanesine götürülen emirlerin başları Beynel'l-Kasreyn'de vuruldu. Kesik başları da mızrakların üzerinde Kahire'de teşhir edildi¹⁰⁴⁷.

Sultan'ın huzurunda başkadıların, fakihlerin Şeyhüslâmın da katıldığı bir meclis toplandı. Mecliste yargılanmak üzere Hanefî mezhebine mensup kendisine Mustafa el-Kirmânî denilen bir İranlı getirildi. Mustafa el-Kirmânî fıkıh ile alakalı yazmış olduğu bir kitaptan dolayı yargılanarak Mâlikî başkadısı Nâsreddin Ahmed et-Tenesî tarafından idam cezasına çarptırıldı. Umerâdan bir gurup araya girerek Sultan'dan Mustafa el-Kirmânî'nin davasının Mâlikî başkadısından alınıp Hanefî başkadısına verilmesini istediler. Sultan'ın bu teklifi kabul etmesi neticesinde davayı üzerine alan başkadı Cemâleddin Mahmûd el-Acemî ölüm hükmünü kaldırdı. Onu insanların önünde azarlayarak hapis cezasına çarptırıldı. Mustafa el-Kirmânî üç gün hapiste kaldıktan sonra serbest bırakıldı¹⁰⁴⁸.

1417/1418 (820) yılında Üstâddâr Emir Fahreddin Abdulganî b. Ebî'l-Ferec'in başkanlığında Kahire'de bulunan fakihlerle birlikte katli gerekli olan Hristiyanların durumunu konuşmak üzere bir meclis toplandı. Hristiyanların katli hususunda aralarında yeterli oy birliğini sağlayamadıkları için dava bir sonuca bağlanamadı. Bunun üzerine dava Mâlikî başkadısı Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'ye nakledildi. Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'nin vermiş olduğu karar neticesinde ölüm hükmü kaldırıldı ve Hristiyanlar dövülerek tazir cezasına çarptırıldılar¹⁰⁴⁹.

1439 (842) yılında oldukça enteresan bir dava daha vuku buldu. Emir Yahşi Bey'in, peygamber soyundan gelen birine ve onun ailesine küfür ettiği zapıt altına alınmış ve bunun neticesinde dava edilmişti. Eşrefiyye memlûkleri Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin yanına giderek Emir Yahşi Bey'in

¹⁰⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 418.

¹⁰⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 828.

¹⁰⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 416.

işlemiş olduğu bu suçtan dolayı öldürülmesini istediklerini dile getirdiler. Yanlarında bu isteklerinin kabul edilmesi için Emir Yahşi Bey'in aleyhinde deliller de götürmüşlerdi. Fakat Başkadı, bu suçlamanın ölüm cezasını gerektirecek bir neden teşkil etmediğini dile getirerek Eşrefiyye memlûklerinin bu istediğini kabul etmedi. Başkadı'dan istediklerini alamayan Eşrefiyye memlûkleri Mâlikî mezhebine mensup bazı söz sahibi ilim erbabına gittiler ve Emir'in katli ile ilgili fetva aldılar¹⁰⁵⁰. Bu dava neticesinde ise kendisi ile ilgili ölüm hükmü verilen Emir, dönemin Şâfiî başkadısı Alameddin Salih el-Bulkînî'ye sığındı. İşin enteresan tarafı ise bahsi geçen Başkadı'nın naiblerinden birinin Emir Yahşi Bey hakkında ölüm hükmünü vermesiydi. Bu karışık durum birkaç ay devam etti. Ardından emirler hükmün uygulanması için harekete geçerek Mâlikî başkadısının meclisine gittiler. Kendisinden Emir Yahşi Bey'in öldürülmesi ile ilgili fetvayı yürürlüğe koymasını istediler, fakat dönemin Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî onların bu isteğini tekrar yerine getirmedi. Başkadı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin bu davranışı işlerin daha da tuhaf bir hal almasına neden oldu. Emir Yahşi Bey'in öldürülmesi için bu sefer harekete emekliye ayrılmış Mâlikî naiblerinden biri ortaya çıkarak eğer Sultan ister ve kendisine izin verirse hükmü vereceğini dile getirdi. Bu çağrı üzerine Sultan kendisine hüküm vermesi için müsaade etti. Nâib, Sultan'dan aldığı bu destekle ölüm hükmünü verdi¹⁰⁵¹. Her ne kadar ölüm hükmü verilmiş olsa da Memlûk kaynaklarında hükmün uygulanıp uygulanmadığına dair bir malumata ulaşamamıştır. Buna rağmen Emir Yahşi Bey'in öldürölüp öldürölmediğı hakkında bilgi bulunmasa da Sultan'ın Emir'i öldürmek için başvuru olan her yolu onaylaması Sultan ile Emir'in arasının iyi olmadığını hatta Sultan'ın da Emir'den açıkça kurtulmak istediğini gözler önüne sermektedir.

Halep'teki mahkemelerle alakalı ilk örneklerden biri Dimaşk'ta vuku bulan zındıklıkla alakalı bir davanın Halep Şâfiî başkadısına intikal etmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Dimaşk'ta zındık olduğu tespit edilen Nâsir b. Ebü'l-Fazl b. İsmail isimli Hristiyan hakkında ölüm hükmü verilmesi neticesinde çareyi karar gerçekleştiremeden Anadolu'ya kaçmakta buldu. 1325 (725) senesinin sonlarına doğru ise geri dönerek Halep'e yerleşti. 1326 (726) yılında Halep'te yakalanarak Halep Şâfiî

¹⁰⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1139.

¹⁰⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1144.

başkadısı Kemâleddin b. ez-Zemlâkânî'nin meclisine getirildi. Başkadı ilk olarak Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail'den tövbe etmesini istedi. Bu isteği Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail tarafından geri çevrilen Başkadı, böylelikle kendisinin zındık olduğunu tespit ederek idam edilmesi yönünde karar verdi. Başkadı'nın ölüm hükmü atlar çarşısında Nâsır b. Ebü'l-Fazl b. İsmail'in boynunun vurulması suretiyle gerçekleştirildi¹⁰⁵². 1454 (858) yılında yine Halep'te pek de alışıldık olmayan bir dava görüldü. Hanbelî başkadısı Muhibiddin b. Salim el-Hanbelî, Halep'te ilim erbabından biri hakkında meclis düzenledi ve bu mecliste şahıs hakkında kafir olduğu ile alakalı hüküm verdi. Akabinde kendisini idam cezasına çarptırdı. İşin alışıldık olmayan yanı ise idam hükmünün bizzat emri veren Başkadı tarafından uygulanmasıydı. Bu durum Halep nâibi Kânibey el-Hamzâvî tarafından rapor edilerek başkent Kahire'ye bir tutanak şeklinde gönderildi. Kânibey el-Hamzâvî'nin bu durumu şüpheli bularak Kahire'ye bildirmesinin nedeni mahkeme neticelenmeden önce davalı, kendisi ile Başkadı arasında husumet olduğunu ve bu nedenden dolayı görgü tanıklarının da şahitliğine itiraz edip Başkadı'yı bizzat nâibe şikâyet etmesiydi¹⁰⁵³.

1505/1506 (911) yılında Sultan Kansuh el-Gûrî'nin meclisine Mehdî isimli biri getirildi. İslâm'dan çıktığı, zındık olduğu ve büyü yaptığı tespit edilen Mehdi, Sultan tarafından Kahire Mâlikî başkadısı Burhâneddin İbrahim ed-Demirî'ye yargılanması için gönderildi. Başkadı baktığı dava neticesinde Mehdi'yi önce çırılçıplak soyarak teşhir ettikten sonra Sâlihiyye medresesinin penceresinin altında boynunu vurdu¹⁰⁵⁴.

Memlûk Devletin'de dinî davalarda dönemin önemli alimlerinin de yargılandığı görülmektedir. İbn Teymiyye'nin 1306 (705) yılında Kuran'ın yaratılış meselesi ve Allah'ın yeryüzündeki hâkimiyeti hakkında verdiği vaazlardan dolayı hakkında Kahire'de Şemseddin Muhammed İbn Adlân tarafından şikayette bulunuldu. Bu mesele nedeniyle Başkadılar toplandı¹⁰⁵⁵.

Bu şikayetin ardından Suriye nâibinden İbn Teymiyye hakkında şöyle bir şikayet dilekçesi geldi. İbn Teymiyye'nin itikatlarını kabul eden bir arkadaşı Kuran hakkında

¹⁰⁵² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 160.

¹⁰⁵³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 484.

¹⁰⁵⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 87.

¹⁰⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 17.

konuşuyordu. Başkadı Necmeddin İbn Sasrâ meclisinde bu şahsı yargılamış ve hapse dahi atmıştı. İbn Teymiyye için de nâibin yanında bir meclis daha toplandı. Bunun üzerine İbn Teymiyye kendi yazısıyla arkadaşının Şâfiî mezhebinde ve İmam Şâfiî'ye inandığını hatta şahsın Eş'arî tarikatından olduğunu yazdı. Bunun üzerine Kahire'de kim İbn Teymiyye'nin itikadı ile ilgili konuşursa asılacağı ilan edildi. Bu duyurunun ardından İbn Adlân'ın tavrı oldukça değişti ve Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali b. Mahlûf'la işbirliği yaparak emirleri İbn Teymiyye'ye karşı kıskırttılar. Bu kıskırtmalar sonucunda Hâcib Emir Rükneddin el-Ömerî, İbn Teymiyye ve kardeşi Şerafeddin Abdurrahman'ı Kahire'ye yargılanmak üzere getirdi¹⁰⁵⁶.

İbn Teymiyye ve kardeşi Kal'atülcebel'e getirildiler ve burada başkadılar, fakihler toplandılar. İbn Adlân, umerâ önünde İbn Teymiyye hakkında suçlamalarına başladı. İbn Teymiyye onun suçlamalarına cevap vermek yerine ayağa kalktı ve orada bulunanlara hitap etmeye başladı. Bunun üzerine Başkadı Zeyneddin Ali b. Mahlûf, İbn Teymiyye'ye bağırarak şunları söyledi: *Seni buraya bize konuşma yapman için değil senin adına açılan dava için getirdik*. Bunun üzerine İbn Teymiyye, Başkadı'ya karşılık olarak *sen bana düşmanlık ediyorsun senin benim hakkımda hüküm verme kararın caiz değildir* diye karşılık vermesi üzerine Başkadı, İbn Teymiyye'nin tutuklanmasını emretti. O ve kardeşi Kahire'de bulunan Deylem Hapishanesi'ne gönderildiler¹⁰⁵⁷.

1307/1308 (707) yılında İbn Teymiyye'nin izinden giden ve onun itikatlarının savunucusu olan Emir Muhennâ b. İsâ, Sultan'ın huzuruna geldi ve Sultan kendisine ihsanda bulunarak hil'at giydirdi. Emir Muhennâ, İbn Teymiyye'nin serbest bırakılması için Sultanla konuştu. Sultan onun bu isteğini kabul ederek Kal'atülcebel'de hapsedilen İbn Teymiyye'yi hapisten çıkarttı¹⁰⁵⁸. Fakat İbn Teymiyye'nin davasına devam etmesi, Mâlikî başkadısı tarafından tekrar yargılanmasına ve Suriye'ye sürgün edilerek hapsedilmesine neden oldu¹⁰⁵⁹.

Serbest bırakıldığı anlaşılan İbn Teymiyye, bu sefer talâk (boşanma) meselesindeki görüşlerinden dolayı sabık Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-

¹⁰⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 18.

¹⁰⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 18.

¹⁰⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 39.

¹⁰⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 40.

Harîrî'nin çabalarıyla mahkemeye bile çıkarılmadan yargılanarak hapsedildi¹⁰⁶⁰. 1318 (718) yılında hapsedilen İbn Teymiyye'nin davası ancak iki yıl sonra 1320 (720) yılında Dımaşk'ta, Dârü's-Saâde'de görüldü ve mahkeme sonucunda tutuklanarak hapsedildi¹⁰⁶¹. Bir süre sonra serbest bırakılan İbn Teymiyye, 1326 (726) verdiği bir vaazda kabirlere kutsallık atfedildiğinden dolayı buralara ziyarette bulunulmasını eleştirdi. Bu durum Dımaşk Şâfiî başkadısı Celâleddin el-Kazvîni ve diğer Dımaşk başkadılarına bildirildi. Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî'nin baktığı dava sonucunda İbn Teymiyye tutuklanarak hapse gönderildi ve onun öğretilerini destekleyen Kayyîm ise sopa cezasına çarptırıldı¹⁰⁶².

1372 (774) yılında ise Kahire Mâlikî başkadısı Burhâneddin el-İhnâî'nin meclisinde bir takım kötü işlere karıştığı tespit edilen İbn Suveyrât yargılandı ve davadan çıkan karar sonucunda ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁶³.

4.1.2.2. Miras Davaları

Memlûk Devleti'nde miras davaları ile alakalı mahkemeler de görülmektedir. 1297/1298 (697) yılında bakılan bir miras davasında Emir Mengü Timur, Kahire Şâfiî başkadısı Takiyuddin İbn Dakîku'l-İd'den davanın kendisinin istediği şekilde sonuçlandırılması istedi. Mengü Timur, Başkadı'dan vefat eden bir tacirin erkek kardeşinden başka bir varisinin olmadığını ve miras hakkının da bu bilgi doğrultusunda oluşturulmasını istedi. Fakat Başkadı Mengü Timur'un isteğini yerine getirmede ve ikili arasında bu dava hususunda elçiler gidip geldi. Başkadı'yı ikna etmek adına Mengü, Hâcib Emir Kurt'u aracılı olarak gönderdi. Kurt, Başkadı'ya Mengü Timur'un şahitliğiyle bahsi geçen tacirin erkek kardeşinin varis olarak tanınmasını için ikna etmeye çalıştı. Takiyuddin İbn Dakîku'l-İd, Kurt'a dönerek: *Mengü Timur'un şahitliğine nasıl güveneyim*. Kurt ise Başkadı'ya: *Siz hiç adil davranmıyorsunuz* diyerek cevap verdi. Kurt'un bu sözleri üzerine Başkadı oldukça sinirlenerek şunları söyledi: *Bizlerin böyle bir şey yapması caiz değil, sizler kim oluyorsunuz ki bizlerden böyle şeyler isteyebiliyorsunuz*. Kurt bu hadisenin ardından

¹⁰⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185.

¹⁰⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 212; Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 172.

¹⁰⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 273; Nüveyri, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 222.

¹⁰⁶³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 45.

Başkadı'yı ikna etmek için üç kez daha yanına gidip geldi. Başkadı Kurt'a: *Bu isteğinizi şeriatla tespit edebileceğiniz bir kanıtınız yoksa ben Allah'ın adını kullanarak hiçbir şey hakkında hüküm vermem* diyerek Kurt'un bütün ikna çabalarını boşa çıkardı.

Bu cevap üzerine Kurt, Mengü Timur'un yanına döndü ve siz bu işi ancak Başkadı ile yüz yüze görüşerek çözebilirsiniz dedi. Hidme gününde Başkadı Kal'atülcebel'deki Dârü'n-Niyâbe'den geçerken Mengü Timur ise şîbbâkta oturuyordu. Mengü, Kurt ile birlikte Başkadı'nın arkasından giderek ona şunu söylediler. *Emirler ve oğlun senin hizmetinde toplansınlar*. İkisi ısrar etmeye devam edince Başkadı Mengü Timur'a bakmaya dahi tenezzül etmeyerek *sen bana itaat etmek zorunda değilsin* diye karşılık verdi¹⁰⁶⁴.

Mengü Timur'un ısrara devam etmesi üzerine Başkadı oldukça hiddetlenerek: *Sizin yanınızda istifa ediyorum sen benim yerime makama başka birini tayin et* diyerek oldukça kızgın bir şekilde yanlarından ayrıldı. Evine dönen Başkadı, kendi adına hüküm veren bütün memurlarına durumu izah ederek onları da azletti. Bu olaylardan daha sonra haberdar olan Sultan, Mengü Timur'a oldukça kızdı ve Başkadı'yı huzuruna çağırdı. Başkadı ise Sultan'dan özür dileyerek makama geri dönmesini rica etti, Fakat Başkadı bu teklifi geri çevirdi. Sultan Başkadı'yı ikna etmek amacıyla eş-Şeyh Necmeddin Muhammed ve et-Tevâşi Murşidi'yi gönderdi. Bu ikili Başkadı'yı ikna edene kadar yanından ayrılmadılar ve sonunda Başkadı'yı Sultan'ın huzuruna çıkmaya ikna ettiler. Sultan Başkadı'yı karşılamak için ayağa kalktı ve kendisinden tekrar makamına dönmesini istedi. Sultan'ın bu nazik tutumuna oldukça ilginç bir hareketle karşılık veren Başkadı, kendisine ayrılan ipek örtülü yere ketenden bir kumaş sererek oturdu. Çünkü Başkadı ipekten ve buna bağlı olarak gösterişten hiç hoşlanmıyordu. Sultan ise onun bu hareketini görmezden gelip kendisine saygıda kusur etmeyerek başkadılık görevine geri dönmesini sağladı. Sonra Başkadı Sultan'a dönerek oldukça iğneleyici bir tavrıyla: *Yâ Seyyidî, sen oğlun olarak gördüğün Mengü Timur'un tarafını tutuyorsun* dedi. Mengü Timur ise orada bulunanlar arasındaydı ve hiçbir şeyi üstüne alınmadı. Başkadı, bir süre Mengü Timur'a bakarak üç defa daha aynı cümleyi tekrar etti ve Sultan'ın huzurundan ayrıldı.¹⁰⁶⁵

¹⁰⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 848.

¹⁰⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 849.

4.1.2.3. İş Davaları

Liyakate uymayarak haksız yere yapılan makam atamaları da Memlûk mahkemelerinde görülen davalar arasında gelebiliyordu. 1337/1338 (738) yılında Zeyneddin Ömer b. el-Ketânî'nin ölümü üzerine Nâzrû'l-Mâristân Emir Alameddin Sancar el-Câvelî, Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Kubbetü'l-Mansûriyye'deki hadis derslerine müderris olarak tayin etti. Bu atamaya ilim erbabından bir gurup ve kadılar karşı çıktı. Onun bu konu ile alakalı donanımını eleştirip, kendisi hakkında bir şikayet dilekçesi yazıp Sultan'a gönderdiler. Bu dilekçe Dârü'l-Adl'de Sultan'ın meclisinde okununca, Sultan en-Nâsir Muhammed başkadılara bu konu hakkındaki şikayetlerini sordu. Şâfiî başkadı İzzeddin b. Cemâa Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi hemen eleştirmeye başladı. Emir Alameddin Sancar el-Câvelî, Başkadı'ya karşı çıkarak Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi övmeye başladı. Sultan bu konu ile alakalı Mansûriyye medresesinde bir davanın daha görülmesini emretti. Başkadıların ve fakihlerin de hazır bulunduğu davada Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'yi küçük düşürmek için pek çok kişi Emir Alameddin Sancar el-Câvelî'ye karşı geldiler. Rükneddin Muhammed b. Karî'î Fatıha duasını Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'nin üç kere makamla okuduğunu iddia ederek onu eleştirdi. Kahire Hanefî başkadısı Hüsameddin el-Gûrî, Şehabeddin Ahmed el-Ascedî'nin tarafını tutarak kendisinin bu vazife için yeterli olduğu ile ilgili hükmü ben veriyorum demesi üzerine Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa ile arasında şiddetli bir tartışma yaşandı. Bu tartışma nedeniyle iki başkadının arası dahi açıldı. Hüsameddin el-Gûrî, el-Ascedî'nin derslere girmesi için Devâdâr Tâcâr'dan yardım bile istedi. Fakat Sultan başkadı İzzeddin b. Cemâa'nın tavsiyelerini dinleyerek el-Ascedî'nin derslere girmesini engelledi¹⁰⁶⁶.

1351 (752) yılında Kahire başkadılarının hazır bulunduğu bir davanın gelişim aşaması şu şekilde seyretti: Ziya Yusuf eş-Şâmî'ye hil'at giydirildi ve İbn Atrûş yerine Kahire Muhtesibi ve Nâzrû'l-Mâristân olarak tayin edildi. Bu atama Emir Bayboğa et-Tatar'ın desteğiyle de gerçekleşti. İbn Atrûş'un görevden azledilme nedeni ise Vezir İbn Zebûr'a küfür etmesi ve onu aşağılamasıydı. Ziya Yusuf eş-Şâmî, Mâristân'ın hasılatını ortaya koyduğu vakit kasada hiçbir şey olmadığını fark etti ve bu hadise ile

¹⁰⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 449.

ilgili bir şikayet dilekçesi hem Emir Bayboğa et-Tatar'a hem de buranın nâibine yazıldı. Aldığı dilekçe gereği nâib dört başkadı ile birlikte hastaneyi teftişe gitti. İbn Atrûş çağrıldı ve vakıf bilgilerinin bulunduğu kitap da getirildi. Kitaptaki sarıklıların nasıl davranmaları, hesap bilgileri ve mesleklerini nasıl icra etmeleri ile bilgiler okundu. Ziya Yusuf eş-Şâmî, İbn Atrûş'a dönerek şunları söyledi: *Sen de duydun vakfa sahip olan kişilerin hangi bilgilere sahip olması gerektiğini. Sen avamsın, sıradansın, çorap ve eldiven satan biri olarak tanınıyorsun ve aranan vasıfların hiçbirine sahip değilsin.* İbn Atrûş'un okuması için önüne bir sayfa konuldu. Bu sırada fakihlerden biri ayağa kalkarak: *İbn Atrûş'un bilgisini tespit etmek için kendisine sorular sormak istediğini dile getirdi*¹⁰⁶⁷.

Nâib mecliste bulunan insanlara: *Ey insanlar bu adam avam ve biz hata yaptık bunun sadece üstünde elbise var* dedi. Bütün bu olanlar üzerine İbn Atrûş, hesap işlerini bilmediğini ve mübâşirlik uygulamasından da aciz olduğunu itiraf etti ve bir daha da bu görevi asla yapmayacağına dair mecliste bulunanlara söz verdi¹⁰⁶⁸.

Memlûk Devleti'nde başkadılar arasında makam atamaları nedeniyle meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek amacıyla sultanın başkanlık ettiği mezâlim davaları da görülmüştü. Bu davalara ilk örnek 1452 (855) yılında görülmektedir. Dımaşk Şâfiî başkadılarından Cemâleddin el-Bâ'ûnî ve Şâfiî başkadısı Sırâceddin el-Hımsî arasında yaşanan anlaşmazlık çözülmek üzere Kahire'ye nakledildi. Kal'atülcebel'de bulunan Dehişe'de Sultan'ın başkanlık ettiği ve Kahire başkadılarının hazır bulunduğu davada, Sırâceddin el-Hımsî azledildi ve Dımaşk Şâfiî başkadılığına Cemâleddin el-Bâ'ûnî atandı¹⁰⁶⁹.

4.1.2.4. Yetim Malları ile Alakalı Davalar

Yetim mallarıyla alakalı anlaşmazlıklar başkadıların baktıkları davalar arasında gelmektedir. 1338/1339 (738) yılında Emîn el-Hükm yetim mallarının mülklerini satın aldı. Bunu üzerine el-Alam el-Karârî, Bedreddin'den satın aldığı bu malların vergisini istedi. İkili bu hususta bir anlaşmaya varamayınca davalık oldular.

¹⁰⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 835.

¹⁰⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 836.

¹⁰⁶⁹ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 243.

Kahire Şâfî başkadısı İzzeddin b. Cemâa'nın baktığı davada el-Alam el-Karârî'nin haddini aşması neticesinde Başkadı kendisini tazir cezasına çaptırdı¹⁰⁷⁰.

4.1.2.5. Boşanma Davaları

Memlûk Devleti'nde boşanma davaları başkadıların meclislerinde baktıkları hukukî anlaşmazlıklar arasında gelmekteydi. 1341/1342 (742) yılında Kahire Hanefî başkadısı Hüsameddin el-Gûrî, kocasını şikayet eden bir kadının davasına baktı. Kadının iddiası kendisine evlilik mihriden kararlaştırılan her sene kocasının ona ödemesi gereken bin dinar ve alması gereken elbiseyi almadığı yönünde idi. Kadını haklı bulan Başkadı, kadının yanında bulunan babasına dönerek onu sert bir şekilde azarladı¹⁰⁷¹.

Başkadı dava sonucunda kadının kocasının tutuklanmasını emretti. Bu karar karşısında kadının kocası Başkadı'ya: *O şarkıcı Bağdâdiye mi ki ben o parayı kendisine vereyim.* Bunun üzerine Başkadı: *Sakin!! Senin aklın başında mı? Ben kendisini Bağdâdiye'den daha üstün tutuyorum ve ben kendisini koruyacağım.* Başkadı nakîbine kadını buradan alıp kendisinin tabakasına yerleştirmesini emretti ve kadın burada kocasıyla barışana kadar kaldı¹⁰⁷². Bununla birlikte Hüsameddin el-Gûrî'nin davalara bakış tarzının hem ilginç hem de oldukça profesyonel olduğu görülmektedir. Şöyle ki; davalı ve davacı meclisine başvurduğu vakit, tarafları ayrı ayrı dinler ve yanındaki memura tarafların beyanlarını ayrı ayrı yazmasını emrederdi. Şâhitler çok olursa da aynı taktiği uygular ve onları tek tek dinlerdi¹⁰⁷³.

4.1.2.6. Vakıflarla Alakalı Davalar

Vakıflar, İslâm medeniyetinde önemli bir hayır müessesesi olarak İslâm devletlerinin sosyal, ekonomik, kültürel hayatında oldukça etkili olmuştur. Memlûk Devleti'nin sosyo-kültürel hayatında da oldukça önemli olan vakıflar, kimi zaman meclislerde dava konusu olarak görülmüyordu. Genellikle vakıfların hukuka aykırı

¹⁰⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 458.

¹⁰⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 611; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 138.

¹⁰⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 611.

¹⁰⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 612.

olarak el değıştirmesi ya da satılmak istenmesinden kaynaklı olarak görülen bu davalar Memlûk Devleti'nde çeşitlilik gösterebiliyordu.

1353 (754) yılında Emir Sargatmış, İbn Zenbûr'ın vakıflarının satılması ile ilgilenmeye başladı. Bu satış işlemine Nakîbü'l-Eşrâf eş-Şerif Şerafeddin b. Muhammed ve eş-Şerîf Ebû'l-Abbâs Emir Sargatmış'a yardım ettiler ve kendisine vakıfla alakalı olarak ihtiyaç duyduğu bilgileri de verdiler. Şöyle ki; Sultan en-Nâsır Muhammed, Kerimeddin el-Kebîr tutuklandığı vakit onun vakıflarını satın almak istedi. Fakat Bedreddin b. Cemâa buna izin vermedi. Bunun üzerine Sultan, Kerimeddin el-Kebîr'in mal varlığına kendi parasıyla yaptığını ispat etmesi için birini görevlendirdi. Kerimeddin el-Kebîr'in mal varlığını Sultan'ın parasıyla yaptığı ispat edilince Sultan kanuni yolla vakıfları kendi üstüne alarak bu vakıflara el-Vakfu'n-Nâsırî adını verdi¹⁰⁷⁴.

Sultan hidme gününde Kal'atülcebel'de Dârü'l-Adl'de bütün başkadıların hazır bulunduğu vakit Emir, kendilerine İbn Zenbûr'un vakıfları ile alakalı konudan bahsetti. Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa, Emir'e şiddetle karşı çıkarak kızdı. Bu konuda İzzeddin b. Cemâa'yı Muvaffakaddin Abdullah destekledi. Bu tepkiye Emir Sargatmış'ın cevabı ise çok sert bir biçimde oldu: *Senin bu kötülüğün yüzünden ülke harap oldu yâ Kadı*. Kerimeddin el-Kebîr'in vakıfları ile alakalı ikisi arasında ciddi bir tartışma alevlendi. Kerimeddin'in vakfı Sultan'a devredildi, çünkü kendisinin bu vakıfları Sultan'ın hazinesini kullanarak elde ettiği tespit edilmişti¹⁰⁷⁵.

İslâm fıkhında bunun haricinde, kişinin kendi imkanlarıyla kurduğu veya birine hediye olarak verilen vakıf da asla alınmazdı . Bunun üzerine Sargatmış Peygamber soyundan gelen iki şerifin kendisine anlattıklarını aktarması neticesinde Başkadılar bu iki şerifin dediklerine karşı çıkarak Sargatmış'a şunu dediler: *Eğer bizimle bu konuda araştırma yaparsan biz de sana bu konunun çözümü ile ilgili yardımcı oluruz. Sana bu konuyu kim anlattıysa gelsin beraber tartışalım çünkü bu kişilerin bu şekilde konuşmalarının amacı başkalarının mal varlığına el koyma isteğinden başka bir şey değildir*. Bütün bu anlaşmazlıkların ve çekişmelerin arkasında aslında Sultan'ın annesi bulunmaktaydı. Sultan'ın annesi İbn Zenbûr'un vakıflarının yönetimini istiyordu. Kendisi zaten bu isteğini başkadılara iletmişti. Fakat başkadılar Sultan'ın annesini bu

¹⁰⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 888.

¹⁰⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 888.

durumun doğuracağı kötü sonuçlardan korkutarak kararından vazgeçirmeyi başarmışlardı¹⁰⁷⁶.

1381/1382 (783) yılında bir vakıf nedeniyle Emirü'l-Kebîr Berkûk'un huzurunda bir meclis toplandı. Bu mecliste büyük ihtimalle davanın sonucuyla alakalı çıkan anlaşmazlık nedeniyle Şâfîî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtîye kızarak kendisini herkesin huzurunda aşağıladı. Bu gelişme neticesinde Alameddin Süleyman el-Beysâtî başkadılıktan azledildi¹⁰⁷⁷.

4.1.2.7. Siyasî-Askerî Davalar

Memlûk Devleti'nde emirler ile ilgili birtakım davalar görülmektedir. 1390/1391 (793) yılında Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî'nin meclisine Emir Altınboğa el-Halebî ve Üstâddâr Emir Cenktimur'un devâdarı olan Altınboğa getirilerek bilinmeyen bir nedenden dolayı yargılandılar. Yargılama sonucunda ölüm cezasına çarptırılan bu ikili tutuklanarak Hizanetü's-Şimâ'îl hapishanesine götürüldüler¹⁰⁷⁸. Ölüm emri gerçekleştirildikten sonra bu iki emirin boyunları vuruldu ve başları mızraklara saplanarak Kahire'de teşhir edildiler¹⁰⁷⁹.

1431 (834) yılında Sultan, Nureddin Ali isimli birinin durumunu görüşmek üzere dört başkadıyı çağırdı. Sultan'ın başkanlığında yapılan davada Nureddin Ali'nin durumunun araştırılması üzerine Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî görevlendirildi. Başkadı'nın yaptığı araştırma neticesinde Nureddin Ali'nin idam edilmesine karar verdi. Kendisi öldürülmeden önce devenin üzerine bindirilerek Kahire, Fustat ve Bulâk'ta teşhir edildi. Kendisi devenin üzerinde teşhir edilirken şu ilan edildi: *Bu ceza düşman topraklarına silah götürenlere ve dinle oynayanlara verilir.* Teşhirin ardından Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinin penceresinin altında Nureddin Ali'nin boynu vuruldu. Makrîzî bu hadiseden oldukça

¹⁰⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 889.

¹⁰⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443.

¹⁰⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 739.

¹⁰⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 742.

etkilenmiş olacak ki; bu olayın oldukça görülmeye değer bir gün olduğunu ve Allah'ın kullarını böyle bir akıbetten koruması gerektiğini dile getirmiştir¹⁰⁸⁰.

1438/1439 (842) yılında Sultan'ın başkanlığında, dört başkadının da hazır bulunduğu Ka'latülcebel'de bulunan Kasr'da görülen mecliste İskenderiye'de hapiste bulunan Berkûk'un memlûklerinden biri olan Korkmaz Şabani'nin davası görüldü. İtaatten çıktığı için Kahire Mâlikî başkadısı tarafından yargılanarak İskenderiye'ye hapse gönderilen Korkmaz Şabânî, tekrar yargılanmasının ardından verilen hüküm gereği kılıçla defalarca vurularak öldürüldü¹⁰⁸¹.

4.1.2.8. Arazi (Mülk) Davaları

Memlûk kaynaklarında arazi davaları, arsa gibi taşınmaz bir malın kanuna aykırı olarak mülk edinilmesi ve konut olarak inşa edilmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Kanuna aykırı olarak inşa edilen bu binaların yıkılması Memlûk mahkemelerini işgal eden hadiseler arasında gelmektedir. Bu duruma en güzel örnek 1439 (842) yılında eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre'nin Tolunî Cami'nin bitişiğinde yaptırdığı evin yıkılmasıdır. Hureyye camilere yakın olmayı ve camilerin çevresinde yaşamayı seviyordu. Kendisi aynı zamanda bahsi geçen caminin şeyhi ve hatibi idi. Kendisi caminin yanındaki arsayı kiralayarak 1378/1379 (780) yılında buraya bir ev yaptı ve caminin duvarını kullanarak eviden camiye giden bir yol inşa etti. Namaz vakitlerinde bu yoldan camiye kolaylıkla geçebiliyordu. Kendisi daha sonra çalıştığı yerin karşısına caminin duvarına yuvarlak bir kemer yaptırdı. Ayrıca evi için sarnıç ve binek hayvanları için ise ahır inşa ettirdi. Bunun üzerine insanlar ayaklandılar. Kendisi ile alakalı çokça şikayet dilekçesi sunuldu. Fakat kendisi bu bina ile ilgili icazet almıştı. Bu durum çok uzamasına rağmen evi oğullarına vakıf olarak bıraktı. Bu durum şer'î açıdan uzun tartışmalara neden oldu. Hatta her sultanın döneminde uzun meclisler toplandı. Fakat kadılar yıkılması ile ilgili karar vermediler. Çünkü kendisinin ve oğullarının elinde ilim sahiplerinin ve kadıların bu binanın yıkılamayacağı ile ilgili verdikleri fetvalar vardı. Bu durum en sonunda Sultan'ın bizzat eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre ve oğulları hakkında bir tutanak çıkarmasına kadar devam etti¹⁰⁸².

¹⁰⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 797.

¹⁰⁸¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 65.

¹⁰⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1106.

Sultan bu konuyla ilgilensinler diye başkadıları pek çok kere görevlendirdi. Fakat evin yıkılma işlemi bir türlü başlamadı. Bu hukukî anlaşmazlık Kahire Mâlikî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî'nin konu hakkında hüküm vermesiyle son buldu. Şemseddin Muhammed el-Beysâtî ve diğer başkadılar Sultan'ın huzurunda yapılan bir mecliste toplandılar ve eş-Şeyh Zeyneddin Ebû Hureyre hakkındaki şikayetler dile getirildi. Evin üzerinde bulunduğu arsanın kirası çoktan son bulmuştu ve bu nedenle evin yıkılması talep edildi. Bunun üzerine Başkadı Şemseddin Muhammed el-Beysâtî evin yıkılması ile ilgili hüküm verdi. Başkadı yıkım esnasında da hazır bulundu¹⁰⁸³.

4.1.2.9. Yolsuzluk Davaları

Memlûk Devletin'nde yolsuzluk olayları meclislerde çözüme kavuşturulması gereken hukuki anlaşmazlıklar arasında gelmektedir. Buna göre 1450/1451 (854) yılında Sultan yolsuzluk olaylarına karıştığı tespit edilen Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'a kızdı. Onun yargılanmasını istedi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'ın yargılanması için Kahire Şâfî başkadısı Şerafeddin Yahya el-Münâvî'nin evinde yapılacak olan meclise gönderdi. Yapılan duruşmada Şerafeddin el-Ansârî kendisine isnat edilen suçlamaları okudu ve onun ölüm cezasına çarptırılmasını istedi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'a öfkeli olan halk bu haber karşısında oldukça sevindi. Ebü'l-Hayr en-Nehhâs Sâlihiyye medresesine nakil edildiği vakit halk tarafından taşlandı. Şerafeddin bu suçlamaları bir kez de Sultan'ın huzurunda okudu. Oldukça uzun süren bu davada Sultan onun mal varlığını talep etti. Üzerine zimmetli pek çok mal olduğu tespit edilen Ebü'l-Hayr en-Nehhâs'ın mallarına biçilen fiyat elli bin dinar idi. Bu mallar arasında değerli kumaşlar, ticarî ürünler, samanlar ve memlûkler bulunmaktaydı¹⁰⁸⁴.

Davanın ardından tekrar Kahire Mâlikî başkadısı Veliuddin es-Sinbâtî tarafından yargılanan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, Sultan Çakmak'ın emriyle Deylem hapishanesine gönderildi¹⁰⁸⁵. Fakat kısa bir süre sonra hapishaneden çıkarılan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, Kahire Şâfî başkadısı Şerafeddin Yahya el-Münâvî'nin evine tekrar

¹⁰⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1106.

¹⁰⁸⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 280.

¹⁰⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 281.

yargılanmak için götürüldü. Burada yargılanan Ebü'l-Hayr en-Nehhâs, ölüm cezasına çarptırıldı¹⁰⁸⁶.

eş-Şeyh Kavvâmeddin, 1450 (854) yılında sahte para bastırdığı gerekçesiyle Sultanın başkanlık ettiği ve dört başkadının da hazır bulunduğu bir mecliste yargılandı. eş-Şeyh Kavvâmeddin bütün bu iddiaları reddetmesine rağmen tazir cezasına çarptırılarak Kale'nin burçlarına çıkarıldı. Kendisinin burçlara çıkarıldığı esnada Kahire sokaklarında ise şu ilan ediliyordu: *Bu ceza sahte para bastıranlara uygulanmaktadır*. Duyurunun ardından eş-Şeyh Kavvâmeddin Makşere'ye götürülerek hapsedildi¹⁰⁸⁷.

4.1.2.10. Vergi Davaları

Memlûk Devleti'nde vergiler ile alakalı davalar da görülmektedir. 1470 (875) yılında Sultan'ın huzurunda Kal'atülcebel'de dört başkadının hazır bulunduğu bir meclis toplandı. Bu mecliste Katyâ, Habeş, Buhayre ve Atruş bölgelerinden alınan vergilerin kaldırılması kararı alındı. Alınan kararın Kahire'ye Şâfiî başkadısı tarafından ilan edilmesi emredildi¹⁰⁸⁸.

4.1.3. Memlûk Yargı Sistemine İhlaller

1352/1353 yılına gelindiği zaman Burcî Memlûkler döneminde yargı sisteminde birtakım değişikliklerin meydana geldiği görülmektedir. Memlûk Devleti'nde Siyâset-i Şer'îye'ye¹⁰⁸⁹ göre borç ve aile hukuku ile ilgili davalara başkadılar bakardı. Fakat Sultan el-Melik es-Sâlih Selâhaddin (1351-1354) döneminde bahsi geçen bu davalara Hâciblerin bakmaya başladıkları görülmektedir. Sözlerine Memlûk Devleti'nde daha önce böyle bir uygulamanın yapılmadığı ve Hâciblere böyle bir yetkinin verilmediğiyle başlayan Makrîzî, bu değişikliğin sebebinin ise Dârü'l-Adl'de davaları görülen Acemli tüccarlar olduğunu da belirtmektedir¹⁰⁹⁰. Makrîzî'nin bu yeni

¹⁰⁸⁶ İbn İyâs, *Bedâi'ü 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 281.

¹⁰⁸⁷ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 264.

¹⁰⁸⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 430.

¹⁰⁸⁹ Devlet yönetiminde kamu hukuku alanında dine ve şeriat ilkelerine ters düşmeyecek düzenlemeler ve bu minvalde uygulamalar yapma yetkisi anlamına gelen Siyâset-i Şer'îye hakkında yarınatılı bilgi için bakınız. H. Yunus Apaydın, "Siyâset-i Şer'îye", *DİA*, Cilt 37, (2009), s. 299-304.

¹⁰⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863.

uygulamadan ayrıntıları ile bahsetmesi aslında oldukça makul olduğu görülmektedir. Memlûk Devleti'nde askeri sınıfa mensup olan hâciblerin önemli kişileri ve elçilik heyetlerini karşılayıp Memlûk sultanlarının huzuruna çıkarmalarının yanında Divânü'l-Mezâlim'de asli görevliler arasında bulundukları ve aynı zamanda Mezâlim'de askeri ve idarî davalara bakma yetkilerinin oldukları görülmektedir¹⁰⁹¹. Örfî yetkilerinin dışında ve şer'î davalar arasında bulunan böyle bir davanın hâcibin yetkisi altına verilmesi durumu oldukça ilginç kılmaktadır.

Bahsi geçen bu davaya göre Acemli tüccarlar Moğolların baskıları sonucunda ülkelerini terk ederek Memlûk topraklarına iltica ettiler ve ticarî mallarının bir kısmını Kahireli tüccarlara sattılar. Kahireli tüccarlar ise aldıkları malların parasını Acemlilere ödemedi malları yeniden satışa çıkardılar. Kahireli tüccarlar Hanefî başkadısı Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'ye parayı ödemeyeceklerini dile getirdiler ve akabinde Başkadı tarafından hapse atıldılar. Aralarından bazıları ise iflas ettiklerini bildirdiler. Bunun üzerine Acemli tüccarlar durumu Sultan el-Melik es-Sâlih Selâhaddin'e şikayet ettiler. Sultan bu hadiseden oldukça rahatsız olmuş olacak ki, Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin ticarî davalara bakmasını yasakladı ve bu davaya Hâcib Emir Gürcü'nün bakmasını emretti¹⁰⁹².

Hâcib hemen hapisanede bulunan Kahireli tüccarların serbest bırakılmasını emrederek onları Kahire valisinin yardımcılarının yanına gönderdi. Kahireli tüccarlar burada gördükleri işkence sonucunda borçlarını Acemli tüccarlara ödemeyi kabul ettiler. Davanın bu şekilde çözülmesinin ardından Makrîzî'nin ifadesiyle o günden itibaren Mısır ve Suriye'de Hâcibler insanlar arasında da davalara bakmaya başladılar¹⁰⁹³.

Yine Makrîzî'nin kayda geçirdiklerinden yola çıkarak Sultan el-Melik el-Eşref Şaban'ın nâibi Devâdâr Emir Akdemir el-Hanbelî'nin insanlar arasında alacak-verecek davalarına baktığı anlaşılmaktadır. 1376 (778) yılında Kahire Şâfî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Emir Akdemir el-Hanbelî'yi yanına çağırdı. Emir Akdemir el-Hanbelî insanların aralarında geçen davalar hakkında ustâdına bilgiler

¹⁰⁹¹ Aydın Taneri, "Hâcib", *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 510; Uzunçarşılı, *Medhal*, Ankara: TTK, 1984, s. 354-356.

¹⁰⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863.

¹⁰⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 863-864.

veriyordu. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ona asıl kızmasının nedeni Emir Akdemir el-Hanbelî'nin alacaklıların önünde borçluyu dövmüş olmasıydı. İbrahim b. Cemâa borçlunun bu durumuna son derece üzülmüş ve kendisini serbest bırakmıştı. Huzuruna gelen Emir Akdemir el-Hanbelî'yi meclisinde oldukça knamış ve kendisini ulemânın önünde rencide etmişti¹⁰⁹⁴.

1390 (792) yılında ise başkadıların Memlûkler tarafından ciddi bir zorbalığa maruz bırakılarak rencide edildikleri görülmektedir. 1390 (792) yılında İbn Hacer âlimlerin sarık takmalarının ve ata binmelerinin yasaklandığını; ata sadece Vezir, Sır Kâtibi, Nâzirü'l-Hâs'ın binebileceğini ve alimlerin bundan sonra sadece katıra binebileceklerini kaydetmektedir¹⁰⁹⁵.

1400 (803) yılında Sultan Berkûk'un Emir Yelboğa es-Selâmî'nin şer'î davalara bakmasını yasaklandığı ile ilgili fermamı okundu. Fermanda aynı zamanda Yelboğa es-Selâmî'nin umerâ ve Hâciblerle alakalı davalara bakması da yasaklandı ve bu davaların sorumluluğu Nâibü'l-Gaybe Emir Temrâz'ın sorumluluğuna bırakıldı.¹⁰⁹⁶ Yelboğa es-Selâmî'nin bu davalardan men edilmesinin sebebi şu idi: Kahire Şâfiî başkadısı Cemâleddin Yusuf el-Malatî 1400 (803) yılında vefat ettiği zaman Yelboğa es-Selâmî Sultan Berkûk'a bir yazı göndererek şer'î konularda hüküm vermek için izin istedi. İsteği Sultan tarafından kabul edilen Yelboğa es-Selâmî, başkadılar gibi kendisine nakîbler tayin etti ve insanlar arasında davalara bakmaya başladı¹⁰⁹⁷. Bu duruma Emir Temrâz oldukça kızdı ve Sultan'a bu kararını iptal etmesi ile ilgili bir yazı gönderdi. Bunun üzerine Kahire'de kim Yelboğa es-Selâmî'den şikayetçi ve kim onun zulmüne maruz kaldıysa bu kişilerin Emir Temrâz'a gitmesi gerektiği duyuruldu. İnsanlar bu habere oldukça sevindiler ve Kahire'de bununla ilgili müjde davulları çalındı¹⁰⁹⁸.

İnsanların bu habere çok sevinmesi Yelboğa es-Selâmî'nin insanlar tarafından sevilmediği ve hukukî görevini ise layıkıyla yerine getiremediğinin kanıtıdır. Bu duyurunun ardından Emir Temrâz Hanefî başkadısının yardımcılarında biri olan Şemseddin Muhammed el-Barkî el-Hanefî'yi çağırdı ve onunla Yelboğa es-

¹⁰⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 264.

¹⁰⁹⁵ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 402.

¹⁰⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹⁰⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹⁰⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

Selâmî'nin durumu hakkında görüştü. Yelboğa es-Selâmî'nin kötü icraatları ile ilgili tutanak tutuldu ve bu tutanak herkese ulaştırıldı¹⁰⁹⁹. Hâcib Emir Mübârekşah ve Emir-i Âhûr Emir Beysak'ın araya girmesi ile ikili arasında barış sağlandı¹¹⁰⁰.

Devâdâr el-Kebîr es-Sûdûn Min Abdurrahman'a Şâfî başkadının nâiblerinden biri olan ve İbn Arab olarak da bilinen Cemâleddin Abdullah et-Tenbâdî hakkında bir şikayet dilekçesi sunuldu. Bu şikayette İbn Arab'ın hüküm verdiği davalarda adil olmadığı belirtiliyordu. Bunun üzerine Devâdâr, başkadı Alameddin Sâlih el-Bulkînî'ye nâibini azletmesini ve nâiblerinin sayısının onu geçmemesini de emretti¹¹⁰¹.

1420 (823) yılında yaşanan bir hadise üst yönetim mensupları arasında bulunan bu emirlerin başkadıları şer'î davalarda nasıl da bertaraf etmek istediklerini gözler önüne açıkça sermektedir. Sultan Şeyh el-Mahmûdî şer'î meselelerde kadılardan başka kimsenin hüküm vermemesini, alacaklı olan hiç kimsenin hâciblere şikayet için gitmemelerini emretti. Sultan'ın böyle bir karar alma nedenin ise Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî ve Hâcib Emir Altınboğa el-Markabî arasında yaşanan bir gerginlikten kaynaklandığı görülmektedir. Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî'nin önüne bir borç davası getirildi. Davalı kişi ise mahkemeye katılmayıp Hâcib'e sığındı. Davalı Başkadı'nın meclisine gitmeyi kabul etmediği gibi Hâcib oldukça ileriye giderek Başkadı tarafından gönderilen elçiyi de dövdürdü. Başkadı bu hadiseyi Sultan'a iletince Şeyh el-Mahmûdî bu duruma oldukça kızdı ve hâcibleri bu davalara bakmaktan men etti. Fakat Memlûk emirleri Sultan'ın bu kararından dönmesi için çok uğraştılar ve Sultan'ın bu kararından iki gün sonra hâcibler tekrar bu davalara bakmaya başladılar¹¹⁰².

1452 (856) yılında bir Müslüman Kahire Mâlikî başkadısı Veliyuddin es-Sinbâtî'ye Çerkez tüccarlarından olduğu söylenen bir Yahudi hakkında şikayette bulunarak dava açtı. Yahudi tüccarın şer'î hükümlere göre yargılanmasını istedi. Kahire Mâlikî başkadısı tarafından yargılanmak istenen Yahudi tüccar bu yargılanmayı kabul etmeyerek hakkını istediği gibi arayabileceğini Başkadı'ya belirtti.

¹⁰⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹¹⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1043.

¹¹⁰¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 305.

¹¹⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 530; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 219.

Onun bu sözlerine kızgınlığını tercüman aracılığıyla ileten Başkadı'yı Yahudi tüccar hiç dikkate almadı. Onun bu davranışına son derece kızan Başkadı, onu dövdü ve daha sonra hapse attırdı. Kısa bir süre sonra Başkadı tarafından hapisten çıkartılan Yahudi tüccar hemen Veliyuddin es-Sinbâtî'yi Sultan'a şikayet etti. Başkadı, bu davanın şer'î bir dava olduğu ve şer'î hükümleri uyguladığını belirterek kendisini savundu. Sultan ise bu davanın şer'î bir dava olmadığını söyleyerek Başkadı'yı kızgınlıkla böyle bir karar almakla suçladı ve onu azarladı. Veliyuddin es-Sinbâtî'nin Makşere hapishanesinde tutuklanmasını emretti. Başkadı bunun üzerine istifa etti. Nâsır Cami'ne giderek burada bir süre kaldı ve bazı emirlerin araya girip Sultan'ı yumuşatmasının ardından tekrar makamına iade edildi¹¹⁰³.

İbn Tağrıberdî 1454 (858) yılı hadiselerinden bahsederken başkadıların bu durumunun devam ederek daha da kötüleştiğinden bahsetmektedir. Ata binen ve ata bindiği tespit edilen bütün alimler yakalanıp memlûkler tarafından kötü bir şekilde dövülüyorlardı. Hiçbir alim bu nedenle ata binmiyordu¹¹⁰⁴.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde dinî, miras, boşanma, iş, yetim malları, vakıf, siyasî, arazi ve yolsuzluk gibi hususların dava konusu olacak nedenlerin başında geldiği görülmektedir. Bu konuda başkadılar tarafından bakılan davaları kendi içerisinde yukarıdaki gibi sınıflandırmak davaların gidişatını ve nedenlerini anlamak açısından oldukça elzem görülmektedir.

Örnek dava çeşitlerinden anlaşılacağı üzere, dinî davalara gerek Kahire'de ve gerekse Dimaşk'ta genellikle Mâlikî başkadısının başkanlık edip hüküm verdiği görülmektedir. Mâlikî başkadısının dışında diğer mezheplerden başkadıların bu davalara baktığına dair bir tane örneğin bulunması Mâlikî başkadılarının dinî davalarda söz sahibi olduklarını bize açıkça göstermektedir. Özellikle Allah teala ve Hz. Peygarbere saygı konusunda oldukça hassas olan Mâlikî başkadısının bu suçları işleyen kimseler için akdettiği hükmün idam cezası olduğu gözlenmektedir. İdam cezasının yanında Mâlikî başkadısının verdiği idam hükmünün uygulanmadığı nadir de olsa görülmektedir. İdam cezasını yanında Mâlikî başkadı tazir ve hapis cezası da uygulamaktadır.

¹¹⁰³ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 366.

¹¹⁰⁴ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 486

Memlûk kaynaklarında bir örneğine rastladığımız miras davalarında, büyük emirlerin Kahire Şâfî başkadısı üzerinde baskı uygulayıp ölen kişilerin terekeleri hakkında kendi istekleri doğrultusunda karar verilmesini istedikleri görülmektedir. Ne yazık ki, bir örneğine rastladığımız bu hadise üzerinden miras davasına neden olacak etmenleri belirlemek oldukça güçtür. Fakat bu örnek ele alındığı vakit, emirlerin bu davaların açılmasında bir etken oldukları görülmektedir.

Sadece Kahire’de örneklerine rastladığımız iş davaları Dârü’l-Adl’de sultanların başkanlığında dört başkadının hazır bulunmasıyla ya da sadece dört başkadının başkanlığında gerçekleştiği görülmektedir. Bu davaların bahsetmiş olduğumuz üzere iki örnekte de haksız makam atamalarından kaynaklandığı görülmekle birlikte davaların nihai sonuca ulaştırılmasında Şâfî başkadısının etkili olduğu görülmektedir.

Yine Kahire’de tek bir örneği bulunan ve Hanefî başkadısı tarafından bakılan bir boşanma davasında, tarafları karşı karşıya getirip başkadının mahkemesine başvurmalarına neden olan etkenin mehir olduğu görülmektedir.

Vakıf davalarında ise elimizde sadece iki örnek bulunmaktadır. Bu örneklerden birinde davanın açılma nedeni ile alakalı herhangi bir bilgi verilmemesi nedeniyle kesin bir sonuca varılmamaktadır. Ancak bu davaların açılma nedenlerinden birinin sultanların büyük emirlerden kalan ve oldukça iyi bir gelire sahip olan vakıfları kendi üstlerine geçirme girişimlerinden kaynaklandığı gözlenmektedir.

Memlûk Devleti’nde davaların bir başkadıdan alınıp diğer mezhepteki başka bir başkadıya intikal ettiği görülmektedir. 1305 (704) yılında bakılan dava, Mâlikî başkadısından Hanbelî başkadısına; 1394 yılında gerçekleşen dava ise, Mâlikî başkadısından umerânın araya girip Sultan’ın iznini almalarıyla Hanefî başkadısına sevk edilmiştir. Üçüncü dava da ise peygamber soyundan gelen bir kimseye ve onun ailesine hakaret eden birinin Mâlikî başkadısı tarafından idam cezasına çarptırılmaması neticesinde emekliye ayrılmış Mâlikî nâiblerinden biri Sultan’ın iznini alarak şahsı idam cezasına çarptırmıştır. Anlaşılan o ki Kahire’de bakılan davalarda, davaların farklı mezhepten başkadılara aktarılmasının Sultan’ın izniyle gerçekleştiği görülmektedir. Ancak Dımaşk’ta davanın bir başkadıdan alınıp diğer mezhepten bir başkadıya havale edilmesi için Dımaşk nâibinin onayının alınması gerekmektedir.

1352/1353 (753) yılında Memlûk Devleti’nde yargı sisteminde birtakım yeni uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Burcî Memlûkler döneminde

hâcib ve devâdârların kendi sınırları dahilinde olmayan şer'î davalara bakmaya başladıkları görülmektedir. Bu durum Memlûk yargı sisteminde karışıklığı ve yozlaşmayı da beraberinde getirmektedir. Şöyle ki; bahsi geçen bu yüksek rütbeli emirler Divânü'l-Mezâlim'in asli üyeleri olmakla birlikte burada genel kamu hukuku denilen Örfî davalara bakmaktadırlar. Zamanla Memlûk Devleti'nde sultanların isteğiyle bu durumun değiştiği görülmektedir. Örfî davaların yanında şer'î davalara bakmak konusunda da oldukça istekli olan Memlûk emirlerinin amacının aslında bütün yargı sistemini ele geçirmek olduğu aşikardır. Zamanla emirlerin bunu kısmen de olsa başardıkları görülmektedir. Kaynakların bize verdikleri bilgiler doğrultusunda 1352 yılından itibaren Memlûk emirlerinin aile hukuku ve alacak-verecek davalarına; bunun yanında şer'î konulu diğer davalara da baktıkları anlaşılmaktadır.

Memlûk olarak satın alınan ve tîbâk denilen askeri okullardan mezun olan, devletin askeri aynı zamanda bürokratik kanadını oluşturan bu zümre anlaşılan o ki memlûk olmayan, halktan gelen ve ulemâ sınıfını oluşturan başkadıların bütün yargısal yetkilerini ellerinden alarak devletin her kademesinde söz sahibi olmak istiyorlardı. Şer'î davalara bakma yetkisi verilen emirlerin tıpkı başkadılar gibi kendilerine nâibler atamaları; hatta daha ileri giderek başkadıların yetkilerini kısıtlayıp onların üzerinde baskı kurarak nâiblerinin sayılarına dahi müdahale etmeleri bu durumu desteklemektedir. Zaman zaman sultanlar tarafından yetkileri kısıtlansa dahi şer'î davalara bakmakta ısrarcı olarak bu konu ile ilgili durumu ümerâdan aldıkları destekle kendi lehlerine döndürmeyi başaran emirlerin bu tavrı Memlûk Devleti'nde iki farklı zümreyi oluşturan bu grupları karşı karşıya getirmiştir. Özellikle şer'î konulu davaların bu iki zümre arasında el değiştirmesi yargı sisteminde birtakım karışıklıklara neden olmakla birlikte Memlûk Devleti'ndeki adalet kavramı da anlamını yitirerek yerini bir zümrenin çıkarına, çürümeye ve yozlaşmaya bırakmıştır.

4.2. İDARÎ VE DİNÎ GÖREVLERİ

Memlûk Devleti'nde başkadıların adlî görevlerinin dışında birtakım idarî ve dinî görevleri de bulunmaktaydı. Bu vazifelerin çoğu onların başkadılık görevleri esnasında Memlûk devlet ricâliyle geliştirdikleri ilişkiler sayesinde elde ettikleri görevlerdir.

4.2.1. Muhtesiblik (Hisbe)

Memlûk Devleti'nde hisbe teşkilatının başında bulunan ve hisbe faaliyetini yürütmekle görevli kişiye muhtesib (Nâzirü'l-Hisbe) denilmekteydi. Muhtesibin görevleri arasında lokantaları ve çarşı pazarları denetlemek, sakaların su tanklarını temiz tutmasını sağlamak, caddelerin temizliğini kontrol etmek, ölçü ve tartıları denetleyerek hilekârlık yapılmasını engellemek, genel ahlâkı ve kamu düzenini korumak gelmektedir¹¹⁰⁵.

Memlûk Devleti'nde *Kahire* ve *Dimaşk* başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri görülmektedir. Buna göre *Kahire* başkadılığında *Hanefî* ve *Mâlikî* mezhebi başkadılarının muhtesib olarak atandıkları tespit edilmiştir. Makrîzî'nin verdiği bilgiye göre 1413¹¹⁰⁶ (816) yılında Kahire Hanefî başkadılığından azledilen Sadreddin Ali İbnü'l-Ademî Kahire muhtesibliğine tayin edilmiştir¹¹⁰⁷. Makrîzî ayrıca böyle bir atamanın ilk kez gerçekleştiğini ve bundan önce hiçbir başkadiya bu vazifenin verilmeyeceğini de belirtmektedir¹¹⁰⁸. Makrîzî'nin bu anlatımından yola çıkarak Kahire Hanefî başkadılarının 1413 (816) yılından sonra bu makam üzerinde denetim sağlayabildikleri gözlemlenmektedir. Bu tespitimizin doğruluğunu kanıtlayan ilk örnek Kahire Hanefî başkadısı Bedreddin el-Aynî'nin atamasıyla karşımıza çıkmaktadır. 1426¹¹⁰⁹-1429¹¹¹⁰ (829-833) ve 1432¹¹¹¹-1437¹¹¹² (835-841) yılları arasında iki kez Kahire Hanefî başkadılığına atanan Bedreddin el-Aynî, başkadılık vazifesi esnasında birçok kere Kahire muhtesibliğine de tayin edilmiştir¹¹¹³. İbn Hacer

¹¹⁰⁵ Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 1, s. 463-464; Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 37; Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 138. Ayrıca Memlûk Devleti'nde hisbe teşkilatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Şeker, *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı ve Muhtesibler (1250-1517)*, İstanbul, 2022.

¹¹⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 271. Abdülbâsit el-Malatî, Makrîzî'den farklı olarak Başkadî'nin atanma tarihini 1412 (815) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 239

¹¹⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 259.

¹¹⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 259.

¹¹⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432.

¹¹¹⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 264.

¹¹¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 867; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 307.

¹¹¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1060; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 432. Abdülbâsit el-Malatî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadî'nin azıl tarihini 1438 (842) olarak kaydetmektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 45.

¹¹¹³ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 292.

ise Başkadı'nın ikinci atamasında 1432 (835) yılında Kahire'nin hisbelik vazifesinden azledilip yerine Selâhaddin b. Bedreddin'in tayin edildiği bilgisini vermektedir¹¹¹⁴.

Kahire *Mâlikî* başkadılarından muhtesibliğe atanan iki ismin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki Burhâneddin el-İhnâî'dir. 1361¹¹¹⁵-1375¹¹¹⁶ (763-777) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadılığı görevinde bulunan Burhâneddin el-İhnâî, Kahire'nin muhtesiblik vazifesini de yürütmüştür¹¹¹⁷. Şemseddin Muhammed el-Beysâtî de Kahire muhtesibliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1420¹¹¹⁸-1439¹¹¹⁹ (823-842) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin Muhammed el-Beysâtî, Sadreddin b. el-Acemî'nin azledilmesinin ardından Kahire muhtesibliğine getirilmiş ve kısa bir süre sonra muhtesiblik vazifesinden azledilmiştir¹¹²⁰.

Dımaşk başkadılığında ise sadece *Hanefî* mezhebine mensup başkadıların, başkadılık görevlerinin yanında muhtesibliğe de atandıkları görülmektedir¹¹²¹. Bu bilgiden istinaden *Dımaşk* Hanefî başkadılarından muhtesibliğe atandığını tespit ettiğimiz ilk ve tek isim Necmeddin b. Kadı Bağdâd'dır. 1442¹¹²²-1443¹¹²³ (846-847) yılları arasında *Dımaşk* Hanefî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Kadı Bağdâd'ın başkadı tayin edilmeden önce 1440 (844) yılında *Dımaşk* muhtesibliğine getirildiği ve başkadılık vazifesi boyunca görevini sürdürdüğü bilinmektedir¹¹²⁴. İbn Tolun, Ebû Şâme'nin ölümünün ardından, Necmeddin b. Kadı Bağdâd'ın Vekil Beytûlmâl vazifesine getirildiğini de kaydetmektedir¹¹²⁵.

¹¹¹⁴ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 3, s. 476.

¹¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹¹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 264; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

¹¹¹⁷ İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 34.

¹¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528; İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 4, s. 125.

¹¹¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

¹¹²⁰ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 3, s. 248.

¹¹²¹ İbn Hacer, *Refu 'l-isr*, s. 34.

¹¹²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 219; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

¹¹²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 220; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 489.

¹¹²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 220.

¹¹²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 221.

4.2.2. Nâzırü'l-Mâristân

Nâzırü'l-Mâristân, Dârü'l-Adl'de vazife sahibi olmayan görevlilerden biridir. Nâzırü'l-Mâristân, hastanelerin her türlü bakımından sorumluydu. Memlûk Devleti'ndeki hastanelerin nezaretine, bazen kadılar bazen de emirler tayin edilebilirlerdi¹¹²⁶.

Sadece Kahire başkadılarının bu göreve getirildiği görülmektedir. Buna göre Kahire başkadılığında Şâfiî ve Mâlikî mezhebi başkadılarının Nâzırü'l-Mâristân vazifesine tayin edildikleri bilinmektedir. Bu vazifeye getirilen ilk isim Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'dır. 1371¹¹²⁷ (773) yılında Kahire Şâfiî başkadısı tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, bu atamadan bir yıl sonra 1372 (774) yılında Nâzırü'l-Mâristân vazifesine getirilmiştir¹¹²⁸. 1377¹¹²⁹ (779) yılında başkadılık vazifesinden azledildiği bilinen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın Nâzırü'l-Mâristân vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın ardından makama atanan ikinci başkadı Veliyuddin es-Seftî'tir. 1448¹¹³⁰-1448¹¹³¹ (851-852) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Veliyuddin es-Seftî, Nâzırü'l-Mâristân vazifesine de getirilmiştir¹¹³². Fakat Başkadı'nın görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir malumata ulaşamamıştır.

Kahire Mâlikî başkadılığında ise sadece tek bir ismin bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. 1361¹¹³³-1375¹¹³⁴ (763-777) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadısı

¹¹²⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a şâ*, Cilt IV, s. 38; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına*, s. 390.

¹¹²⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s.203.

¹¹²⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹³⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹³¹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹¹³² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹¹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücumü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

olarak tayin edilen Burhâneddin el-İhnâî'nin Nâzrû'l-Mâristân vazifesine de getirildiği bilinmektedir¹¹³⁵.

4.2.3. Vekîl Beytûlmâl

Vekîl Beytûlmâl, Memlûk Devleti'ne ait arazilerin alım-satım işleri ile ilgilenirdi. Divan günlerinde Memlûk sultanının yanında Dârü'l-Adl'de bulunan görevliler arasında gelmektedir¹¹³⁶. Memlûk Devleti'nde Kahire ve Dımaşk başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında Şâfiî mezhebi başkadılarından sadece Veliyuddin es-Seftî'nin bu makama tayin edildiği bilinmektedir. Buna göre 1448¹¹³⁷-1448¹¹³⁸ (851-852) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Veliyuddin es-Seftî, Vekîl Beytûlmâl görevine de tayin edilmiştir¹¹³⁹. Ancak kısa bir süre sonra Veliyuddin es-Seftî, bu vazifesinden azledilmiş ve yerine Ebû'l-Hayr en-Nehhâs tayin edilmiştir¹¹⁴⁰.

Dımaşk başkadılığında ise tıpkı Kahire başkadılığında olduğu gibi Şâfiî başkadıların da bu vazifeye tayin edildikleri bilinmektedir. Bu göreve getirilen ilk isim İmamüddin el-Kazvî'dir. 1297¹¹⁴¹-1300¹¹⁴² (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmamüddin el-Kazvî, 1297 (696) yılında Vekîl Beytûlmâl görevine getirilmiş; ancak kısa süre sonra azledilmiştir¹¹⁴³. Takiyuddin es-Sübkî' de bu vazifeye tayin edilen başkadılar arasındadır. 1338¹¹⁴⁴-1355¹¹⁴⁵ (739-756) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübkî'nin tarih

¹¹³⁵ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 34.

¹¹³⁶ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, Cilt IV, s. 36-37.

¹¹³⁷ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹³⁸ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹¹³⁹ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹⁴⁰ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153.

¹¹⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 310.

¹¹⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹¹⁴³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 362-366.

¹¹⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50.

¹¹⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102.

verilmemekle birlikte bu göreve getirildiği bilinmektedir¹¹⁴⁶. 1481 (886) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Muhammed el-Adevî aynı zamanda Vekîl Beytûlmâl vazifesine de getirilerek Sultan el-Eşref Kayıtbây'ın mal varlığının denetimini üstlenmiştir¹¹⁴⁷. Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına sırasıyla 1461¹¹⁴⁸-1461¹¹⁴⁹ (865-866), 1461¹¹⁵⁰-1463¹¹⁵¹ (866-868) ve 1468¹¹⁵²-1481¹¹⁵³ (872-886) yılları arasında toplamda üç kez atanan Kutbeddin el-Hayzarî'nin tarih belirtilmemekle birlikte Vekîl Beytûlmâl vazifesine tayin edildiği bilinmektedir¹¹⁵⁴.

4.2.4. Nâzrû'l-Evkâf

Memlûk Devleti'nde Nâzrû'l-Evkâf'ın görevi medrese, cami, ribat ve zaviye gibi dinî kurumların işlerini yürütmektir. Vakfedilen arazi ve akarların hepsi Nâzrû'l-Evkâf'ın göreviydi¹¹⁵⁵. Nâzrû'l-Evkâf vazifesine Kahire, Dımaşk ve İskenderiye başkadılarının tayin edildikleri tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında sadece Şâfiî mezhebi başkadılarının bu vazifeye tayin edildikleri görülmektedir. 1379¹¹⁵⁶-1382¹¹⁵⁷ (781-784) yılları arasında ikinci kez Kahire başkadılığına getirilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, atandıktan iki yıl sonra 1381 (783) yılında başkadılıktan azledilmiştir. Kahire vakıflarının nâzırlığından da azledilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın yerine Hâcib Fahreddin el-Ayâs tayin edilmiştir¹¹⁵⁸.

¹¹⁴⁶ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 361.

¹¹⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 179-180; İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hillân*, Cilt 1, s. 33.

¹¹⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

¹¹⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹¹⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

¹¹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178; İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 283.

¹¹⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178.

¹¹⁵⁵ Keleş, "Memlûkler Döneminde", s. 314.

¹¹⁵⁶ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 30; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 189; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹¹⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü 's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 468; İbn Hacer, *Raf'el-Isr*, s. 31; a.mlf., *İnbâ el-Gumr*, Cilt 1, s. 254; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/1, s. 190; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 173; Süyûtî, *Hüsnü 'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹¹⁵⁸ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 234.

Dımaşk başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanbelî* mezhebi başkadılarının Evkâf nâzırlığına tayin edildikleri görülmektedir. *Dımaşk Şâfiî* başkadılarından bu vazifeye atanan ilk isim Necmeddin Seniyyüddeve'dir. 1280¹¹⁵⁹ (679) yılında *Dımaşk* başkadılığına getirilen Necmeddin Seniyyüddeve *Dımaşk* vakıflarının nâzırlığı görevine de tayin edilmiştir¹¹⁶⁰. 1294¹¹⁶¹-1297¹¹⁶² (693-696) ve 1300¹¹⁶³-1302¹¹⁶⁴ (699-702) yılları arasında toplamda iki kez *Dımaşk Şâfiî* başkadılığı vazifesine getirilen Bedreddin b. Cemâa, bu iki atamasında da *Dımaşk* vakıflarının nâzırlığı görevinde bulunmuştur¹¹⁶⁵.

Dımaşk Hanbelî başkadılarının da bu vazifeye tayin edildikleri anlaşılmaktadır. *Hanbelî* başkadılar arasında göreve atanan ilk ve tek isim Necmeddin b. Kudâme'dir. Necmeddin b. Kudâme, 1281¹¹⁶⁶-1290¹¹⁶⁷ (680-689) yılları arasında *Dımaşk Hanbelî* başkadısı olarak görev yaparken aynı zamanda Evkâf nâzırlığına ve *Dımaşk Cami'*ne imam olarak da tayin edilmiştir¹¹⁶⁸.

İskenderiye başkadılığında sadece *Şâfiî* mezhebinden bir başkadının Evkâf nâzırlığına tayin edildiği görülmektedir. Buna göre; 1358/1386 (787) yılında *İskenderiye Hanefî* başkadılığı görevine getirilen Hümâmeddin Abdulvahid es-Sivâsî el-Acemî aynı zamanda *İskenderiye* vakıflarının nâzırlığını vazifesine de getirilmiştir¹¹⁶⁹.

¹¹⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹¹⁶⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 74.

¹¹⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343.

¹¹⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹¹⁶³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

¹¹⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹¹⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 16.

¹¹⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 17.

¹¹⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625.

¹¹⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 11.

¹¹⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 536.

4.2.5. Nakîbü'l-Eşrâf

Nakîbü'l-Eşrâf, Memlûk Devleti'nde Divânü'l-Eşrâf'ın başında bulunan makam sahibidir. Nakîbü'l-Eşrâf'ın görevi Hz. Peygamber soyundan gelen kişilerin soylarını tahkik edip onlara nezaret etmektir¹¹⁷⁰. Bu vazifeye *Dimaşk Şâfî* başkadısı Şehabeddin b. Muhammère'nin tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre 1429¹¹⁷¹-1432¹¹⁷² (832-835) yılları arasında Dimaşk Şâfî başkadılığı görevinde bulunan Şehabeddin b. Muhammère, aynı zamanda Nakîbü'l-Eşrâf vazifesine de getirilmiştir¹¹⁷³.

4.2.6. Nâzirü'l-Kisve

Memlûk başkadılığında sadece *Kahire Şâfî* başkadılığından tek bir ismin bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. 1448¹¹⁷⁴-1448¹¹⁷⁵ (851-852) yılları arasında Kahire başkadılığına getirilen Veliyuddin es-Seftî, başkadılık vazifesinden 1448 (852) yılında Sultan tarafından azledilmesiyle birlikte Kahire'deki Kisve nâzırlığı vazifesinin de sonlandırıldığı görülmektedir¹¹⁷⁶.

4.2.7. Hatiplik

Memlûk Devleti'nde Kahire, Dimaşk ve Halep başkadılarının bu göreve atandıkları tespit edilmiştir.

Kahire başkadılığında *Şâfî* ve *Hanefî* mezheplerine mensup başkadıların hatiplik vazifesine getirildikleri görülmektedir. Buna göre Kahire Şâfî başkadıları arasında bu vazifeye tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'dır. 1286¹¹⁷⁷-

¹¹⁷⁰ Samira Kortantamer, "Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi", *TİD*, Sayı 2, (1984), s. 44.

¹¹⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157.

¹¹⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 161. Makrîzî, İbn Tolun'dan farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1431 (834) olarak vermiştir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798.

¹¹⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 809.

¹¹⁷⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹¹⁷⁵ İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹¹⁷⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 4, s. 262; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 168.

¹¹⁷⁷ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

1293¹¹⁷⁸ (685-692), 1287¹¹⁷⁹-1291¹¹⁸⁰ (686-690) ve 1294¹¹⁸¹-1296¹¹⁸² (693-695) yılları arasında toplamda üç kere Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın, bahsi geçen bu zaman aralıklarında Ezher Cami¹¹⁸³ hatipliğine de atanmıştır¹¹⁸⁴. 1291¹¹⁸⁵ (690) yılında Kahire Şâfiî başkadısı olan Bedreddin b. Cemâa aynı zamanda Ezher Cami'nin hatiplik vazifesine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir¹¹⁸⁶. 1302¹¹⁸⁷-1310¹¹⁸⁸ (702-710) yılları arasında ikinci kez Kahire Şâfiî başkadılığına atanan Bedreddin b. Cemâa, 1308/1309'da (708) Kal'atülcebel Cami'nin¹¹⁸⁹ hatipliği vazifesine de tayin edilmiştir¹¹⁹⁰. 1311¹¹⁹¹- 1327¹¹⁹² (711-727) yılları arasında ise üçüncü kez Kahire Şâfiî başkadılığına getirilen Bedreddin b. Cemâa, 1312/1313 (712) yılında Fustât'ta nehir kenarında yapımı tamamlanan Nâsırî Cami hatipliğine de tayin edilmiştir¹¹⁹³. Ayrıca Bedreddin b. Cemâa'nın başkadılık vazifesine getirilmeden önce hatip olarak atandığı ve bu mesleği icra ettiği bilinmektedir. Şöyle ki; Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak atandığı vakit Bedreddin b. Cemâa'nın, 1295 (694) yılında Emevî Cami hatipliğine de tayin edilmesi bunun en

¹¹⁷⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹¹⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 120; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

¹¹⁸¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 664; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 395; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸³ Fâtîmî halifesi Muiz-Lidînillâh'ın emriyle Fâtîmî ordusunun komutanı Cevher es-Sıkkî tarafından yapımına Kahire'de, 970 (359) yılında başlanan cami 972 (361) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 273.

¹¹⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 744.

¹¹⁸⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹¹⁸⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 95.

¹¹⁸⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁸⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁸⁹ Kal'atülcebel'de bulunmaktadır. 1318/1319 (718) yılında Sultan Mansûr Kalavûn tarafından inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 325.

¹¹⁹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 50.

¹¹⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 89; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 115; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 148.

önemli kanıttır¹¹⁹⁴. 1337¹¹⁹⁵-1358¹¹⁹⁶ (738-759) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen İzzeddin b. Cemâa aynı zamanda Kal'atülcebel Cami'nin hatipliklik vazifesine de getirilmiş ve 1358 (759) yılına kadar bu iki önemli vazifeyi birlikte yürütmüştür¹¹⁹⁷. İbn Hacer de hatipliğe getirilen başkadılar arasında gelmektedir. Sehavî net bir tarih vermemekle birlikte İbn Hacer'in başkadılık vazifesi esnasında Ömer ve Ezher Camileri'nin hatipliği görevini üstlendiğini belirtmektedir.¹¹⁹⁸

Kahire *Hanefî* başkadılarından Cemâleddin Yusuf el-Malatî'nin hatiplik görevine getirildiği görülmektedir. 1397¹¹⁹⁹-1400¹²⁰⁰ (800-803) yılları arasında Kahire Hanefî başkadılığı görevini üstlenen Cemâleddin Yusuf el-Malatî, 1398 (801) yılında Sargatmışıyye Cami'nin hatipliği vazifesine de tayin edilmiştir¹²⁰¹.

Dımaşk başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanefî* mezheplerine mensup başkadıların hatiplik vazifesinin başına getirildikleri görülmektedir. Buna göre 1294¹²⁰² (693) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa, 1295 (694) yılında Dımaşk Cami hatipliği görevine de getirilmiştir¹²⁰³. 1297¹²⁰⁴ (696) yılında Bedreddin b. Cemâa bahsi geçen bu iki vazifeden Sultan tarafından azledilmiş ve yerine İmamüddin el-Kazvîni tayin edilmiştir¹²⁰⁵. İmamüddin el-Kazvîni, ayrıca el-Kaymeriyye medresesinin hatiplik vazifesine de getirilmiştir¹²⁰⁶. 1300 (699) yılında İmamüddin el-Kazvîni'nin vefat etmesiyle birlikte hatiplik görevi de son

¹¹⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 809; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 182.

¹¹⁹⁵ İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechüs-sedîd*, s. 68.

¹¹⁹⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹¹⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1023.

¹¹⁹⁸ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 2, s. 37.

¹¹⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 839; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 389; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 64.

¹²⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1053; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 50; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 197.

¹²⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929.

¹²⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *KudâtuDımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343.

¹²⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 809; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 182.

¹²⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹²⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828;

¹²⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 338.

bulmuştur¹²⁰⁷. 1327¹²⁰⁸ (727) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına terfî eden Celâleddin el-Kazvîni Dımaşk'ta Emevi Cami hatipliğinden ayrılmış ve kendisinin ardından Dımaşk Cami hatîbi olarak yerine oğlu Bedreddin tayin edilmiştir¹²⁰⁹. Nuaymî, Celâleddin el-Kazvîni'nin başkadılık atamasıyla birlikte Âdiliyye ve Gazâliyye medreselerinin hatiplik vazifesine de getirildiğini belirtmektedir¹²¹⁰.

Emevi Cami hatipliğine tayin edilen bir diğer isim Taceddin es-Sübkî'dir. 1367¹²¹¹-1370¹²¹² (770-771) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Taceddin es-Sübkî, Emevi Cami hatipliği vazifesinde de bulunmuştur¹²¹³. 1412¹²¹⁴ (815) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Şehabeddin el-Hasbânî, aynı zamanda Dımaşk Cami hatipliğine de getirilmiştir¹²¹⁵. 1440¹²¹⁶-1443¹²¹⁷ (844-847) yılları arasında Dımaşk başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin el-Venâî, başkadılığı boyunca Dımaşk Cami'nin hatipliğini de yürütmüştür¹²¹⁸. Veliyuddin el-Bulkînî de Dımaşk Cami hatipliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1460¹²¹⁹-1461¹²²⁰ (864-865) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Veliyuddin el-Bulkînî, başkadılığa ek olarak Dımaşk Cami hatipliğine de getirilmiştir.

¹²⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹²⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹²⁰⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 231; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 148.

¹²¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹²¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421.

¹²¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

¹²¹³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 87; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 682.

¹²¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 217-31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 132; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 231.

¹²¹⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabâkatü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 10.

¹²¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1218; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 132.

¹²¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 170; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 237; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 89; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 172.

¹²¹⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 132-133.

¹²¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, 360; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 84

¹²²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

Dımaşk *Haneî* başkadılarında ise sadece bir ismin Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî'nin hatipliğe tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1266¹²²¹-1274¹²²² (664-673) yılları arasında Dımaşk Haneî başkadılığı makamında bulunan Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî, Dımaşk Cami hatipliği vazifesini de yürütmüştür¹²²³.

Halep başkadılığında sadece Şâfiî ve *Haneî* mezheplerinden birer başkadının hatipliğe getirildiği görülmektedir. Buna göre 1448¹²²⁴ (794) yılında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen ve aynı yıl azledildiği anlaşılan Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî'nin bu kısa makam ataması sırasında Halep Cami'nin hatiplik vazifesine de getirilmiştir¹²²⁵.

1462/1463 (867) yılında Haneî başkadılığına tayin edilen Lisâneddin İbnü's-Şihne¹²²⁶ aynı zamanda Halep Cami hatipliğine de getirilmiştir¹²²⁷. Her ne kadar Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin bu iki vazifesinin başlangıç tarihi net de olsa Başkadı'nın görevlerinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4.2.8. Şeyhüşşüyûh

Herhangi bir ilim dalında otorite kabul edilen kişilere verilen bir unvan olan ve şeyhler şeyhi anlamına gelen şeyhü's-şüyûh'un tayin edildiği müesseseye meşîhatü's-şüyûh denilmektedir¹²²⁸. Memlûk Devleti'nde şeyhü's-şüyûh hânkâhların, ribâtların ve zâviyelerin idaresinden sorumlu en yetkili yöneticidir. Makrîzî, *Kitâb es-Sulûk* adlı eserinde bu vazifeye getirilenlerin üç ayrıcalığının bulunduğundan bahsetmektedir. Bunlar seferden muaf tutulmak, başkadılıktan şeyhü's-şüyûhluğa terfi etmek ve oldukça para kazanmaktır¹²²⁹. Ayrıca Makrîzî, ileride bahsedecek olduğumuz üzere bu

¹²²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹²²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

¹²²³ İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü 'z-zâhire*, Cilt 9, s. 182.

¹²²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 3/2, s. 765; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 434; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 317.

¹²²⁵ İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-şâfi'îyye*, Cilt 4, s. 87.

¹²²⁶ İbn İyas, *Bedâi'ü'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420. İbnü'l-Hanbelî, herhangi bir tarih aralığından bahsetmemekle birlikte Lisâneddin İbnü's-Şihne'nin başkadılık makamına tayin edildiği bilgisini vermektedir. Bkz. İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 1, s. 122-123.

¹²²⁷ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü'l-habeb*, Cilt 1, s. 123.

¹²²⁸ Harun Yılmaz, "Şeyhüşşüyûh", *DİA*, Cilt 2, (2019), s. 562.

¹²²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sulûk*, Cilt 4/1, s. 91-92.

göreve tayin edilecek olan Kahire Hanefî başkadısı Kemâleddin Ömer b. Adîm'in bu makam sayesinde paraya para katarak nasıl zenginleştiğinden de bahsetmektedir¹²³⁰.

Kahire'de şeyhü's-şüyûh atamaları bizzat sultan tarafından yapılmaktadır. Kahire Şâfiî başkadılarında bu vazifeye tayin edildiğini tespit ettiğimiz ilk isim Taceddin b. bintü'l-Eazz'dır. Sehâvî kendisinin şeyhü's-şüyûh görevine getiriliş tarihini vermese de başkadılık ile birlikte bu görevi eş zamanlı yürüttüğünü belirtmektedir¹²³¹. Bedreddin b. Cemâa ise Kahire'de bulunan Sâidü's-Süedâ hân-kâhına 1309 (709) yılında şeyhü's-şüyûh olarak tayin edilmiştir¹²³². Bedreddin b. Cemâa'nın bu ataması 1302¹²³³-1310¹²³⁴ (702-710) yılları arasındaki başkadılık vazifesinde gerçekleşmiştir. 1445¹²³⁵-1446¹²³⁶ (849-850) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Şemseddin el-Kâyâtî, başkadılık görevine getirilmeden önce Baybarsiyye hânkâhı şeyhü's-şüyûhluk vazifesini üstlenmiştir¹²³⁷.

Kahire Hanefî başkadılığında ise bu makama getirildiğini tespit ettiğimiz ilk isim Celâleddin Cârullâh'dır. Sultan el-Melik el-Eşref tarafından oldukça sevilen ve saygı duyulan Celâleddin Cârullâh, 1376¹²³⁸ (777) yılında bizzat Sultan tarafından Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir. Sultan, Başkadı'nın bu makamına ek olarak kendisini aynı zamanda Saîdü's-Süedâ hânkâhının şeyhü's-şüyûhluğuna da atamış, ölüm tarihi olan 1382¹²³⁹ (782) yılına kadar bu görevi üstlenmiştir¹²⁴⁰. 1403¹²⁴¹-1408¹²⁴² (805-811) yılları arasında Kahire başkadısı olarak tayin edilen Kemâleddin Ömer b. Adîm, vazifesinin üçüncü yılında 1406'da (808) Şeyhü hâhkâhının şeyhü's-

¹²³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 91-92.

¹²³¹ Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 318.

¹²³² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 86; Mufaddal, *en-Nechü'sedid*, s. 172.

¹²³³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹²³⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*; Cilt 2, s. 94; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹²³⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 222-223; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²³⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 254; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 217; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²³⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 250.

¹²³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 275; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 380.

¹²³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 400.

¹²⁴⁰ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 229.

¹²⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1101; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 87; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 231-232.

¹²⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

şüyûhluğuna getirilmiştir¹²⁴³. Kemâleddin Ömer b. Adîm'in ardından Kahire Hanefî başkadılığına 1408 (811) yılında oğlu Nâsireddin Muhammed b. Adîm tayin edilmiştir¹²⁴⁴. Tıpkı babası gibi Kahire şeyhü's-şüyûhluğuna vazifesine de tayin edilen Başkadî'nin aynı tarihte bahsi geçen bu görevlerden azledildiği bilinmektedir. Şemseddin Muhammed el-Emsâtî de şeyhü's-şüyûhluk makamına atanan başkadılar arasında gelmektedir. 1472/1473¹²⁴⁵-1480¹²⁴⁶ (877-885) yılları arasında başkadî olarak tayin edilen Şemseddin Muhammed el-Emsâtî'nin bu ataması Berkûkiyye'nin şeyhü's-şüyûhluğuna vazifesiyle de birleşmiştir¹²⁴⁷.

Kahire *Mâlikî* başkadılığında Burcî Memlûkler Dönemin'de sadece tek bir kadının şeyhü's-şüyûhluğuna tayin edildiği tespit edilmiştir. 1420¹²⁴⁸-1439¹²⁴⁹ (823-842) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin Muhammed el-Beysâtî, bu tarih aralığında ez-Zâhîr Baybars Türbesi'nin şeyhü's-şüyûhluğuna vazifesine de getirilmiştir¹²⁵⁰.

Dımaşk'taki şeyhü's-şüyûh atamaları tıpkı Kahire'de olduğu gibi bizzat sultanlar tarafından yapılmakla birlikte bazen sultanın nâibi tarafından da yapılabilirdi.¹²⁵¹ Dımaşk Şeyhü's-şüyûhluğuna tayin edilen ilk isim *Şâfî* başkadısı Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302¹²⁵²-1323¹²⁵³ (702-723) yılları arasında başkadılığa getirilen Necmeddin b. Sasrâ, 1316 (716) yılında Dımaşk şeyhü's-şüyûhluğuna atanmıştır¹²⁵⁴. 1324¹²⁵⁵- 1327¹²⁵⁶ (724-727) yılları arasında Dımaşk Şâfî başkadısı

¹²⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 17; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 135.

¹²⁴⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 169.

¹²⁴⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 79.

¹²⁴⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 170; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 270.

¹²⁴⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 137.

¹²⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528.

¹²⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 69-70.

¹²⁵⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 70.

¹²⁵¹ Kalkaşendî, *Subhu'l-a 'şâ*, Cilt 12, s. 7.

¹²⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹²⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹²⁵⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 180.

¹²⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 254; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 86; İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 165; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 239; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 147.

¹²⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

olarak tayin edilen Celâleddin el-Kazvî'nin bu ataması Sumeysâtiyye hânkâhının¹²⁵⁷ şeyhü's-şüyûhluk göreviyle birleşmiştir¹²⁵⁸.

Dımaşk şeyhü's-şüyûhluğuna tayin edilen bir diğer isim Alaâddin el-Konevî'dir. 1327¹²⁵⁹ (727) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Alaâddin el-Konevî, Dımaşk şeyhü's-şüyûhluğu görevinde de bulunmuştur. Ancak vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı bir bilgiye ulaşamamıştır. 1376¹²⁶⁰ (777) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Veliyuddin es-Sübkî aynı zamanda Dârü'l-Hadîs el-Eşrefiyye'nin şeyhü's-şüyûhluk makamına getirilmiştir¹²⁶¹. 1383¹²⁶² (785) yılında başkadılıktan azledilen Veliyuddin es-Sübkî'nin, şeyhü's-şüyûhluk vazifesinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir kayda ne yazık ki ulaşamamıştır. Şemseddin Muhammed el-İhnâî de şeyhü's-şüyûhluk makamına tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Toplamda dört kez başkadılık makamına atanan Şemseddin Muhammed el-İhnâî, başkadılığı esnasında Sumeysâtiyye hânkâhı şeyhü's-şüyûhluğu vazifesine de tayin edilmiştir¹²⁶³. 1417¹²⁶⁴-1423¹²⁶⁵ (820-826) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunan Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin Sumeysâtiyye hânkâhının şeyhü's-şüyûhluk vazifesine getiriliş tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte 1421 (824) yılında bu görevden azledilmiştir¹²⁶⁶.

¹²⁵⁷ Ebû Kâsım es-Sumeysâtî tarafından Dımaşk'ta kurulan bu hânkâh Ali b. Muhammed b. Yahya es-Selâmî ed-Dımaşkî'ye vakfedilmiştir. Bkz. Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 118-119.

¹²⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 123.

¹²⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹²⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹²⁶¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹²⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112. İbn Hacer diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın 1381 (783) yılında makama iade edildiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 232.

¹²⁶³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 289.

¹²⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹²⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151. Abdülbâsit el-Malatî diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin İbnü'l-Kerekî'nin atandığı belirtmektedir. Müellif ayrıca İbnü'l-Kerekî'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer İbn Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

¹²⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 125.

Dımaşk *Mâlikî* başkadılığında şeyhü's-şüyûhluk görevine tayin edilen ilk başkadının Şerafeddin el-Mâlikî olduğu görülmektedir. 1319¹²⁶⁷ (718) yılında başkadılığa atanan Şerafeddin el-Mâlikî, 1327 (727) yılında Sumeysâtiyye hânkâhı şeyhü's-şüyûhluğu makamına getirilmiş, 1347¹²⁶⁸ (748) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte Sumeysâtiyye'deki vazifesi de son bulmuştur¹²⁶⁹.

4.2.9. Müftülük

Memlûk Devleti'nde müftülük makamına tayin edilen başkadılar kendilerine sorulan fıkhi bir meselenin dinî veya hukukî hükmünü açıklamak için fetva verirlerdi. Başkadıların Dârü'l-Adl ve camilerin müftülüğüne tayin edildikleri gözlenmiştir.

1387¹²⁷⁰-1389¹²⁷¹ (789-791) yılları arasında *Kahire Şâfiî* başkadısı olarak görevde bulunan Nâsreddin b. bintü'l-Meylek 1389 (791) yılında başkadılıktan azledilmiş ve böylece Dârü'l-Adl müftülüğü vazifesi de sona ermiştir¹²⁷². 1423¹²⁷³ (827) yılında *Kahire Şâfiî* başkadılığına tayin edilen İbn Hacer Dârü'l-Adl müftülüğüne de getirilmiştir. İbn Hacer'in 1425¹²⁷⁴ (828) yılında başkadılık makamından azledilmesi ile birlikte müftülük vazifesi de sona ermiştir¹²⁷⁵.

1266¹²⁷⁶-1274¹²⁷⁷ (664-673) yılları arasında *Dımaşk* Hanefî başkadılık makamında bulunan Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin tarih belirtilmemekle birlikte

¹²⁶⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 128; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 247; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 12.

¹²⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 248; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 13.

¹²⁶⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 123-124.

¹²⁷⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 250; İbn Tağribirî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 204; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹²⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 664; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.366; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 302; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹²⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 665.

¹²⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 656; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s.146; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 677; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s.161; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹²⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 655; Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 2, s. 37.

¹²⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹²⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

müftü olarak atandığı ve fetva verdiği de bilinmektedir¹²⁷⁸. Cemâleddin es-Sirâc da Dimaşk'a müftü olarak tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1364¹²⁷⁹-1368¹²⁸⁰ (766-769) yılları arasında ikinci kez Dimaşk Hanefî başkadılığına getirilen Cemâleddin es-Sirâc, müftü tayin edilerek fetvalar vermiştir¹²⁸¹.

4.2.10. Vezirlik

Memlûklerde, devlet yönetiminde önemli görevliler arasında bulunan Erbâbü'l-Kalem (divân görevlileri) kategorisinde bulunan vezirlik, devlet yönetiminde Atâbekü'l-Asâkir'den sonra gelen en önemli makamlardan biridir. Önceleri Memlûk Devleti'nde vezirler; devletler arası resmi yazışmalar, Memlûk sultanlarının mal varlıkları ve devletin mali işleri ile ilgilenirken Memlûk Devleti'nin ilerleyen yıllarında Nâibü's-Saltana makamının önem kazanması vezirlik makamının gerilemesine neden olmuş; Memlûk Devleti'nde görev alanları iyice kısıtlanan vezirler ve başında bulundukları vezirlik makamı, sultanın ve nâibinin emirlerini yerine getiren sıradan bir kurum ve kişiler haline gelmiştir¹²⁸².

Memlûk Devleti'nin yönetim merkezi olan Kahire'de ve buradaki başkadılık sisteminde Şâfiî başkadılarının özellikle görev süreleri esnasında vezir tayin edildikleri tespit edilmiştir. Sadece Kahire başkadılarının tayin edildiğini tespit ettiğimiz ve yürürlüğe koyulan Dört Başkadılık sistemi ile birlikte Kahire'de vezirlik makamına getirilen ilk Şâfiî başkadı Taceddin b. bintü'l-Eazz'dır. 1265¹²⁸³ (663) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Taceddin b. bintü'l-Eazz, net bir tarih verilmemekle birlikte vezirlik görevine de tayin edilmiştir¹²⁸⁴. İbn Kesîr, Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın

¹²⁷⁸ İbn Tağriberdî, *en-Nucûm*, Cilt 7, s. 214.

¹²⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 96; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 365. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makama atanma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24.

¹²⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201.

¹²⁸¹ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 287.

¹²⁸² Kalkaşendî, *Subhu'l-a'sâ*, Cilt 4, s. 28-29; Bahattin Keleş, "Memlûkler Döneminde İdarî Yapı", *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 312. Ayrıca Memlûk Devleti'nde vezirlik kurumu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Yahya Ayaz, *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*, İstanbul, 2009.

¹²⁸³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹²⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 404; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 8, s. 318.

vezirlik görevi ile birlikte Nâzırü'd-Devâvin ve Kahire muhtesibliği görevine getirildiğini kaydetmekle birlikte Başkadı'nın hayatı boyunca elinde on beş makam bulundurduğunun bilgisini de vermektedir¹²⁸⁵. Zehebî, tarih belirtmemekle birlikte Başkadı'nın Vezir ve Nâzırü'd-Devâvin olarak tayin edildiği bilgisini vermektedir¹²⁸⁶. Kütübî ise Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık makamına ek olarak vezirlik makamına da getirildiğini nakletmektedir¹²⁸⁷.

Vezirlik makamına tayin edilen bir diğer başkadının Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın oğlu Takiyuddin b. bintü'l-Eazz olduğu görülmektedir. 1286¹²⁸⁸-1293¹²⁸⁹ (685-692) yılları arasında Kahire Şâfî başkadılığına tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz, Emir Bedreddin Baydârâ'nın azledilmesinin ardından 1287 (687) yılında vezirliğe tayin edilmiştir¹²⁹⁰. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılığı esnasında pek çok kere vezirlik makamına atanıp azledildiği de bilinmektedir¹²⁹¹. İbnü'l-Cezerî, Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık vazifesi ile birlikte on yedi tane önemli makamın başında bulunduğunu da zikretmektedir¹²⁹². Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın ardından vezirlik makamına tayin edilen üçüncü ismin Burhâneddin Hızır es-Sincârî olduğu görülmektedir. 1287¹²⁹³ (686) yılında Kahire ve Vechü'l-Bahrî Şâfî başkadısı olarak atanan Burhâneddin Hızır es-Sincârî başkadılık makamına ek olarak vezirlik makamına da tayin edilmiştir¹²⁹⁴. Burhâneddin Hızır es-Sincârî'nin vezirlik makamını Mansur Kalavun zamanında da elinde tuttuğu ve açıklanmayan bir nedenden dolayı dövülerek Sultan tarafından makamdaki azledildiği bilinmektedir¹²⁹⁵. Ayrıca Burhâneddin Hızır es-Sincârî'nin başkadı olarak atanmadan önce de makam üzerinde

¹²⁸⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 636;

¹²⁸⁶ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 199.

¹²⁸⁷ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 63.

¹²⁸⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹²⁸⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹²⁹⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 102; İbn Hacer, *Rafel-Isr*, s. 223.

¹²⁹¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 223.

¹²⁹² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 57.

¹²⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; Süyûtî, *Hüsnu'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹²⁹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 609; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 150.

¹²⁹⁵ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 69.

denetim sahibi olduğu 1279 (676) yılında Bahâeddin b. el-Hinnâ yerine vezir olarak atanmasıyla anlaşılmaktadır¹²⁹⁶.

4.2.11. Nâzırü'l-Hizân

Memlûk Devleti'nde divan görevlileri arasında bulunan nâzırü'l-hizânın vazifesi devlete ait nakit ve kıymetli eşyaları korumaktı. nâzırü'l-hâs makamının önem kazanmasıyla arka planda kalan bu kurum eski önemini yitirse bile başkadılarının nâzırü'l-hizân olarak tayin edilmesi devam etmiştir¹²⁹⁷.

Memlûk başkadılarının makama tayin edilmesi ile birlikte sadece Kahire başkadılığında Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının nâzırü'l-hizân olarak tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre bu vazifeye tayin edilen ilk Şâfiî başkadı Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'dır. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz 1286¹²⁹⁸ (685) yılında Fustât ve Vechü'l-Kıblî Şâfiî başkadılığına tayin edildiği esnada bu görevi de üstlenmiştir¹²⁹⁹. Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın başkadılık vazifesinden azledilmeden önce 1288/1289 (687) yılında makamdan azledildiği görülmektedir¹³⁰⁰. Makrîzî herhangi bir tarih aralığından bahsetmemekle birlikte bir dönem Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın bu makamda bulunduğu bilgisini vermektedir¹³⁰¹.

Kahire Mâlikî başkadıları arasından beş başkadı'nın bu vazifeye tayin edildikleri tespit edilmiştir. Bu vazifeye tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. Şâş'dır. 1282¹³⁰²-1287¹³⁰³ (680-685) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin b. Şâş'ın nâzırü'l-hizân olarak tayin edilmesinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1287 yılında başkadılık vazifesinin son bulmasıyla bu vazifesinin de son bulduğu anlaşılmaktadır. Takiyuddin b. Şâş yerine başkadılığa tayin edilen Zeyneddin Ali b. Mahlûf aynı zamanda nâzır el-hizân makamının başına da getirilmiştir¹³⁰⁴. 1318 (718)

¹²⁹⁶ İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Hacer, *Rafel-Isr*, s. 222

¹²⁹⁷ Kalkaşendî, *Subhu'l-a'şâ*, Cilt IV, s. 31.

¹²⁹⁸ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹²⁹⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

¹³⁰⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 101.

¹³⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 734.

¹³⁰² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 56.

¹³⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 603.

¹³⁰⁴ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 184.

yılında başkadılık vazifesi sona eren Zeyneddin Ali b. Mahlûf ‘un nâzrû’l-hizân vazifesinin bitiş tarihi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır¹³⁰⁵.

Taceddin Muhammed el-İhnâî de nâzrû’l-hizân olarak tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1349¹³⁰⁶-1355¹³⁰⁷ (750-756) yılları arasında Kahire Mâlikî başkadısı olarak tayin edilen Taceddin Muhammed el-İhnâî, bu görevin de başına getirilmiştir. Taceddin Muhammed el-İhnâî’nin ardından hem başkadı hem nâzrû’l-hizân olarak Nureddin Ali es-Sehâvî’nin tayin edildiği görülmektedir. 1355¹³⁰⁸ (756) yılında Kahire Mâlikî başkadısı tayin edilen Nureddin Ali es-Sehâvî başkadılık vazifesinin yanında aynı tarihte nâzrû’l-hizân vazifesine de tayin edilmiş; fakat aynı yıl içerisinde bahsi geçen bu iki görevden de azledilmiştir¹³⁰⁹. Nureddin Ali es-Sehâvî’nin bu vazifeden azledilmesinden tam yedi yıl sonra bu makama atanan beşinci ve son isim Burhâneddin el-İhnâî olmuştur. 1361¹³¹⁰-1375¹³¹¹ (763-777) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Burhâneddin el-İhnâî, nâzrû’l-hizân vazifesine de getirilmiştir¹³¹².

Kahire *Hanbelî* başkadıları arasında iki başkadının bu vazifeye tayin edildiği görülmektedir. 1296¹³¹³-1309/1310¹³¹⁴ (969-709) yılları arasında Kahire Hanbelî başkadılık görevinde bulunan Şerafeddin el-Harrânî’nin başkadı tayin edilmeden önce nâzrû’l-hizân makamının başında bulunduğu ve başkadı olarak tayin edildikten sonra bu makamdaki vazifesini sürdürdüğü bilinmektedir¹³¹⁵. Nâzrû’l-Hizân olarak tayin edilen bir diğer başkadının Takiyuddin el-Makdisî olduğu görülmektedir. 1312¹³¹⁶-

¹³⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

¹³⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 814; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/1, s. 184.

¹³⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 19; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

¹³⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 20; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/2, s. 279.

¹³⁰⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/1, s. 279.

¹³¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 76; İbn Hacer, *ed-Dürerü’l-kâmine*, Cilt 1, s. 40; İbnü’l-İrâkî, *ez-Zeyl ‘ale’l-İber*, Cilt 1, s. 89.

¹³¹¹ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 257; İbn Hacer, *Refu’l-isr*, s. 264; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü’z-zâhire*, Cilt 11, s. 109.

¹³¹² İbn Hacer, *Refu’l-isr*, s. 34.

¹³¹³ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹³¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 54; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 32, s. 107; İbn Hacer, *ed-Dürerü’l-kâmine*, Cilt 2, s. 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 85.

¹³¹⁵ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 98; İbnü’s-Sukâ’î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 124.

¹³¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 117; Nüveyrî, *Nihâyetü’l-ereb*, Cilt 32, s. 149; İbn Hacer, *ed-Dürerü’l-kâmine*, Cilt 1, s. 134; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 121.

1337¹³¹⁷ (712-738) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin el-Makdisî'nin, 1327 (728) yılında nâzrû'l-hizân tayin edildiği bilinmekle birlikte Başkadı'nın vazifesinin bitiş tarihi ile ilgili bir kayda rastlanılmamıştır¹³¹⁸.

4.2.12. Sır Kâtibliği

Divân görevlileri kategorisinde bulunan sır kâtibi, Memlûk Devleti'nde Divânü'l-İnşâ'nın başında bulunurdu. Memlûk Devleti'nin başlangıcında böyle bir makam yoktu. Sultan Kalavûn zamanında kâtiplerin başına bir tane sır kâtibi tayin edildi. Memlûk Devleti'nde sır kâtibinin görevleri arasında sultanlara gelen resmi yazıları okumak; bu mektuplara sultanların isteği doğrultusunda cevaplar yazmak ve Dârü'l-Adl'de dava dilekçelerini okumak gelmektedir¹³¹⁹.

Memlûk başkadılığında *Dımaşk* ve *Halep* başkadılarının, genelde başkadılık vazifeleri ile birlikte sır kâtibi olarak tayin edildikleri de tespit edilmiştir. İlk olarak *Dımaşk* başkadılığı incelendiği zaman dört mezhepten başkadıların sır kâtibliği görevine tayin edildikleri görülmektedir.

Dımaşk Şâfiî başkadılığına 1427 (830) yılında atanan Necmeddin Ömer b. Hiccî aynı zamanda *Dımaşk* sır kâtibi olarak tayin edilmiş ve tayin edildikten kısa bir süre sonra katledilmesinin ardından bahsi geçen bu vazifeleri de son bulmuştur¹³²⁰. *Dımaşk* sır kâtibliğine tayin edilen bir diğer başkadı Kemâleddin el-Bârizî'dir. Kemâleddin el-Bârizî'nin başkadılık makamına tayin edilmeden önce 1427/1428 (831) yılında *Dımaşk* sır kâtibi olarak tayin edildiği bilinmektedir¹³²¹. Vazifesinin dördüncü senesinde 1432¹³²² (835) yılında *Dımaşk Şâfiî* başkadılığına da tayin edilen Kemâleddin el-Bârizî, 1432 (835) yılına kadar hem başkadılık vazifesini hem de sır kâtibliği vazifesini birlikte yürütmüştür¹³²³. 1432 (836) yılında Başkadı'nın bu iki vazifeyi bırakmasının nedeni ise Kahire sır kâtibi olarak tayin edilmesidir¹³²⁴. Beş yıl

¹³¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

¹³¹⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 206.

¹³¹⁹ Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 225-226; Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ*, Cilt 4, s. 30.

¹³²⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malaî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

¹³²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

¹³²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 868; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 162.

¹³²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 472.

¹³²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

gibi bir sürenin ardından 1437¹³²⁵-1438¹³²⁶ (840-841) yılları arasında ikinci kez Dımaşk Şâfî başkadılığına tayin edilen Kemâleddin el-Bârizî, aynı zamanda Dımaşk sır kâtibliği vazifesine de tayin edilmiştir¹³²⁷.

İbn Kâdî Şühbe de Dımaşk sır kâtibliğine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1438¹³²⁸ (842) yılında başkadı olarak tayin edilen İbn Kâdî Şühbe, sır kâtibi olarak da tayin edilmiştir¹³²⁹. 1438¹³³⁰-1439¹³³¹ (842-843) yılları arasında üçüncü kez Dımaşk Şâfî başkadısı olarak tayin edilen Bahâeddin b. Hiccî, 1439 (843) yılında Dımaşk sır kâtibliği vazifesini de üstlenmiştir¹³³². İbn Hacer Başkadı'nın 1438 (842) yılında tekrar Kahire sır kâtibliğine tayin edildiği bilgisini vermekle birlikte¹³³³ bir sene sonra 1439 (843) yılında azledildiğini belirtmektedir¹³³⁴. 1461¹³³⁵-1461¹³³⁶ (865-866), 1461¹³³⁷-1463¹³³⁸ (866-868) ve 1468¹³³⁹-1481¹³⁴⁰ (872-886) yılları arasında toplamda üç kere Dımaşk Şâfî başkadısı olarak tayin edilen Kutbeddin el-Hayzarî'nin bahsi geçen bu üç ataması, Dımaşk sır kâtibliği atamasıyla birleşmiştir¹³⁴¹. Abdülbâsit el-Malatî, Kutbeddin el-Hayzarî'nin sadece üçüncü ataması olan 1468-1481 (872-886) yıllarında Dımaşk sır kâtibi olarak tayin edildiğini belirtmektedir¹³⁴².

¹³²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹³²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1084.

¹³²⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 294.

¹³²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1101-1112; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 169; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 58.

¹³²⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 168.

¹³³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

¹³³¹ el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

¹³³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1139.

¹³³³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 115.

¹³³⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 138.

¹³³⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 176.

¹³³⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹³³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹³³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177.

¹³³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 177; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

¹³⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 178; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 283.

¹³⁴¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 33; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 119.

¹³⁴² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 329.

Dımaşk *Hanefî* başkadılığında sadece Şehabeddin b. el-Kişk'in bu makama tayin edildiği görülmektedir. 1431¹³⁴³-1433¹³⁴⁴ (834-837) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şehabeddin b. el-Kişk bahsi geçen bu zaman aralığında Dımaşk sır kâtıblığı vazifesine de getirilmiştir¹³⁴⁵.

Dımaşk *Mâlikî* başkadılığında tıpkı Hanefî başkadılığında görüldüğü gibi tek bir başkadının bu vazifeye tayin edildiği tespit edilebilmiştir. Nureddin b. et-Tenesî'nin yerine 1471 (875) yılında Dımaşk Mâlikî başkadılığına Cemâl Yusuf Beysâtî tayin edilmiştir¹³⁴⁶. Cemâl Yusuf Beysâtî, başkadılık vazifesine ek olarak Dımaşk sır kâtıblığı vazifesine de getirilmiş, fakat kısa bir süre sonra bahsi geçen bu vazifelerden azledilmiştir¹³⁴⁷.

Dımaşk *Hanbelî* başkadılığında ise sır kâtibi olarak tayin edildiği tespit edilen iki başkadı bulunmaktadır. 1458¹³⁴⁸-1460¹³⁴⁹ (863-864) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadısı tayin edilen Alaâddin b. Muflah, 1458 (863) yılında Dımaşk Şâfiî başkadısı Kutbeddin el-Hayzarî'nin yerine Dımaşk sır kâtıblığı de görevine getirilmiştir¹³⁵⁰. Ayrıca bu makama rüşvet vererek atandığı bilinen Alaâddin b. Muflah'ın¹³⁵¹, 1460 (864) yılında hem başkadılık hem de Dımaşk sır kâtıblığı görevinden azledilmiştir. Alaâddin b. Muflah'ın ardından bahsi geçen bu iki vazifeye Burhâneddin b. Muflah tayin edilmiştir. 1460¹³⁵²-1479¹³⁵³ (864-884) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı görevinde bulunan Burhâneddin b. Muflah, aynı zamanda Dımaşk sır kâtıblığı görevini de üstlenmiştir. Başkadı'nın 1479 (884) yılında vefat etmesiyle birlikte bu iki vazifesi de son bulmuştur.¹³⁵⁴

¹³⁴³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

¹³⁴⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 341; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 484.

¹³⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 882.

¹³⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 262.

¹³⁴⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48.

¹³⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48.

¹³⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹³⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350.

¹³⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350.

¹³⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹³⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹³⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

Halep başkadılığında *Şâfiî* ve *Hanefî* başkadılarının sır kâtibliğine tayin edildikleri tespit edilmiştir. Buna göre Şâfiî başkadılık vazifesinin başlangıç tarihi ile ilgili herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Ebü'l Bekâ İbnü's-Şihne'nin 1466¹³⁵⁵ (871) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte sır kâtibliği vazifesinin de son bulduğu bilinmektedir¹³⁵⁶. İbnü'l-Hanbelî net bir tarih vermemekle birlikte Sultan Kayıtbay döneminde Halep Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağım'ın, aynı zamanda sır kâtibliğine tayin edildiği bilgisini de vermektedir¹³⁵⁷.

Halep *Hanefî* başkadılığında da bir başkadının iki kere sır kâtibi olarak tayin edildiği görülmektedir. 1445¹³⁵⁸-1452¹³⁵⁹ (848-856) yılları arasında Halep Hanefî başkadısı olarak görev yapan Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne , aynı zamanda sır kâtibliği görevine de tayin edilmiştir¹³⁶⁰. 1453¹³⁶¹-1463¹³⁶² (857-867) yılları arasında tekrar Halep Hanefî başkadılığına iade edilen Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne, başkadılık vazifesi ile sır kâtibliği görevini tekrar birlikte yürütmüştür¹³⁶³.

4.2.13. Nâzrû'l-Ceyş

Memlûk Devleti'nde Divânü'l-Ceyş'in başında bulunan görevlidir. Divân görevlileri kategorisinde sınıflandırılan bu makam oldukça önemli vazifeler arasında gelmektedir. Nâzrû'l-Ceyş'in görevleri arasında, Mısır ve Suriye'deki Memlûk askerlerinin iktâlarının işleyişini sağlamak, Memlûk sultanlarının memlûklerinin teçhiz edilmesi ve maaşlarının verilmesi bulunmaktadır¹³⁶⁴.

Memlûk Devleti'nde *Kahire*, *Dimaşk* ve *Halep* başkadılarının, başkadılık vazifeleri ile birlikte nâzrû'l-ceyş olarak tayin edildikleri görülmektedir.

¹³⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 449; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 255.

¹³⁵⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 449.

¹³⁵⁷ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

¹³⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

¹³⁵⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

¹³⁶⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246.

¹³⁶¹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 314; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 403.

¹³⁶² İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 420.

¹³⁶³ İbn Tağriberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 479; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 320.

¹³⁶⁴ Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 227; Kalkaşendî, *Subhu 'l-a 'şâ*, Cilt 4, s. 31.

Kahire başkadılığında sadece *Hanefî* mezhebine mensup tek bir başkadının nâzirü'l-ceyş olarak atandığı tespit edilebilmiştir. Buna göre 1391¹³⁶⁵-1396¹³⁶⁶ (793-799) yılları arasında Kahire Hanefî başkadılığı vazifesinde bulunan Cemâleddin Mahmûd el-Acemî, başkadılık vazifesiyle birlikte nâzirü'l-ceyş görevini birlikte yürütmüştür. Başkadı'nın 1396 (799) yılında vefat etmesiyle birlikte bu iki vazifesi de son bulmuştur¹³⁶⁷.

Dımaşk başkadılığında Şâfiî ve Hanefî başkadılarının nâzirü'l-ceyş görevine getirildikleri görülmektedir. Buna göre Dımaşk Şâfiî başkadıları arasında bu makama tayin edilen ilk başkadı Bahâeddin b. Hiccî'dir. Toplamda üç kere 1427¹³⁶⁸-1429¹³⁶⁹ (830-832), 1432¹³⁷⁰-1434¹³⁷¹ (836-837) ve 1438¹³⁷²-1439¹³⁷³ (842-843) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. Hiccî'nin bahsi geçen bu üç atamasından birinde nâzirü'l-ceyş olarak atandığı kaydedilmektedir¹³⁷⁴. Kendisinin Dımaşk'taki nâzirü'l-ceyş makamına ek olarak Fustât'ta da nâzirü'l-ceyş görevine tayin edildiği de bilinmektedir¹³⁷⁵. 1429¹³⁷⁶-1432¹³⁷⁷ (832-835) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak görev yapan Şehabeddin b. Muhammere, aynı zamanda nâzirü'l-ceyş tayin edilmiştir¹³⁷⁸. Dımaşk'ta nâzirü'l-ceyş olarak tayin edilen bir diğer ismin Kemâleddin el-Bârizî olduğu görülmektedir. 1437¹³⁷⁹-1437¹³⁸⁰ (840-841) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Kemâleddin el-Bârizî, aynı zamanda nâzirü'l-ceyş

¹³⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 744; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 306; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 24.

¹³⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 872; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 56.

¹³⁶⁷ İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 124.

¹³⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 156.

¹³⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

¹³⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 886; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 163.

¹³⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

¹³⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1135; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

¹³⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 100.

¹³⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 965; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 237.

¹³⁷⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 250.

¹³⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 157.

¹³⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 161.

¹³⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 809.

¹³⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹³⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1084.

görevine de tayin edilmiştir¹³⁸¹. 1485¹³⁸²-1505¹³⁸³ (890-911) yılları arasında Dımaşk Şâfî başkadısı olarak görevde bulunan Şehabeddin b. el-Ferfûr, 1485 (890) yılında nâzirü'l-ceyş olarak tayin edilmiş, atandıktan iki yıl sonra 1487 (892) yılında bu vazifeden azledilmiştir¹³⁸⁴. İbn İyâs, Şehabeddin b. Ferfûr'un 1485 (890) yılında Dımaşk Şâfî başkadılığı ile birlikte nâzirü'l-ceyş vazifesine de getirildiğini belirtmektedir¹³⁸⁵.

Dımaşk *Hanefî* başkadılarından bu makama atandığı tespit edilen ilk ve tek ismin Şehabeddin b. el-Kişk olduğu görülmektedir. 1415¹³⁸⁶-1429¹³⁸⁷ (817-832) yılları arasında dördüncü kez Dımaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Şehabeddin b. el-Kişk'in, vazifesinin başlangıç ve bitiş tarihi bilinmemekle birlikte başkadılık görevine ek olarak nâzirü'l-ceyş olarak tayin edildiğini kaydedilmektedir¹³⁸⁸.

Halep başkadılığında ise *Mâlikî* mezhebi dışında *Şâfî*, *Hanefî* ve *Hanbelî* başkadılarının bu makama tayin edildikleri görülmektedir. Halep Şâfî başkadılığı vazifesinde bulunan Şemseddin İbnü'd-Dağîm nâzirü'l-ceyş görevine de getirilmiştir¹³⁸⁹. Halep Hanefî başkadılarından ilk olarak Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne nâzirü'l-ceyş olarak tayin edilmiştir. 1445¹³⁹⁰-1452¹³⁹¹ (848-856) yılları arasında Halep Hanefî başkadısı olarak görevde bulunan Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne, 1450 (854) yılında ise nâzirü'l-ceyş olarak tayin edilmiştir¹³⁹². Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne'nin 1452 (856) yılında azledilmesinin ardından nâzirü'l-ceyş olarak Alaâddin b. Vecîhi tayin edilmiştir¹³⁹³.

¹³⁸¹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 294.

¹³⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 180; İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hullân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/7, s. 418.

¹³⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹³⁸⁴ İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hullân*, Cilt 1, s. 77; İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 218.

¹³⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 218.

¹³⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 339; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213.

¹³⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 213; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

¹³⁸⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 612.

¹³⁸⁹ İbnü'l-Hanbelî, *Dürrü 'l-habeb*, Cilt 2, s. 319.

¹³⁹⁰ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 196.

¹³⁹¹ İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 294; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 380; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 372.

¹³⁹² İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hullân*, Cilt 1, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 209; İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 246; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, s. 111.

¹³⁹³ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, s. 361.

Halep *Hanbelî* başkadılığında da sadece tek bir başkadı'nın nâzırü'l-ceyş olarak tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1453-1454¹³⁹⁴ (857-858) yılları arasında Halep Hanbelî başkadılığına tayin edilen Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî, nâzırü'l-ceyş olarak tayin edilmiş; bahsi geçen zaman aralığında bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹³⁹⁵.

Trablus başkadılığında sadece Şâfiî başkadılarının bu makama tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre 1443¹³⁹⁶ (847) yılında Şâfiî başkadılığına atanan Sırâceddin Ömer el-Hımsî aynı zamanda nâzırü'l-ceyş olarak da tayin edilmiştir¹³⁹⁷. Kendisinin bu ataması Dimaşk Şâfiî başkadısının çabalarıyla gerçekleşmiştir¹³⁹⁸.

4.3. EĞİTİM İLE ALAKALI GÖREVLERİ

4.3.1. Müderrislik

Memlûk Devleti'nde başkadıların ikinci mesleği müderrislikti. Makama atanmadan önce mezhepleri ile alakalı sıkı bir eğitimden geçen başkadılar usta öğretici konumuna gelerek medreselere müderris olarak atanabiliyorlardı. Kahire, Dimaşk, Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarının çalışıldığı tezimizde ilk olarak başkadıların eğitim hayatları hakkında bilgi verildikten sonra kıtas olarak kendilerinin başkadılık vazifesinin başına getirildikten sonraki medreselerdeki müderrislik görevleri hakkında bilgi verilecektir.

Gerek Memlûk kroniklerinde gerekse tabakât ve terâcim eserlerinde Kahire ve Dimaşk başkadılarının eğitim-öğretim misyonu ile alakalı teferruatlı bilgilerin bulunmasına rağmen bu durum ne yazık ki diğer üç şehrin başkadıları için geçerli olmamaktadır. Memlûk tarihçileri Kahire ve Dimaşk başkadılarının eğitim görevleri ile alakalı bilgi vermekle birlikte Halep'teki müderrislik görevleri hakkında oldukça kısıtlı, İskenderiye ve Trablus başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında ise herhangi bir bilgi vermemektedirler. Buna göre Kahire veya Dimaşk başkadısı olarak

¹³⁹⁴ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512.

¹³⁹⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 171.

¹³⁹⁶ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 79; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

¹³⁹⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

¹³⁹⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 4, s. 208.

atanan hemen hemen bütün başkadıların fıkıh ve hadis alanında çok iyi eğitim aldıkları ve bahsi geçen bu alanlarda ders anlatabilme becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

4.3.1.1. Kâhire Başkadıları

Kahire başkadılığında Şâfiî başkadıların eğitim-öğretim faaliyetlerini Sâlihiyye¹³⁹⁹, Nâsiriyye el-Cevvânîyye, Nâsiriyye bi'l-Karâfe¹⁴⁰⁰, Emir Cemâleddin el-Ustâddâr¹⁴⁰¹, Kâmilîyye¹⁴⁰² ve Zâhirîyye el-Kadîme¹⁴⁰³ gibi medreselerde gerçekleştirdikleri görülmektedir. Bununla birlikte başkadılar hânkâhları, zâviyeleri ve camileri de eğitim amaçlı kullanmışlardır. Buna göre Kahire Şâfiî başkadılarının derslerini anlattıkları bahsi geçen bu yerler arasında Şeyhû Hânkâh'ı¹⁴⁰⁴ ve Mueyyedi Cami¹⁴⁰⁵ gelmektedir¹⁴⁰⁶.

Şâfiî başkadısı olarak atanan hemen hemen bütün başkadılar makam atamaları gerçekleşir gerçekleşmez medreselere de müderris olarak tayin edilirlerdi. Buna göre

¹³⁹⁹ Kahire'de iki tane Sâlihiyye medresesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1176/1177 (571) yılında Eyyûbî Sultanı Selahaddin tarafından inşa edilmiştir. Bu medrese sadece Şâfiî mezhebine tahsis edilmiştir. İkincisi ise Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan ve Eyyûbî Sultanı Necmeddin Eyyûb tarafından inşa edilmiştir. Beyne'l-Kasreyn'de bulunan ikinci medresede her mezhep için ayrı ayrı ders eklenip müderris atanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 374; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259-263.

¹⁴⁰⁰ Sultan el-Melikü'n-Nâsır Selahaddin Yûsuf b. Eyyûp tarafından inşa edilen bu medresede Şâfiî fıkıh dersleri okutulması için müderrisler tayin edilmiştir. Burada görev yapan müderrislere ise ayda kırk bin dinar maaş ödenmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 400.

¹⁴⁰¹ Kahire'de bulunan bu medresede dört mezhepten dersler okutulurdu. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 401-402.

¹⁴⁰² Eyyûbî Sultanı el-Melikü'n-Kâmil tarafından inşa edilen bu medrese, Kâhire'deki Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunmaktadır. Sekiz bölümden oluşan bu medresenin imarı 1224/1225 (621) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 375; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁰³ Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında 1262/1263 (661) yılında Memlûk Sultanı ez-Zâhir Baybars tarafından inşasına başlanan medresenin yapımı 1263/1264 (662) yılında tamamlanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 378; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 263.

¹⁴⁰⁴ 1355 (756) yılında el-Emirü'l-Kebîr Seyfeddin Şeyhû tarafından inşasına başlanan hânkâhın imareti 1356 (757) yılında tamamlanmıştır. Ayrıca her mezhep için ayrı ayrı dersler tahsis edilmiştir. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 266.

¹⁴⁰⁵ Kahire'deki Bâbü-Zuveyle kapısının yakınında bulunan bu cami Sultan el-Melikü'l-Müeyyed tarafından inşa edilmiştir. Müeyyedi Cami'nde dört mezhep için ayrı ayrı dersler tahsis edilerek müderrisler tayin edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328-330.

¹⁴⁰⁶ Memlûk Devleti'nde eğitimin çeşitli aşamaları, medreselerin önemi ve ulemâ hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. George Makdisi, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), İstanbul, 2018; Jonathan P. Berkey, *Ortaçağ Kahiresi'nde Bilginin İntikali*, (çev. İsmail Eriş), İstanbul, 2009; Michael Chamberlain, *Ortaçağ'da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 1190-1350)*, (çev. Büşra Kaya), İstanbul, 2009.

Sultan Selahaddin Eyyûbî tarafından inşa edilen ve sadece Şâfiî mezhebi için tahsis edilmiş olan Sâlihiyye medresesine müderris tayin edilen ilk başkadının Kahire'nin ilk Şâfiî başkadısı Taceddin b. bintü'l-Eazz olduğu görülmektedir. 1207/1208 (604) yılında dünyaya gelen Başkadı henüz çok küçük yaşta iken babasını kaybetti. Güçlü bir ezber yeteneğine sahip olan Taceddin b. bintü'l-Eazz, eş-Şeyh Şerafeddin, İbnü'l-Varrâk, İbnü's-Sukkerî ve el-Mecd b. Dakiku'l-İd gibi döneminin önemli alimlerinden dersler aldı. Cafer b. Ali el-Mehzânî'den de hadis dersleri alan Başkadı, hesap konularında iyi olduğu için Beytül-mâl şahitliğine tayin edildi. Dedesi es-Sâhib b. Şükr ile birlikte İskenderiye'ye giderek burada hesap ve güzel yazı dersleri aldı. Aldığı bu iyi tahsilin ardından Başkadı'ya müftülük ve müderrislik yapması için icazet verildi¹⁴⁰⁷. 1265¹⁴⁰⁸-1267¹⁴⁰⁹ (663-665) yılları arasında başkadılık görevine getirilen Taceddin b. bintü'l-Eazz Sâlihiyye medresesine müderris olarak da tayin edildi¹⁴¹⁰.

Takiyuddin Muhammed b. Razîn'in de bahsi geçen bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1206/1207 (603) yılında dünyaya gelen Başkadı, Dımaşk'ta İbn Salâh'tan Kur'an dersi ve döneminin ünlü alimlerinden de pek çok dersler aldı. Burada bir süre müftülük ve medreselerde müderrislik vazifesinde bulunan Takiyuddin Muhammed İbn Razîn, Moğolların korkusundan Mısır'a yerleşti. Kahire'de nâiblik yapıp, Sâlihiyye ve Zâhiriyye medreselerinde müderrislik yaptı. Dersler esnasında el-Hâfız Dimyâtî'den ve Bedreddin b. Cemâa'dan rivayet etti¹⁴¹¹. Başkadı'nın Sâlihiyye medresesine müderris olarak tayin edilmesi ise 1278¹⁴¹²-1279¹⁴¹³ (676-678) yılları arasında ikinci kez Kahire-Vechü'l-Bahrî başkadılığına getirildiği zaman gerçekleşmiştir. Takiyuddin Muhammed İbn Razîn 1279 (678) yılında Sâlihiyye medresesine müderris olarak atanmış ve kendisine yarım maaş bağlanmıştır¹⁴¹⁴.

¹⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 280.

¹⁴⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁰⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 91; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 471; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴¹⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴¹¹ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 356.

¹⁴¹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 240; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁴¹³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

¹⁴¹⁴ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın oğlu Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın da Sâlihiyye medresesine müderris tayin edilip hocalık yaptığı bilinmektedir. 1242 (639) yılında dünyaya gelen Başkadı, el-Hâfız Reşîdüddin al-Atâr, el-Hâfız Zekîeddin ve başkalarından hadis dersleri aldı. Babası ve İbn Abdüsselam'dan fıkıh dersleri ve İbn Müslim'den icazet aldı. Babası daha hayattayken pek çok medresede müderrislik yaptı¹⁴¹⁵. 1286¹⁴¹⁶ (685) yılında başkadı olarak tayin edildiği esnada Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de getirildi¹⁴¹⁷.

Taceddin b. bintü'l-Eazz'ın ardından Sâlihiyye medresesine beş yıllık bir aradan sonra Bedreddin b. Cemâa tayin edildi. 1241/1242 (639) yılında Hama'da dünyaya gelen Başkadı burada büyüdü. 1288/1289 (687) yılında Kudüs başkadılığı ve hatibliğine tayin edildi. 1291¹⁴¹⁸ (690) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen Bedreddin b. Cemâa aynı zamanda Sâlihiyye medresesindeki Şâfiî derslere müderris olarak da atandı¹⁴¹⁹. İbn Kesîr, 1311¹⁴²⁰- 1327¹⁴²¹ (711-727) yılları arasında üçüncü kez Kahire Şâfiî başkadılık vazifesinde bulunan Bedreddin b. Cemâa'nın 1327 (727) yılında başkadılıktan azledilmesi neticesinde Sâlihiyye, Nâsriyye ve Kâmilîyye medreselerindeki Şâfiî derslerin müderrisliğinden de azledildiğini kaydetmektedir. Ayrıca Bedreddin b. Cemâa'nın bahsi geçen bu medreselerdeki müderrislik görevinin başlangıç tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi de vermemektedir¹⁴²². Bahsi geçen medreselerdeki müderrislik görevine ise Bedreddin b. Cemâa'nın yerine Kahire Şâfiî başkadısı tayin edilen Celâleddin el-Kazvînî getirildi¹⁴²³.

1228 (625) yılında Mekke yolunda dünyaya gelen Takiyuddin b. Dakîku'l-İd, babası ile birlikte Kûs'ta yaşadı ve burada büyüdü. Mâlikî mezhebinden fıkıh dersleri

¹⁴¹⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Taceddines-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 9, s. 140.

¹⁴¹⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴¹⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴¹⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 56; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹⁴¹⁹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342-343; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139; Yûnînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 95.

¹⁴²⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt. 32, s. 133; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 111; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 182; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 277; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴²² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278; Yalçın, *Dimaşk Kâdilkudâtı*, s. 39-40; Cemil Akpınar, "İbn Cemâa, Bedreddîn", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 338-339.

¹⁴²³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

aldı. Oldukça zeki biriydi. Kûs'ta dersler verdi. Fakat daha sonra Şâfiî mezhebine intikal etti. İbn Addüsselam'ın izinden yürüdü ve onun yanında eğitim gördü. Hadis ve fıkıh ilminde oldukça başarılı oldu¹⁴²⁴. 1296¹⁴²⁵ (695) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen ve 1302¹⁴²⁶ (702) yılına kadar makamda bulunan Başkadı'nın atanma ve azil tarihleri hakkında bilgi verilmemekle birlikte Salihyye medresesine müderris olarak tayin edildiği bilinmektedir¹⁴²⁷.

1294 (694) yılında Dimaşk'ta Âdiliyye medresesinde dünyaya gelen İzzeddin b. Cemâa, burada büyüdü. Babası, Muhammed b. Hüseyin, Dimyâtî, Fahr en-Nüveyrî ve pek çok önemli isimlerden dersler aldı. İyi bir tahsil gören İzzeddin b. Cemâa, fıkıh konusunda uzmanlaşarak dersler vermeye başladı¹⁴²⁸. Kahire'ye geldi ve 1337¹⁴²⁹-1358¹⁴³⁰ (738-759) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edildi. İzzeddin İbn Cemâa'nın bu ataması aynı zamanda Sâlihyye ve Nâsriyye medreselerinin müderrislik görevleriyle de birleştirilmiştir¹⁴³¹.

Dedesi Muhammed b. İbrahim'in yanında ilim öğrenmeye başlayan Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, İbnü'l-Usardî'den dersler aldı ve Dimaşk'a geldi. İlim öğrenmek adına pek çok şehre ve bölgeye giderek dersler aldı. Mizzî, Cezerî ve Zehebî gibi önemli ve meşhur tarihçi alimlerden dersler aldı. Babasının ölümünün ardından Kudüs hatipliğine tayin edilen Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, daha sonra Salâhiyye medresesine müderris olarak tayin edildi. Zehebî onun oldukça iyi bir fıkıh ve hadis alimi olduğundan bahsetmektedir¹⁴³². Eğitimli bir aileden gelen Burhâneddin İbrahim

¹⁴²⁴ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 394; Mehmet Özel, "İbn Dakîkul'id", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 407-408.

¹⁴²⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 189; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 394; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 286; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 684; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

¹⁴²⁶ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 395; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 82.

¹⁴²⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴²⁸ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 243.

¹⁴²⁹ İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 68.

¹⁴³⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³¹ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3. 1023.

¹⁴³² İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 27; Muhammed Şevki Aydın, "İbn Cemâa, Burhaneddin", *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 393.

b. Cemâa, ilk olarak 1371¹⁴³³-1377¹⁴³⁴ (773-779) yılları arasında Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edildi. Başkadılık ataması ile birlikte Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın atanma ve azil tarihleri hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de tayin edildiği bilinmektedir¹⁴³⁵. Bu ilk atamasında Başkadı, aynı zamanda 1373 (775) yılında Kubbetü's-Şâfiî'deki derslerinin başına da getirildi¹⁴³⁶.

1342 (742) yılında Kerek'te dünyaya gelen ve burada eğitim hayatına başlayan İmâmüddin Ahmed el-Kerekî, Takiyuddin es-Sübkî'nin öğrencisi olan babasından ve diğer alimlerden Kur'an dersi aldı. Tahsil görmek için Kahire ve Dımaşk'a seyahat etti. Fustât'ta İbnü'l-Usardî ve İbnü'l-İrâkî'den hadis dersleri aldı¹⁴³⁷. 1390¹⁴³⁸-1392¹⁴³⁹ (792-795) yılları arasında üç yıl Kahire Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan İmâmüddin Ahmed el-Kerekî aynı zamanda Sâlihiyye medresesi müderrisliğine tayin edildi ve bu zaman aralığında iki vazifeyi birlikte yürüttü¹⁴⁴⁰. İmâmüddin Ahmed el-Kerekî'nin ardında 1392¹⁴⁴¹-1394¹⁴⁴² (795-796) yılları arasında başkadı olarak atanan Sadreddin Muhammed el-Münâvî, bu atama ile birlikte Sâlihiyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir¹⁴⁴³. Fıkıh tahsili gören, bu alanda uzmanlaşan Sadreddin Muhammed el-Münâvî, İbn Abdulhâdî'den dersler de aldı¹⁴⁴⁴. 1394 (796) yılında

¹⁴³³ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 28; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³⁴ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 30; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, Cilt 4, s. 76; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 132; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴³⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴³⁶ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

¹⁴³⁷ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 66.

¹⁴³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 713; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 294; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 12; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 339; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450. Süyûtî, diğer müelliflerden farklı Başkadı'nın azil tarihini 1391 (794) olarak kaydetmektedir. Bkz. Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴⁴⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 781; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 450; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 327; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 172.

¹⁴⁴² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 808; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 344; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 49.

¹⁴⁴³ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴⁴⁴ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 330.

azledilen Sadreddin Muhammed el-Münâvî'nin 1395¹⁴⁴⁵-1397¹⁴⁴⁶(797-799) yılları arasında ikinci kez başkadı olarak atanmasıyla birlikte tekrar Sâlihîyye medresesi müderrisliğine tayin edildiği de bilinmektedir¹⁴⁴⁷.

1445¹⁴⁴⁸-1446¹⁴⁴⁹ (849-850) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Şemseddin el-Kâyâtî aynı zamanda Sâlihîyye medresesinin müderrislik görevini de eş zamanlı yürütmüştür¹⁴⁵⁰. Şemseddin el-Kâyâtî'nin ardından 1448¹⁴⁵¹-1448¹⁴⁵² (851-852) yılları arasında Kahire Şâfî başkadılığına atanan Veliyuddin es-Seftî'nin de bu ataması Sâlihîyye medresesinin müderrisliği ile birleşmiştir¹⁴⁵³. İlk olarak 1449¹⁴⁵⁴-1453¹⁴⁵⁵ (853-857) yılları arasında başkadı olarak atanan Şerafeddin Yahya el-Münâvî aynı zamanda Sâlihîyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁴⁵⁶. 1453 (857) yılında azledilmesinin ardından 1461¹⁴⁵⁷ (865) yılında tekrar başkadılığa atanan Şerafeddin Yahya el-Münâvî tekrar Sâlihîyye medresesine müderris olarak atanmıştır¹⁴⁵⁸.

Kâmilîyye medresesi Şâfî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında bulunmaktadır. Bu medreseye müderris olarak tayin edilen ilk isim Takiyuddin b. Dakîku'l-İd'dir¹⁴⁵⁹. Müderris olarak atanma tarihi hakkında herhangi

¹⁴⁴⁵ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 340; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 358.

¹⁴⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 876; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 230; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 526; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 379.

¹⁴⁴⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 258.

¹⁴⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 222-223; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁴⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 254; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 133; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 217; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁵⁰ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁵¹ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 258; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 153; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 233.

¹⁴⁵² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 167; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁵³ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157.

¹⁴⁵⁴ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 215; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

¹⁴⁵⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 304; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 412-13; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/5, s. 386.

¹⁴⁵⁶ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁵⁷ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 384.

¹⁴⁵⁸ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 259.

¹⁴⁵⁹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

bir bilgiye ulaşamadığımız Başkadı'nın 1302¹⁴⁶⁰ (702) yılında kadılıktan azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevinin de sona erdiği anlaşılmaktadır. Akabinde aynı tarihte Bedreddin b. Cemâa'nın Kahire Şâfiî başkadılığına atandığı görülmekle birlikte¹⁴⁶¹, Başkadı bu medresenin müderrisliğini de üstlenmiştir¹⁴⁶². Fakat Başkadı'nın medresenin müderrisliğinden azledilme tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Zâhiriyye el-Kadîme medresesi Şâfiî başkadıların müderris olarak atandıkları medreselerden bir diğeridir. Bu medreseye atanan ilk isim Takiyuddin Muhammed b. Razîn'dir. Kahire-Vechü'l-Bahrî başkadılığına ilk ataması 1267¹⁴⁶³- 1278¹⁴⁶⁴ (665-676) yılları arasında gerçekleşen Başkadı'nın bu süre zarfında medresenin müderrisliğine de tayin edildiği görülmektedir¹⁴⁶⁵.

1267¹⁴⁶⁶- 1278¹⁴⁶⁷ (665-676), 1278¹⁴⁶⁸-1279¹⁴⁶⁹ (676-678) ve 1286¹⁴⁷⁰-1293¹⁴⁷¹ (685-692) yılları arasında toplam üç kere başkadı olarak atanan Takiyuddin Muhammed b. Razîn'in tarih verilmemekle birlikte bu zaman aralıklarından birinde en-Nâsiriyye bi'l-Karâfe'deki Şâfiî derslerine müderris olarak da tayin edilmiştir¹⁴⁷².

Cemâleddin el-Ustâddâr medresesi de Şâfiî başkadıların ders anlattıkları medreseler arasında gelmektedir. Bahsi geçen bu medreseye tayin edildiğini tespit ettiğimiz tek başkadı Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'dir. 1391(793) yılında dünyaya gelen Başkadı'nın anne tarafından dedesi Başkadı Bahâeddin İbnü'l-Akîl'dir. Lüks içinde büyüyen Başkadı kendine has bir zeka yapısına sahipti. Çok küçük yaşlarda hafız olarak Kur'an'ı ezberlemiş ve teravih namazları kıldırmıştır. Kahire

¹⁴⁶⁰ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 395; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁶¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 16; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁶² Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁶³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 94.

¹⁴⁶⁴ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁶⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 264.

¹⁴⁶⁶ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 94.

¹⁴⁶⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁶⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 240; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁴⁶⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 255; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 559.

¹⁴⁷⁰ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴⁷¹ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 222; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89.

¹⁴⁷² Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 401.

Şâfiî başkadılığına toplam yedi kez tayin edilen Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî'nin başkadılığı esnasında tarih verilmemekle birlikte Cemâleddin el-Ustâddâr medresesinin Şâfiî tefsir derslerine müderris olarak tayin edildiği kaydedilmektedir¹⁴⁷³.

Kahire'deki medreselerin dışında Şâfiî başkadılarının hânkâhlar ve zâviyelere de müderris olarak atandıkları bilinmektedir. Şeyhû tarafından inşa edilen ve dört mezhepten ayrı ayrı derslerin okutulduğu Hânkâh Şeyhû'nun, Şâfiî derslerine ilk atanan isim Başkadı Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî 'dir. 1308 (707) yılında dünyaya gelen ve hem Dimaşk hem de Kahire'de tahsil gören Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, oldukça zeki ve çağının en önde gelen isimlerinden biriydi. el-Kutb es-Sinbâtî, el-Mecd ez-Zemkalânî ve Alaaddin el-Konevî'den fıkıh dersleri Ebû Hayyân'dan ise gramer dersleri aldı¹⁴⁷⁴. 1364¹⁴⁷⁵ (766) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına tayin edilen ve 1371¹⁴⁷⁶ (773) yılına kadar makamda bulunan Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, aynı zamanda Hânkâh'ın Şâfiî derslerinin müderrislik görevini de birlikte yürütmüştür¹⁴⁷⁷. 1282¹⁴⁷⁸-1286¹⁴⁷⁹ (680-685) yılları arasında Fustât ve Vechü'l-Kıblî Şâfiî başkadılığı görevinde bulunan Hasan el-Behesnî, Zâviyetü'l-Mecdiyye'deki derslere müderris olarak tayin edilmiştir¹⁴⁸⁰.

Memlûk Devleti'nde camiler de eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerler arasında gelmektedir. 1423¹⁴⁸¹-1425¹⁴⁸² (827-828) yılları arasında başkadı olarak ilk ataması gerçekleşen İbn Hacer, 1424 yılında Mueyyedî Cami'ndeki tedris

¹⁴⁷³ Makrîzî, *el-Hitât*, Cilt 2, s. 401-402.

¹⁴⁷⁴ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 361.

¹⁴⁷⁵ İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 121; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁷⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 28; a.mlf., *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 12; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1-1/2, s. 38; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 189; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 328; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171.

¹⁴⁷⁷ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁴⁷⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 55; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167.

¹⁴⁷⁹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 167; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 317.

¹⁴⁸⁰ Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 317.

¹⁴⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 656; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 146; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

¹⁴⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 677; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 161; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 174.

derslerine müderris olarak atanmıştır¹⁴⁸³. Ayrıca İbn Hacer'in başkadı olarak atanmadan önce 1419 (822) yılında Mueyyedî Cami'ndeki Şâfiî derslerine müderris olarak tayin edilip ders anlattığı da bilinmektedir¹⁴⁸⁴. Sehavî, İbn Hacer'in 1448¹⁴⁸⁵ (852) yılında son kez Kahire Şâfiî başkadılığından azledilmesiyle birlikte el-Hüseyniyye ve Mansûriyye medreselerindeki tefsir; Baybarsiyye medresesindeki hadis derslerinin müderrisliğinden de azledildiğini belirtmektedir¹⁴⁸⁶.

Kahire Hanefî başkadılarının ise Sâlihiyye, Nâsiriyye, Kâmilîyye, Mansûriyye¹⁴⁸⁷ ve Cemâliyye¹⁴⁸⁸ medreselerinde dersler verdikleri bilinmekle birlikte başkadıların aynı zamanda hânkâhları ve camileri de eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Başkadılar Hânkâh Şeyhû, İbn Tolûn¹⁴⁸⁹ Mueyyedî ve Fahriyye¹⁴⁹⁰ gibi önemli camilere müderris tayin edilmişlerdir.

Hanefî başkadılarının, başkadı atanmaları ile birlikte müderris olarak atandıkları medreselerin başında Kâmilîyye medresesi gelmektedir. Bahsi geçen bu medreseye müderris tayin edilen ilk kadının Alaâddin İbnü't-Türkmânî olduğu görülmektedir. 1284 (683) yılında dünyaya gelen Başkadı, oldukça erdemli bir yapıya sahip olmakla birlikte hadis alanında da oldukça başarılıydı. Bu konuda bilgisi olduğu İbn Salîh'in kitabını oldukça profesyonel bir şekilde özetleyerek tekrar yazmasından anlaşılmaktadır¹⁴⁹¹. 1347¹⁴⁹²-1349¹⁴⁹³ (748-750) yılları arasında başkadılığa atanan Alaâddin İbnü't-Türkmânî, aynı zamanda Kâmilîyye medresesinin Dârü'l-Hadis

¹⁴⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 660.

¹⁴⁸⁴ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 230.

¹⁴⁸⁵ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 264; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 174.

¹⁴⁸⁶ Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, Cilt 2, s. 38.

¹⁴⁸⁷ Kahire'deki Beyne'l-Kasreyn sokağında el-Mâristân el-Kebîr el-Mansûra kabısının içinde bulunmaktadır. Medrese ve kubbesi mâristânın karşısında Mansûr Kalavûn'un emriyle Emir Alameddîn Sancar eş-Şucâî tarafından inşa edilmiştir. Dört mezhepten dersler medresenin müfredatına eklenerek müderrisler atanmıştır. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 379-380.

¹⁴⁸⁸ Kahire'nin Reşid sokağında vezir Alameddîn Moğaltay el-Cemâlî tarafından sadece Hanefî mezhebine ihdas edilmiş bir medrese ve yanına yine Hanefî sufiler için tahsis edilmiş olan bir hânkâh şeklinde inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 392.

¹⁴⁸⁹ İbn Tolun Cami, Emir Ebû Abbâs Ahmed b. Tolun tarafından Kahire'de bulunan Cebel Yeşkur adlı tepenin üzerinde inşa edilmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 265.

¹⁴⁹⁰ 1418/1419 (821) yılında Üstâddâr Emir Fahreddin tarafından Kahire'de Dârü'z-Zeheb yakınlarında inşa edilmiştir. Fahriyye Cami'nde Şâfiî, Hanefî ve Mâlikî mezheplerinden dersler okutulmuştur. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁴⁹¹ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; Salahattin Polat, "İbnü't-Türkmânî, Alâeddîn", *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 234.

¹⁴⁹² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 292.

¹⁴⁹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

bölümüne müderris olarak tayin edilmekle birlikte İbn Tolun Cami'ndeki tefsir derslerinin de müderrislik görevine getirilmiştir¹⁴⁹⁴. Babasının vebadan vefat etmesinin ardından 1349 (750) yılında başkadılık makamına getirilen Cemâleddin İbnü't-Türkmânî¹⁴⁹⁵, 1368¹⁴⁹⁶ (769) yılında Kâmilîyye'ye müderris olarak atanmış ve vazife başında ölene kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini sürdürmüştür¹⁴⁹⁷. Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin Kâmilîyye medresesinde müderrislik görevini icra ederken tıpkı babası gibi eş zamanlı olarak İbn Tolûn Camin'deki tefsir derslerine de müderris olarak atandığı da bilinmektedir¹⁴⁹⁸. Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin babasının ardından hem başkadılık hem de müderrislik vazifesine getirilmesinde, kendisinin babasının şöhretinden faydalanıp bahsi geçen makamlara atanmasının yanı sıra en az onun kadar iyi bir eğitim almasının da etkili olduğu da anlaşılmaktadır.

Mansûriyye medresesi, Hanefî başkadılarının müderris olarak tayin edildikleri medreselerden bir diğeridir. Mansûr Kalavûn'un emriyle Emir Alameddin Sancar eş-Şucâî tarafından inşa edilen bu medresede dört mezhepten dersler okutulurdu. Medresenin inşasının ardından medresenin Eyvânü's-Şarkî kısmındaki Hanefî fıkıh derslerine ilk olarak Şemseddin es-Surûcî atanmıştır. 1239/1240 (637) yılından sonra dünyaya gelen Başkadı, hadis alanında eğitim aldı. Döneminin en önemli ve saygın hadisçilerinden biri olan Muhammed b. Ebû'l-Hâttab ve diğer alimlerden hadis dersleri aldı. Fustât ve Kahire Şâfî başkadılığında 1298¹⁴⁹⁹-1310¹⁵⁰⁰ (698-710) yılları arasında bulunan Başkadı'nın ataması bahsi geçen medresenin müderrislik göreviyle de birleşmiş ve Başkadı bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁵⁰¹.

Sadece Hanefî mezhebine tahsis edilen ve vezir Alameddin Moğaltay el-Cemâlî tarafından inşa edilen Cemâlîyye medresesine kaynakların bize verdiği bilgiler doğrultusunda atanan ilk ismin, Alaâddin İbnü't-Türkmânî olduğu anlaşılmaktadır.

¹⁴⁹⁴ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251.

¹⁴⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 182

¹⁴⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 158; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/1, s. 410; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

¹⁴⁹⁷ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁹⁸ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 251; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 262.

¹⁴⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s.41; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹⁵⁰⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 184.

¹⁵⁰¹ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 282.

1348 (748) yılında başkadı olarak atanan Alaâddin İbnü't-Türkmânî, aynı zamanda medreseye müderris olarak atanmış ve 1349 (750) yılında vefat etmesinin ardından bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁵⁰². Alaâddin b. et- Türkmânî'nin torunu Sadreddin Muhammed et-Türkmânî'nin de medreseye müderris olarak tayin edildiği görülmektedir. 1342 (743) yılında dünyaya gelen Sadreddin Muhammed et-Türkmânî, oldukça zeki idi. Sadreddin Muhammed et-Türkmânî, babası Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin başkadı nâibliğini yapmıştır¹⁵⁰³. 1372¹⁵⁰⁴ (773) yılında başkadı olarak atanmasıyla birlikte tıpkı dedesi gibi Cemâliyye medresesine müderris olarak tayin edilmiştir¹⁵⁰⁵. 1375¹⁵⁰⁶ (776) yılında başkadılık makamındaki azlinden sonra bu medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁵⁰⁷.

Kahire'nin Beyne'l-Kasreyn sokağında bulunan Sâlihiyye ve Nâsriyye medreseleri de Kahire Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasındadır. Buna göre 1299 (698) yılında Fustât ve Kahire'nin Hanefî başkadılığına tayin edilen Şemseddin es-Surûcî'nin 1310 (710) yılında başkadılıktan azledilmesi ile birlikte Sâlihiyye ve Nâsriyye medreselerindeki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁵⁰⁸. Şemseddin es-Surûcî yerine Kahire Hanefî başkadılığına tayin edilen Şemseddin el-Harîrî bahsi geçen bu medreselerdeki müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁵⁰⁹.

Memlûk Devleti'nde 1418 (821) yılında yapımı tamamlanan Fahriyye medresesine atanan ilk Hanefî başkadının Şemseddin Muhammed ed-Deyrî olduğu görülmektedir¹⁵¹⁰. 1416¹⁵¹¹-1419¹⁵¹² (819-822) yılları arasında başkadılık makamında

¹⁵⁰² Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 392.

¹⁵⁰³ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 374.

¹⁵⁰⁴ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 374; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 11, s. 96

¹⁵⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

¹⁵⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 238; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 374; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/2, s. 87.

¹⁵⁰⁷ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 392.

¹⁵⁰⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103.

¹⁵⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 103.

¹⁵¹⁰ İbn Hacer, *İnbâü 'l-gumr*, Cilt 3, s. 175.

¹⁵¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 373; a.mlf., *İbna el-Gumr*, Cilt 3, s. 97; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/3, s. 305.

¹⁵¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü 'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağrıbirdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 13, s. 240.

bulunan Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin azledilmeden bir yıl önce bahsi geçen bu medresenin müderrisliğine tayin edildiği görülmektedir.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz üzere tıpkı Şâfîî başkadıları gibi Hanefî başkadılarının da hânkâhları ve camileri eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Memlûklerde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yoğun olarak yapıldığı Şeyhû Hânkâhı'na müderris olarak atanan isim Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî'dir. Fıkıh ve hadis ilimleriyle ilgilenen ve bu alanlarda dersler alan Başkadı, Kur'an'ı hıfz etti. Oldukça düzgün bir kişiliğe sahip olan Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî, Kadı Asker olarak tayin edildi. Cemâleddin el-Mellâtî'nin vefat etmesinin ardından başkadı nâibliği vazifesine getirildi¹⁵¹³. 1408¹⁵¹⁴-1409¹⁵¹⁵ (811-812) yılları arasında ikinci kez başkadı olarak atanan Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî'nin 1409 (812) yılında Şeyhû Hânkâh'na müderris olarak tayin edildiği de görülmektedir¹⁵¹⁶. Başkadı'nın 1409 (812) yılında azledilmesiyle birlikte hânkâhdaki müderrislik görevi de son bulmuştur. Eminateddin Abdülvahhab et-Trablusî'nin ardından başkadı olarak atanan Nâsireddin Muhammed b. Adîm, Hânkâh'a müderris olarak atanmış, 1412¹⁵¹⁷ (815) yılında azledilmesiyle birlikte bu Hânkâh'daki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁵¹⁸. 1419¹⁵¹⁹-1426¹⁵²⁰ (822-829) yılları arasında başkadı olarak atanan Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî de aynı zamanda Şeyhû Hânkâhı'na müderris olarak atanan başkadılar arasında gelmektedir¹⁵²¹.

Hanefî başkadılarının ders anlattıkları camilerin başında Mueyyedî Cami gelmektedir. Kaynaklarda tarih aralığı verilmemekle birlikte Başkadı Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin buradaki Şâfîî derslere bizzat sultanın ve devlet görevlilerinin huzurunda kendisine oldukça gösterişli bir törenle yün hil'at giydirilerek müderris olarak atandığı belirtilmektedir¹⁵²². Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin her

¹⁵¹³ İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 263.

¹⁵¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 77-79; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû l-emel*, Cilt 1/3, s. 171.

¹⁵¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 91.

¹⁵¹⁶ Süyûtî, *Hüsnü l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 213.

¹⁵¹⁸ Süyûtî, *Hüsnü l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 13, s. 212.

¹⁵²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717.

¹⁵²¹ Süyûtî, *Hüsnü l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵²² Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 230.

ne kadar müderris olarak atanma tarihi belli olmasa da Kahire Hanefî başkadılığı listesine bakıldığı zaman Başkadı'nın 1416¹⁵²³-1419¹⁵²⁴ (819-822) yılları arasında makamda bulunduğu görülmektedir. Bu bilgiden istinaden Başkadı'nın bu tarih aralığında Mueyyedî Cami'nin müderrisliğinde bulunması kuvvetle muhtemeldir. Bunun yanında Şemseddin Muhammed ed-Deyrî'nin Fahriyye Cami'ndeki Hanefî derslerine de müderris olarak atandığı yine tarih aralığı verilmemekle birlikte belirtilmektedir¹⁵²⁵.

Kahire *Mâlikî* başkadılarının *Sâlihîyye*, *Sargatmış*¹⁵²⁶, *Mansûrîyye*, *Kâmahîyye* medreselerini eğitim-öğretim faaliyetleri için kullandıkları görülmektedir. Fahriyye Cami de *Mâlikî* başkadıların müderris olarak atandıkları mekanlar arasında gelmektedir.

1294 (605) yılında dünyaya gelen Nefiseddin b. Şükr tahsilini *Mâlikî* fıkıh ilminde yaptı ve bu konudaki otoritelerden biri oldu¹⁵²⁷. 1271¹⁵²⁸ (669) yılında başkadılık makamında bulunan Nefiseddin b. Şükr aynı zamanda Kahire'nin Benyne'l-Kasreyn sokağında bulunan *Sâlihîyye* medresesine müderris olarak atanmış; atandıktan sekiz yıl sonra 1278/1279 (677) yılında azledilmiştir¹⁵²⁹.

Memlûk Devleti'nde başkadıların genelde iyi bir eğitim aldıktan sonra medreselere müderris olarak tayin edildikleri görülmekle birlikte bazen bu durumun tam tersi de yaşanabiliyordu. Buna en güzel örnek Zeyneddin Ali b. Mahlûf'tur. 1236/1237 (634) yılında Behensâ bölgesinde bulunan Nüveyre'de dünyaya gelen Başkadı, İbn Abdüsselam'dan ve başkalarından dersler aldı¹⁵³⁰. İbn Hacer, Başkadı'nın almış olduğu bu eğitimin eksik olduğunu, eğitim konusunda kendisini geliştirmeyen Zeyneddin Ali b. Mahlûf'un, ilim konusunda yetersiz ve kusurlu

¹⁵²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/1, s. 355; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 305.

¹⁵²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 240.

¹⁵²⁵ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁵²⁶ Kal'atülcebel ve İbn Tolun Cami'nin arasında Kahire'nin dışında inşa edilen bu medrese Emir Seyfeddin Sargatmış en-Nâsirî tarafından alınarak yıkılmış ve ardından 1355 (756) yılında yapımına başlanarak 1356 (757) yılında tamamlanmıştır. Medreseyi Hanefî mezhebi mensupları ve fakihleri için ihdas etmiştir. Bkz. Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 402-403.

¹⁵²⁷ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 426.

¹⁵²⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 117.

¹⁵²⁹ Makrîzî, *el-Hitat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁵³⁰ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 280.

olduğunu ayrıca belirtmektedir¹⁵³¹. Buna rağmen 1287¹⁵³²-1318¹⁵³³ (685-718) yılları arasında başkadı olarak atanan Zeyneddin Ali b. Mahlûf Mansûriyye medresesinin bölümlerinden biri olan Eyvânü'l-Kebîr'in güneyindeki fıkıh derslerine müderris olarak tayin edilmiş ve 1318 (718) yılına kadar bu iki vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁵³⁴. İbn Haldûn da bahsi geçen bu medresede ders veren müderrislerden biridir. 1332 (732) yılında dünyaya gelen İbn Haldûn, doğup büyüdüğü yerde eğitim hayatına başlamış; İbn Abdüsselam ve başkalarından dersler almıştır. Endülüs ve daha sonra Gırnata'ya giden İbn Haldûn 1362/1363 (764) yılında Gırnata'da bizzat Sultan İbnü'l-Ahmer tarafından karşılandı¹⁵³⁵. 1383 (784) yılında Mısır'a gelen İbn Haldûn'un tarih belirtilmemekle birlikte Sargatmış medresesindeki derslere müderris olarak tayin edilip ders anlattığı bilinmektedir¹⁵³⁶. Ayrıca 1384¹⁵³⁷-1389¹⁵³⁸ (786-791) yılları arasında ilk kez Kahire Mâlikî başkadılığı makamında bulunan İbn Haldun, Alameddin Süleyman el-Beysâtî'nin ölümü nedeniyle 1384 yılında hem Mâlikî başkadılığına hem de Mısır'daki Kâmahiyye medresesine müderris olarak tayin edilerek ders vermeye başlamıştır¹⁵³⁹.

Yukarıda bahsi geçen medreselerin dışında Fahrîyye Cami de Mâlikîlerin müderris olarak atanıp ders anlattığı mekanlar arasındaydı. Fıkıh alanında eş-Şeyh Halîl'den dersler alan ve Mâlikî mezhebinde dönemin önde gelen fıkıhçıları arasında bulunan Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî, Fahrîyye Cami'ne müderris tayin edildiğini tespit ettiğimiz tek başkadıdır¹⁵⁴⁰. 1400¹⁵⁴¹ (803) ve 1414¹⁵⁴²-1420¹⁵⁴³ (817-

¹⁵³¹ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 280.

¹⁵³² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 89; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 280; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 603.

¹⁵³³ el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 185; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 223; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 178.

¹⁵³⁴ Makrizî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 382.

¹⁵³⁵ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 234.

¹⁵³⁶ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 590.

¹⁵³⁷ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 289; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 217.

¹⁵³⁸ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 603.

¹⁵³⁹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517;

¹⁵⁴⁰ İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 204.

¹⁵⁴¹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1059; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/3, s. 55.

¹⁵⁴² Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 285; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 204; Aynî, *es-Seyfî 'l-mühenned*, s. 329.

¹⁵⁴³ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 528.

823) yılları arasında toplamda iki kez başkadı olarak atanan Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî'nin bu tarih aralıklarından birinde Fahrîyye Cami'ne müderris olarak atanarak ders anlattığı bilinmektedir¹⁵⁴⁴.

Kahire *Hanbelî* başkadılarının ise *Sâlihiyye*, *Zâhiriyye el-Kadîme*, *Mansûriyye* medreselerine ve *Şeyhû Hânkâhî*'na müderris olarak atandıkları görülmektedir.

1296¹⁵⁴⁵-1309¹⁵⁴⁶ (669-709) yılları arasında başkadı olarak atanan Şerafeddin el-Harrânî'nin makama atanmadan önce Beyne'l-Kasreyn'de bulunan Sâlihiyye medresesinde müderris olarak dersler verdiği¹⁵⁴⁷ ve başkadı olarak atandıktan sonra da 1309 yılında ölene kadar müderrislik görevini sürdürdüğü bilinmektedir.¹⁵⁴⁸ İbn Kesîr'in ifadesiyle Şerafeddin el-Harrânî'nin Zâhiriyyetü'l-Kadîme'deki derslere de aynı zamanda müderris olarak atandığı anlaşılmaktadır¹⁵⁴⁹. Başkadı'nın bahsi geçen bu iki medresenin dışında Mansûriyye'de de dersler verdiği bilinmektedir. Şöyle ki; Şerafeddin el-Harrânî, başkadılık görevi süresince Mansûriyye'nin Eyvânü'l-Garbi bölümündeki fıkıh derslerine de müderris tayin edilmiştir¹⁵⁵⁰.

Hanbelî başkadıları tıpkı diğer mezheplerde olduğu gibi hânkâhları da eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütebildikleri yerler olarak kullanabiliyorlardı. Bu anlamda Şeyhû Hânkâhî'na Hanbelî başkadılar arasında atandığını tespit ettiğimiz tek isim Muvaffakaddin el-Makdisî'dir¹⁵⁵¹. 1291 (690) yılında dünyaya gelen Muvaffakaddin el-Makdisî, fıkıh ilmiyle ilgilendi. Dimaşk'ta Ebû Bekr İbn Ahmed'den hadis dersi alan Başkadı, Kahire'ye geldi¹⁵⁵². Burada 1337¹⁵⁵³-1367¹⁵⁵⁴ (738-769) yılları arasında

¹⁵⁴⁴ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 328.

¹⁵⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 830.

¹⁵⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 54; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 107; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 236; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 85.

¹⁵⁴⁷ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 374.

¹⁵⁴⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 98.

¹⁵⁴⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 104.

¹⁵⁵⁰ Makrîzî, *el-Hıtat*, Cilt 2, s. 382.

¹⁵⁵¹ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵⁵² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 200-201.

¹⁵⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 201.

¹⁵⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 150; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 401; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 79; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 336.

başkadılık makamında bulunan Muvaffakaddin el-Makdisî, Şeyhû Hânkâhî'na Mâlikî müderrisi olarak tayin edilerek dersler anlattı¹⁵⁵⁵.

4.3.1.2. Dımaşk Başkadıları

Dımaşk Şâfiî başkadılarının atandıkları medreselerin başında Atâbekiyye gelmektedir. Bu medrese Musul sahibi Nûreddin Arslân b. Atâbek'in kızı tarafından Dımaşk'ta bulunan Sâlihiyye mahallesinde inşa ettirilmiştir¹⁵⁵⁶. Medreseye müderris olarak tayin edilen ilk isim Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1257 (655) yılında dünyaya gelen Necmeddin b. Sasrâ, eğitime hadis dersleri alarak başladı. İbn Hallikân'ın *Vefâyâtü'l-Ayân* adlı eserini yazarken yanındaydı ve bu eserle alakalı pek çok bilgi edildi. Taceddin el-Fezârî ve eş-Şeyh Taceddin'den fıkıh, ağabeyi Şerafeddin'den ise dilbilgisi dersleri aldı. Başkadılık makamına atanmadan önce Dımaşk'taki pek çok medresede dersler verdi¹⁵⁵⁷. 1294/1295 (694) yılında Sultan Ketboğa kendisini Kadı Asker olarak tayin etti¹⁵⁵⁸. 1302¹⁵⁵⁹ (702) yılında başkadılığa atanan Necmeddin İbn Sasrâ, Atâbekiyye'deki derslere 1315 (715) yılında müderris olarak tayin edildi. Başkadı'nın 1323¹⁵⁶⁰ (723) yılında vazife başında ölümü ile birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de böylelikle son buldu¹⁵⁶¹.

Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından 1323 (723) yılında başkadılık makamına tayin edilen kadı Cemâleddin ez-Zur'î olmuştur¹⁵⁶². Aslen Mağribli olan Cemâleddin ez-Zur'î 1247/1248 (645) yılında Ezri'ât'ta dünyaya geldi ve burada tahsil gördü. Dımaşk'a gelerek eğitime burada devam eden Cemâleddin ez-Zur'î, Başkadı Bedreddin İbn Cemâa'nın nâibliğini yaptı¹⁵⁶³. 1323 (723) yılında tayin edildiği

¹⁵⁵⁵ Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 267.

¹⁵⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97.

¹⁵⁵⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 9 s. 20; Cengiz Kallek, "Benî Sasra", *DİA*, Cilt 5, (1992), s. 453.

¹⁵⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 98-99.

¹⁵⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁵⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefâyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225.

¹⁵⁶¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 97.

¹⁵⁶² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 242; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 85; İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 165; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225.

¹⁵⁶³ İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 164-165.

başkadılık vazifesi ile birlikte Atâbekiyye'deki derslerin müderrislik görevini üstlenmiştir¹⁵⁶⁴. 1324 (724) yılında başkadılıktan azledilen Cemâleddin ez-Zur'î'nin bu medresedeki müderrislik görevine ne zaman son verildiğine dair herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Başkadılık vazifesi esnasında medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer kadı ise Alameddin el-İhnâî'dir. Takva sahibi olan; fıkıh ve dilbilgisi alanlarında tahsil görerek uzmanlaşan Alameddin el-İhnâî, İbn Dakîku'l-İd'den fıkıh dersleri aldı¹⁵⁶⁵. 1329¹⁵⁶⁶-1332¹⁵⁶⁷ (730-732) tarihleri arasında başkadılık makamında bulunan Alameddin el-İhnâî, 1329 (730) yılında medresenin hadis derslerine müderris olarak tayin edilmiştir¹⁵⁶⁸. Başkadı'nın müderrislik görevine ne zaman son verildiğine dair herhangi bir tarih dilimine ulaşılamamıştır.

Alameddin el-İhnâî'nin ardından bu medreseye müderris olarak tayin edilen bir diğer kadı ise Şehabeddin b. el-Mecdeddin'dir. 1263/1264 (662) yılında dünyaya gelen Şehabeddin b. el-Mecdeddin iyi bir eğitim aldı ve çağının önde gelen alimleri arasında yerini aldı. 1293/1294 (693) yılında fetva vermeye başladı¹⁵⁶⁹. 1334¹⁵⁷⁰-1337¹⁵⁷¹ (734-738) yılları arasında Dimaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in, bu tarih aralığında Atâbekiyye'deki Şâfiî derslerin müderrislik görevini de yürüttüğü bilinmektedir¹⁵⁷².

Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in ardından Atâbekiyye'deki Şâfiî derslere Takiyuddin es-Sübki atanmıştır. 1284 (683) yılında Menûfiyye'de doğdu. Kahire'ye gelerek Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın yanında eğitim gördü. Alameddin el-İrâkî'den tefsir, eş-Şeyh Takiyuddin b. es-Saîğ'den Kur'an okumaları, el-Hâfız ed-Dimyâtî'den hadis, Seyfeddin el-Bağdâdî'den mantık ve eş-Şeyh Ebû Hayyân'dan da gramer

¹⁵⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 84; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 225.

¹⁵⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100; Taceddin es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 9, s. 309.

¹⁵⁶⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 92.

¹⁵⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 94.

¹⁵⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100.

¹⁵⁶⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 121.

¹⁵⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 99.

¹⁵⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101.

¹⁵⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 100.

dersleri aldı. İlim öğrenmek için çok seyahat etti¹⁵⁷³. Başkadı olarak tayin edilmeden önce ise müftülük, Mansûriyye medresesinde de müderrislik görevinde bulundu¹⁵⁷⁴. 1338¹⁵⁷⁵ (739) yılında başkadı olarak atanan Takiyuddin es-Sübkî aynı zamanda Atâbekiyye’de ders vermeye de başladı¹⁵⁷⁶. Takiyuddin es-Sübkî’nin müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Atâbekiyye’ye müderris tayin edilen bir diğer ismin Bahâeddin Ebü’l-Bekâ Muhammed es-Sübkî olduğu görülmektedir. Kutbeddin es-Sinbâtî, Zeyneddin İbnü’l-Ketânî’den fıkıh dersleri alan Bahâeddin Ebü’l-Bekâ Muhammed es-Sübkî; dedesi Sadreddin’den ve Alaâddin el-Konevî’den usul öğrendi. Ebû Hayyân’dan dilbilgisi dersleri alan Başkadı¹⁵⁷⁷, Suriye ve Mısır’ı dolaşarak hadis dersleri aldı¹⁵⁷⁸. 1358¹⁵⁷⁹ (759) yılında başkadılığa atanan Bahâeddin Ebü’l-Bekâ Muhammed es-Sübkî aynı zamanda Atâbekiyye’de dersler vermeye başladı¹⁵⁸⁰.

Atâbekiyye medresesine müderris tayin edilen kadılar arasında Bahâeddin Ebü’l-Bekâ Muhammed es-Sübkî’nin oğlu Veliyuddin es-Sübkî gelmektedir¹⁵⁸¹. Kahire’de 1335 (735) yılında dünyaya gelen Başkadı, burada pek çok alimden dersler aldı. Dimaşk’ta Hâfız el-Mizzî ve Ebü’l-Abbâs el-Cezerî’den dersler alan Veliyuddin es-Sübkî fetva verip medreselerde müderrislik yapmaya başladı¹⁵⁸². Her ne kadar müderrislik vazifesinin başlangıç ve bitiş tarihleri belli olmasa da 1376¹⁵⁸³-1383¹⁵⁸⁴ (777-785) yılları arasında sadece bir kez başkadı olarak atanan Veliyuddin es-Sübkî’nin bu tarih aralığında müderris olarak görev yapmasının kuvvetle muhtemel olduğu görülmektedir.

¹⁵⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; Bilal Aybakan, “Sübkî, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 14-15.

¹⁵⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 101.

¹⁵⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü’ş-Şâfi’iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁵⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 410.

¹⁵⁷⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 29.

¹⁵⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹⁵⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

¹⁵⁸⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101.

¹⁵⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 101.

¹⁵⁸² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 30.

¹⁵⁸³ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû’l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁵⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü’s-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 504; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 112.

Eyyûbî sultanlarından Nureddin ve Selâhaddin'in hizmetinde bulunan Cemâleddin İkbâl tarafından inşa ettirilen *İkbâlîyye* medresesi kurucusu tarafından Hanefî ve Şâfî mezhepleri için vakfedilmiştir. Cemâleddin binalardan büyük olanını Şâfî mezhebine, küçük olanını ise Hanefî mezhebine vakfetmiştir. İkbâlîyye'nin inşa edildiği konum oldukça karışık olmakla birlikte; kuzeyinde Zâhiriyyetü'l- Cevâniyye, doğusunda Cârûhiyye medresesi ve güneyinde Takaviyye medresesi bulunmaktadır¹⁵⁸⁵. İkbâlîyye'ye müderris tayin edilen ilk Şâfî başkadı Necmeddin Seniyyüddeve'dir. 1219/1220 (616) yılında dünyaya gelen Başkadı, hayatı boyunca ilimle uğraştı. Babası Başkadı Sadreddin Seniyyüddeve'nin başkadı nâibliğini yaptı. Önce Halep Şâfî başkadılığına 1280¹⁵⁸⁶ (679) yılında ise Dımaşk Şâfî başkadılığına tayin edilen Necmeddin Seniyyüddeve İkbâlîyye'nin müderrislik görevine de tayin edildi¹⁵⁸⁷. İbn Tolun, Başkadı'nın bahsi geçen bu medresenin dışında altı farklı medresenin (Âdiliyye, Nâsiriyye, Azrâviyye, Felekiyye, Rukniyye ve Behensiyye) de müderrislik görevine getirildiğini belirtmektedir¹⁵⁸⁸. İkbâlîyye'ye müderris tayin edilen bir diğer başkadı'nın Şehabeddin b. el-Mecdeddin olduğu görülmektedir. 1334 (734) yılında başkadı olarak atanan Şehabeddin b. el-Mecdeddin, başkadılığa atanmadan önce 1300/1301 (700) yılında bu medresenin müderrisi olarak tayin edilmiştir. Şehabeddin b. el-Mecdeddin'in 1337¹⁵⁸⁹ (738) yılına kadar hem başkadılık hem de müderrislik vazifesini birlikte yürüttüğü görülmektedir¹⁵⁹⁰.

Suriye Selçuklu Atâbeki Emîneddin Gümüşteğîn b. Abdullah tarafından 1135/1136 (530) yılında Emevi Cami'nin kapılarında biri olan Bâbü Ziyâde'nin güneyine inşa edilen *Emîniyye* medresesi¹⁵⁹¹ Dımaşk Şâfî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreselerden biridir. Bu medreseye müderris tayin edilen ilk ismin Necmeddin Seniyyüddeve'nin olduğu görülmektedir. İbn Kesîr'in vermiş olduğu bilgiye göre , Necmeddin Seniyyüddeve'nin başkadılık vazifesindeyken Emîniyye

¹⁵⁸⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 118-119.

¹⁵⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹⁵⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 74.

¹⁵⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 74.

¹⁵⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101.

¹⁵⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 121; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1032.

¹⁵⁹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 132-133.

medresesine müderris tayin edildiği görülmektedir¹⁵⁹². Necmeddin Seniyyüddeve'nin ardından medreseye müderris tayin edilen bir diğer isim İmamüddin el-Kazvî'dir. 1293/1294 (693) yılında Kazvîne şehrinde dünyaya gelen Başkadı, İran ve Anadolu'da tahsil gördü. Sultan Eşref Halil döneminde kardeşi Celâleddin ile birlikte Dımaşk'a geldi¹⁵⁹³. Sübkî, Başkadı'nın Tebriz'de 1253/1254 (653) yılında dünyaya geldiğini; İran ve Anadolu'da dersler aldıktan sonra Eşref Halil döneminde kardeşi Celâleddin ile birlikte Mısır'a geldiğini belirtmektedir¹⁵⁹⁴. Başkadılık vazifesine tayin edilmeden önce Kaymeriyye medresesine ardından ise 1295 (694) yılında Emîniyye medresesine müderris tayin edilmiş ve 1297¹⁵⁹⁵ (696) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanmıştır. İmamüddin el-Kazvî'nin, 1300¹⁵⁹⁶ (699) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁵⁹⁷. Necmeddin İbn Sasrâ da bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Kütübî, 1302-1323 (702-723) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Necmeddin İbn Sasrâ'nın müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi hakkında herhangi bir bilgi vermemekle birlikte Başkadı'nın bu medreseye müderris tayin edildiğinden bahsetmektedir¹⁵⁹⁸.

Emîniyye medresesine müderris tayin edilen başkadılar arasında Taceddin es-Sübkî de bulunmaktadır. Kahire'de 1326/1327 (727) ya da 1237/1328 (728) yılında dünyaya gelen Başkadı, eğitim hayatına Mısır'da başladı ve burada pek çok isimden dersler aldı. 1338/1339 (739) yılında babası ile birlikte Dımaşk'a geldi. Burada Hafız el-Mizzî'den Kur'an dersleri, eş-Şeyh Şemseddin b. Nakîb'ten fetva vermek ve hocalık yapmak için icazet aldı. Şemseddin b. Nakîb'in ölümünün ardından müderrislik yapıp fetva verdi¹⁵⁹⁹. 1358¹⁶⁰⁰-1362¹⁶⁰¹ (759-763) yılları arasında ikinci

¹⁵⁹² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 579.

¹⁵⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146.

¹⁵⁹⁴ Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 310.

¹⁵⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁵⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹⁵⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 146.

¹⁵⁹⁸ Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114.

¹⁵⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 28.

¹⁶⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107.

¹⁶⁰¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 342.

kez başkadılık makamında bulunan Taceddin es-Sübkî, bahsi geçen bu zaman aralığında medresenin müderrislik görevini de yürüttü¹⁶⁰².

Taceddin es-Sübkî'nin azledilmesinin ardından yerine kardeşi Bahâeddin Ahmed es-Sübkî Dımaşk Şâfî başkadısı olarak tayin edildi¹⁶⁰³. 1319 (719) yılında dünyaya gelen Başkadı, Kahire ve Suriye'de önemli alimlerden dersler aldı. Ebû Hayyân'dan gramer, el-İsfahânî'den usul, babası Takiyuddin ve kardeşi Taceddin'den fıkıh dersleri aldı. Aldığı bu tahsilin ardından ders anlatması ve fetva vermesi için kendisine icazet verildi. Başkadılığa tayin edilmeden önce Mansûriyye, Seyfiyye ve Herekiyye medreselerinde dersler verdi¹⁶⁰⁴. Başkadılık atamasıyla birlikte Emîniyye medresesinin müderrislik görevine de tayin edilen Başkadı'nın, 1363¹⁶⁰⁵ (764) yılında başkadılıktan azledilmesiyle bu medresedeki müderrislik görevi de son buldu¹⁶⁰⁶. İbn Tolun ayrıca Başkadı'nın Emîniyye medresesine ek olarak Âdiliyye ve Gazzâliyye medreselerine de müderris olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir¹⁶⁰⁷.

Dımaşk'ta zaviyeyken sonrasında eğitim-öğretim faaliyetleri için medreseye dönüştürülen Gazzâliyye medresesine müderris tayin edilen ilk başkadının Şehabeddin Ahmed el-Huveyye olduğu görülmektedir. 1229 (626) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Başkadı burada büyüdü¹⁶⁰⁸. Babasının vefat etmesi nedeniyle çok küçük yaşta Dimâğiyye medresesinde dersler vermeye başladı. Pek çok ilim dalında uzmanlaşan Başkadı birden fazla kitap yazdı¹⁶⁰⁹. 1287¹⁶¹⁰-1294¹⁶¹¹ (686-693) yılları arasında Dımaşk Şâfî başkadılığı makamında bulunan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin bu ataması medresenin müderrislik vazifesiyle de birleşmiştir. Başkadı'nın 1294 (693) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu

¹⁶⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 150.

¹⁶⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; İbnü'l-İrakî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 342; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁶⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108.

¹⁶⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346

¹⁶⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 150.

¹⁶⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 108.

¹⁶⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 168; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

¹⁶⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

¹⁶¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 774; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 325.

¹⁶¹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 605.

medresedeki müderrislik görevi son buldu¹⁶¹². Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin yerine medresenin müderrisliğine Şerafeddin el-Makdisî getirildi¹⁶¹³.

Gazzâliyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer isim 1323 (723) yılında başkadı tayin edilen Cemâleddin ez-Zur'î'dir. Atamayla birlikte Başkadı bu medresedeki Şâfîî derslere müderris tayin edilmiş, 1324 (724) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁶¹⁴.

Celâleddin el-Kazvî'nin de Gazzâliyye medresesine müderris tayin edildiği görülmektedir. 1268 (666) yılında Musul'da dünyaya gelen Başkadı burada yetişti¹⁶¹⁵. İbn Hacer, farklı olarak Başkadı'nın babası ile birlikte Anadolu'da yaşadığı bilgisini vermektedir¹⁶¹⁶. Pek çok ilim dalıyla ilgilenen Celâleddin el-Kazvî, babasından fıkıh dersleri aldı¹⁶¹⁷. Ebû'l-Abbâs el-Fârûsî ve diğer alimlerden dersler aldı, Dimaşk'taki Emevî Cami hatipliği vazifesinde bulundu¹⁶¹⁸. Başkadılık vazifesi esnasında müderris olarak da tayin edilen Başkadı'nın görevininin başlangıç tarihi net olarak bilinmemekle birlikte Başkadı'nın 1327 (727) yılında Kahire Şâfîî başkadılığına terfi etmesi nedeniyle Gazzâliyye ve buna ek olarak Âdiliyye medreselerindeki müderrislik görevlerinin de son bulduğu bilinmektedir¹⁶¹⁹.

1329-1332 (730-732) yılları arasında Dimaşk Şâfîî başkadılığı görevinde bulunan Alameddin el-İhnâî, başkadılık göreviyle birlikte bu medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶²⁰. 1332 (732) yılında başkadılıktan azledilen Alameddin el-İhnâî'nin Gazzâliyye medresesindeki müderrislik görevi de son bulmuştur. Cemâleddin İbn Cümle de Gazzâliyye medresesine müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1283/1284 (682) yılında dünyaya gelen Başkadı, Buhârî'den ders dinledi. Sadreddin İbnü'l-Vekîl, Şemseddin İbnü'l-Nakîb'ten hadis dersleri aldı. İlim konusunda oldukça donanımlı olan Başkadı döneminin önde gelen

¹⁶¹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 321; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 205; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79.

¹⁶¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 667.

¹⁶¹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 321; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 225.

¹⁶¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 87.

¹⁶¹⁶ İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 367.

¹⁶¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 88.

¹⁶¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 367.

¹⁶¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁶²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 322.

alimlerini geçti¹⁶²¹. İbn Tolun ve İbn Kesîr, Cemâleddin b. Cümle'nin 1332 (733) yılında başkadılık makamına atanmasıyla birlikte hem Gazzâliyye medresesine hem de Âdiliyye medresesindeki derslere müderris tayin edildiğini kaydetmektedirler¹⁶²². Nuaymî ise Cemâleddin b. Cümle'nin 1334 (734) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından hem başkadılık makamına hem de Gazzâliyye medresesinin müderrisliğine Celâleddin el-Kazvî'nin getirildiğini belirtmektedir¹⁶²³.

1338/1339¹⁶²⁴ (739) yılında Dımaşk Şâfiî başkadılığına atanan Takiyuddin es-Sübki, Gazzâliyye medresesi müderrisliğine de getirilmiştir¹⁶²⁵. Takiyuddin es-Sübki'nin, 1355¹⁶²⁶ (756) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik görevi son bulmuştur¹⁶²⁷. Nuaymî ayrıca Takiyuddin es-Sübki'nin iki oğlu Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübki ve Taceddin es-Sübki'nin de başkadılık vazifeleri esnasında bu medreseye müderris tayin edildiklerini nakletmektedir¹⁶²⁸.

1178/1179 (574) yılında Hama hükümdarı el-Melikü'n-Muzaffer Takiyuddin b. Şahinşah tarafından kurulan *Takaviyye*¹⁶²⁹ medresesi de Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında gelmektedir. Takaviyye medresesine müderris tayin edilen ilk kadı Bahâeddin b. ez-Zekî'dir. 1242/1243 (640) yılında dünyaya gelen Başkadı, babası başta olmak üzere Mısır ve Suriye'de pek çok isimden dersler aldı¹⁶³⁰. 1283¹⁶³¹ (682) yılında başkadı olarak atanan Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bu ataması medresenin müderrisliği ile birleşmiş ve başkadılıktan 1287¹⁶³² (685)

¹⁶²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95.

¹⁶²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 95; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 353.

¹⁶²³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 321-322.

¹⁶²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁶²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322.

¹⁶²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 250.

¹⁶²⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322.

¹⁶²⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 322; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 172.

¹⁶²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 162-163.

¹⁶³⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

¹⁶³¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶³² Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 604; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

yılında azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁶³³. Necmeddin Ömer b. Hiccî de bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1414¹⁶³⁴ (817) yılında başkadılığa tayin edilen Necmeddin Ömer b. Hiccî medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁶³⁵. Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin oğlu Bahâeddin b. Hiccî'nin de Takaviyye medresesinin müderrisliğine tayin edildiği anlaşılmaktadır. 1427¹⁶³⁶-1429¹⁶³⁷ (830-832) yılları arasında ilk başkadılık ataması gerçekleşen Bahâeddin b. Hiccî, 1428 (831) yılında bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁶³⁸.

1379 (781) yılında dünyaya gelen Sirâceddin el-Hımsî, Reslân ez-Zehebî (Buhârî) ve Nâsıreddin b. Dâvûd'dan dersler aldı. Trablus ve Halep Şâfî başkadılığı vazifesinde bulunan Sirâceddin el-Hımsî, 1434¹⁶³⁹-1437¹⁶⁴⁰ (838-840) yılları arasında Dimaşk Şâfî başkadılığı vazifesinde de bulunarak medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶⁴¹.

Şucaeddin b. Dimâğ el-Âdilî'nin eşi Ayşe Hatun tarafından kurulan *Dimâğîyye* medresesi, Ayşe Hatun tarafından 1264/1265 yılında, Bâbü'l-Ferec'in içinde ikamet ettiği evini Şâfî ve Hanefî mezhebi mensupları için medreseye çevirmesiyle kurulmuştur¹⁶⁴². Dimaşk Şâfî başkadılarının müderris olarak atandıkları bu medreseye Nuaymî'ye göre müderris tayin edilen ilk kadı 1287¹⁶⁴³ (686) yılında Dimaşk Şâfî başkadılığı görevine atanan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'dir. Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin başkadı olarak atandıktan sonra Dimâğîyye medresesine

¹⁶³³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 166.

¹⁶³⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 134-148.

¹⁶³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

¹⁶³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 156.

¹⁶³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 798; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 157; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 251.

¹⁶³⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

¹⁶³⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 164; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 362-363.

¹⁶⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 165; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s. 420.

¹⁶⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 323.

¹⁶⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 177.

¹⁶⁴³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 774; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 97; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 325.

müderriş tayin edilmiştir¹⁶⁴⁴. 1294¹⁶⁴⁵(693) yılına kadar başkadılık makamında bulunan Şehabeddin Ahmed el-Huveyye'nin müderrişlik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.

Felekuddin Süleyman el-Âdilî'nin gulamı Rükneddin Menkurs tarafından vakfedilen *er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye* medresesi Şâfiî başkadılarının atandıkları medreseler arasında gelmektedir¹⁶⁴⁶. Şâfiî başkadılar arasında bu medreseye ilk atanan isim Necmeddin Seniyyüddeve'dir. Müderrişlik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgi bulunamayan Başkadı'nın 1280 (679) yılında başkadılık makamında bulunması kendisinin bu tarihte müderriş olarak atanma ihtimalini kuvvetlendirmektedir¹⁶⁴⁷.

Medreseye müderriş tayin edilen bir diğer kadının 1280¹⁶⁴⁸-1281¹⁶⁴⁹ (679-680) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Şemseddin b. Hallikân olduğu görülmektedir. 1211/1212 (608) yılında Erbil'de dünyaya gelen Şemseddin İbn Hallikân, burada yetişti. Kahire'ye yerleşen Başkadı Bedreddin es-Sincârî'nin başkadı nâibliği vazifesinde bulundu. Daha sonra Dımaşk'a giden ve Dımaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Şemseddin b. Hallikân'ın, atanma ve azil tarihleri belli olmamakla birlikte Rukniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müderrişlik görevine de getirildi¹⁶⁵⁰. 1332¹⁶⁵¹-1334¹⁶⁵² (733-734) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılığı makamında bulunan Cemâleddin b. Cümle'nin görevi esnasında *er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye* medresesindeki Şâfiî derslere müderriş olarak tayin edildiği İbn Hacer tarafından belirtilmektedir¹⁶⁵³.

Cemâleddin b. Cümle'nin ardından, uzun bir süre *er-Rukniyyetü'l-Cevâniyye* medresesine Şâfiî başkadılarının müderriş olarak atanmadığı görülmektedir. Bu durum

¹⁶⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 178.

¹⁶⁴⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 605.

¹⁶⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 190.

¹⁶⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

¹⁶⁴⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44.

¹⁶⁴⁹ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁵⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; Yalçın, *Dımaşk Kâdilkudâtı*, s. 34-35.

¹⁶⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

¹⁶⁵² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

¹⁶⁵³ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 297.

başkadı Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin medreseye müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. 1420/1421 (823) yılında bu medreseye müderris tayin edildiği görülen¹⁶⁵⁴, Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1417¹⁶⁵⁵-1423¹⁶⁵⁶ (820-826) yılları arasında gerçekleşen beşinci atamasında da medreseye müderris tayin edildiği bilinmekle birlikte görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamamıştır.

Dımaşk'ın en büyük medreselerinden biri olan eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye medresesi Necmeddin Eyyûb b. Şâdî b. Mervân'ın kızı, el-Melik Nâsır Selâhaddin'in kız kardeşi Sittü'l-Şâm tarafından inşa edilmiştir¹⁶⁵⁷. Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris olarak atandıkları medreseler arasında gelen eş-Şâmiyyetü'l-Berrâniyye'ye tayin edilen ilk kadı 1294¹⁶⁵⁸-1297¹⁶⁵⁹ (693-696) yılları arasında Şâfiî başkadısı olarak atanan Bedreddin b. Cemâa'dır. Başkadılık atamasıyla birlikte 1294 (693) yılında müderris tayin edilen Başkadı'nın müderrislik görevinin sona eriş tarihi ile alakalı herhangi bir bilgiye ulaşamamıştır¹⁶⁶⁰. Bedreddin b. Cemâa'nın ardından oldukça uzun bir süre Şâfiî başkadılarının bu medreseye müderris tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durum Takiyuddin es-Sübkî'nin müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. 1338¹⁶⁶¹-1355¹⁶⁶² (739-756) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübkî, 1344/1345 (745) yılında eş-Şâmiyye el-Berrâniyye'deki derslere müderris olarak atanmış; kendisinin ardından tarih verilmemekle birlikte çok kısa bir süreliğine oğlu Cemâleddin Hasan'ın da bu medresede müderrislik yaptığı bilinmektedir¹⁶⁶³. Takiyuddin es-Sübkî'nin ardından medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer başkadı Taceddin es-Sübkî'dir. Dımaşk Şâfiî

¹⁶⁵⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 194.

¹⁶⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹⁶⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151.

¹⁶⁵⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 208.

¹⁶⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Rafel-İsr*, s. 343.

¹⁶⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-İsr*, s. 344; İbn Kesir, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697.

¹⁶⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 211.

¹⁶⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 101; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 3, s. 50

¹⁶⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 250.

¹⁶⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

başkadılığına ikinci kez atanan ve 1358¹⁶⁶⁴-1362¹⁶⁶⁵ (759-763) yılları arasında makamda bulunan Taceddin es-Sübki'nin bu tarih aralığında medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁶⁶⁶.

1368¹⁶⁶⁷-1367¹⁶⁶⁸ (769-770) yılları arasında başkadılık vazifesinin başında bulunan Sirâceddin el-Bulkînî de bu medreseye tayin edilen müderrisler arasında gelmektedir. 1324 (724) yılında Mısır'ın doğusunda bir köy olan Bulkîniyye'de dünyaya geldi. Burada büyüyen Sirâceddin el-Bulkînî, Kur'an okumaları dersi aldı. Babası tarafından Kahire'ye getirildi. Hadis alanında oldukça başarılı olan Sirâceddin el-Bulkînî burada İzzeddin b. Cemâa'nın yanına nâkibü'l-hadis olarak tayin edildi. Şemseddin b. Kamâh, Ebû Abbâs Halebî ve Ebû Hayyân gibi alimlerden hadis, fıkıh ve gramer dersleri aldı¹⁶⁶⁹. 1367/1368 (769) yılında bahsi geçen bu medreseye müderris olarak tayin edilen Başkadî'nin görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır¹⁶⁷⁰.

Sirâceddin el-Bulkînî'nin ardından uzun bir süre medreseye Şâfiî başkadılar arasından müderris tayin edilmemiş, ve bu durum Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin müderris tayin edilmesine kadar devam etmiştir. Necmeddin Ömer b. Hiccî, oldukça gösterişli bir törenle Şâfiî fakihlerin, diğer mezhepten başkadıların ve ulemânın huzurunda sultanın nâibi tarafından hil'at giydirilerek 1421 (824) yılında müderris tayin edilmiştir¹⁶⁷¹. Başkadî'nin müderris olarak atanması 1417¹⁶⁷²-1423¹⁶⁷³ (820-826) yılları arasındaki başkadılık atamasında gerçekleşmiştir. Fakat Başkadî'nin müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşılamamıştır.

¹⁶⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107.

¹⁶⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 82; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 342.

¹⁶⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

¹⁶⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 113; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 409; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 42.

¹⁶⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 110; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 421

¹⁶⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 109.

¹⁶⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 215.

¹⁶⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 217.

¹⁶⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 135.

¹⁶⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 665; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 136-151; Abdülbâsit el-Malatî diğer müelliflerden farklı olarak Başkadî'nin makamdan azil tarihini 1422 (825) olarak vermekle birlikte yerine Taceddin b. el-Kerekî'nin atandığı belirlemektedir. Abdülbâsit el-Malatî Kerekî'nin 1423 (826) yılında azledilerek yerine Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin atandığı bilgisini de vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 118.

Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin ikinci kez bu medreseye müderris tayin edildiği görülmektedir. Buna göre 1423 (826) yılında başkadılık makamından azledilen Necmeddin Ömer b. Hiccî'nin 1427 (830) yılında tekrar başkadı tayin edildiği görülmekle birlikte bu yeni atama aynı zamanda bu medresenin müderrisliğiyle de birleştirilmiştir¹⁶⁷⁴.

Nûriye medresesinin güneyinde bulunan ve Necmeddin Eyyûb b. Şâdî'nin kızı Sittü'l-Şâm tarafından inşa ettirilen *eş-Şâmiyyetü'l-Cevâniyye* medresesi¹⁶⁷⁵ Dımaşk Şâfî başkadılarının atandığı önemli medreselerden biridir. Bu medreseye atanan kadılar arasında Celâleddin el-Kazvînî bulunmaktadır. 1324- 1327 (724-727) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Celâleddin el-Kazvînî'nin müderris olarak tayin edilme tarihi belli olmamakla birlikte 1327 (727) yılında Kahire başkadılığına transfer edilmesi eş-Şâmiyyetü'l-Cevâniyye medresesindeki müderrislik görevinin de sona ermesine sebep olmuştur¹⁶⁷⁶. Celâleddin el-Kazvînî'nin ardından müderris tayin edilen bir diğer kadı Veliyuddin es-Sübkî'dir. 1376-1383 (777-785) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Veliyuddin es-Sübkî'nin tarih aralığı belirtilmemekle birlikte bu medreseye müderris olarak atandığı bilinmektedir¹⁶⁷⁷.

Şâfî mezhebi mensupları için ihdas edilen ve mezhep fıkıhının öğretilmesi açısında önde gelen medreselerden biri olan *el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'nın*, inşasına Nûreddin Mahmud b. Zengî tarafından başlanılmış, fakat kendisinin medresenin yapımı bitmeden vefat etmesi nedeniyle medresenin inşasına el-Melikü'l-Âdil devam etmiştir. Tıpkı Nûreddin Mahmud b. Zengî gibi medresenin yapımı esnasında el-Melikü'l-Âdil'in de vefat etmesi nedeniyle medresenin inşası oğlu el-Melikü'l-Muazzam tarafından sonlandırılmıştır¹⁶⁷⁸.

¹⁶⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 154; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 207.

¹⁶⁷⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 227.

¹⁶⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 231.

¹⁶⁷⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 232.

¹⁶⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 271.

el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesinin müderrisliğine atanan ilk isim Şemseddin b. Hallikân'dır. Başkadı'nın 1266¹⁶⁷⁹-1271¹⁶⁸⁰ (664-669), 1278¹⁶⁸¹-1281¹⁶⁸² (676-679), 1281¹⁶⁸³-1282¹⁶⁸⁴ (679-680) yılları arasında toplamda üç kez Şâfîi başkadısı olarak tayin edildiği bilinmekle birlikte bahsi geçen bu tarih aralıklarından birinde el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris olarak atandığı da görülmektedir¹⁶⁸⁵. Şemseddin b. Hallikân'ın ardından medresenin müderrisliğine tayin edilen bir diğer kadı ise İzzeddin b. Sâîğ'dir. 1271¹⁶⁸⁶-1278¹⁶⁸⁷ (669-676) ve 1283¹⁶⁸⁸ (682) yılları arasında iki kez başkadılık makamına tayin edilen İzzeddin b. Sâîğ, bahsi geçen bu iki zaman diliminde de medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁶⁸⁹.

Bahâeddin b. ez-Zekî de el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesine müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Babası Başkadı Muhiddin b. ez-Zekî'den dersler alarak eğitim hayatına başlayan Bahâeddin b. ez-Zekî, Mısır ve Suriye'deki pek çok alimden dersler almıştır¹⁶⁹⁰. 1283¹⁶⁹¹-1287¹⁶⁹² (682-685) yılları arasında başkadılık vazifesini getirtilen Bahâeddin b. ez-Zekî, aynı zamanda bu medresedeki derslerin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁶⁹³. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından

¹⁶⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁶⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 114; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 144.

¹⁶⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 241; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 77; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁶⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100.

¹⁶⁸³ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44.

¹⁶⁸⁴ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁸⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 271.

¹⁶⁸⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 589; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 76; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 114; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 144.

¹⁶⁸⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 647; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 241; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 77; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 100; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 99-100.

¹⁶⁸⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589.

¹⁶⁸⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁶⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 78.

¹⁶⁹¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

¹⁶⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Refu'l-isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 604; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166.

¹⁶⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

1287 (685) yılında başkadı tayin edilen Şehabeddin Ahmed el-Huveyye, bu medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁶⁹⁴. 1302-1323 (702-723) yılları arasında başkadılığa tayin edilen Necmeddin b. Sasrâ 1305 (704) yılında medresenin müderrisliğine atanmıştır¹⁶⁹⁵. Nuaymî, Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından, Gazan Han'ın yapmış olduğu sefer neticesinde medresenin tahrip olması nedeniyle belli bir süre kimsenin burada davalara bakmadığını belirtmektedir¹⁶⁹⁶. Necmeddin b. Sasrâ'nın ardından el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere Cemâleddin ez-Zur'î tayin edilmiştir¹⁶⁹⁷. 1323-1324 (723-724) yılları arasında Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Cemâleddin ez-Zur'î'nin bu tarih aralığında medresenin müderrislik görevini de yürüttüğü anlaşılmaktadır. Cemâleddin ez-Zur'î'nin ardından 1324-1327 (724-727) yılları arasında başkadılığa atanan Celâleddin el-Kazvîni aynı zamanda el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere müderris tayin edilmiştir¹⁶⁹⁸. Başkadı'nın 1327 (727) yılında Kahire Şâfiî başkadılığına terfi etmesiyle bu medresedeki derslerini bıraktığı bilinmektedir¹⁶⁹⁹.

Celâleddin el-Kazvîni'nin 1327 (727) yılında Kahire başkadılığına tayin edilmesi neticesinde Dimaşk Şâfiî başkadılığına Alaâddin el-Konevî getirilmiştir. 1269/1270 (668) yılında dünyaya gelen Alaâddin el-Konevî, Anadolu'dan Dimaşk'a gelerek burada döneminin önemli alimlerinden hadis dersleri aldı. Başkadılığa tayin edilmeden önce Kahire'deki eş-Şerifiyye'nin tedris derslerine ve Tolunî Cami'nin müderrisliğine tayin edildi. 1327¹⁷⁰⁰-1329¹⁷⁰¹ (727-729) yılları arasında Dimaşk Şâfiî başkadılığına tayin edilen Alaâddin el-Konevî'nin bu ataması aynı zamanda medresenin Şâfiî derslerine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰². Alaâddin el-Konevî'nin ardından 1329-1332 (730-732) yıllarında Dimaşk Şâfiî başkadılığa atanan Alameddin el-İhnâî aynı zamanda bu medresenin müderrislik görevini de

¹⁶⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79.

¹⁶⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 84

¹⁶⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

¹⁶⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹⁶⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹⁶⁹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 88; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 165; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192.

¹⁷⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 287; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 90; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 147; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 192; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 281.

¹⁷⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 315; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 224; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 313.

¹⁷⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

yürütmüştür¹⁷⁰³. Cemâleddin b. Cümle de medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasındadır. 1332¹⁷⁰⁴-1334¹⁷⁰⁵ (733-734) yılları arasında başkadılığa tayin edilen Cemâleddin b. Cümle'nin bu ataması el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesindeki derslere müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰⁶. Cemâleddin b. Cümle'nin ardından Dımaşk Şâfiî başkadılığına Şehabeddin b. el-Mecdeddin tayin edilmiştir. Başkadı'nın bu ataması el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁷⁰⁷.

el-Âdiliyyetü'l-kübrâ medresesine müderris olarak atanan isimlerin arasında Takiyuddin es-Sübkî de gelmektedir. 1338-1355 (739-756) yıllarında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübkî, aynı zamanda medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷⁰⁸. İbn Tolun, Takiyuddin es-Sübkî'nin bu medreseye müderris olarak atandığını belirtmekle birlikte Başkadı'nın aynı zamanda Gazzâliyye, Atâbekiyye ve eş-Şâmiyyetü'l-Berâniyye medreselerine de müderris olarak tayin edildiğini belirtmektedir¹⁷⁰⁹. Takiyuddin es-Sübkî'nin oğlu Bahâeddin Ahmed es-Sübkî de tıpkı babası gibi müderris tayin edilen isimler arasında gelmektedir. 1362-1363 (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî, bu zaman aralığında medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷¹⁰. Sübkî ailesinden müderris olarak tayin edilen bir diğer isim ise Taceddin es-Sübkî'dir. Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin kardeşi Taceddin es-Sübkî'nin 1367-1370 (770-771) yılları arasında dördüncü kez başkadı olarak atandığı bilinmekle birlikte kendisi 1370 (771) yılında bu medreseye müderris tayin edilmiştir¹⁷¹¹. İbn Tolun ayrıca Taceddin es-Sübkî'nin ilk kez başkadı tayin edildiği 1335 (756) yılında el-Âdiliyyetü'l-kübrâ ve Gazzâliyye medreselerinin de müderrislik görevini beraber yürüttüğünü belirtmektedir¹⁷¹². 1373¹⁷¹³ (773) yılında yine bu aileye mensup bir ismin daha müderris tayin edildiği

¹⁷⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

¹⁷⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

¹⁷⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 680.

¹⁷⁰⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 102.

¹⁷¹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 277.

¹⁷¹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

¹⁷¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 106

¹⁷¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 107; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 63.

görülmektedir. 1373 (773) yılında kısa bir süreliğine başkadılığa atanan Bahâeddin Ebû'l-Bekâ es-Sübkî'nin aynı zamanda el-Âdiliyyetü'l-kübrâ'daki derslere müderris tayin edildiği bilinmektedir. ¹⁷¹⁴.

el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebû Bekir b. Eyyûb'un eşi Zehra Hatun tarafında kurulan *el-Âdiliyyetü's-suğrâ* medresesi¹⁷¹⁵ Dımaşk Şâfiî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir. Medreseye müderris olarak atanan ilk isim Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302¹⁷¹⁶-1323¹⁷¹⁷ (702-723) yıllarında başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Sasrâ'nın el-Âdiliyyetü's-suğrâ medresesine müderris tayin edildiği bilinmekle birlikte Başkadı'nın müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılamamıştır¹⁷¹⁸.

Eyyûbî hanedanına mensup Selâhaddin Yusûf b. Eyyûb'un kardeşi Şâhînsâh b. Eyyûb'un kızı Azrâ Hatun tarafından kurulan ve Azrâ Hatun tarafından Şâfiî ve Hanefî mezhepleri mensuplarına vakf edilen *Azraviyye* medresesine müderris olarak atanan ilk kadı İzzeddin b. Sâiğ'dir ¹⁷¹⁹. 1271-1278 (669-676) yıllarında başkadı olarak tayin edilen İzzeddin b. Sâiğ'in müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamakla birlikte kendisinin Azraviyye medresesine müderris olarak atandığı bilinmektedir¹⁷²⁰. İzzeddin b. Sâiğ'in ardından medreseye müderris tayin edilen bir diğer kadı ise Taceddin es-Sübkî'dir. 1355-1358 (756-759) yılları arasında ilk kez başkadı olarak atanan Taceddin es-Sübkî, aynı zamanda bu medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷²¹.

Sultan Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'l-Azîz tarafından kurulan *Aziziyye* medresesi Dımaşk'taki önemli medreseler arasında bulunmaktadır¹⁷²². Bu medreseye müderris tayin edilen ilk ismin Bahâeddin b. ez-Zekî olduğu görülmektedir. Bahâeddin

¹⁷¹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278.

¹⁷¹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 278.

¹⁷¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 929; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 12; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁷¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 84-85; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 156; İbnü'd-Devâdârî, *Kenzü'd-dürer*, Cilt 9, s. 313; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 224-225; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 276.

¹⁷¹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 279; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, Cilt 1, s. 114.

¹⁷¹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 283.

¹⁷²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 285.

¹⁷²¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 286.

¹⁷²² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 290.

b. ez-Zekî'nin 1283 (682) yılında başkadı olarak atanmasıyla birlikte Aziziyye Medresesindeki Şâfîî derslere de müderris tayin edilmiştir¹⁷²³. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından müderris olarak tayin edilen bir diğer kadı ise Taceddin es-Sübkî'dir. 1355¹⁷²⁴-1358¹⁷²⁵ (756-759) yılları arasında Dımaşk Şâfîî başkadılığında bulunan Taceddin es-Sübkî, bu tarih aralığında Aziziyye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷²⁶.

Şemseddin Muhammed el-İhnâî de medresenin müderrislik görevine getirilen başkadılar arasındadır. 1356 (757) yılında dünyaya gelen Başkadı iyi bir eğitim aldı. Gazze ve Halep Şâfîî başkadılıkları vazifesinde bulunduktan sonra Dımaşk'a gelerek Şemseddin Bâûnî'nin başkadı nâibliğini yaptı. Başkadı tayin edilmeden önce pek çok medresede hocalık yaptı¹⁷²⁷. 1398¹⁷²⁸ (800) yılında Dımaşk Şâfîî başkadılık makamına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin bu ataması bu medresenin müderrislik atamasıyla da birleşmiştir¹⁷²⁹. Başkadılık makamından aynı yıl azledilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin Aziziyye medresesindeki müderrislik görevi de böylelikle son bulmuştur.

Eyyübî hanedanlığına mensup, el-Melikü'l-Âdil Seyfeddin Ebû Bekir'in üvey kardeşi Felekuddin tarafından inşa edilen *Felekiyye* medresesi Dımaşk Şâfîî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁷³⁰. Felekiyye medresesine müderris tayin edilen ilk ismin Necmeddin Seniyyüddeve olduğu görülmektedir. 1280 (679) yılında başkadı olarak atanan Necmeddin Seniyyüddeve aynı zamanda Felekiyye'ye müderris olarak görevlendirilmiştir¹⁷³¹. Necmeddin Seniyyüddeve'nin ardından bu medreseye müderris tayin edilen bir diğer isim Şemseddin b. Hallikân'dır. 1281-1282 (679-680) yılları arasında başkadılığa atanan Şemseddin b. Hallikân, bu tarih aralığında medresenin müderrisliği görevinde de

¹⁷²³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 298.

¹⁷²⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279..

¹⁷²⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 302.

¹⁷²⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 299.

¹⁷²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 126.

¹⁷²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 125; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 21.

¹⁷²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 299.

¹⁷³⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 327.

¹⁷³¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 328.

bulunmuştur¹⁷³². Bahâeddin b. ez-Zekî de müderris tayin edilen isimler arasında gelmektedir. Buna göre 1283-1287 (682-685) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. ez-Zekî, aynı zamanda bu medreseye müderris olarak tayin edilmiştir¹⁷³³.

Emir Nâsıreddin Hüseyin b. Ali tarafından yaptırılan *Kaymeriyye* medresesi Kadı Şemseddin Ali eş-Şehrezûrî'ye vakfedilmiş; kendisinin ölümünün ardından da onun ailesinden gelenlerin bu medreseye müderris atanması şartını getirmiştir. Bahsi geçen bu şart ileriki yıllarda medresenin vakfiyenamesinden kaldırılmış ve eş-Şehrezûrî ailesinin Kaymeriyye medresesi üzerindeki denetimine son verilmiştir¹⁷³⁴. Kaymeriyye medresesine atanan ilk Şâfiî kadı İmamüddin el-Kazvî'nî'dir. 1297-1300 (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmamüddin el-Kazvî'nî, aynı zamanda bu medresenin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁷³⁵. İmamüddin el-Kazvî'nî'nin ardından uzun bir süre medreseye Şâfiî başkadılar atanmamıştır. Bu durum Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki ve ardından oğlu Veliyuddin es-Sübki'nin başkadılıkları döneminde Kaymeriyye medresesine müderris tayin edilmeleriyle son bulmuştur¹⁷³⁶.

Şâfiî başkadıların yanı sıra bu medreseye *Hanefi* başkadıları da müderris olarak tayin ediliyorlardı. Buna göre medreseye müderris olarak tayin edilen ilk başkadı Şemseddin el-Harîrî'dir. Şeyh İmâmüddin ve eş-Şeyh Reşideddin el-Basravî'den fıkıh dersleri alan Şemseddin el-Harîrî, 1300 (699) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir¹⁷³⁷. Başkadı bu atamayla İbn Nehhâs yerine Kaymeriyye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷³⁸. 1301 (700) yılında da Zâhiriyye medresesindeki Hanefî derslere müderris tayin edilmiştir¹⁷³⁹.

Nüreddin Şâhid tarafından 1160 (555) yılında inşa edilen *Kelâse* medresesine¹⁷⁴⁰ müderris olarak tayin edilen sadece tek bir kadı tespit edilebilmiştir. Buna

¹⁷³² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 328.

¹⁷³³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 329.

¹⁷³⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 335.

¹⁷³⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 336.

¹⁷³⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 338.

¹⁷³⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁷³⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 692.

¹⁷³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193.

¹⁷⁴⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

göre Dımaşk Şâfîî başkadılarında bu medreseye atanan başkadı Bahâeddin b. ez-Zekî'dir¹⁷⁴¹. 1283-1287 (682-685) yılları arasında başkadılık makamına tayin edilen Bahâeddin b. ez-Zekî, medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁷⁴².

Emirü'l-Kebir Mucâhiddin tarafından inşa edilip vakfedilen *el-Mucâhidiyyetü'l-Cevâniyye* medresesine müderris tayin edilen ilk kadı Bahâeddin b. ez-Zekî'dir¹⁷⁴³. 1283-1287 (862-685) yılları arasında başkadılık vazifesini icra eden Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bu tarih aralığında el-Mucâhidiyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müderrisliğinde de görevlendirildiği bilinmektedir¹⁷⁴⁴. Bahâeddin b. ez-Zekî'nin ardından anlaşılan o ki, uzun bir süre bu medreseye Şâfîî başkadılarının müderris olarak tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durum Sübkî ailesine kadar devam etmiş ve bahsi geçen aileden iki başkadı medreseye müderris olarak atanmışlardır. Buna göre ilk müderris tayin edilen kadı Takiyuddin es-Sübkî'dir. 1338-1355 (739-756) yılları arasında başkadı olarak görevde bulunan Takiyuddin es-Sübkî'nin bu tarih aralığında medresenin müderrisliğine de atandığı anlaşılmaktadır¹⁷⁴⁵. Kendisinin 1355 (756) yılında azledilmesinin ardından yerine oğlu Taceddin es-Sübkî başkadılığa getirilmiştir¹⁷⁴⁶. Taceddin es-Sübkî'nin başkadılık ataması tıpkı babası gibi medresenin müderrislik tayini ile birleşmiş ve Başkadı'nın 1358 (759) yılında azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁷⁴⁷.

el-Melikü'n-Nâsır Yusuf b. Selâhaddin Yusuf b. Eyyûb tarafından inşa edilen *en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye* medresesi, Dımaşk Şâfîî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreselerden biridir¹⁷⁴⁸. en-Nâsiriyyetü'l-Berrâniyye medresesine altı Şâfîî başkadısının atandığı tespit edilmiştir. Buna göre bu medreseye atanan ilk başkadı Şemseddin b. Hallikân 'dır. 1278-1280 (676-679) yılları arasında ikinci kez başkadı tayin edilen Şemseddin b. Hallikân'ın 1280 (679) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle medresedeki müderrislik görevinin de son bulduğu

¹⁷⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

¹⁷⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 341.

¹⁷⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 343.

¹⁷⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

¹⁷⁴⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

¹⁷⁴⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 279..

¹⁷⁴⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 346.

¹⁷⁴⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 350-351.

anlaşılmaktadır¹⁷⁴⁹. Bedreddin b. Cemâa da medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasındadır. 1300¹⁷⁵⁰-1302¹⁷⁵¹ (699-702) yıllarında başkadılık makamında bulunan Bedreddin b. Cemâa 1302 (701) yılında en-Nâsriyyetü'l-Berrâniyye medresesinin müderrisliğine atanmıştır¹⁷⁵².

Bedreddin b. Cemâa'nın ardından Sübkî ailesinin medresenin müderrisliğine peşi sıra atandıkları ve bu medresenin müderrislik görevini hâkimiyetleri altına aldıkları görülmektedir. Aileden müderris tayin edilen ilk isim Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'dir. 1362-1363 (763-764) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Bahâeddin Ahmed es-Sübkî bu süre zarfında medresenin müderrisliğini de yürütmüştür¹⁷⁵³. Bahâeddin Ahmed es-Sübkî'nin 1363 (764) yılında azledilmesiyle başkadılık makamına kardeşi Taceddin es-Sübkî atanmıştır¹⁷⁵⁴. Taceddin es-Sübkî bu atamayla birlikte medresenin müderrisliğine de tayin edilmiş ve 1368 (769) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁷⁵⁵. Taceddin es-Sübkî'nin azlinden altı yıl sonra ailenin tekrar medresenin müderrislik görevini üstlendikleri tespit edilmiştir. 1375¹⁷⁵⁶-1376¹⁷⁵⁷ (775-777) yılları arasında başkadı olarak tayin edilen Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî, bu süre zarfında medresenin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁷⁵⁸. Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'nin azledilmesinin ardından yerine başkadılık makamına oğlu Veliyuddin es-Sübkî tayin edilmiştir¹⁷⁵⁹. Bu atamayla birlikte Başkadı medresenin müderrisliğine getirilmiştir. 1383 (785) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle bu medresedeki görevine de son verilmiştir¹⁷⁶⁰.

¹⁷⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 352.

¹⁷⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

¹⁷⁵¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 17.

¹⁷⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 352.

¹⁷⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 353.

¹⁷⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 104-5; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 346.

¹⁷⁵⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 353.

¹⁷⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 369.

¹⁷⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 250; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁷⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

¹⁷⁵⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 112; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 99.

¹⁷⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

en-Nâsriyyetü'l-Berrâniyye medresesine müderris olarak atanan son kadı Şehabeddin b. el-Ferfûr'dur. 1423 (826) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Şehabeddin b. el-Ferfûr, Burhân el-Bâûnî, eş-Şehâb b. Kavvâm, Kadı Sâlim, Burhân b. Kadı Aclun, eş-Şems b. Hâmd'dan dersler almıştır. Ayrıca Mısır'da Ebû Abdullah İbnü's-Şihne, Muhammed b. es-Saadî, Ahmed b. Esyûtî ve Muhammed b. el-Emsâtî gibi dönemin oldukça önemli hocalarından icazet de almıştır¹⁷⁶¹. 1485¹⁷⁶²-1505¹⁷⁶³ (890-911) yılları arasında ikinci kez başkadı tayin edilen Şehabeddin b. el-Ferfûr, 1500 (905) yılında ise medresenin müderrisliğine tayin edilmiştir¹⁷⁶⁴.

Eyyûbî hükümdarı el-Melikü's-Sâlih Necmeddin Eyyûb ve Memlûk Sultan'ı Baybars'ın üstâddârı ve daha sonra Baybars tarafından Dımaşk nâibi olarak da atanan Cemâleddin Akkkuş en-Necîbî tarafından 1278/1279 (677) yılında Nûriyye medresesinin yanına inşa ettirilen *Necîbiyye* medresesi Şâfî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁷⁶⁵. Medreseye müderris tayin edilen ilk başkadı Şemseddin b. Hallikân'dır. İlk ataması 1266-1271 (664-669) yılları arasında gerçekleşen b. Hallikân'ın bu atamayla medresenin müderrisliğine getirildiği ve kısa bir süre sonra müderrislik görevini oğlu Kemâleddin Mûsâ'ya devrettiği bilinmektedir¹⁷⁶⁶. İbnü'l-Furât, Şemseddin b. Hallikân'ın 1279 (677) yılında eğitim-öğretim faaliyetlerine açılan Necîbiyye medresesindeki derslere müderris olarak tayin edildiğinden bahsetmektedir¹⁷⁶⁷. Medreseye müderris tayin edilen bir diğer kadı Necmeddin b. Sasrâ'dır. 1302-1323 (702-723) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Sasrâ'nın 1316 (716) yılında Necîbiyye medresesine müderris tayin edildiği görülmektedir¹⁷⁶⁸.

Asrûniyye medresesinin batısında ve Kaymâziyye medresesinin kuzeyinde bulunan *el-Eşrefiyyetü'l-Dârü'l-Hadisi*, el-Melikü'l-Eşref Muzaffereddin Musa b. Âdilî tarafından, Sârimeddin Kaymâz b. Abdullah en-Necmî'den satın alınarak

¹⁷⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹⁷⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 180; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 63; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-eme*, Cilt 1/7, s. 418.

¹⁷⁶³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 181.

¹⁷⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 354.

¹⁷⁶⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 358; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116.

¹⁷⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 3"60.

¹⁷⁶⁷ İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, s. 116.

¹⁷⁶⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 360.

kurulmuştur¹⁷⁶⁹. Kaynakların verdiği malumat neticesinde Dimaşk Şâfiî başkadılarından *el-Eşrefiyyetü 'l-Dârü 'l-Hadisi* müderris tayin edilen ilk ve tek kadının Takiyuddin es-Sübki olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre 1338-1355 (739-756) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Takiyuddin es-Sübki bu medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁷⁷⁰.

Sadreddin Necmeddin Ebû Bekr Muhammed b. Ayâş et-Temîmî el-Cevherî tarafından kurulan ve *Hanefî* mezhebi mensuplarına vakfedilen *Cevheriyye* medresesi 1281 (680) yılında eğitim-öğretim faaliyetine açılmıştır¹⁷⁷¹. Dimaşk Hanefî başkadılarında bu medreseye tayin edilen ilk kadının Hüsameddin Hasan er-Rûmî olduğu görülmektedir. Bâk Saray'da 1224/1225 (621) yılında dünyaya gelen Hüsameddin Hasan er-Rûmî yaklaşık yirmi seneden fazla Malatya kadılığı yaptı. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından Dimaşk'a gelen Başkadı¹⁷⁷², 1278¹⁷⁷³-1296¹⁷⁷⁴ (677-696) yılları arasında Dimaşk Hanefî başkadılığına tayin edildi. Nuaymî, Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin başkadılık makamına atandıktan üç yıl sonra 1281 (680) yılında bu medresenin müderrislik makamında görevlendirildiği bilgisini vermekle birlikte Başkadı'nın müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir kayıt ne yazık ki vermemektedir¹⁷⁷⁵.

Dimaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri medreselerden bir diğeri ise *el-Hâtûniyyetü 'l-Berrâniye*'dir. Dimaşk'ta oldukça meşhur olan bu medrese el-Emir el-Cevâlî b. Abdullah'ın kızı ve Halep nâibinin oğlu İmâmüddin Zengi'nin eşi Zümrüd Hâtûn tarafından inşa edilmiştir¹⁷⁷⁶. Medreseye müderris tayin edilen ilk Hanefî başkadı ise Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir. Başkadı eş-Şeyh Cemâleddin'den fıkıh dersleri aldı¹⁷⁷⁷. Zamanın Hanefî mezhebindeki alimlerin başında gelmekteydi. Mısır'da bir süre dersler veren ve daha sonra Dimaşk'a gelen Sadreddin

¹⁷⁶⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 15.

¹⁷⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 27. .

¹⁷⁷¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 381-382.

¹⁷⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 191; Zehebî, *Târîhu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni 'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 192; Zehebî, *Târîhu 'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kütâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁷⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 382.

¹⁷⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 385-386.

¹⁷⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 190.

Süleyman Ebü'l-İzz¹⁷⁷⁸, 1278¹⁷⁷⁹ (677) yılında başkadı tayin edilmiş ve bu atama ile birlikte el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁷⁸⁰. Süleyman Ebü'l-İzz'in müderrisliğinin ardından uzun bir süre bu medreseye Hanefî başkadıların tayin edilmeği görülmektedir. Bu durum Şemseddin el-Harîrî'nin bu medresesine müderris tayin edilmesiyle son bulmuştur. Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edilmeden bir yıl önce yani 1299 (698)¹⁷⁸¹ yılında el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesine atanan Şemseddin el-Harîrî, 1300 (699) yılında ise Hanefî başkadılığına tayin edilmiştir¹⁷⁸². 1307¹⁷⁸³ (699-705) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık görevine son verilen Şemseddin el-Harîrî'nin bu medresedeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda ulaşılamamıştır.

el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesine müderris tayin edildiği tespit edilen bir diğer isim Sadreddin el-Basravî'dir. Babası ve Başkadı Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'den fıkıh dersleri aldı¹⁷⁸⁴. Başkadı olarak tayin edilmeden önce Nûriyye ve Mukâddamiyye medreselerinde hocalık yapan Sadreddin el-Basravî¹⁷⁸⁵; 1307¹⁷⁸⁶-1327¹⁷⁸⁷ (706-727) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığına tayin edildi. Sadreddin el-Basravî'nin el-Hâtûniyyetü'l-Berrâniyye medresesinin müderrislik görevine atandığı tarih hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak 1315 (715) yılında medresedeki müderrislik görevine son verildiği ve yerine Malatya kadısı eş-Şerîf Şemseddin'in tayin edildiği bilinmektedir¹⁷⁸⁸.

Müneddin Üner'in kızı ve Nûreddin Mahmud b. Zengî'nin eşi İsmetuddin Hâtûn tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilen *el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye* Dımaşk'ta Hacer ez-Zeheb Mahallesinde inşa edilmiştir¹⁷⁸⁹. Medresenin

¹⁷⁷⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 363.

¹⁷⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 649; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târîhu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁸⁰ Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 386.

¹⁷⁸¹ Nu'aymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193.

¹⁷⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁷⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 194.

¹⁷⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195.

¹⁷⁸⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387.

¹⁷⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁷⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 56183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁷⁸⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 387; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 144

¹⁷⁸⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 388.

müdrisliğine tayin edilen ilk kadı Mecdeddin b. el-Adîm'dir. İyi bir imam, fazilet sahibi ve oldukça dindar olan Mecdeddin b. el-Adîm Halep, Mısır ve Suriye'deki medreselerde müdrislik yapmış, ilk dersini Kahire'de Zâhiriyye medresesinde vermiştir¹⁷⁹⁰. Reaya ve Sultan tarafından da oldukça saygı görüp sevilen Mecdeddin b. el-Adîm, 1274¹⁷⁹¹-1278¹⁷⁹² (663-677) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığı vazifesinde bulunmuştur. Başkadı'nın bu atamasında el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müdrislik görevine de getirilmiştir. Başkadı'nın müdrislik vazifesinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1276/1277 (675) yılına kadar bu medresenin müdrislik görevini üstlendiği görülmektedir¹⁷⁹³. Mecdeddin b. el-Adîm'in ardından el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye'ye müdris tayin edilen ikinci isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz 'dir. 1278 (677) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığı makamında bulunan Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz bahsi geçen bu medresenin müdrislik görevine tayin edilmiştir¹⁷⁹⁴. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî bu medreseye müdris olarak atanmış ve 1278-1296 (677-696) yılları arasında hem başkadılık hem de medresenin müdrisliğini birlikte yürütmüştür¹⁷⁹⁵. 1296 (696) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık makamından azledilen Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin yerine oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁷⁹⁶. 1253/1254 (651) yılında dünyaya gelen Kadı'nın, başkadılık makamına tayin edilmeden önce de el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye, Kassâin ve Azraviyye medreselerinin müdrislik görevinde bulunduğu bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere daha başkadı tayin edilmeden önce el-Hâtûniyyetü'l-Cevâniyye medresesinin müdrislik görevinde bulunan Celâleddin er-Rûmî'nin 1299¹⁷⁹⁷ (698) yılında

¹⁷⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 189-190.

¹⁷⁹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 189.

¹⁷⁹² Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 190; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 115; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 363.

¹⁷⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 392.

¹⁷⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 393.

¹⁷⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁷⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

başkadılık makamından azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁷⁹⁸.

Nüreddin Mahmud b. Zengî'nin hizmetlisi Hoca Reyhân et-Tevâşî tarafından 1169/1170 (565) yılında Nûriyye medresesinin doğusunda inşa edilen *Reyhâniyye* medresesi Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁷⁹⁹. Bahsi geçen bu medreseye tayin edilen ilk ismin Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî olduğu görülmektedir. Reşîdeddin el-Basravî'den fıkıh dersleri alan ve bu alanda eğitime devam eden Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî, başkadılığa tayin edilmeden önce Dimaşk'taki pek çok medresede hocalık yapıp başkadı nâibliği vazifesinde bulunmuştur¹⁸⁰⁰. İbn Tağriberdî, onun fıkıh ilminde çağdaşlarının önünde bir bilgi birikimine sahip olmasının yanı sıra çok iyi bir dilci olduğunu da ifade etmektedir¹⁸⁰¹. 1266¹⁸⁰²-1274¹⁸⁰³ (664-673) yılları arasında Dimaşk Hanefî başkadısı olarak tayin edilen Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî aynı zamanda bu medreseye müderris olarak görevlendirilmiştir¹⁸⁰⁴. İbn Tağriberdî, Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin müderrislik vazifesinde bulunduğu medreselerin isimlerini zikretmemekle birlikte Başkadı'nın pek çok medresede müderrislik görevini icra ettiğini belirtmektedir¹⁸⁰⁵. Şemseddin b. Atâ el-Ezrâî'nin ardından yirmi iki yıl gibi uzun bir süre boyunca er-Reyhâniyye medresesine Hanefî başkadılarının tayin edilmediği görülmektedir. Bu uzun aranın ardından Celâleddin er-Rûmî'nin medreseye müderris olarak atandığı görülmektedir. 1296-1299 (696-698) yılları arasında başkadı tayin edilen Celâleddin er-Rûmî'nin tarih aralığı belirtilmemekle birlikte bu medreseye müderris olarak görevlendirildiği bilinmektedir¹⁸⁰⁶.

1226 (623) yılında Eyyûbî Devleti'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Şibluddeve Kâfûr el-Husâmî tarafından inşa edilen *eş-Şiblîyyetü 'll-Berrâniyye*

¹⁷⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁷⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 401.

¹⁸⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 188.

¹⁸⁰¹ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 9, s. 158.

¹⁸⁰² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 596; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁰³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 618; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 139; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 188; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 517.

¹⁸⁰⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 406.

¹⁸⁰⁵ İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü 'z-zâhire*, Cilt 7, s. 214.

¹⁸⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 406.

kurucusu tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸⁰⁷. Nuaymî'ye göre bu medreseye tayin edilen ilk Hanefî kadı Necmeddin et-Tarsûsî 'dir. Başkadı İmâdüddin et-Tarsûsî'nin oğlu olan Necmeddin et-Tarsûsî, 1320 (720) yılında dünyaya geldi. Babası ve döneminin ünlü alimlerinden fıkıh dersi aldı. Fıkıh ve usul alanında çağının en önemli alimlerinden biri olan Başkadı, müftülük vazifesinde de bulundu¹⁸⁰⁸. 1346¹⁸⁰⁹-1357¹⁸¹⁰ (746-758) yılları arasında Hanefî başkadılığına tayin edilen Necmeddin et-Tarsûsî, 1336 (736) yılında eş-Şiblîyyetü'l-Berrâniyye medresesine müderris tayin edildi. 1357 (758) yılında vefat etmesi nedeniyle hem başkadılık hem de bu medresedeki müderrislik vazifesi sona erdi¹⁸¹¹.

Selâhaddin Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'z-Zâhir'in kurucusu olduğu ve bu nedenle *ez-Zâhîriyyetü'l-Cevâniyye* ismiyle anılan medrese, Dımaşk'ta Hanefî ve Şâfiî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸¹². Bu medresesine müderris tayin edilen kadı isim Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'dir. 1278 (677) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığına atanan ve aynı yıl içerisinde azledilen Başkadı'nın kısa süre zarfında bu medresenin müderrislik görevini üstlendiği de bilinmektedir¹⁸¹³. Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından bu medreseye tayin edilen bir diğer kadı Şemseddin el-Harîrî'dir. 1300-1307 (699-705) yılları arasında makamda bulunan ve başkadılığının ikinci senesinde, 1301/1302 (701) yılında bu medreseye müderris olarak atanan Başkadı'nın, müderrislik görevinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁸¹⁴.

Yukarıda bahsedilmiş olduğu üzere *ez-Zâhîriyyetü'l-Cevâniyye* medresesinde Şâfiî mezhebinin dersleri de okutulmaktaydı. Dımaşk Şâfiî başkadılarından 1297¹⁸¹⁵-

¹⁸⁰⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 407

¹⁸⁰⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

¹⁸¹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 410-411

¹⁸¹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 418.

¹⁸¹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 418; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 76; en-Nûveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, 250.

¹⁸¹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 419-420.

¹⁸¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nûveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 82; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275.

1300¹⁸¹⁶ (696-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunan İmâmüddin el-Kazvî'nin bu medresenin Şâfiî derslerinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸¹⁷. İbnü'l-Cezerî'nin anlatımıyla kendisinin bu medresedeki ilk gününde diğer mezhep başkadıları, fakihler ve alimlerden bir gurup dersini dinlemeye gelmişlerdir¹⁸¹⁸.

1196/1197 yılında Hâtûn Bint Gökçe'nin inşa ettirdiği *Kassâîn* medresesi kurucusu tarafından Hanefî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir¹⁸¹⁹. *Kassâîn* medresesine atanan ilk Hanefi kadısı Celâleddin er-Rûmî'dir. 1296-1299 (696-698) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Celâleddin er-Rûmî bu medresenin müderrislik görevini de üstlenmiştir. Ancak müderrislik görevinin başlangıç ve bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır¹⁸²⁰. Celâleddin er-Rûmî'nin müderris tayin edilmesinin ardından yetmiş bir yıl gibi uzun bir süre zarfında bu medreseye Dimaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edilmedikleri görülmektedir. Bu durumun İmâmüddin b. el-Kişk'in *Kassâîn* medresesine müderris tayin edilmesiyle son bulmuştur. 1368¹⁸²¹-1370¹⁸²² (769-771) yılları arasında Dimaşk Hanefî başkadılığına getirilen İmâmüddin b. el-Kişk, *Kassâîn* medresesinin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁸²³. İmâmüddin b. el-Kişk'in 1370 (771) yılında başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine Necmeddin b. el-Kişk atanmıştır¹⁸²⁴. Bu atamayla beraber *Kassâîn* medresesinde müderris olarak vazifelendirilen Necmeddin b. el-Kişk'in 1376¹⁸²⁵ (777) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸²⁶.

Necmeddin b. el-Kişk'in azledilmesinin ardından elli beş yıl gibi uzun bir süre *Kassâîn* medresesine Dimaşk Hanefî başkadılarının tayin edilmedikleri ve bu durumun

¹⁸¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s.253; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 83; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 728-729.

¹⁸¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 153.

¹⁸¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 153.

¹⁸¹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 434.

¹⁸²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 435.

¹⁸²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 201.

¹⁸²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

¹⁸²³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 184; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 16; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 289.

¹⁸²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 202; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

¹⁸²⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

Şemseddin es-Safedî'nin başkadı olarak atanmasıyla son bulmuştur. 1373/1374 (775) yılında Halep'te dünyaya gelen Başkadı, Kur'an'ı ezbeleyerek pek çok ilim dalıyla ilgilendi. Cemâl İbrahim b. el-Adîm ve Ahmed b. el-Merhel'den dersler aldı. Önce Trablus Hanefî başkadılığına tayin edilen Şemseddin es-Safedî, 1429 (832) yılında ise Dımaşk Hanefî başkadılığına getirildi¹⁸²⁷. Bu ilk atamasında Başkadı, Kassâin medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiş, 1431¹⁸²⁸ (834) yılında başkadılık makamından azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁸²⁹.

Hüsameddin b. Barita'a da bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Başkadılık makamına ilk ataması 1447¹⁸³⁰-1449¹⁸³¹ (851-853) yılları arasında gerçekleşen Hüsameddin b. Barita'a'nın bu tarih aralığında Kassâin medresesinin müderrislik görevini de yürüttüğü bilinmektedir¹⁸³². Hüsameddin b. Barita'a'nın 1449 (853) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığından azledilmesinin ardından yerine Hamideddin b. Kadı Bağdâd'ın tayin edildiği tespit edilmiştir¹⁸³³. 1395/1396 (798) yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Hamideddin burada yetişti. Burada döneminin önde gelen alimlerinden fıkıh, dil bilgisi ve usul dersleri aldı. Âişe Bintu'l Abdilhâdî'den Buhârî dinledi¹⁸³⁴. Aynı zamanda bu medreseye müderris tayin edilen Başkadı'nın 1450¹⁸³⁵ (854) yılında Dımaşk Hanefî başkadılığından azledilmesine rağmen ölüm tarihi olan 1469/1470 (874) yılında kadar da medresenin müderrislik görevini yürüttüğü tespit edilmiştir¹⁸³⁶.

Sultan Selahaddin Eyyûbî'nin önde gelen devlet adamlarından biri olan Sârimeddin Kaymâz en-Necmî tarafından Dımaşk'ta en-Nasr ve Ferec kapılarının içine inşa edilen *Kaymâziyye* medresesi Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin

¹⁸²⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 252; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 482.

¹⁸²⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 212; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 483.

¹⁸²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸³⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 222; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 490.

¹⁸³¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 299.

¹⁸³² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

¹⁸³³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 299.

¹⁸³⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

¹⁸³⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 223.

¹⁸³⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 436.

edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁸³⁷. Kaynakların bize verdiği bilgiler doğrultusunda bu medreseye tayin edilen ilk ve tek kadı 'Îmâdüddin et-Tarsûsî'dir. 1271 (669) yılında dünyaya gelen Îmâmüddin et-Tarsûsî, Başkadı Şemseddin el-Harîrî ve eş-Şeyh Sirâceddin er-Rûmî'den fıkıh dersleri aldı. Dimaşk Kalesi'ndeki camide ilk dersini veren Îmâmüddin et-Tarsûsî¹⁸³⁸, 1327 (727) yılında Dimaşk Hanefî başkadılığını ve bu medresenin müderrislik görevine de üstlenmiştir¹⁸³⁹. 1346¹⁸⁴⁰ (746) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸⁴¹. İbnü'l-Cezerî, Nuaymî'den farklı olarak Îmâdüddin et-Tarsûsî'nin atandıktan beş yıl sonra 1332 (732) yılında medresenin müderrisliğine tayin edildiğini belirtmektedir¹⁸⁴².

Sultan Salâhaddin Eyyûbî'nin devlet adamlarından biri olan Emir Şemseddin Muhammed b. Mukaddem tarafından kurulan *el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye* Dimaşk Hanefî başkadılarının müderrislik vazifesine tayin edildikleri medreseler arasında gelmektedir¹⁸⁴³. Bu medreseye müderris olarak atanan kadılar arasında Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz gelmektedir. 1278 (677) yılında başkadılığa tayin edilen Sadreddin Süleyman Ebü'l-İzz'in müderris olarak vazifelendirildiği tarih tespit edilememekle birlikte 1278 (677) yılında vefat etmesi neticesiyle hem başkadılık vazifesi hem de medresedeki müderrislik görevi son bulmuştur¹⁸⁴⁴. Süleyman Ebü'l-İzz'in ardından Dimaşk Hanefî başkadılığına Hüsameddin Hasan er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁴⁵. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin, 1286 (685) yılında bu medresenin müderrisliğine atanarak ders vermeye başladığı bilinmektedir. Ancak Başkadı'nın müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılamamıştır¹⁸⁴⁶. Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin 1296 (696) yılında Dimaşk Hanefî başkadılığından

¹⁸³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 439.

¹⁸³⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 196.

¹⁸³⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144.

¹⁸⁴⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁴¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 442.

¹⁸⁴² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 547.

¹⁸⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 457.

¹⁸⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 458.

¹⁸⁴⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü'l-Furât, *Târihu İbni'l-Furât*, Cilt 7, s. 116; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 543; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁸⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

azledilmesinin ardından yerine oğlu Celâleddin er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁴⁷. Başkadılık ataması bu medresenin müderrislik görevi ile de buluşan Celâleddin er-Rûmî'nin 1299¹⁸⁴⁸ (698) yılında başkadılıktan azledilmesiyle birlikte bu medresedeki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁸⁴⁹. Celâleddin er-Rûmî'nin ardından tekrar Dımaşk Hanefî başkadılığına babası Hüsameddin Hasan er-Rûmî tayin edilmiştir¹⁸⁵⁰. Bu atamayla birlikte el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye medresesine müderris de tayin edilen Başkadı'nın 1300¹⁸⁵¹ (699) yılında başkadılık vazifesinden azledilmesi ile birlikte medresedeki müderrislik görevi de sona ermiştir¹⁸⁵².

el-Mukaddemiyyetü'l-Cevâniyye medresesine müderris olarak atanan isimler arasında Sadreddin el-Basravî de gelmektedir. 1307-1327 (706-727) yılları arasında başkadılık makamında bulunan Sadreddin el-Basravî'nin 1300 (699) yılında başkadı tayin edilmeden önce müderris tayin edildiği ve 1327 (727) yılında başkadılık vazifesinin başında vefat etmesi nedeniyle müderrislik görevinin de son bulduğu bilinmektedir¹⁸⁵³. Sadreddin el-Basravî'nin vefat etmesinin ardında 1327 (727) yılında hem Dımaşk Hanefî başkadılığına hem de medresenin müderrisliğine İmâdüddin et-Tarsûsî getirilmiştir¹⁸⁵⁴. Başkadı 1346 (746) yılına kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini yürütmüştür¹⁸⁵⁵.

Dımaşk Hanefî başkadılarının tayin edildikleri medreseler arasında en-Nâsır Muhammed b. Kalavûn'un memlukû Emir Seyfeddin Muncuk el-Yusuî en-Nâsırî tarafından yaptırılan *el-Muncukiyyetü'l-Hanefiyye* gelmektedir¹⁸⁵⁶. Bu medreseye tayin edildiği tespit edilen ilk ve aynı zamanda son kadı Cemâleddin Yusuf el-Kutb'dur. Başkadı şahitliği vazifesinde bulunan ve daha sonra kısa bir süreliğine

¹⁸⁴⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kütâbi Vefeyât*, s. 64; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 394.

¹⁸⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁴⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 878; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 250; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 712; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 395.

¹⁸⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 196; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, s. 191; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 144; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 459.

¹⁸⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁵⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 461.

muhtesibliğine getirilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, başkadı nâibi olarak da atanmıştır¹⁸⁵⁷. 1412 (814)¹⁸⁵⁸ yılında ise başkadılığa tayin edilen Cemâleddin Yusuf el-Kutb, el-Muncukiyyetü'l-Hanefîyye medresesinde müderrislik vazifesine de getirilmiştir¹⁸⁵⁹. Cemâleddin Yusuf el-Kutb'un hem başkadılık hem de müderrislik görevi oldukça kısa sürmüş atandıktan birkaç ay sonra bu iki vazifeden de azledilmiştir.

1167/1168 (563) yılında Nûreddin Mahmûd Zengî tarafından kurulan *en-Nûriyyetü'l-kübrâ* Dımaşk Hanefî başkadılarının müderris tayin edildikleri önemli medreselerden biri olmuştur¹⁸⁶⁰. Dımaşk Hanefî başkadısı Şemseddin el-Ezrâî bu medresede müderrislik görevini icra eden isimlerin başında gelmektedir. Başkadının müderrislik görevinin başlangıç tarihi bilinmemekle birlikte 1307¹⁸⁶¹ (706) yılında Dımaşk Hanefî başkadılık makamından azledilmesi sonucunda Şemseddin el-Ezrâî, bu medresesindeki tedris derslerinden de azledilmiştir¹⁸⁶².

Şemseddin el-Ezrâî'nin ardından Dımaşk Hanefî başkadılık makamına Sadreddin el-Basravî getirilmiştir. Başkadı tayin edilmeden önce 1301 (701) yılında bu medresede müderrisliğe atanan Sadreddin el-Basravî, 1307 (706) yılında başkadılık vazifesine getirilerek medresenin müderrislik görevini 1327 (727) yılında ki vefatına kadar sürdürmüştür¹⁸⁶³. İbn Tolun ve İbn Kesîr, Nuaymî'den farklı olarak Sadreddin el-Basravî'nin 1307 (706) yılında hem Dımaşk Hanefî başkadılığına hem de medresedeki derslere müderris olarak tayin edildiğinden bahsetmektedirler¹⁸⁶⁴. Sadreddin el-Basravî'nin ölümünün ardından, başkadılığa ve müderrisliğe İmâmüddin et-Tarsûsî atanmış, Başkadı'nın 1346¹⁸⁶⁵ (746) yılında vefat etmesiyle birlikte bu görevleri de son bulmuştur¹⁸⁶⁶. İmâmüddin et-Tarsûsî'nin vefatının ardından hem başkadılık hem de medresenin müderrislik görevine oğlu Necmeddin et-Tarsûsî

¹⁸⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206

¹⁸⁵⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 462.

¹⁸⁵⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 462.

¹⁸⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 466.

¹⁸⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 194. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁸⁶² İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁸⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 477-478.

¹⁸⁶⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 195; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 66.

¹⁸⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183.

¹⁸⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 478.

getirilmiştir¹⁸⁶⁷. Başkadı bu iki vazifeyi 1357¹⁸⁶⁸ (758) yılına kadar birlikte yürütmüştür¹⁸⁶⁹.

ez-Zâviyyetü'l-Mâlikîyye Dımaşk *Mâlikî* başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttükleri mekanlar arasında gelmektedir. Eyyûbî hükümdarı Selâhaddin Eyyûbî tarafından *Mâlikî* mezhebi mensuplarına vakfedilen *ez-Zâviyyetü'l-Mâlikîyye* Emevi Cami'nin batısında bulunmaktadır¹⁸⁷⁰. Bu zaviyeye Bahrî Memlûkler döneminde bir başkadının müderris olarak vazifelendirildiği görülmektedir. Dımaşk'a 1266 (664) yılında ilk *Mâlikî* başkadısı olarak tayin edilen Zeyneddin Abdüsselam ez-Zevâvî bu atamasıyla birlikte zâvîyenin müderrisliği görevine de getirilmiştir¹⁸⁷¹. Başkadılık vazifesinin sona ermesiyle birlikte *ez-Zâviyyetü'l-Mâlikîyye*'deki müderrislik vazifesi de son bulmuştur¹⁸⁷².

Kâsyûn Dağı eteklerinde, vezir Takiyuddin et-Tikrîî Türbesinin karşısında, el-el-Murşîyyetü'l-Hanefiyye medresesinin doğusunda ve Atâbekiyye medresesinin batısında bulunan el-Melikü'l-Eşref Muzaffereddin b. Âdil tarafından inşa ettirilen *el-Eşrefiyyetü'l-Berrâniyye Dârü'l-Hadisi* Dımaşk *Hanbelî* başkadılarının müderris tayin edildikleri görülmektedir¹⁸⁷³.

Dımaşk'ta Dört Başkadılık sisteminin 1266 (664) yılında yürürlüğe girmesiyle birlikte Dımaşk Hanbelî başkadılığına atanan ilk isim Şemseddin b. Kudâme olmuştur¹⁸⁷⁴. 1210/1211 (607) yılında dünyaya gelen Şemseddin b. Kudâme, el-Kındî hakkında dersler aldı, yaklaşık kırk sene hadis ilmi ile ilgilenerek bu alanda döneminin önde gelen isimlerinden dersler aldı¹⁸⁷⁵. Şemseddin b. Kudâme'nin başkadılığa atamasıyla birlikte Berrâniyye Dârü'l-Hadisi'nin müderrislik görevine de tayin edilmiştir. 1280 (680)¹⁸⁷⁶ yılına kadar hem başkadılık hem de müderrislik görevini

¹⁸⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198.

¹⁸⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 198; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 297; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 10, s. 255.

¹⁸⁶⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 478.

¹⁸⁷⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3.

¹⁸⁷¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 9.

¹⁸⁷² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3.

¹⁸⁷³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 36.

¹⁸⁷⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 542; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 464.

¹⁸⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 273; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38-39.

¹⁸⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 272; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

başarıyla yürütmüştür¹⁸⁷⁷. Başkadı'nın 1280 (680) yılında bu iki görevinden istifa etmesi neticesinde yerine oğlu Necmeddin b. Kudâme atanmıştır¹⁸⁷⁸. Döneminin önde gelen alimlerinden olan İbrahim b. Halîl ve İbn Abduldâim'den dersler alan Necmeddin b. Kudâme, davaları mümkün olduğunca uzman bir bakış açısıyla incelemiş ve mesleki yönden başarılı bir hayatı olmuştur. İyi bir hafız olan Necmeddin b. Kudâme medreselerde müderrislik yapması için aranan isimlerden biri olmuştur¹⁸⁷⁹. Necmeddin b. Kudâme, babasından almış olduğu bu iki önemli vazifeyi 1290 (689)¹⁸⁸⁰ yılına kadar devam ettirmiştir¹⁸⁸¹.

Necmeddin b. Kudâme'nin ardından 1290 (689) yılında Şerafeddin el-Makdisî Dimaşk Hanbelî başkadısı olarak tayin edilmiştir¹⁸⁸². Aralarında İbn Müslim'in de bulunduğu pek çok alimden dersler alan Şerafeddin el-Makdisî fıkıh ve hadis ilimlerinde uzmanlaşarak mezhebinde çağdaşlarının önünde bir bilgi birikimine sahip olmuştur¹⁸⁸³. Başkadılık atamasıyla birlikte Şerafeddin el-Makdisî, Berrâniyye Dârü'l-Hadisi'nin müderrisi olarak da görevlendirilmiştir. 1296 (695)¹⁸⁸⁴ yılında başkadılık vazifesinden azledilmesiyle birlikte müderrislik görevi de son bulmuştur¹⁸⁸⁵.

Takiyuddin el-Makdisî de *Berrâniyye Dârü'l-Hadisi* 'ne müderris tayin edilen Hanbelî başkadıları arasında gelmektedir. Yaklaşık yüz hocadan ders, yedi yüz den fazla hocadan da icazat aldı¹⁸⁸⁶. eş-Şeyh Şemseddin'den bir süreliğine fıkıh dersi aldı ve mezhebinde çağdaşlarının en iyisi oldu. Birçok medresede ders verdi. Öğrencileri arasında oğlu ve başkadı olarak tayin edilecek olan İzzeddin el-Makdisî ve Şemseddin b. Müslim de bulunmaktaydı. Mizzî ve İbn Teymiyye kendisinden

¹⁸⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38.

¹⁸⁷⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1. 17.

¹⁸⁷⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 273.

¹⁸⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 111; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625.

¹⁸⁸¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 38.

¹⁸⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 751; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 625; Yünînî, *Zeylû Mir'ât*, s. 56; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁸⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274-275; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26-27; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 348-349.

¹⁸⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 816; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685.

¹⁸⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274-275; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 39.

¹⁸⁸⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 275.

dersler alan alimler arasındadır¹⁸⁸⁷. Dedesi Cemâl, İbnü'l-Mukîr ve Ebû Abdullah el-Erbîlî'den Sahîh Buhârî dinleyen Takiyuddin el-Makdisî, Şerafeddin el-Makdisî'nin ardından 1296¹⁸⁸⁸-1300¹⁸⁸⁹ (695-699) yılları arasında başkadılık makamında bulunarak bahsi geçen bu zaman aralığında *Berrâniyye Dârü'l-Hadisi*'nin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸⁹⁰.

Cevziyye Medresesi Dımaşk Hanbelî başkadılarının müderris olarak tayin edildikleri medreselerin başında gelmektedir. Bu medrese el-Melikü's-Sâlih İmâmüddin döneminde Hanbelî fakih Muhiddin İbn Cevziyye tarafından Emevi Cami'nin yakınlarında bulunan Buğdaycılar Sokağında inşa edilmiştir¹⁸⁹¹. Adeta Dımaşk Hanbelî başkadılarının atamalarıyla bütünleşen bu medreseye yirmi beş başkadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Buna göre medreseye müderris olarak atanan ilk isim Şemseddin b. Kudâme'dir. 1266-1281 (664-680) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı makamında bulunan Başkadı, Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁸⁹². Şemseddin b. Kudâme'nin ardından medresenin müderrisliğine ve Dımaşk Hanbelî başkadılığına oğlu Necmeddin b. Kudâme tayin edilmiştir. Başkadı 1281-1290 yılları arasında bu iki önemli vazifeyi birlikte yürütmüştür¹⁸⁹³. Kuzeni Necmeddin b. Kudâme yerine başkadılık makamına tayin edilen ve 1290-1296 (689-695) yılları arasında makamda bulunan Şerafeddin el-Makdisî bu tarih aralığında Cevziyye medresesine müderris olarak atanıp dersler anlatmıştır¹⁸⁹⁴.

1296¹⁸⁹⁵-1300¹⁸⁹⁶ (695-699) ve 1300¹⁸⁹⁷-1316¹⁸⁹⁸ (699-715) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesine getirilen Takiyuddin el-

¹⁸⁸⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 276.

¹⁸⁸⁸ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁸⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

¹⁸⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 39-40.

¹⁸⁹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 23.

¹⁸⁹² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26; Ferhat Koca, "Kudâme Ailesi", *DİA*, Cilt 26, (2002), s. 310-311.

¹⁸⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁸⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 26.

¹⁸⁹⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁸⁹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

¹⁸⁹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

¹⁸⁹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

Makdisî'nin bahsi geçen bu iki ataması Cevziyye medresesine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁸⁹⁹. Takiyuddin el-Makdisî'nin birinci azlinin ardından başkadılık makamına 1300 (699) yılında Şehabeddin el-Makdisî atanmıştır¹⁹⁰⁰. Şehabeddin el-Makdisî, İbn Abduldâim'den Hanbelî mezhebinde fıkıh dersleri aldı. Başkadılık vazifesiyle birlikte bu medresenin müderrislik vazifesini de eş zamanlı yürüten Şehabeddin el-Makdisî, bu görevlerine ek olarak müftülük, Sâlihiyye medresesi ve Emevî Cami'ndeki Hanbelî halkasında da dersler verdi¹⁹⁰¹. Takiyuddin el-Makdisî'nin ikinci ve son kez başkadılık makamından azledilmesinin ardından bu medresenin müderrisliğine ve Dimaşk Hanbelî başkadılığına Şemseddin b. Müslîm tayin edildi. Yoksulluk içinde yetim büyüyen Şemseddin b. Müslim yaşamış olduğu bu zorluklara rağmen iyi bir eğitim aldı. Son derece takva sahibi olan Şemseddin b. Müslim, İbn Abduldâim'den hadis ve fıkıh dersleri alarak fetvalar verdi¹⁹⁰². 1316¹⁹⁰³-1317¹⁹⁰⁴ (715-717) yılları arasında başkadılık vazifesinin başında bulunan Şemseddin b. Müslim aynı zamanda Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁹⁰⁵.

İzzeddin el-Makdisî de bu medreseye müderris tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. Hadis ilminde dersler alarak bu dalında uzmanlaşan İzzeddin el-Makdisî¹⁹⁰⁶, Şemseddin b. Müslim yerine Dimaşk Hanbelî başkadısı tayin edilerek 1317¹⁹⁰⁷-1331¹⁹⁰⁸ (717-731) yılları arasındaki başkadılık vazifesine ek olarak Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de yürütmüştür¹⁹⁰⁹. İzzeddin el-Makdisî'nin 1331 (731) yılında vefat etmesi nedeniyle başkadılık makamına Şerafeddin

¹⁸⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

¹⁹⁰⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

¹⁹⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28-29.

¹⁹⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 278.

¹⁹⁰³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 278; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

¹⁹⁰⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

¹⁹⁰⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 30-31.

¹⁹⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 279.

¹⁹⁰⁷ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 33, s. 183; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 279; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹⁰⁸ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 131; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2, 458.

¹⁹⁰⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 279.

Abdullah el-Makdisî atanmıştır¹⁹¹⁰. Eğitim konusunda oldukça donanımlı olan Şerafeddin Abdullah el-Makdisî, Mekî İbn Abduhâdî ve İbrahim İbn Halîl'den dersler; İbn Abduldâim'den ise Kur'an dersleri aldı¹⁹¹¹. Tarihçi Zehebî kendisinden hadis dersi alan önemli alimler arasında gelmektedir¹⁹¹². Şerafeddin Abdullah el-Makdisî, 1331¹⁹¹³-1332¹⁹¹⁴ (731-732) yılları arasında başkadılık ve Cevziyye medresesinin müderrisliği birlikte Sâlihiyye medresesine de müderris olarak tayin edilmiştir¹⁹¹⁵.

Cevziyye medresesine müderris olarak atanan bir diğer başkadının da Alaâddin Ali b. el-Müneccâ olduğu görülmektedir. Pek çok alimden dersler alan Alaâddin Ali b. el-Müneccâ, babasından fıkıh dersleri alarak medreselerde müderrislik vazifesinde bulunup müftülük yapmıştır¹⁹¹⁶. Şerafeddin Abdullah el-Makdisî yerine Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen ve 1332¹⁹¹⁷-1350¹⁹¹⁸ (732-750) yılları arasında makamda bulunan Alaâddin Ali b. el-Müneccâ aynı zamanda bu medresenin müderrislik görevine de getirilmiştir¹⁹¹⁹.

Alaâddin Ali b. el-Müneccâ'nın yerine başkadı tayin edilen Cemâleddin el-Merdâvî de Cevziyye medresesinin müderrisliğine tayin edilmiştir. İbn Abduldâim'den Kur'an dersleri alan ve İbnü's-Şihne'den Sahîh Buhârî dinleyen Cemâleddin el-Merdâvî, Necmeddin b. el-Kahfâzî'den de dil bilgisi dersleri aldı¹⁹²⁰. İbn Tolun, onun gibi bir alimin daha önce görülmediğini belirterek Cemâleddin el-Merdâvî'nin Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'den dersler aldığını ve Başkadı'nın terbiyeli, saygın, takva sahibi ve oldukça mütevazı bir kişiliğe sahip olduğunu da belirtmektedir¹⁹²¹.

¹⁹¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹¹¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 458; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹¹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹¹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 280.

¹⁹¹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281.

¹⁹¹⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 281; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 2. 552; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹¹⁸ el-Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 797; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹¹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 3; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282.

¹⁹²¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282.

1350¹⁹²²-1366¹⁹²³ (750-767) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Cemâleddin el-Merdâvî'nin, bu tarih aralığında Cevziyye medresesinin müderrislik görevinin başına getirildiği de bilinmektedir¹⁹²⁴.

Cevziyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer isim Şerafeddin b. Kadı Cebel'dir. Hadis, gramer, Arapça ve mantık alanında oldukça bilgili olan Başkadı, pek çok ilim dalında dersler alarak uzmanlaştı ve başkadı tayin edilmeden önce birçok medresede müderrislik yaptı¹⁹²⁵. Başkadı Takiyuddin el-Makdisî'den dersler aldı¹⁹²⁶. Şerafeddin b. Kadı Cebel, 1366¹⁹²⁷-1370¹⁹²⁸ (767-771) yılları arasında hem başkadılık hem de bu medresenin müderrislik görevinde bulundu¹⁹²⁹.

Şerafeddin b. Kadı Cebel'in ardından hem başkadılık hem de Cevziyye medresesi müderrisliğine Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ'nın tayin edildiği görülmektedir. Kur'an eğitimi alarak tahsiline başlayan Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ, pek çok alimden hadis dersleri alarak birçok medresede müderrislik yapmıştır¹⁹³⁰. 1370¹⁹³¹-1375¹⁹³² (771-776) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı makamında bulunan Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ, bu tarih aralığında Cevziyye medresesinin müderrislik vazifesinde de bulunmuştur¹⁹³³.

Şemseddin en-Nablusî de bu medreseye müderris olarak atanan başkadılar arasında gelmektedir. eş-Şeyh Şemseddin b. Abdulkâdir'den fıkıh ve Arapça dersleri

¹⁹²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 282; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 195; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 32.

¹⁹²³ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 283; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

¹⁹²⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 31.

¹⁹²⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 284.

¹⁹²⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 284.

¹⁹²⁷ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 121; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 284; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt I, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 193; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 33.

¹⁹²⁸ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 74; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

¹⁹²⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 34; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 295.

¹⁹³⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35-36.

¹⁹³¹ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 186; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35.

¹⁹³² Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 237; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 286; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 85; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

¹⁹³³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 35-36.

alan ve 1300'lü yıllardan sonra Dımaşk'a gelen Şemseddin en-Nablusî¹⁹³⁴, 1395¹⁹³⁵-1398¹⁹³⁶ (797-800) ve 1402¹⁹³⁷ (804) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilmiştir. Şemseddin en-Nablusî'nin ilk atamasında medresenin müderrislik görevini yürüttüğü bilinmekle birlikte ikinci atanması olan 1402 (804) yılında medresenin müderrisliğine tayin edilip edilmediği ile alakalı herhangi bir kayda ne yazık ki rastlanılmamıştır¹⁹³⁸.

Şemseddin en-Nablusî'nin başkadılıktan birinci kez azlinin ardından yerine İbrahim b. Muflah tayin edildi. Babası ve dedesi Cemâleddin el-Merdâvî'nin de içinde bulunduğu pek çok alimden ve Kadı Bahâeddin es-Sübkî'den Kur'an dersleri alarak Dârü'l-Hadisü'l-Eşrefiyye ve Sâlihiyye'de dersler verirdi. İbrahim b. Muflah, *Muhtasar İbn el-Hâcib, Tabakâtü'l-İmâm Ahmed* gibi önemli eserlerin müellifidir¹⁹³⁹. Kendisi 1399¹⁹⁴⁰-1401¹⁹⁴¹ yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesi ile birlikte Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de başarıyla yürütmüştür¹⁹⁴². İbrahim b. Muflah'ın başkadılıktan azledilmesinin ardından yerine 1401 (803) yılında Takiyuddin Ebü'l-Abbâs b. el-Müneccâ tayin edildi¹⁹⁴³. Başkadılık makamında yaklaşık bir sene kaldığı tespit edilen Takiyuddin Ebü'l-Abbâs b. el-Müneccâ, bu süre zarfında Cevziyye medresesinin müderrislik vazifesine de getirilmiştir¹⁹⁴⁴. Şemseddin en-Nablusî'nin ikinci kez 1402(804) yılında azledilmesinin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına İzzeddin el-Hatîb getirildi. Hanbelî mezhebinde fıkıh dersleri okuyan

¹⁹³⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 287.

¹⁹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 843; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 287.

¹⁹³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁹³⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹³⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 36.

¹⁹³⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288.

¹⁹⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 929; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

¹⁹⁴¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1012; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 288; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

¹⁹⁴² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

¹⁹⁴³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37-38.

¹⁹⁴⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 37.

İzzeddin el-Hatîb¹⁹⁴⁵, 1402¹⁹⁴⁶-1404¹⁹⁴⁷ (804-807) ve 1417¹⁹⁴⁸-1418¹⁹⁴⁹ (820-821) yılları arasında toplamda iki kez başkadılık makamında bulunmuş ve bahsi geçen bu tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrislik görevini de üstlenmiştir¹⁹⁵⁰.

İzzeddin el-Hatîb'in ilk azlinin ardından 1404 (807) yılında Dımaşk Hanbelî başkadılığına Şemseddin Muhammed el-Abâde tayin edildi¹⁹⁵¹. 1404 (807) yılında gerçekleşen ilk atamasının yanında Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin 1404¹⁹⁵²-1409¹⁹⁵³ (807-812), 1415¹⁹⁵⁴-1417¹⁹⁵⁵ (818-820) ve 1418¹⁹⁵⁶-1420¹⁹⁵⁷ (821-823) yıllarında olmak üzere üç kez daha başkadılık makamına tayin edildiği bilinmektedir. Bahsi geçen bu dört atamasının arasında Başkadı'nın birinci atamasında Cevziyye medresesinin müderrisliğine getirildiği anlaşılmakla birlikte diğer üç atamasıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır¹⁹⁵⁸.

Şemseddin Muhammed el-Abâde'nin 1404 (807) yılında azledilmesinin ardından yerine tayin edilen isim Sadreddin b. Muflah olmuştur¹⁹⁵⁹. 1404¹⁹⁶⁰ (807) ve 1409¹⁹⁶¹-1415¹⁹⁶² (812-818) yılları arasında toplamda iki kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına getirilen Sadreddin b. Muflah, 1404 (807) yılında gerçekleşen ilk başkadılık atamasında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁹⁶³.

¹⁹⁴⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 289.

¹⁹⁴⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁴⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁴⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁴⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 290; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁵⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁵⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 330; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 292; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 293; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 40.

¹⁹⁵⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁵⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁶⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

¹⁹⁶¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291.

¹⁹⁶² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 291; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 39.

¹⁹⁶³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 38.

Nizâmeddin b. Muflah da Cevziyye medresesine müderris olarak atanan başkadılar arasındadır. Babası, amcası, eş-Şeyh Şerafeddin başta olmak üzere pek çok önemli alimlerden dersler alan Nizâmeddin b. Muflah, eş-Şeyh Şemseddin b. Muhîb'den Buhârî okuyarak kendisinden icazet aldı¹⁹⁶⁴. 1429¹⁹⁶⁵-1432¹⁹⁶⁶ (832-835), 1434¹⁹⁶⁷-1435¹⁹⁶⁸ (837-838), 1438¹⁹⁶⁹-1440¹⁹⁷⁰ (842-844), 1442¹⁹⁷¹-1447¹⁹⁷² (846-851), 1448¹⁹⁷³-1449¹⁹⁷⁴ (852-853), 1449¹⁹⁷⁵ (853) yıllar arasında toplamda altı kez Dimaşk Hanbelî başkadılığına tayin edilen Nizâmeddin b. Muflah bahsi geçen bu altı atama ve tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de tayin edilmiştir¹⁹⁷⁶. Nizâmeddin b. Muflah'ın 1432 (835) yılında başkadılık makamından ilk kez azledilmesinin ardından yerine İzzeddin el-Bağdâdî tayin edildi. 1432¹⁹⁷⁷-1434¹⁹⁷⁸ (835-837), 1435¹⁹⁷⁹-1438¹⁹⁸⁰ (838-842) ve 1441¹⁹⁸¹-1442¹⁹⁸² (845-846) yıllarında toplamda üç kez başkadılığı tayin edilen İzzeddin el-Bağdâdî, bahsi geçen bu tarih aralıklarında Cevziyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir¹⁹⁸³.

¹⁹⁶⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296-297.

¹⁹⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 254-255; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁶⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁶⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44. Makrîzî Başkadî'nın adını İzzeddin b. Muflah olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3 s. 1098.

¹⁹⁶⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299

¹⁹⁷¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 300; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁷³ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 301; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 46.

¹⁹⁷⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

¹⁹⁷⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 873; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 314; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 297; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 347; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁷⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 298; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44.

¹⁹⁸⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 145; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸² İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 299; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 45.

¹⁹⁸³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 44-45.

Alaâddin b. Muflah da Cevziyye medresesine tayin edilen başkadılar arasında gelmektedir. 1453¹⁹⁸⁴-1454¹⁹⁸⁵ (857-858), 1456¹⁹⁸⁶-1458¹⁹⁸⁷ (860-862) ve 1458¹⁹⁸⁸-1460¹⁹⁸⁹ (863-864) yılları arasında toplamda üç kez Dımaşk Hanbelî başkadılığına getirilen Alaâddin b. Muflah'ın sadece ilk atamasının Cevziyye medresesinin müderrislik göreviyle de birleştiği görülmektedir¹⁹⁹⁰. 1479¹⁹⁹¹-1498¹⁹⁹² (884-904), 1503¹⁹⁹³-1504¹⁹⁹⁴ (909-910) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Muflah'ın bahsi geçen bu iki ataması Cevziyye medresesine müderris tayin edilmesiyle sonuçlanmıştır¹⁹⁹⁵. Necmeddin b. Muflah'ın ilk kez azledilmesinin ardından Dımaşk Hanbelî başkadılığına Bahâeddin b. Kudâme getirilmiş; Başkadı'nın 1499¹⁹⁹⁶-1504¹⁹⁹⁷ (905-909) yılları arasındaki ataması Cevziyye medresesinin müderrislik vazifesi ile buluşmuştur¹⁹⁹⁸. Şerafeddin b. Muflah da bu medreseye müderris tayin edilmiştir. 1505 (911)¹⁹⁹⁹ yılında başkadılık makamına getirildiği bilinen Şerafeddin b. Muflah'ın ilk atamasında bu medresenin müderrisliğiyle görevlendirildiği bilinmektedir²⁰⁰⁰.

el-Hanbeliyytü 'ş-Şerîfiyye medresesi de Dımaşk Hanbelî başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüttükleri medreseler arasında gelmektedir. Şam'da önemli Hanbelî alimlerinden biri olan Abdülvahhâb b. eş-Şeyh Ebü'l-Ferec el-Hanbelî tarafından Hanbelî mezhebi mensuplarına vakfedilen bu medrese 1141/1142 (536) yılında

¹⁹⁸⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 301; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/5, s. 398; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302; İbn İyâs, *Bedâi' u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 350; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/6, s. 48; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 302.

¹⁹⁹⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303.

¹⁹⁹² İbn Tolun, *Müfâkehetü 'l-hullân*, Cilt 1, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 303..

¹⁹⁹³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁵ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁷ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

¹⁹⁹⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 47.

¹⁹⁹⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48.

²⁰⁰⁰ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 48

inşa edilmiştir²⁰⁰¹. el-Hanbeliyyetü's-Şerîfiyye medresesine Burcî Memlûkler döneminde tayin edildiği tespit edilen bir başkadı bulunmaktadır. Şemseddin en-Nablusî başkadılık atamasından önce 1393 (795) yılında müderris tayin edilmiş, 1398 (800) yılında başkadılıktan azledilinceye kadar medresenin müderrislik görevini yürütmüştür²⁰⁰².

Sâhibiyye medresesi Dımaşk Hanbelî başkadılarının atandıkları medreselerden bir diğeridir. Necmeddin Eyyûb'un kızı Rabia Hatûn tarafından Sâhibiyye Dağı'nda inşa ettirilen bu medrese Hanbelî mezhebi mensuplarına vakfedilmiştir²⁰⁰³. Medreseye Bahrî Memlûkler döneminden sadece bir başkadının tayin edildiği tespit edilmiştir. Takiyuddin el-Makdisî 1300²⁰⁰⁴-1316²⁰⁰⁵ yılları arasında gerçekleşen ikinci başkalık görevinde, 1312/1313 (712) yılında Sâhibiyye medresesinin müderrisliğine de getirilmiştir²⁰⁰⁶. Başkadı'nın müderrislik vazifesinin bitiş tarihi ile alakalı herhangi bir kayda rastlanılmamıştır.

4.3.1.3. Halep Başkadıları

Halep başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetleri incelendiği zaman karşımıza Kahire ve Dımaşk'takinin aksine bir durum çıkmaktadır. Halep, Kahire ve Dımaşk'tan sonra gelen üçüncü önemli ilim merkezi olmakla birlikte köklü medreseleri, camileri, zaviyeleri, hânkâhları ve bîmâristânları da bünyesinde barındırmaktadır. Bahsi geçen bu mekanlar hakkında Halepli tarih ve biyografi yazıcıların kapsamlı malumatlar vermelerine rağmen; başkadıların bu mekanlardaki eğitim-öğretim faaliyetleriyle ilgili olarak genellikle yüzeysel bilgiler kaydetmişlerdir.

Buna göre Halep'te *Şâfiî* mezhebi mensuplarına tahsis edilen el-'Asrûniyyetü's-Şâfiî, en-Nûriyyetü's-Şâfiî, Sâhibiyye, Sultâniyye, Revâhiyye, Şerîfiyye, Bedriyye, Zeydiyye, Seyfiyye, Zâhiriyye medreseleri²⁰⁰⁷; *Hanefî* mezhebi mensuplarına tahsis

²⁰⁰¹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 50.

²⁰⁰² Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 60.

²⁰⁰³ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 62.

²⁰⁰⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

²⁰⁰⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 278; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 90; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 274.

²⁰⁰⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 62.

²⁰⁰⁷ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 278-317.

edilen el-Halâviyye, eş-Şâzbahtiyye, Atâbekiyye, ed-Haddâdiyye, el-Curdikiyye, el-Mukaddamiyye medreseleri²⁰⁰⁸; *Mâlikî ve Hanbelî* medreseleri ile dârü'l-hadisler, zâviyeler, hankâhlar, ribâtlar²⁰⁰⁹ ve bîmâristânlar²⁰¹⁰ Halep'teki belli başlı eğitim-öğretim kurumları arasında gelmektedir.

Halep başkadılarından sadece Şâfiî başkadıların müderrisliğe tayin edildiği tespit edilmekle birlikte Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının müderrislik görevleriyle alakalı herhangi bir malumata ulaşılamamıştır. Tespitlerimize göre tek bir Şâfiî medresesine üç farklı başkadım atandığı görülmektedir.

Yukarıda bahsettiğimiz medreselerden biri olan *Sultâniyye Bâbü'l-Kal'a*'nın içinde bulunmaktadır. Zahîriyye medresesi olarak da bilinen bu medresenin yapımına el-Melikü'z-Zâhîr tarafından başlanılmış, kendisinin ölümünün ardından ise el-Melikü'l-Azîz'in atabegi olan Tuğrul Bey tarafından tamamlanmıştır²⁰¹¹. Sultâniyye'ye müderris tayin edildiğini tespit ettiğimiz ilk kadı Fahreddin Osmân el-Halebî'dir. 1336²⁰¹²-1337²⁰¹³ (736-738) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Fahreddin Osmân el-Halebî'nin 1336 (736) yılında bu medresenin müderrislik vazifesine de getirildiği bilinmektedir²⁰¹⁴. 1337 (738) yılında başkadılık vazifesi sona eren Fahreddin Osmân el-Halebî'nin Sultâniyye medresesindeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Sultâniyye medresesine müderris tayin edilen bir diğer ismin Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî olduğu bilinmektedir. 1448 (794) ²⁰¹⁵ yılında Halep Şâfiî başkadılığına getirilen Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî bu atamasıyla birlikte Sultâniyye medresesinin müderrislik vazifesine de getirilmiştir²⁰¹⁶. Şerafeddin

²⁰⁰⁸ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 339-353.

²⁰⁰⁹ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 371-382.

²⁰¹⁰ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 445. Ayrıca Memlûk Devleti'nde Halep'teki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkındaki ayrıntılı bilgi için bkz. Esra Atmaca, *Memlûkler Dönemi'nde Halep'te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

²⁰¹¹ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 294.

²⁰¹² İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

²⁰¹³ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1012.

²⁰¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 861.

²⁰¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 765; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 434; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-eme*, Cilt 1/2, s. 317.

²⁰¹⁶ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 300.

Ebü'l-Berekât Musa b. el-Ansârî'nin hem başkadılık hem de medresedeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili ne yazık ki herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Sultâniyye medresesine tayin edilen son kadının Taceddin el-Kerekî olduğu görülmektedir. Her ne kadar kaynaklarda başkadılık makamına getirilme tarihi ile alakalı bir bilgi bulunmasa da Sıbt İbnü'l-Acemî tarih vermemekle birlikte Taceddin el-Kerekî'nin Halep Şâfiî başkadısı tayin edildiği zaman bu medresenin müderrislik vazifesine de getirildiği bilgisini vermektedir²⁰¹⁷. 1422²⁰¹⁸ (825) yılında Halep başkadılığından azledilen Taceddin el-Kerekî'nin medresedeki müderrislik görevinin bitiş tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır.

İskenderiye ve *Trablus* başkadılarının eğitim-öğretim faaliyetlerine bakıldığı zaman ise karşımıza tezimiz açısından büyük bir bilgi eksikliğinin olmasına neden olan durumlar ortaya çıkmaktadır. Memlûk tarih yazıcıları başkadıların makam atamaları hakkında bilgi vermelerinin yanında ne yazık ki *İskenderiye* ve *Trablus* başkadılarının tayin edildikleri medreseler ve bu medreselerdeki eğitim-öğretim faaliyetleri hakkında herhangi bir malumat vermemektedirler.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların ikinci ve en önemli mesleklerinin müderrislik olduğu görülmektedir. Başkadılığa getirilmeden önce sıkı bir eğitim alan başkadılar usta öğretici pozisyonunda medrese, cami hânkâh ve zâviyelere müderris tayin edilebiliyorlardı. Başkadıların müderrislik görevlerinin genelde başkadılık görevleriyle birleştiği ve bu müderrislik atamalarının birden fazla medresenin hocalık göreviyle de sonuçlandığı görülmektedir. Kahire ve Dımaşk başkadıları çoğu zaman başkadılık görevlerinin yanında birden fazla medresenin veya caminin müderrislik vazifesini de yürütüyorlardı. Bu durumla alakalı olarak Takiyuddin es-Sübki en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir. Başkadı, 1338-1355 (739-756) yılları arasındaki atamasında Dımaşk'ta sekiz medresenin birden müderrislik vazifesine getirilmiş, başkadılık ile birlikte bu medreselerin müderrislik görevlerini de yürütmüştür.

Başkadıların müderris olarak tayin edilme ve bu beceriyi sürdürme kabiliyetlerinin Dımaşk, Kahire ve Halep başkadılıkları şeklinde sıralandığı

²⁰¹⁷ Sıbt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 1, s. 300.

²⁰¹⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/4, s.118.

görülmektedir. Bu bilgidan istinaden Bahrî ve Burcî Memlûk dönemlerinde mezhepsel ayırım gözetilmeksizin Kahire başkadılarında toplamda otuz bir başkadının; Dimaşk'ta altmış dört başkadının ve son olarak Halep'te ise üç başkadının müderrislik vazifesine getirildiği tespit edilmiştir.

4.4. DİĞER GÖREVLER

Memlûk Devleti'nde yukarıda kategorilediğimiz görevlerin dışında başkadıların başka görevlerinin olduğu da görülmektedir. Bu görevlerden ilki Memlûk sultanlarının tahta merasimlerinde hazır bulunmaktı. Başkadıların bu merasimlerde hazır bulunmalarının nedeni sultanların tahta çıkışlarını onaylayarak meşrulaştırmaktı.

1296 (696) yılında el-Melikü'l-Mansûr Hüsameddin Lâçîn'in tahta çıkış merasiminde Kahire ve Dimaşk başkadıları hazır bulunarak Hüsameddin Lâçîn'i tebrik etmişlerdi²⁰¹⁹. 1351-1354 (752-755) yılları arasında hüküm süren el-Melikü's Sâlih Selâhaddin b. Muhammed'in tahta çıkış merasiminde Halife ile birlikte Kahire ve Dimaşk'ın dört başkadısı da yer almıştı²⁰²⁰.

Memlûk Devleti'nde büyük emirler bir sultanı tahtan indirmek istedikleri zaman bunu halife ve dört başkadının huzurunda yapmak zorundaydılar. Bu duruma en güzel örnek en-Nâsır Muhammed'in oğlu el-Melikü'l-Mansûr Ebu Bekir'in tahtan indirilme hadisesidir. Emirler, halife ve dört başkadıyı çağırarak el-Melikü'l-Mansûr Ebû Bekir'in devlet hazinesindeki parayı şarkıcılara ve içkiye harcadığını, bu nedenden dolayı devletin zararda olduğunu dile getirerek şahitlerle hadiseyi tasdik etmişlerdir. Bundan sonra ise başkadıların hükmü ve halifenin de onayıyla el-Melikü'l-Mansûr Ebû Bekir tahtan indirilerek yerine kardeşi Alaâddin Küçük sultan ilan edilmiştir²⁰²¹.

Bazen başkadılar sultanların çocuklarına vasilik görevinde de bulunabiliyorlardı. Buna en güzel örnek ise en-Nâsır Muhammed'in Sultan Hüsameddin Lâçîn tarafından Kerek'e sürülmesi hadisesidir. Hüsameddin Lâçîn, Sultan en-Nâsır'ın vasisi olan Kahire Mâlikî başkadısı Zeyneddin Ali b. Mahlûf'u da yanına çağırarak Başkadı'ya: *en-Nâsır'ın babası benim üstadımdı. Ben ise en-Nâsır'ın saltanat naibiyim. en-Nâsır*

²⁰¹⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 695-710.

²⁰²⁰ Makrizî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/3, s. 681; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 695-696.

²⁰²¹ Şücâî, *Târihu 'l-Meliki 'n-Nâsır*, s. 140.

devlet işlerinde tecrübe kazanana kadar onun nâibi olmaya devam edeceğim. Ancak devlet işlerine hâkim olduktan sonra gelip saltanatı alabilir. Bu yüzden onu Kerek'e göndermek istiyorum. Sonra da en-Nâsır'a dönerek: Ben diğer büyük emirlerin saltanatı sana bırakacağını bilsem vallahi tahtı sana bırakırım. Senin için bu tahtı muhafaza edeceğim. en-Nâsır Muhammed ise canının bağışlanacağı garantisinin verilmesi şartıyla Hüsameddin Lâçin'in bu teklifini kabul edeceğini belirtti. en-Nâsır Muhammed'in teklifini kabul eden Hüsameddin Lâçin, en-Nâsır'ı Başkadı'nın da iznini alarak Kerek'e gönderdi²⁰²².

Başkadılar halifelerin atanma törenlerinde yeni halifenin halifelğini onaylamak için de hazır bulunurlardı. 1453 (857) yılında el-Mustencid Billâh'ın hilafet merasiminde Kahire'nin başkadılarından Şâfî başkadısı Alameddin Sâlih el-Bulkînî, Hanevî başkadısı Sadeddin ed-Deyrî, Mâlikî başkadısı Veliyuddin es-Sinbâtî ve Hanbelî başkadısı İzzeddin Ahmed el-Kenânî merasimde hazır bulunmuşlardır²⁰²³.

Memlûk Devleti'nde kimi zaman başkadılar genel seferberlik zamanlarında devlet yetkilileri tarafından halka seslenmek amacıyla da görevlendirilirdi²⁰²⁴. Şöyle ki; Emir Akkuş el-Efram Gazan Han'ın Dımaşk'ı tehdit etmesi üzerine Dımaşk'ta genel seferberlik ilan ederek halkın silahlanması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine Başkadı Bedreddin b. Cemâa aynı bildiriği fakihlerine ileterek muhtemel bir savaş anında hazırlıklı olmalarını emretti²⁰²⁵. Bu duruma bir diğer örnek ise 1435 (838) yılında Şahrüh üzerine yapılacak savaş hazırlıkları için karşımıza çıkmaktadır. Devlet erkânının huzurunda dört başkadı toplandı ve onlardan bahsi geçen bu sefer için halkatan nafaka toplamaları emredildi²⁰²⁶.

Memlûk Devleti'nde başkadılar elçilik vazifesi görerek devletler arasında arabuluculuk görevinde de bulunabiliyorlardı. Gazan Han'ın Dımaşk'a saldırması neticesinde Dımaşk şehrinin sakinleri Emevi Cami'nde bulunan Meşhed Ali'de toplanarak Gazan Han'a şehir halkının eman talebinde bulunduğu bilgisini aldılar. O

²⁰²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 832-833

²⁰²³ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 328.

²⁰²⁴ Asıl adı Kasaslık (Kussâs) olan ve 659 (39) yılında Mısır'da ihdas edilen bu vazifenin ortaya çıkışı İslâm orduları için bir nevi moral subaylığı şeklinde olmuştur. Bu vazifeye atanan kadıların görevi İslâm ordularını anlattıkları kıssalarla cihâda teşvik etmektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız. Özkuyumcu, *Fethinden Emevîler'in Sonuna Kadar*, s. 97.

²⁰²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 903.

²⁰²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 962.

günlerde Dımaşk hatipliği vazifesinde bulunan başkadı Bedreddin b. Cemâa, Şeyhü'l-İslâm Takiyuddin İbn Teymiyye, es-Sahib Fahreddin, İzzeddin Hamza, alim ve fakihlerden oluşan büyük bir gurup Gazan Han'a elçi olarak gönderildiler. Gazan Han, kendisine gelen ve aralarında oldukça önemli alimlerin bulunduğu bu elçi gurubunu Humus ile Hama arasında bulunan Nuble'de ayakta karşıladı²⁰²⁷. Atlarından inen elçi kafilesi tercüman aracılığıyla Gazan Han'dan Dımaşk halkı için eman talebinde bulundular. Gazan Han'ın ise kendilerine: *Ben zaten Dımaşk halkına eman vermiştim* diyerek cevap vermesi neticesinde kafilte tekrar Dımaşk'a dönmüş, ancak Dımaşk'ta okunan Cuma hutbesinde hiçbir hükümdarın adı zikredilmemiştir²⁰²⁸.

Memlûk sultanları büyük emirlerle aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırmak için de başkadıları elçi olarak kullanmışlardır. el-Melikü'n-Nâsır Ferec'in birinci saltanatı döneminde kendisine isyan eden Emir Cekem ile anlaşmak üzere 1400/1401 (803) yılında Emir Nevruz el-Hâfîzî, Emir-i Ahûr Nâsireddin Muhammed er-Remâh'ı ve Kahire Şâfiî başkadısı Nâsireddin Muhammed es-Sâlihî'den oluşan bir elçilik heyetini Cekem ile barış müzakerisinde bulunmak için göndermiştir²⁰²⁹.

Memlûk Devleti'nde Başkadılar müsadere yapmak için görevlendiriliyorlardı. 1422/1423 (826) yılında Dımaşk Şâfiî ve Hanefî başkadıları Necmeddin Ömer b. Hiccî ve Şehabeddin İbnü'l-Kışk sultanın emriyle bilinmeyen bir nedenden dolayı Dımaşk'ta bulunan pek çok tüccarın mallarını müsadere etmişlerdir²⁰³⁰. Başkadılara kimi zaman sultan için zekât toplamak adına halkın mallarının müsadere edilmesi de emredilirdi. 1423/1424 (827) yılında başkadıların hepsine böyle bir emir verilmişti²⁰³¹.

Başkadıların başta Memlûk sultanları olmak üzere yüksek rütbeli emirlerin nikâhlarını kıydıkları görülmektedir. Memlûk Devleti'nde nikah kıymak için herhangi bir özel mekan olmadığı gibi nikâh kıyılmaya müsait görülen herhangi bir yer de nikâh merasimi için kullanılabilirdi. Kale'deki Eyvân'da dört başkadı ve emirler Sultan'ın kardeşi Hond Sâre ve Re's en-Nevbe Emir Beştak'ın nikâh merasimi için toplan-

²⁰²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 889; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 243.

²⁰²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 889; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 243.

²⁰²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1063.

²⁰³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1663.

²⁰³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 603.

mişlardır. Çiftin nikâhını ise Kahire Hanefî başkadısı Siraceddin el-Hindî kıymıştır²⁰³². 1322 (722) yılında Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî Sultan'ın nâibi emir Ebu Bekir b. Argun ile Sultan en-Nâsır Muhammed'in kızı Hond'un nikâhını kıymıştır²⁰³³. Nikâh akdi olarak dört bin dinar belirlenmiştir²⁰³⁴. 1327 (727) yılında yine Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî tarafından Emir Kosûn ile en-Nâsır Muhammed'in kızının nikâhını kıyılmıştır²⁰³⁵. 1328 (728) yılında ise Sultan en-Nâsır Muhammed bir diğer kızını Emir Tugay Timur ile evlendirmiş ve nikâhı Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî kıymıştır. Başkadı nikâh akdinî ise dört bin dinar olarak belirlemiştir²⁰³⁶. Memlûk Devleti'nde başkadılar toplu nikâh da kıyabiliyorlardı. Şöyle ki; dört başkadı 1388/1399 (791) yılında Ahmed b. Sultan Hasan'ın kızı Hond'un, Devâdâr Emir Aydemir'in kızı ile Emir Kutluboğa es-Safavî'nin nikâhlarını kıymak üzere Reydâniyye'ye çağrıldılar²⁰³⁷. Bu nikâh merasiminde Hond Sâre'ye bin dinar ve yirmi bin dirhem mehir olarak verilmiştir²⁰³⁸. 1450 (854) yılında Sultan Seyfeddin Çakmak'ın kızı el-Bâraza ile sultanın emirlerinden Emir Özbek Min Tatah'ın nikâhını Kahire Şâfiî başkadısı Yahya el-Münâvî kıymıştır²⁰³⁹.

Başkadılar yukarıdaki bahsi geçen örneklerden de anlaşılacağı üzere nikâh akdini de belirliyorlardı. Şöyle ki; 1320 (720) yılında Altınorda hükümdarı Özbek Han Sultan en-Nâsır Muhammed'e Özbek soyundan bir prenses gönderek Memlûk Devleti ile olan ilişkileri iyi tutmak istemiştir. Bunun üzerine başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa nikâh akdini otuz bin dinar olarak belirleyerek Sultan en-Nâsır Muhammed'in ilk olarak yirmi bin dinarı daha sonra ise on bin dinarı kademeli olarak ödemesini belirtmiştir²⁰⁴⁰.

Başkadılar din değiştirme törenlerinde de hazır bulunuyorlardı. 1302 (701) yılında Abdüsseyd adlı bir Yahudi, oğulları ile birlikte Dârü'l-Adl'e geldi. Burada dört

²⁰³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 170.

²⁰³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 237; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 62.

²⁰³⁴ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 62.

²⁰³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283..

²⁰³⁶ İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 9, s. 73.

²⁰³⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 680.

²⁰³⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 680.

²⁰³⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 277.

²⁰⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 205. Memlûk Devleti'nde evlilik törenleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Fatma Akkuş Yiğit, " İktidar ve İzdivaç: Memlûk-Altın Orda-İlhanlı Üçgeninde Siyasî Evlilikler", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı 49, (Bahar 2016), s. 103-120.

mezhep başkadılarının huzurunda yapılan din değıştirme töreninde İslâmiyet'i kabul ettiler²⁰⁴¹.

Memlûk Devletin'nde Şâfiî başkadısına özel bir ayrıcalık olarak kadı atama yetkisinin verildiğı de görölmektedir. Buna göre Kahire Şâfiî başkadısı Taceddin b. bintü'l-Eazz, Şemseddin el-Asbahânî'yi Kus kadısı olarak tayin etmiştir²⁰⁴². Kahire Şâfiî başkadısı olarak tayin edilen Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'a, babası Taceddin b. bintü'l-Eazz gibi kadı tayin etme yetkisinin verildiğı görölmektedir. Başkadı, kadı Siraceddin el-Ermentî'yi önce İhmim ardından da Behnesâ kadısı olarak tayin etmiştir²⁰⁴³.

²⁰⁴¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 10.

²⁰⁴² Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 8, s. 100.

²⁰⁴³ Tâceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 10, s. 431

5. BÖLÜM

BAŞKADILARIN GÖREVDEN ALINMASI

Başkadılar Sultan ile Mısır toplumu arasında bir köprü vazifesinde bulunuyorlardı. Memlûk Sultanları çoğu kez halkın tepkisini ve tutumunu başkadıların vasıtasıyla öğreniyorlardı. Toplum tarafından sayılan bir başkadının görevinden alınması sultanı zor durumda bırakabiliyordu. Memlûk Devleti'nde İslâm yasalarını temsil eden başkadılar makamlarından azledilme nedenlerinin sırasıyla istifa, tutuklanma, yolsuzluk, devlet ricâlinin desteğini kaybetme, başkadılıklar arası terfi ve tenziller şeklinde olduğu gözlenmektedir.

5.1. İSTİFA

Kahire başkadılığında pek çok örneğine rastladığımız istifa olayları ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. 1358²⁰⁴⁴-1364²⁰⁴⁵ (759-766) yılları arasında ikinci kez başkadılık görevinde bulunan Kahire Şâfiî başkadısı İzzeddin b. Cemâa Yelboğa el-Ömerî'nin huzuruna giderek bilinmeyen bir nedenden dolayı istifa etti. Yelboğa el-Ömerî'nin kendisine kızmaması için koltuğunun altındaki Kur'an'ı çıkaran Başkadı, Yelboğa el-Ömerî'den başkadılık vazifesinden kendisini azat etmesi için adeta yalvardı. Yelboğa el-Ömerî ise oldukça kibar bir şekilde konuşarak İzzeddin b. Cemâa'yı göreve dönmesi için ikna etmeye çalıştı. Fakat Başkadı onun bu isteğini kesin bir şekilde reddetti. Yelboğa el-Ömerî bu cevap karşısında oldukça kızınca Başkadı, Bahâeddin Muhammed Ebü'l-Bekâ es-Sübkî'yi kendi yerine halef olarak gösterdi. Yelboğa el-Ömerî onun bu önerisini kabul ederek Bahâeddin Muhammed Ebü'l Bekâ es-Sübkî'yi başkadılık makamına getirdi²⁰⁴⁶.

²⁰⁴⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 306.

²⁰⁴⁵ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262. İbn Tağriberdî, diğer müelliflerden farklı olarak Başkadı'nın makamdan ayrılma tarihini 1365 (767) olarak vermektedir. Bkz. İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24;

²⁰⁴⁶ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, s. 17-18; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 177.

Devlet erkânından bazı kişiler bir resmi belgeyi imzalaması için Başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya getirdiler. Başkadı belgeleri imzalamayı reddetti. İmza atması konusunda ısrar edilince bu duruma oldukça kızarak 1375 (776) yılında başkadılık görevinden istifa²⁰⁴⁷. Sultan Şaban bu haberi duyunca çok üzüldü ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya Emir Nâsireddin Muhammed Akboğa el-Âs'ı makamına geri dönmesi isteği ile gönderdi. Emir, Başkadı'nın yanına giderek ona Sultan Şaban'ın isteğini nazik bir şekilde anlattı. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa ise bu isteği reddetti²⁰⁴⁸.

Sultan bu kez Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya Emir-i Âhûr Emir Bahâdır el-Cemâî'yi gönderdi. Emir Bahâdır el-Cemâî Başkadı'nın vazifesine geri dönmesi için oldukça ısrar etti. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, onun yanından kalkarak makamına geri dönmek istemediğini belirtti. Bunun üzerine Emir Bahâdır el-Cemâî: *Sultanımız sana selam söyledi. Eğer sen makamına dönmeyi kabul etmezsen Sultan bu gece senin evine gelip sen makamına dönmeye ikna oluncaya kadar yanında kalacağına yemin etti. Ben de yemin ediyorum ki eğer makamına dönmezsen karımı boşayacağım, duydum ki Sultan da eşini boşamaya yemin etmiş*²⁰⁴⁹

Duyduğu bu sözlerden sonra Burhâneddin İbrahim b. Cemâa Kal'atülcebel'e giderek Sultan Şaban'ın huzuruna çıktı. Sultan Başkadı'ya oldukça iyi davrandı, hil'at giydirdi ve makamına geri dönmesini istedi. Bu istek üzerine Burhâneddin İbrahim b. Cemâa Sultan Şaban'a: *Bu gece bu konu hakkında istihareye yatacağımı ve Allah'ın takdiri neyse o olacağını ondansonrakendisine cevabını vereceğini* dile getirdi. Sultan Şaban'ın yanından ayrılan Başkadı'yı gören emirler ona hürmet gösterip elini öptüler. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, 1375'te Kal'atülcebel'e çıktı. Sultan Şaban'a bazı şartlarının olduğunu ancak bu şartları kabul edildiği takdirde görevine döneceğini belirtti. Sultan onun şartlarını kabul etti ve Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'ya yün bir hil'at giydirerek kendisini tekrar başkadılık görevine getirdi²⁰⁵⁰.

²⁰⁴⁷ İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 375.

²⁰⁴⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 17-18; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 24; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366; İbn Kâdî Şühbe, *Tarih İbn Kâdî Şühbe*, Cilt 2, s. 261-262.

²⁰⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 148.

²⁰⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 242; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 1/2, s. 148; İbn Hacer, *İbnâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 73; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 92. İbn Kâdî Şühbe konu ile ilgili ayrıntıya girmeden Başkadı'nın kendini azlettiğini ve kendisine yapılan ısrar neticesinde

Makama dönmesinden iki yıl sonra Burhâneddin İbrahim b. Cemâa 1378'de (778) Makrîzî'nin anlatımıyla daha önce görülme­yen olayların yaşandığı Memlûk Devleti'nde söz sahibi olan emirlerin dinî işle­rle ilgilenmedikleri gibi dinî küçümsediklerini gerekçe göstererek istifa etti. Pazartesi ve perşembe günleri sultan ve emirlerin huzurunda düzenlenen kabul törenine gitmeyi de bıraktı²⁰⁵¹. İstifası Atabek Taştimur tarafından kabul edilen Başkadı Kudüs'e gitmek için yola çıktı. Burhâneddin'in yerine ise makama Bedreddin Ebü'l-Bekâ tayin edildi²⁰⁵². Makama iade edilmesinden yedi yıl sonra 1381 (783) yılında Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın üçüncü kez istifa ettiği görülmektedir. Başkadı'nın istifa etmesine neden olan gerekçe ise Nehâr adlı birisiyle arasında yaşanan bir anlaşmazlıktır. Başkadı'nın makama geri dönmesi adına Sultan, Nehâr isimli şahsı dövdürmüş ve akabinde Başkadı makama geri dönmeyi kabul etmiştir²⁰⁵³.

1421'de (824) Sultan Tatar tarafından Şâfiî başkadılık makamına atanan Veliyuddin el-İrâkî verdiği kararlara hiçbir emirin karışıp şefa­atçi olmaması ve yargı hükmünün bozulmasına vesile olmamaları şartı ile makama gelmeyi kabul etti²⁰⁵⁴. Atandıktan yaklaşık dört ay sonra bazı emirlerin şahsi işle­rini yaptırmak için kendisini görevi esnasında zorladığını gerekçe göstererek istifa etti²⁰⁵⁵. Başkadı Veliyuddin bu duruma o kadar çok sinirlenmişti ki kendi nâiblerinin de hüküm vermelerini yasakladı. Fakat daha sonra ikna edilerek görevine geri döndü²⁰⁵⁶.

1438'de (842) Memlûk Devleti'nde enteresan bir istifa olayı daha yaşanmıştır. Şöyle ki; başkadı İbn Hacer ile Hanefî başkadı Sadeddin ed-Deyrî arasında bir sözden dolayı gerginlik yaşanmış ve bu hadisenin ardından İbn Hacer istifa etmiştir. Sultan Çakmak'ın İbn Hacer'in tarafını tutup kendisini ikna etmesi neticesinde Başkadı makama geri dönmeyi kabul etmiştir²⁰⁵⁷. Bu hadiseden iki yıl sonra 1444²⁰⁵⁸ (848)

birtakım şartlar doğrultusunda makamına dönmeyi kabul ettiğini belirtmektedir. Bkz. İbn Kâdi Şühbe, *Tarih İbn Kâdi Şühbe*, Cilt 2, s. 476.

²⁰⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 319; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

²⁰⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 320; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 30.

²⁰⁵³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 185.

²⁰⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 585; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 1, s. 24; İbn Kâdi Şühbe, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Cilt 4, s. 104-105.

²⁰⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 586-587; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 253.

²⁰⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 586-587.

²⁰⁵⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1096-1097.

²⁰⁵⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/3, s. 1202.

yılında İbn Hacer nâiblerinden biri olan Ebü'l-Berekât el-Heysemî'nin Sultan tarafından dövülerek Makşere hapisanesinde hapsedilmesi neticesinde istifa etmiştir²⁰⁵⁹.

Kahire *Hanefî* başkadılığında ise 1375 (777) yılında Necmeddin Ebü'l-İzz'in istifa ettiği görülmektedir. Sultan el-Eşref Şaban'dan devamlı azlini isteyen başkadı Necmeddin Ebü'l-İzz makamdan istifa ederek kimseye fark ettirmeden şehri terk etmiştir²⁰⁶⁰. Çünkü Başkadı ne Kahire'yi ne de insanlarını beğenmemiştir. Bu hoşnutsuzluğunu baktığı davalara da yansıtan Başkadı, eğer biri şikayet için kendine gelirse hemen nâibine döner ve ona şöyle derdi: *Bismillah*. Bu söz meclisinde oturan kimsenin kalkıp gitmesi gerektiğine işaret ederdi. Yani davalara bile bakmak istemezdi²⁰⁶¹.

Başkadı Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî'den devletin bazı ileri gelen emirleri kendilerine ait olan vakıf evlerinin daha iyileri ile değiştirilmesi için ondan hüküm vermesini istediler. Bu işi de Ebû Hanîfe'nin mezhebine göre yapması için onu zorladılar. O dönemlerde Mısır ve Suriye'de vakıflar bu şekilde değiştirilemezdi. Bu nedenden dolayı Şerafeddin b. Mansûr el-Hanefî emirlerin bu isteğini kabul etmedi. Emirler bu konuda oldukça ısrar edince de 1375'te (777) istifa etti. Fakat çok kısa bir süre sonra kendisine hil'at giydirilerek tekrar görevine iade edildi²⁰⁶². 1462'de (866) kaynaklarda herhangi bir malumata rastlamadığımız bir nedenden dolayı başkadı Sadeddin ed-Deyrî istifasını sunmuş ve istifasının kabul edilmesinin ardından yerine Muhibiddin Muhammed İbnü's-Şihne tayin edilmiştir²⁰⁶³.

Kahire *Hanbelî* başkadılığında ise 1281'de (680) bilinmeyen bir nedenden dolayı Dimaşk Hanbelî başkadısı Şemseddin b. Kudâme'nin istifa ettiği

²⁰⁵⁹ İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hullân*, Cilt 1, s. 104.

²⁰⁶⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-255; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 90; İbnü'l-İrâkî, *ez-Zeyl 'ale'l-İber*, Cilt 2, s. 385.

²⁰⁶¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 252.

²⁰⁶² İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43. Makrîzî, Başkadı'nın azledilme tarihi 1376 (776) olarak vermektedir. Bkz. Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 269.

²⁰⁶³ İbn İyâs, *Bedâi'ez-Zuhûr*, Cilt 2, s. 397.

görülmektedir²⁰⁶⁴. Başkadı'nın istifasının ardından makam bir süre boş kaldıktan sonra yerine oğlu Necmeddin b. Kudâme atanmıştır²⁰⁶⁵

Dönemin saygın başkadılarından biri olan Muvaffakaddin el-Makdisî, 1365'te (764) istifa etmiştir. Başkadı'nın istifa etme nedeni ise oldukça ilginçtir. Emir Yelboğa el-Ömerî Başkadı'yı huzuruna çağırtmak için bir ulak göndermiş, bu ulak akşam vakti Başkadı uykuda iken gelmiş ve kendisini uykusundan uyandırarak emirin mesajını iletmek istemişti. Bu hareketten oldukça rahatsız olan Başkadı, haberciye kızarak ona hem cevap vermeyi hem de Yelboğa el-Ömerî'den gelen haberi dinlemeyi reddetmiş ve istifasını sunmuştur. Bu durum karşısında oldukça üzülen Yelboğa el-Ömerî, Başkadı'yı makamına döndürmek için oldukça çaba sarfetmiştir. Uzun uğraştan sonra vazifesine dönmeyi kabul eden Muvaffakaddin el-Makdisî, Sultan Şaban'ın meclisine çağrılarak kendisine hil'at giydirilmiş ve böylece görevine iade edilmiştir²⁰⁶⁶.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların kendi istekleriyle istifa ederek başkadılık görevlerinden ayrıldıkları görülmektedir. Sadece Kahire başkadılığında görülen bu durumunun mezhepsel dağılım hususunda da farklılık gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki; Kahire başkadılığında Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde etkili olan bu gerekçe başkadıların kimi zaman son derece tuhaf ve keyfi nedenlerden kimi zaman ise makul sebepler öne sürerek istifa ettiklerini de gözler önüne sermektedir. Özellikle başkadı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa örneğinde başkadının istifa etmesi ve Sultan Şaban'ın kendisini makamına dönmeye ikna etmek için her türlü yolu denedikten sonra eşlerini boşayacağını belirtmesi oldukça ilginçtir. Başkadı'nın Sultan Şaban'ın sarf ettiği bu sözden sonra birtakım şartlar öne sürerek makamına geri dönmesi, emirlerin bu olaya çok sevinip Başkadı'nın ellerini öpmeleri Memlûk toplumunda başkadıların sultan ve çevresindekiler üzerindeki etkisine en güzel örneklerden biridir.

²⁰⁶⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 272; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²⁰⁶⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 686; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Cilt 30, s. 77; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 274; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²⁰⁶⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, s. 84; İbn İyâs, *Bedâi' u'z-zühûr*, 1/2, s. 8-9; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/1, s. 366.

5.2. TUTUKLAMA

Memlûk Devleti'nde başkadılar kimî zaman makamlarından tutuklanarak uzaklaştırıldığı da görülebiliyordu. *Kahire* başkadılığında *Hanbelî* mezhebinde, başkadılar tutuklanarak azledildikleri görülmektedir. Sultan Baybars'ın Kahire'ye atadığı dört başkadıdan biri olan Hanbelî başkadısı Şemseddin Muhammed el-Makdisî 1272'de (670) bir komplo neticesinde suçsuz olması ispatlanmasına rağmen tutuklanıp Ka'latülcebel'de hapsedildi²⁰⁶⁷. Şöyle ki, Başkadı Mahalle'deki nâibini bilinmeyen bir nedenden dolayı azledince nâibin kardeşi Takiyuddin Şebîb el-Harrânî bu duruma son derecede öfkelenmiş ve Başkadı hakkında bir rapor yazıp Sultan'a gönderdi²⁰⁶⁸. Takiyuddin Şebîb, raporunda Başkadı'nın Suriye, Harran ve Bağdat'taki tüccarların emanetlerini sakladığını ve bu tüccarlar arasında bazılarının vefat ettiğini; vefat eden bu tüccarların terekelerine Başkadı'nın el koyduğunu bildirdi²⁰⁶⁹. Bunun üzerine Sultan Baybars, Başkadı'yı çağırttı ve hakkındaki şikayetleri kendisine sordu. Başkadı yemin ederek hakkındaki söylentilerin iftira olduğunu dile getirdi. Başkadı'nın verdiği cevaptan tatmin olmayan Sultan, Başkadı'nın evinin aranmasını emretti ve yapılan arama sonucunda Takiyuddin Şebîb'in iddia ettiği her şey Başkadı'nın evinde bulundu. Bu duruma son derece öfkelenen Sultan, Başkadı'nın tutuklanmasını emretti²⁰⁷⁰. Başkadı'nın kariyerini tamamen bitirmek isteyen Takiyuddin Şebîb, Sultan Suriye seferinde iken Başkadı hakkında yeni bir rapor daha hazırlayarak onun oldukça sıradan bir insan olduğunu ve Sultan'ı dahi dinlemediğini bildirdi²⁰⁷¹. Takiyuddin Şebîb'in bu tavırlarından oldukça süphelenen Sultan'ın nâibi Emir Bedreddin Bîlik konuyu araştırınca Takiyuddin Şebîb'in bütün bunları kendisinin planladığını ortaya çıkardı. Nâib, Takiyuddin Şebîb'in bütün mal varlığına el koydu ve onu tutukladı²⁰⁷². İki sene hapiste kalan Başkadı'nın yerine ise Sultan herhangi birini tayin etmedi²⁰⁷³.

²⁰⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 602; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 460.

²⁰⁶⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 602; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 342.

²⁰⁶⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyet el-Ereb*, Cilt 30, s. 122.

²⁰⁷⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

²⁰⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 603; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 30, s. 123.

Dımaşk başkadılığında ilk olarak *Şâfiî* mezhebindeki başkadıların tutuklanarak makamdan ayrılmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. 1283²⁰⁷⁴-1287²⁰⁷⁵ (682-685) yılları arasında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık makamında bulunan Bahâeddin b. ez-Zekî'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı Sultan tarafından tutuklanarak görevine son verilmiştir²⁰⁷⁶. 1331²⁰⁷⁷-1334²⁰⁷⁸ (732-734) yılları arasında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık görevinde bulunan Cemâleddin b. Cümle de bilinmeyen bir nedenden dolayı görevinden Sultan tarafından azledilip hapsedilmiştir²⁰⁷⁹. 1408 (811) yılında başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî, Nevruz ile arasında olan dostluk ve kendisinin kâtilliğini yapması, aynı zamanda Sultan'ın huzurunda Şeyh'i kötülemesinden dolayı Şeyh tarafından tutuklanarak hapse atılmıştır²⁰⁸⁰. 1450²⁰⁸¹ (854) yılında *Dımaşk Şâfiî* başkadılık makamına tayin edilen Burhâneddin es-Suvebînî atanmasından kısa bir süre sonra bilinmeyen bir nedenden dolayı tutuklanıp *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilerek görevine son verilmiştir²⁰⁸².

Dımaşk Hanefî mezhebinde ise 1411²⁰⁸³ (813) yılında başkadı Sadreddin el-Ademî'nin bilinmeyen bir nedenden dolayı Sultan Eşref Kayıtbay'ın emriyle tutuklandığı ve *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilerek görevine son verildiği görülmektedir²⁰⁸⁴.

İlk ataması 1481²⁰⁸⁵-1486²⁰⁸⁶ (886-891) yılları arasında gerçekleşen Başkadı İsmail en-Nâsirî, Sultan'ın hazinesine giden parayı geciktirdiği için Sultan Eşref Kayıtbay tarafından 1485 (890) yılında tutuklanıp *Dımaşk Kalesi*'nde hapsedilmiş ve

²⁰⁷⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 64; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

²⁰⁷⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 90; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 225; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 79.

²⁰⁷⁶ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149.

²⁰⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

²⁰⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99.

²⁰⁷⁹ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 214.

²⁰⁸⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 174.

²⁰⁸¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94.

²⁰⁸² İbn Tağriberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, 291.

²⁰⁸³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 206.

²⁰⁸⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 197.

²⁰⁸⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 48; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 494.

²⁰⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn İyâs, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 3, s. 235; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/8, s. 48.

kısa bir süre sonra makama tekrar iade edilmiştir²⁰⁸⁷. 1486²⁰⁸⁸ (891) yılında başkadılık görevine ilk kez tayin edilen Abdurrahman el-Hisbânî, Emir-i Âhûr Kansuh Hams Mi'e'ye olan borçlarından dolayı 1488 (893) yılında tutuklanıp Dımaşk Kalesi'ne hapsedilmiştir²⁰⁸⁹. Üçüncü ataması 1489²⁰⁹⁰-1490²⁰⁹¹ (894-895) arasında gerçekleşen İsmail en-Nâsirî, Zeynî el-Hisnânî isimli birine parça parça kırk bin dinar vermesi neticesinde 1490'da ikinci kez tutuklanarak başkadılık vazifesine son verilmiştir²⁰⁹².

Dımaşk *Mâlikî* mezhebinde de 1492 (897) yılında başkadı Şemseddin et-Tolukî'nin tutuklanarak azledildiği görülmektedir. İlk ataması 1491²⁰⁹³-1494²⁰⁹⁴ (897-899) yılları arasında gerçekleşen Şemseddin et-Tolukî bilinmeyen bir nedenden dolayı Kahire'den gelen Sultan'ın emriyle tutuklanarak hapsedilmiştir.

Halep başkadılığında ilk olarak *Şâfiî* mezhebindeki başkadıların tutuklanarak makamdan ayrılma zorunda kaldıkları görülmektedir. 1388 (790) yılında Halep Şâfiî başkadılığına atanan Şemseddin Muhammed b. eş-Şehâb Ahmed b. el-Muhacir el-Halebî'nin makamdan ayrılması oldukça elim bir hadise sonucu meydana gelmiştir²⁰⁹⁵. Başkadı makama atandıktan yaklaşık bir yıl sonra 1389 (791) yılında Halep nâibi Gümüşboğa, Mintaş'a isyan etmiş ve Başkadı'nın Mintaş'ı desteklemesi sonucu Halep nâibi Gümüşboğa Başkadı'yı önce tutuklamış, kısa bir süre sonra da öldürmüştür²⁰⁹⁶.

Halep *Hanbelî* mezhebinde de başkadıların tutuklanarak makamdan ayrıldıkları görülmektedir. Kaynaklarda makama atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata ulaşamadığımız Halep Hanbelî başkadısı Muhibiddin b. Salim el-Hanbelî bir zaatı küfr ile ilgili yargıladı. Davalı bu kararı kabul etmedi ve Başkadı'nın ve şahitlerin kendisine düşmanlık beslediklerini dile getirerek davanın Halep nâibi tarafından görülmesi talep

²⁰⁸⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/7, s. 374.

²⁰⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 3, s. 235; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/8, s. 48.

²⁰⁸⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 230; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/8, s. 126.

²⁰⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231.

²⁰⁹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 127.

²⁰⁹² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 231-233; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 127.

²⁰⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263.

²⁰⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 263; İbn Tolun, *Müfâkehetü'l-hillân*, Cilt 1, s. 159; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 19.

²⁰⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 586; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 354.

²⁰⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 662; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134-135; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 375.

etti. Başkadı onun bu isteğine kulak asmayarak bahsi geçen şahsı iple boğarak öldürdü. Başkadı'nın bu usulsuz yargılaması Sultan'a bildirilince Kahire'de Başkadı hakkında bir meclis toplandı. Sultan'ın huzurunda başkadıların ve ulemâdan önemli kimselerin katıldığı mecliste alınan karar sonucunda Başkadı'nın görevine son verilerek Halep'te hapsedilmesine karar verildi²⁰⁹⁷. Böylelikle görevine 1454 (858) yılında son verilen Başkadı²⁰⁹⁸, akabinde hemen tutuklanıp şer'î hükümlere göre yargılandı ve Halep Kalesi'nde asılarak idam edildi²⁰⁹⁹.

Trablus başkadılığında ise *Şâfiî* ve *Hanbelî* mezheplerinden başkadıların tutuklanarak makamdan uzaklaştırıldıkları tespit edilmiştir. 1450²¹⁰⁰-1452²¹⁰¹ (854-856) yılları arasında *Trablus Şâfiî* başkadılığı vazifesinde bulunan Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin'in makamdan ayrılışı hiç de iyi olmamıştır. Görev süresi boyunca raporlarda sahtecilik yaptığı tespit edilen Başkadı'nın eşek üzerinde teşhir edilerek Kahire'ye götürülmesi emredildi. Eşek üzerinde teşhir edilirken Kahire sokaklarında ise şu ilan edildi: *Bu ceza evrakta, raporlarda sahtecilik yapanlara verilmektedir*²¹⁰². Bu konu ile alakalı yapılan tafsılatlı araştırma neticesinde Devâdâr Mâmây'ın evrakta sahtecilik olayında Başkadı'ya yardım ettiği anlaşılnca Sultan bu duruma oldukça sinirlendi ve Devâdâr Mâmây'ın Halep Kalesi'nin burçlarında hapsedilmesini emretti²¹⁰³.

Dönemin önde gelen alimlerinden olan *Hanbelî* başkadısı Şemseddin b. Habâl karışmış olduğu siyasî olaydan dolayı tutuklanıp makamından azledilen başkadılar arasındadır. Başkadı'nın görevinden uzaklaştırılmasına neden olan süreç ise şu şekilde gelişmiştir. Başkadı 1391 (793) yılında Mintaş'ın Sultan Berkük'a karşı başlatmış olduğu isyana destek vermekle yetinmeyip Sultan'ın katlinin vacip olduğu ile ilgili olarak da fetva vermiştir²¹⁰⁴. Mintaş'ın isyanı bastırıldıktan sonra Sultan derhal

²⁰⁹⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 114-115.

²⁰⁹⁸ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512; İbn İyas, *Bedâi' u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 241; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 247.

²⁰⁹⁹ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 512.

²¹⁰⁰ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 304.

²¹⁰¹ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 2, s. 327; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 371.

²¹⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

Başkadı'yı yakalatıp Kahire'ye getirterek gözünün önünde dövdürmüş ve akabinde Başkadı'yı hapse attırmıştır²¹⁰⁵. Başkadı Şemseddin İbn Habâl'm sevenlerinin çok olması ve araya girip kendisine şefaathçi olmaları nedeniyle Sultan devlet ricâlini karşısına almak istemeyip Başkadı'nın hapisten çıkartılmasını emretmiştir²¹⁰⁶. Sultana karşı başlatılan bu isyandan yirmi dokuz yıl sonra Şemseddin İbn Habâl Dimaşk sır kâtibi Alameddin İbn Kuveyz'in desteğiyle Dimaşk Hanbeli başkadılığına atanmıştır²¹⁰⁷. İbn Hacer ikilinin dostluğunun Şemseddin İbn Habâl'm Trablus başkadılığı yaptığı esnada başladığını belirtmektedir²¹⁰⁸. 1420²¹⁰⁹-1429²¹¹⁰ (823-832) yılları arasında makamda bulunan Başkadı bilinmeyen bir nedenden dolayı 1429'da azledilmiştir²¹¹¹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadıların kendilerine atılan iftiralar, kimi zaman kaynaklarda herhangi bir malumata ulaşamadığımız nedenler ve bazen de karışmış oldukları siyasî olaylardan dolayı tutuklanıp başkadılık vazifesinden uzaklaştırıldıkları görülmektedir. Kahire, Dimaşk, Halep, Trablus başkadılıklarında başkadıların makamlarından ayrılmasında etkili olan bu gerekçenin mezhepsel dağılım hususunda da farklılık gösterdiği aşikârdır. Şöyle ki bu nedenin; Kahire başkadılığında sadece Hanbelî mezhebinde; Dimaşk ve Halep başkadılıklarında Şâfiî ve Hanefî mezheplerinde; Trablus başkadılığında ise Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde etkili olduğu görülmüştür.

5.3. YOLSUZLUK

Memlûk Devleti'nde yargı sisteminin başında bulunan ve ilmi açıdan da son derece donanımlı olan başkadıların kimi zaman yargı mekanizmasının işleyişini kendi elleriyle veya dolaylı olarak aile bireylerinin karışmış oldukları yolsuzluk olayları neticesinde sekteye uğrattıkları görülmektedir. Başkadıların ve aile bireylerinin

²¹⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

²¹⁰⁶ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493.

²¹⁰⁷ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296.

²¹⁰⁸ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 493.

²¹⁰⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 295.

²¹¹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296.

²¹¹¹ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 296.

karışmış oldukları bu yolsuzluk olayları onların makamlarından azledilmelerinde önemli bir gerekçe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kahire başkadılığında bu durumun *Şâfiî* mezhebine müntesip başkadıların azledilmelerinde etkili olduğu görülmektedir. Dönemin önde gelen alimleri arasında bulunan Kahire Şâfiî başkadısı Celâleddin el-Kazvîni Sultan en-Nâsir Muhammed tarafından 1337 (738) yılında azledilmiştir²¹¹². Başkadı'nın azledilme sebebi ise oğlu Cemâleddin'den başkası değildi. Cemâleddin eğlence hayatına düşkün olmakla birlikte parayı da çok severdi. Başkadılar ve kadılardan rüşvet alır bolluk içinde yaşardı²¹¹³. Aldığı rüşvetler sayesinde pek çok yarış atı satın alan Cemâleddin'in bu atların bakımı için birkaç tane uşak ve seyyis satın aldığı ve bu atları yarışa soktuğu da bilinmektedir²¹¹⁴. Şarkıcılarla da vakit geçirmeyi oldukça seven Cemâleddin'in devletin ileri gelenlerinin oğlu ve Memlûk emirleri ile de iyi ilişkiler içerisinde olduğu bilinmektedir. Bu bağlatıların verdiği güç ile Cemâleddin birtakım kötü işlere de başlamıştı²¹¹⁵.

Yaptığı kötülükler şiir halinde bir dilekçeye yazılarak Sultan en-Nâsir Muhammed'e şikayet edilmiş, Sultan onu hemen Suriye'ye sürgün etmiştir. Başkadı oğlunun sürgün hayatına son vermek için arasının oldukça iyi olduğu Emir Bekdemir es-Sâkî ile birlikte Sultan'ı ikna etmiş ve Cemâleddin Suriye'de bir sene bile kalmadan Kahire'ye geri dönmüştür²¹¹⁶. Fakat kötü hayat tarzına hiçbir şey olmamış gibi devam etmesi neticesinde Sultan tarafından ikinci kez Suriye'ye sürgün edilmiş ve burada bir sene kalmıştır.

Makrîzî'nin anlatımıyla oğlunu çok seven ve oğlundan bir saat bile ayrılmaya tahammülü olmayan Başkadı, Sultan'ın huzuruna bizzat kendisi giderek oğlunun bu işlerden tövbe ettiğini ve Sultan'dan onun Suriye'den dönmesine müsaade etmesini istedi. Sultan onun bu isteğini kabul ederek Cemâleddin'in tekrar Kahire'ye dönmesine müsaade etti²¹¹⁷.

²¹¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 89; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, Cilt 2, s. 230; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 247; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 171; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 1021; Mufaddal, *en-Nechü's-sedîd*, s. 68.

²¹¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439.

²¹¹⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 439, 440.

²¹¹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹¹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹¹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

Kahire'ye gelen Cemâleddin babasının evinin yanında Nil'de bir ev inşa etmeye başladı. Bölgenin kadılarını evin yapımı için gerekli malzemeleri tedarik edip getirmeleri amacıyla görevlendirdi²¹¹⁸. Suriye'den ustalar çağırılan Cemâleddin, bu evin o kadar muhteşem olmasını istedi ki evin yapımı için kullanılan tutar beş yüz bin dirhemi geçti. İnşa edilen bu görkemli evin haricinde Cemâleddin Kahire'den de bir ev satın aldı ve bu evin yenilenmesine de iki bin dinar harcadı²¹¹⁹.

Ümerânın bu durumu şikayet etmesi neticesinde Sultan Emir İzzeddin Aydemir el-Hatîrî'yi Başkadı'yı ikaz etmesi için gönderdi. Başkadı ise Emir'e gayet rahat bir şekilde parayı borç aldıklarını, evi de böyle inşa ettiklerini söyledi ve Kahire halkının Cemâleddin'in yaşam tarzına uygun olmadığını, bu nedenle oğlunun Nil Nehri'nde yaşaması gerektiğini belirtti²¹²⁰. Aslında Başkadı sarfetmiş olduğu bu cümle ile açıkça oğlunun çirkin hayat tarzına insanların içinde devam edemeyeceğini gözlerden uzak bir yerde yaşaması gerektiğini belirtmektedir.

İnsanlar arasında Başkadı ve oğulları hakkında şunlar söyleniyordu: *Cemâleddin kendisinin ve kardeşlerinin yaşadıkları kötü hayat tarzıyla övünüyor; Babaları ise oğullarının yaptıklarını görmezden geliyor ve onlar hakkında yapılan şikayetleri dikkate bile almıyordu*²¹²¹. Bu durumla ilgili de Sultan'a birkaç şikayet dilekçesi gönderilmişti. Bu dilekçeler genelde Başkadı'nın oğullarından fikir almadan nâib atamadığı, makama atadığı nâiblerden ise rüşvet aldığı yönündeydi²¹²².

Sultan en-Nâsır Muhammed için bardağı taşıran son damla yukarıda bahsi geçen rüşvet olayı idi. Çünkü Sultan bu tür olayları asla sevmiyor, hem rüşvet vereni hem de rüşvet alanı çok sert bir biçimde cezalandırıyordu²¹²³. Sultan, Başkadılar Dârü'l-Adl'e geldikleri vakit Celâleddin el-Kazvî'nin içeri girmesine müsaade etmedi, onunla yüz yüze görüşmeye dahi tenezzül etmeyerek devâdârını Başkadı'ya gönderdi²¹²⁴. Devâdâr Başkadı'nın yanına giderek kendisine: *Sultan senin Dımaşk'a sıradan bir kadı olarak gönderilmene karar verdi, başkadı olarak atanmadan önce neysen o olarak kalacaksın*

²¹¹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹¹⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 440.

²¹²³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

²¹²⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

*Dimaşk'ta. Ayrıca yaptıkların için senin adına Sultan emirlerden ve halktan çok utandı. Sultan sana oğluna çekin düzen ver diye uyardığı zaman sen bu öğüdü dinlemedin*²¹²⁵. Devâdâr sözlerini bitirdikten sonra Başkadı'yı Dârü'l-Adl'e götürdü ve Celâleddin el-Kazvîni emirlerin önünde diğer başkadılardan özür diledi. Perşembe günü düzenlenen Dârü'l-Adl'deki görüşmelere giden Başkadı hâcipten Sultan'ın kendisinin Dimaşk'a hemen gitmesi için müsaade verip vermeyeceğini sormasını istedi. Sultan onun bu isteğini hemen kabul etti²¹²⁶.

Celâleddin el-Kazvîni'nin Vakf et-Turbe el-Eşrefiyye'ye otuz iki bin dirhem borcu bulunmaktaydı. Mısır'dan ayrılmadan önce bu borcu ödeyebilmek için kendisinin ve oğullarının mülklerini, mobilyalarını ve değerli mücevherlerini yok pahasına sattı. Çini porselenlerini kırk bin dirheme, incilerini, cevherlerini, kıymetli taşlarla süslü eşyalarını iki yüz bin dirhem üstünde ve son olarak Kahire'deki evini otuz beş bin dirhem ve on bir cariyesini ise sekiz bin ilâ dört bin dirhem arasında sattı²¹²⁷.

Vakf et-Turbe el-Eşrefiyye'ye, yetimlere ve diğer borçlu olduğu kimselere borcunu ödeyen Başkadı, ailesi ve oğulları ile birlikte Dimaşk'a gitti. Kahire halkı ise Başkadı'nın Mısır'dan ayrılmasına çok üzüldü. Oğullarının bu yaptıklarına rağmen halk Başkadı'yı çok sevmektedir. Çünkü Başkadı'nın devlet içindeki söz sahibi ailelerle arası oldukça iyiydi. Bu ailelere cömert davranıyor ve yeri geldiği zaman onlara bin dirhem karşılıksız veriyordu. Makrîzî'nin anlatımıyla Memlûk Devleti'nde daha önce onun kadar mutlu bir Başkadı görülmemiş, kimse onun kadar Sultan'a yakın olmamış ve onun hürmetini kazanmamıştı²¹²⁸.

Celâleddin el-Kazvîni'den sonra Sultan tarafından makama tayin edilen İzzeddin b. Cemâa göreve başlar başlamaz Sultan'dan Celâleddin'in nâiblerini azletmek için müsaade istedi. Bahsi geçen bu nâibler Celâleddin'in oğluna bol bol para götürmüşler, görevli bulundukları bölgelerde ise yolsuzluk olaylarına karışmışlardı²¹²⁹.

²¹²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 441.

²¹²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 442.

²¹²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 443.

Sultan onun bu fikrine sıcak bakmış *Allah'ın izniyle bunlardan kurtulmak için ne istiyorsan yap* demiştir. Sultan'ın huzurundan ayrılan Başkadı, Celâleddin el-Kazvî'nin *Vechü'l-Kiblî* ve *Vechü'l-Bahrî*'de bulunan nâiblerinin hepsinin azledildiği ile ilgili bir yazı göndermiş, diğer bölgelere atanan başkadı nâiblerini de kendisi seçmiştir. Böylelikle etrafında Celâleddin el-Kazvî'nin adamları kalmayacak şekilde bir temizlik yapıp kendi adamlarını atamıştır²¹³⁰. Başkadı böyle yapmakla Celâleddin el-Kazvî ve oğulları nedeniyle insanlar arasında yayılan yolsuzluk olaylarına da bir son vermek istemiş ve amacına da ulaşmıştır.

Kahire *Hanefî* mezhebinde ise Şâfiî başkadı Celâleddin el-Kazvî ile aynı kaderi paylaşan Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak 1337'de (738) Sultan en-Nâsır Muhammed tarafından azledilmiştir²¹³¹. Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak da tıpkı Celâleddin el-Kazvî gibi evlatlarının kurbanı olmuş, onların kötü ve çirkin hayat tarzlarından dolayı makamından Sultan tarafından azledilerek oğulları ile birlikte Suriye'ye sürgün edilmişlerdir²¹³². Makrîzî'nin anlatımıyla Başkadı'nın makamdan azledilmesinin ardından Sultan en-Nâsır Muhammed etrafındakilere dönerek bu hadiseden duyduğu üzüntüyü şu sözcüklerle dile getirmiştir: *Biz mükemmel kadılar tayin ettik, fakat çocukları onların ahlaklarını bozdular*²¹³³.

Kahire *Hanbelî* mezhebi başkadısı Takiyuddin el-Makdisî'nin de yolsuzluk olaylarına karıştığı görülmektedir. Hanefî başkadısının ardından Kahire Hanbelî başkadısının da yolsuzluk olaylarına karıştığı ile ilgili söylentiler artmıştı. Hanbelî başkadısı Takiyuddin el-Makdisî'nin oğlu yetim vakıflarını satıp paralarını zimmetine geçiriyordu²¹³⁴. Bu haberler üzerine Takiyuddin el-Makdisî çağrıldı ve kendisinden oğlunun sattığı vakıfların parasının iadesi istendi. Önce suçlamaları kabul etmeyen Başkadı daha sonra paranın temini için müddet istedi²¹³⁵. Sultan ise Kahire mütevellisine onu tutuklamasını ve paranın tamamını getirene kadar onu dövmesini emretti. Bu son hadisenin ardından Sultan yanında bulunan emirlere dönerek şunları söyledi: *Başkadıların oğullarının bize yaptıklarına bir bakın. Başkadı'yı ve oğullarını*

²¹³⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 443.

²¹³¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 442.

²¹³⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

²¹³⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443.

en kötü şekilde cezalandıracağım. Emirler ise Başkadı'nın yaşının büyüklüğünden ve şöhretinden dolayı Sultan'dan onu affetmesini istediler. Emirlerin bu isteklerine kulak veren Sultan 1377 (738) yılında Başkadı'yı sadece makamından azletmekle yetindi²¹³⁶.

Dimaşk başkadılığında bu durum ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. 1281²¹³⁷-1283²¹³⁸ (680-682) yılları arasında *Dimaşk Şâfiî* başkadılık makamında bulunan İzzeddin b. Sâiğ, Hanefi başkadısının nâibi İbnü'l-Husra'nın tuttuğu rapora göre Halep'te ileri gelenlerden biri olan İbnü'l-İskâf'ın kendisine bıraktığı sekiz bin dinar bulunmaktaydı. Başkadı bu paraya el koymuştu. Bu suçlamanın ardından Başkadı'nın yanında bulunan yirmi beş bin dinar değerindeki bir emanetin de bulunduğu ispat edildi. Bu emanet ise Sâlih İsmâil b. Eseddin isimli birine ait idi. Bütün bu suçlamaların ispat edilmesinin ardında insanların İbn Sâiğ'in meclisine gitmeleri yasaklandı ve 1283'te Başkadı'nın karışmış olduğu bu yolsuzluk olaylarından dolayı görevine son verildi ve tutuklanarak hapsedildi²¹³⁹.

Başkadı İzzeddin b. Sâiğ'in ardından Başkadı Şemseddin Muhammed el-İhnâî'nin yolsuzluk olaylarına karıştığı ile ilgili söylentiler arttı. Başkadı'nın insanların taşınmaz mallarını ve vakıfları kendi zimmetine geçirdiğine dair şikayetler artınca yapılan soruşturma neticesinde suçları ispatlanmış ve makamdan sultan tarafından 1401/1402 (804) yılında azledilmiştir²¹⁴⁰.

Halep başkadılığında ise *Şâfiî* mezhebinde tek bir başkadın yolsuzluk olayına karıştığı tespit edilmiştir. 1447²¹⁴¹-1448²¹⁴² (850-852) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilen Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî, göreve başlar başlamaz insanların paralarına el koymuştu. Şer'î hükümlere uymayan yargılanmalarda bulunan Başkadı oldukça sert bir mizaca sahipti²¹⁴³. Başkadılık makamından hemen azledilen Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî, Sultâniyye

²¹³⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/2, s. 443; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, Cilt 1, s. 134.

²¹³⁷ İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 149; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 571.

²¹³⁸ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 166; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 79; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589.

²¹³⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 589.

²¹⁴⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1077; İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 128.

²¹⁴¹ İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 137; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 225-226; Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 200.

²¹⁴² Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 212.

²¹⁴³ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 203.

Medresesi'nde tutuklandı ve burada insanlardan aldığı paraları geri vermesi emredildi. Toplam borcu yedi yüz Eşrefî dinarı olan Başkadı, paralarını tahsil etmek için gelen insanlara paralarını ödeyeceğine dair söz verdi ve Trablus'a hareket etmek için Halep'ten ayrıldı²¹⁴⁴. Kısa bir süre sonra Kahire'ye getirtilen Başkadı, Nâsirî Cami'nde hapsedildi. Burada tutuklanarak tersim cezasına çarptırılan Başkadı gördüğü işkence nedeniyle hapishanede hayatını kaybetti²¹⁴⁵.

5.4. DEVLET RİCÂLİNİN DESTEĞİNİ KAYBETME

Memlûk Devleti'nde sultanların ve diğer yönetim mensuplarının başkadılarının vazife başında bulunma sürelerini etkiledikleri görülmektedir. Başkadılar makamları üzerindeki hâkimiyetlerini kaybetmemek adına başta sultanlar olmak üzere devlet ricâlî ile aralarındaki ilişkilerini dengede tutmak zorunda kalmışlardır. Memlûk devlet ricâlînin isteklerine boyun eğmeyen başkadıların görevden kolaylıkla uzaklaştırıldıkları görülmektedir.

Kahire başkadılığında Şâfiî mezhebinde Takiyuddin b. bintü'l-Eazz, başkadılık ve elinde bulunan diğer makamlar da dahil olmak üzere Sultan Eşref Halil tarafından 1291'de (690) azledilmiştir²¹⁴⁶. Başkadı'nın Sultan'ın gözünden düşmesini sağlayan kişi ise vezir İbn Sel'ûs'dan başkası değildi. İbn Sel'ûs, Başkadı'nın elinde bulundurduğu siyasî makamların getirdiği güçten devamlı çekinmiş, Sultan'ın gözünden düşmesi için elinden geleni yapmayı da ihmal etmemiştir. Başkadı'nın azledilmesiyle amacına da ulaşmıştır²¹⁴⁷. Fakat işler istediği gibi gitmemiş Takiyuddin b. bintü'l-Eazz, oldukça iyi ilişkiler içerisinde olduğu Emir Alameddin'in desteğini almış, Emir Alameddin Sultan'ın huzuruna çıkarak Takiyuddin b. bintü'l-Eazz hakkında konuşarak Sultan'ı ikna etmiş ve onun Suriye kadısı olarak atanmasını kararlaştırmışlardır²¹⁴⁸. Bunu duyan İbn Sel'ûs, Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'ın tekrar

²¹⁴⁴ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 212.

²¹⁴⁵ Sibt İbnü'l-Acemî, *Künûzü'z-zeheb*, Cilt 2, s. 215.

²¹⁴⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 771; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 120; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 222.

²¹⁴⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

²¹⁴⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

güçlenmesinden korktuğu için birtakım insanlarla anlaşp Başkadı'ya karşı komplo kurmuştur²¹⁴⁹.

Sultan Dârü'l-Adl'de iken İbn Sel'ûs'a Başkadı'nın Suriye kadılığı için teşrif ve taklidini yazdırmasını emretti. Meclis dağılacığı sırada İbn Sel'ûs'un önceden tutmuş olduğu adamlar Başkadı hakkında suçlamalara başladılar. Bu adamlardan biri olan eş-Şerif es-Salebî Sultan'a Başkadı hakkında çeşitli suçlamalarda bulundu, bir diğeri Başkadı'nın tazir cezası ile ilgili fetva verdiğini ve bir diğeri ise Başkadı'yı zina ile suçlayarak Sultan'a şikayet ettiler²¹⁵⁰. İbn Sel'ûs'un bu komplosu işe yaramış olacak ki Sultan, Suriye kadılığını Takiyuddin b. bintü'l-Eazz'a verdiği için pişman bile olmuştu. Suçlamalarda oldukça ileri gidilerek Başkadı'nın elbisesinin altına Hristiyanların kullandığı kemerden taktığını ve onun Hırsitiyan olduğunu dahi iddia ettiler²¹⁵¹. Bu suçlamaların sonunda Sultan, Başkadı'nın bir eşeğin üzerine bindirilerek teşhir edilmesi emrini verdi. Sultan'ın bu isteği üzerine İbn Sel'ûs, Başkadı'yı tutukladı ve malvarlığının büyük bir kısmına da el koydu. Başkadı yardımcılarının yanında kaleden indirildiği esnada Sultan'ın üç hassası Başkadı'yı gördüler. Başkadı emirlere “*ey emirler halimi bakın. Bana yaptıklarını görüyor musunuz?*” diyerek sitem etti²¹⁵².

Başkadı'nın içinde bulunduğu bu duruma son derece üzülen emirler onu bu halde kaleden indirenlere saldırdılar. Başkadı'ya yapılan bu muameleden oldukça rahatsız olan emirler Sultan'ın huzuruna çıktılar. Kılıçlarını atarak şunu söylediler: *Ey Hond. Durum öyle bir hal almış ki Başkadı ayakta yürüyor, onu getirenler ise at üstünde*²¹⁵³. Sultan ise kendilerine şu şekilde cevap verdi: *Başkadı bunu fazlasıyla hak etti, O bir kafir ve elbisesinin altına zunnar takıyor*. Bu olayların nedeninin İbn Sel'ûs'dan kaynaklandığını anlayan hassalar: *Ey hond. Başkadı kafir İbn Sel'ûs mu Müslüman?* diyerek İbn Sel'ûs'u kendilerine verilmesini istediler. *Ya da sen bizi reddedersin* diyerek tepkilerini de ortaya koydular²¹⁵⁴. Olaylar bu şekilde gelişirken Emir-i Silah Emir Bedreddin Bektaş el-Fahrî Başkadı'ya yakınlık duyuyordu ve onun bu durumdan

²¹⁴⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, Cilt 2, s. 168.

²¹⁵² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772.

²¹⁵⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 772-773.

kurtulması adına nâib Emir Baydara'ya gitti. Aralarında geçen anlaşma neticesinde Baydara Sultan'dan Başkadı için şefaati istedi. Sultan bunun neticesinde Başkadı'yı serbest bıraktı²¹⁵⁵. Bütün görevleri elinden alınan Takiyuddin b. bintü'l-Eazz Emir Baydara'nın tekrar araya girmesi ile Nâsriyye medresesine müderris olarak atandı²¹⁵⁶.

1382 (784) yılında Sultan Berkûk, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın insanlar arasında hüküm vermesini yasaklanmıştır. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın azledilmesinin nedeni ise Sultan Berkûk ile arasında yaşanan gerginliktir. Bu gerginliğin nedeni ise varisi olmayan biri vefat etmesi ve paranın yönetiminin de Başkadı'ya geçmesidir. Sultan Berkûk Başkadı'dan parayı kendisine teslim etmesini istemiş, Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın parayı vermemesi üzerine Sultan onu azlederek yerine Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübki'yi tayin etmiştir²¹⁵⁷.

1448²¹⁵⁸-1449²¹⁵⁹ (852-853) yılları arasında beşinci kez Kahire Şâfiî başkadılığı vazifesinde bulunan Alameddin Sâlih el-Bulkînî'ye Sultan Seyfeddin Çakmak bilinmeyen bir nedenden dolayı oldukça kızmış, kendisini azlederek Kudüs'e sürgün edilmesini emretmiştir²¹⁶⁰. Bunun üzerine bir gurubun araya girerek Sultan'ı yumuşatması neticesinde cezası Sultan tarafından ev hapsine çevrilmiştir²¹⁶¹.

Kahire *Hanefî* mezhebinde ise Başkadı Sadreddin İbn Mansûr, devlet erkanının kendisini makamda görmek istememesinden dolayı 1376'da (778) azledilmiş ve yerine Celâleddin Cârullâh başkadı olarak atanmıştır²¹⁶².

Kahire *Mâlikî* mezhebinde bu durum ile alakalı olarak ilginç bir hadise yaşanmıştır. 1381 (783) yılında Sultan Berkûk'un huzurunda düzenlenen bir mecliste ilim erbabı ve başkadıların bulunduğu esnada bir sözden dolayı Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtî ile Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa arasında tartışma yaşandı. Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'nın Alameddin Süleyman el-Beysâtî'ye çok kızması ve tavrı alması neticesinde Sultan Berkûk Alameddin

²¹⁵⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 139.

²¹⁵⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 773.

²¹⁵⁷ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 190

²¹⁵⁸ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 264; İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 174.

²¹⁵⁹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 275; İbn Tağribirdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 288; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 288-289.

²¹⁶⁰ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

²¹⁶¹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/5, s. 289.

²¹⁶² Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 114.

Süleyman el-Beysâtî'yi makamından azletti ve yerine Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr'ı tayin etti²¹⁶³.

Dımaşk Hanbelî başkadılığında bir örneği bulunan bu neden 1296²¹⁶⁴-1300²¹⁶⁵ (695-699) yılları arasında başkadılık vazifesinde bulunan Takiyuddin el-Makdisî ile karşımıza çıkmaktadır. Takiyuddin el-Makdisî'nin en-Nâsır Muhammed'in tahtan uzaklaştırılması ve yerine Baybars el-Çeşnigîr'in Memlûk sultanı olması gerektiğini dile getirmesi nedeniyle azledilmiştir²¹⁶⁶.

Halep başkadılarında bu gerekçe *Hanbelî* mezhebinde görülmektedir. Makama atanma tarihi ile alakalı Memlûk kaynaklarında herhangi bir bilgiye ulaşamadığımız Şehabeddin İbn Habal, 1391 (793) yılında bizzat Sultan tarafından Kahire'ye çağrılarak azledilmiştir²¹⁶⁷. Mintaş'ın isyanına destek vererek Sultan aleyhinde fetva yayınlaması sonucunda Kahire'ye çağrılan Başkadı herkesin gözü önünde Sultan tarafından dövdürülerek makamından azledilmiştir²¹⁶⁸.

İskenderiye atamalarında ise bu gerekçe karşımıza *Mâlikî* mezhebiyle çıkmaktadır. 1435/1436 (839) yılında İskenderiye Mâlikî başkadılığına ve aynı zamanda buranın nâzırlığına tayin edilen eş-Şeyh Surûr el-Mağribî'nin atandıktan kısa süre sonra buranın nâzırlığından istifa etmesi Sultan'ın kendisine bir anda öfke-lenmesine neden olmuş, Sultan Başkadı'yı dövdürürerek kendisini İskenderiye'den sürgün etmiştir²¹⁶⁹.

Sonuç olarak Memlûk Devleti'nde başkadılar açısından sultanların ve devlet ricâlinin desteğini kazanmanın makamlarını ellerinde tutmaları sebebiyle son derece elzem olduğu görülmektedir. Bu nedenle aralarındaki ilişkilerin de oldukça kaygan bir zemin üzerinde kurulu olduğu da aşikârdır. Dengelerin bir anda değişmesi yukarıda bahsi geçen örneklerden de görüldüğü üzere başkadıların makamlarından azledilmelerine neden olmaktadır. Bu hususta bahsedilmesi gereken önemli bir diğer unsur

²¹⁶³ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

²¹⁶⁴ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 193; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 275; İbnü's-Sukâ'î, *Tâli Kitâbi Vefeyât*, s. 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 685; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 27.

²¹⁶⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 277; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 28.

²¹⁶⁶ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 29.

²¹⁶⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 735; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 415.

²¹⁶⁸ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 300; İbn Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 18.

²¹⁶⁹ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 397.

ise bu gerekçenin sadece Kahire başkadılığında daha yoğun yaşanmasıdır. Bunun nedeni ise kanaatimizce Kahire başkadılarının başkente ve dolayısıyla Memlûk sultanlarına ve devlet ricâline diğer şehirlerdeki başkadılardan daha yakın olup samimi ilişkiler kurmalarından kaynaklanmaktadır.

5.5. TERFİ VE TENZİLLER

Başkadıların makamlarından ayrılmalarda etkili olan gerekçelerden bir diğerinin başkadılıklar arası geçişler olduğu görülmektedir. Memlûk Devleti'nde başkadıların şehirler arası transferlerle bulundukları şehirlerdeki görevlerine son verildiği ve başka bir şehirde görevlerine devam ettikleri görülmektedir.

Kahire başkadılığında bu gerekçeye ilk örnek *Şâfiî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Kahire Şâfiî başkadısı Bedreddin b. Cemâa'nın, Kahire'deki görevine 1294'te (693) son verilerek Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak atanmıştır²¹⁷⁰. Bedreddin b. Cemâa'nın Dımaşk'ta makama iki kez atandığı tespit edilmiştir. İlk ataması 1294²¹⁷¹-1297²¹⁷² (693-696) yılları arasında gerçekleşen Başkadı'nın ikinci ataması ise 1300²¹⁷³-1302²¹⁷⁴ (699-702) yılları arasında gerçekleşmiştir.

Dımaşk başkadılığında ise aynı gerekçe ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde yine Bedreddin b. Cemâa örneği ile karşımıza çıkmaktadır. Şâfiî Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın 1302 (702) yılında Dımaşk'taki görevine son verilerek Kahire Şâfiî başkadılığına terfi etmiştir²¹⁷⁵. Başkadı Bedreddin b. Cemâa'nın ardından Başkadı Kemâleddin el-Ma'arrî'nin de 1374 (775) yılında Dımaşk'taki görevine son verilerek Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁷⁶.

²¹⁷⁰ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 1, s. 201.

²¹⁷¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 803; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 175; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 80; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 343; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 591.

²¹⁷² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 344; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 697; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 275; Taceddin es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'îyye*, Cilt 8, s. 310.

²¹⁷³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 885; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 253; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 17, s. 729.

²¹⁷⁴ Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 99.

²¹⁷⁵ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 32, s. 122; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 144; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 81.

²¹⁷⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 223; İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 248.

Dımaşk *Hanefî* mezhebinde ise bu gerekçe başkadı Hüsameddin Hasan er-Rûmî ile karşımıza çıkmaktadır. 1279²¹⁷⁷- 1296²¹⁷⁸ (677-696) yılları arasında Dımaşk Hanefî başkadılığı görevinde bulunan Hüsameddin Hasan er-Rûmî'nin Dımaşk'taki görevine son verilerek 1296'da Kahire Hanefî başkadılığına terfi etmiştir²¹⁷⁹. Dımaşk Hanefî başkadılığından Kahire Hanefî başkadılığına gerçekleştirilen bir diğer transfer 1376 (777) yılında gerçekleşmiştir. 1370-1376 (771-777) yılları arasında makamda bulunan ve 1376'da Kahire Hanefî başkadılığına transfer edilen Necmeddin Ebü'l-İzz²¹⁸⁰, yüz günlük görev süresinin ardından istifa etmiş ve yerine kuzeni başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz tayin edilmiştir²¹⁸¹. Başkadı Sadreddin Ebü'l-İzz tıpkı kuzeni gibi birkaç ay makamda kaldıktan sonra Dımaşk'a geri dönmüştür²¹⁸²

Halep başkadılığında da oldukça etkili olan bu gerekçe ilk olarak *Şâfiî* mezhebinde görülmektedir. 1279²¹⁸³-1280²¹⁸⁴ (678-679) yılları arasında Halep Şâfiî başkadılık makamında bulunan Necmeddin b. Seniyyüddeve'nin 1280'de Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk başkadılığına terfi edilmiştir²¹⁸⁵. Başkadı Kemâleddin el-Ma'arrî'nin 1370²¹⁸⁶ (772) yılında Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk Şâfiî başkadısı olarak tayin edilmiş ve 1370²¹⁸⁷ -1371²¹⁸⁸ (772-773) yılları arasında Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında bulunmuştur. Yine Dımaşk Şâfiî başkadılık makamına, Halep Şâfiî başkadılık makamından gerçekleştirilen bir diğer atama 1443 (847) yılında görülmektedir²¹⁸⁹. 1443'te Halep'teki görevine son verilerek Dımaşk Şâfiî

²¹⁷⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 191; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267.

²¹⁷⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 192; Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, Cilt 50, s. 267.

²¹⁷⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/2, s. 828; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 204.

²¹⁸⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 251-53; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 43; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 253-55; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 278; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 1, s. 103.

²¹⁸³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 671.

²¹⁸⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²¹⁸⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 1/3, s. 715; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, Cilt 31, s. 44; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 142.

²¹⁸⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111. Abdülbâsit el-Malatî bu atamadan bahsetmekle birlikte Başkadı'nın tayin tarihini 1369 (771) olarak vermektedir. Bkz. Abdülbâsit el-Malatî, *Neylü'l-emel*, Cilt 1/2, s. 18.

²¹⁸⁷ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111.

²¹⁸⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 111.

²¹⁸⁹ İbn İyas, *Bedâi'u'z-zühûr*, Cilt 2, s. 237; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 89.

başkadılığına atanan Başkadı Cemâleddin Yusuf el-Bâ'ûnî'nin 1450 (854) yılında görevine son verilerek azledilmiştir²¹⁹⁰.

Halep *Mâlikî* mezhebinde bu gerekçenin tek bir örneği bulunmaktadır. Halep *Mâlikî* başkadılığından Dımaşk *Mâlikî* başkadılığına geçişler gerçekleşmiştir. Şöyle ki Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî'nin Halep'teki görevine 1377 (778) yılında son verilerek Dımaşk *Mâlikî* başkadılığına atanmıştır²¹⁹¹.

Trablus başkadılığında ise *Şâfiî*, *Hanefî* ve *Mâlikî* mezheplerinde bu gerekçe kendini göstermektedir. Buna göre makama getiriliş tarihine dair kaynaklarda herhangi bir malumata rastlayamadığımız *Trablus* Şâfiî başkadısı Şemseddin Muhammed İbn Hamdan'ın 1330'da (730) *Trablus*'taki görevine son verilerek Halep Şâfiî başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁹². Dımaşk başkadısı Cemâleddin Yusuf el-Bâ'ûnî'nin 1450²¹⁹³ yılında azledilmesinin ardından Dımaşk başkadılığına *Trablus* Şâfiî başkadısı Burhâneddin İbrahim es-Subînî atanmış, fakat aynı yıl içerisinde azledilmiştir²¹⁹⁴. Başkadı Burhâneddin İbrahim es-Subînî'nin ardından yine Dımaşk Şâfiî başkadılık makamında gerçekleştirilen bir başka başkadı transferi karşımıza 1434'te (838) çıkmaktadır²¹⁹⁵. Dımaşk başkadısı Bahâeddin b. Hiccî'nin 1434'te (838) azledilmesinin ardından başkadı Sirâceddin el-Hımsî'nin *Trablus*'taki görevine son verilmiş ve Sirâceddin el-Hımsî Dımaşk başkadılığına tayin edilmiştir²¹⁹⁶. Makamda iki yıl kalan Sirâceddin el-Hımsî 1437 (840) yılında azledilmiştir²¹⁹⁷. Makrîzî bu transferde ayrıca Başkadı'nın makam için rüşvet vermesinin de etkili olduğunu belirtmektedir²¹⁹⁸.

Trablus Hanefî mezhebinde de bu gerekçenin etkili olduğu görülmektedir. Şehabeddin b. el-Kışk'ın 1429 (832) yılında Dımaşk *Hanefî* başkadılığında azledil-

²¹⁹⁰ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 2, 334.

²¹⁹¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/1, s. 294; İbn Hacer, *ed-Dürerü 'l-kâmine*, Cilt 1, s. 264.

²¹⁹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 325-26; Nüveyrî, *Nihâyetü 'l-ereb*, Cilt 33, s. 241.

²¹⁹³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94

²¹⁹⁴ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 173-175; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü 'd-dühûr*, Cilt 1, 265-94

²¹⁹⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

²¹⁹⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 164.

²¹⁹⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1006; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 165.

²¹⁹⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 928.

mesinin ardından başkadı Şemseddin es-Safedî'nin Trablus'taki görevine son verilmiş ve Dımaşk Hanefi başkadılığına terfi etmiştir²¹⁹⁹.

Trablus *Mâlikî* mezhebinde de görülen bu gerekçe 1384²²⁰⁰-1391²²⁰¹ (786-794) yılları arasında Trablus başkadılığında bulunan Şehabeddin Ahmed en-Nehârîrî'nin 1391'de Trablus'taki görevine son verilerek Kahire Mâlikî başkadılığına atanmasıyla karşımıza çıkmaktadır²²⁰². Ataması uzun ömürlü olmayan Başkadı bilinmeyen bir nedenden dolayı Mintaş'ın gazabına uğramış ve Mintaş tarafından tutuklanarak görevine son verilmiştir²²⁰³.

İskenderiye başkadılığında ise bu etken sadece *Mâlikî* mezhebinde karşımıza çıkmaktadır. Şöyle ki; İskenderiye Mâlikî başkadılığına atanma tarihi ile alakalı herhangi bir malumata rastlayamadığımız Nâsireddin İbnü't-Tenesî'nin buradaki görevine 1392 (794) yılında son verilmiş ve Nâsireddin İbnü't-Tenesî Kâhire Mâlikî başkadılığına atanmıştır²²⁰⁴. Başkadı 1392²²⁰⁵-1399²²⁰⁶ (794-801) yılları arasında Kahire'de görevde bulunmuştur.

Sonuç olarak başkadılık sisteminde, başkadılıklar arası geçişlerin gerçekleştiği; bu geçişlerde başkadıların bulundukları şehirlerden başka şehirlere başkadı olarak tayin edildikleri tespit edilmiştir. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz bilgilerden yola çıkarak Kahire başkadılığından Dımaşk başkadılığına, Dımaşk başkadılığından Kahire ve Halep başkadılıklarına; Halep başkadılığından Dımaşk başkadılığına; Trablus başkadılığından Kahire, Halep ve Dımaşk başkadılıklarına ve son olarak da İskenderiye başkadılığından Kahire başkadılığına başkadıların tayin edildikleri görülmektedir.

²¹⁹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 210.

²²⁰⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 520.

²²⁰¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 761-763.

²²⁰² Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmî*, Cilt 1, s. 372; İbn Hacer, *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 438; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû 'l-emel*, Cilt 1/2, s. 1314.

²²⁰³ Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmî*, Cilt 1, s. 372.

²²⁰⁴ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *İbnâü 'l-gumr*, Cilt 1, s. 438.

²²⁰⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 773; İbn Hacer, *Ref'u 'l-isr*, s. 76.

²²⁰⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 993.

5.6. DİĞER GEREKÇELER

Yukarıda maddeler halinde saydığımız beş gerekçenin dışında Memlûk Devleti'nde başkadılar spesifik nedenlerden dolayı da makamlarından azledilebiliyorlardı. Bu özel nedenlerin başında sağlık problemleri gelmektedir. Başkadıların sağlıkları elverdiği ölçüde vazifelerini idame ettirebildikleri gözlemlenmiştir. Buna en güzel örnek Şâfî başkadısı Bedreddin b. Cemâa'dır. Başkadı Sultan'ın huzuruna çıkarak artık çok yaşlandığını, gözünün birinden yaş aktığını ve bu akıntının diğer gözünü de etkilediğini, görme yetisini neredeyse tamamen kaybetmek üzere olduğunu söyleyerek makamından azlini istedi²²⁰⁷. Sultan Başkadı'nın bu isteğini sorgusuz sualsiz kabul ederek 1327 (727) yılında onu görevinden azletti²²⁰⁸. Ayrıca Sultan, Başkadı'nın hayatını idame ettirebilmesi için her ay bir dirhem gümüş tahsis ederek Bedreddin b. Cemâa'ya maaş bağladı²²⁰⁹. Son olarak dördüncü kez, 1404²²¹⁰ (807) yılında Kahire Şâfî başkadılığına tayin edilen Şemseddin Muhammed el-İhnâî, artık oldukça yaşlanması ve gözlerinin iyi görmemesi nedeniyle başkadılık vazifesinden ayrılmış ve hayatını idame ettirebilmesi için kendisine aylık bin dirhem maaş bağlanmış²²¹¹. Kahire Hanefî başkadısı Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî de sağlık problemleri nedeniyle makamdan azledilmiştir. 1419²²¹²-1426²²¹³ (822-829) yılları arasında görevini icra ederken hastalanan başkadı, hastalığı ilerlediği için başkadılık görevinden uzaklaştırılmış²²¹⁴. 1390²²¹⁵-1393²²¹⁶ (791-794) yılları arasında Dimaşk Mâlikî başkadılığında bulunan Cemâleddin el-Ma'arrî de yaşlandığı ve bununla birlikte hastalanıp sağlık problemleri yaşadığı için başkadılık vazifesi sona

²²⁰⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283.

²²⁰⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283; İbn Tolun, *Kudâtu Dımak*, s. 89.

²²⁰⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 283.

²²¹⁰ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/3, s. 1174; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/3, s. 124; İbn Tağribirdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 12, s. 246.

²²¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 278.

²²¹² Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 510; İbn Hacer, *Ref'u'l-isr*, s. 373; a.mlf., *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 365; Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/4, s. 48; İbn Tağribirdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 13, s. 212.

²²¹³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 717.

²²¹⁴ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, Cilt 3, s. 471.

²²¹⁵ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 251.

²²¹⁶ İbn Tolun, *Kudâtu Dimaşk*, s. 251.

ermiştir²²¹⁷. 1420²²¹⁸-1429²²¹⁹ (823-832) yılları arasında Dımaşk Hanbelî başkadılığı vazifesinde bulunan Şehabeddin İbn el-Habâl, güçsüzleştiği ve duymakta oldukça zorlandığı için makamdan uzaklaştırılmıştır²²²⁰.

Memlûk Devleti'nde başkadılar yanlış hüküm verdikleri için de makamlarından azledilebiliyorlardı. Bu duruma en güzel örnek Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ın azledilmesi hadisesidir. Başkadı Mâlikî fakihlerin davaları hakkında vermiş olduğu yanlış kararlardan dolayı 1384'de (786) Sultan tarafından makamından azledilmiştir²²²¹. 1332²²²²-1334²²²³ (733-734) Dımaşk Şâfî başkadılık makamında buluna Cemâleddin b. Cümle, baktığı davalarda hüküm verirken şer'î kurallarda ayrılığa düştüğü için yargılanmış ve tutuklanarak Dımaşk Kalesi'nde hapsedilmiştir²²²⁴.

Başkadıların bazen bilinmeyen nedenlerden dolayı Sultan'a şikayet edildikleri ve şikayetlerin doğruluğunun ispatlanması neticesinde makamlarından dahi azledildikleri bilinmektedir. Şöyle ki; İskenderiye Mâlikî başkadısı Taceddin Ebu Bekir ed-Demâminî kaynakların herhangi bir malumat vermediği bir nedenden dolayı Sultan'ın önünde dövülerek cezalandırılmıştır. Başkadıdan kendisinden şikayetçi olanların gönül rızalarını alması emredilmiş ve hemen ardından 1397 (800) yılında azledilmiştir²²²⁵. Kaynaklarda yine hakkında herhangi bir malumata ulaşamadığımız bilinmeyen bir nedenden dolayı Kahire Şâfî başkadısı Bahâeddin b. Hiccî 1380'de (843) makamından azledilip Kudüs'e sürgün edilmiştir²²²⁶.

Kahire Hanefî başkadısı Şemseddin el-Harîrî hakkındaki bir şikayetten dolayı 1317'de (717) makamından azledilmiştir²²²⁷. Şöyle ki; Başkadı Hristiyanlara ve Hristiyanlıktan Müslümanlığa geçmiş olanlara eziyet ediyor, onlardan bir gurubu

²²¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, Cilt 18, s. 165.

²²¹⁸ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 295; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43.

²²¹⁹ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 296; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 2, s. 43; Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmî*, Cilt 2, s. 26.

²²²⁰ Sehâvî, *ed-Dav'ü 'l-lâmî*, Cilt 2, s. 26.

²²²¹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 517.

²²²² İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 94; Nuaymî, *ed-Dâris*, Cilt 1, s. 100.

²²²³ İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 99; İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 675.

²²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *Havâdizü'z-zamân*, Cilt 3, s. 675.

²²²⁵ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 901.

²²²⁶ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 4/2, s. 1165-1166; İbn Tolun, *Kudâtu Dımaşk*, s. 158.

²²²⁷ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

dövüyor ve hor görüyordu²²²⁸. Başkadı bir Hristiyanı at üzerinde veya değerli elbiselerin içinde görürse hemen onlara hakaret ediyordu²²²⁹.

Başkadıların suçsuz yere makamlarından azledildikleri de görülmektedir. Böyle bir hadise dönemin ünlü âlimları arasında yer alan Kahire Şâfîî başkadısı İbn Hacer'in başına gelmiştir²²³⁰. İbn Hacer'in nâzırlığını yürüttüğü Fahriyye medresesinin minaresi civardaki evlerin üstüne düşmüş, elim hadise sonucunda göçük altında kalan pek çok insanın cansız bedenine ulaşılması sonucunda Sultan bu hadiseden İbn Hacer'i sorumlu tutarak 1406'da (849) kendisini azlederek yerine Şemseddin el-Kâyâtî'yi tayin etmiştir²²³¹.

Memlûk Devleti'nde başkadılar makam tecrübelerinin az olmasından ya da bilgisiz oldukları için de azledilebiliyorlardı. Kahire Şâfîî başkadısı Bedreddin Muhammed el-Bulkînî de sırf bu nedenden dolayı atandıktan beş ay sonra makamdan Sultan tarafından 1466'da (871) azledilmiştir²²³².

Başkadıların aralarında gerçekleşen gerginliklerden dolayı da makamlarından azledildikleri görülmektedir. Kahire Mâlikî başkadısı Alameddin Süleyman el-Beysâtî ve Kahire Şâfîî başkadısı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa arasında Berkûk'un meclisinde yaşanan bir gerginlikten dolayı Burhâneddin İbrahim b. Cemâa, Alameddin Süleyman el-Beysâtî'ye oldukça kızmış; Burhâneddin İbrahim b. Cemâa'dan yana bir tavrı alan Berkûk Alameddin Süleyman el-Beysâtî'yi azlederek yerine 1384²²³³ (783) yılında Cemâleddin Abdurrahman b. Hayr'ı atamıştır²²³⁴.

²²²⁸ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

²²²⁹ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 2/1, s. 173.

²²³⁰ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248.

²²³¹ İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 248; İbn Tağrıberdî, *Havâdisü'd-dühûr*, Cilt 1, s. 117.

²²³² İbn İyâs, *Bedâi'u 'z-zühûr*, Cilt 2, s. 445.

²²³³ Makrîzî, *Kitâbü's-Sülûk*, Cilt 3/2, s. 443; İbn Hacer, *Rafel-Isr*, s. 164; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Cilt 11, s. 322.

²²³⁴ Abdülbâsit el-Malatî, *Neylû'l-emel*, Cilt 1/2, s. 178.

SONUÇ

Kadılık müessesesinin kurumsallaşma süreci Hz. Muhammed zamanında ve büyük ölçüde Hz. Ömer döneminde oluşmaya başlamış, zaman içerisinde çeşitli değişim ve dönüşümlerle tekâmül etmiştir. Kadılık müessesesine bağlı olarak ortaya çıkan ve Abbâsîler tarafından 786 (170) yılında ihdas edilen kadilkudatlık (başkadılık) müessesesi, İslâm adalet teşkilâtında meydana gelen önemli değişikliklerden biridir. İslâm tarihinde başkadılık müessesesinin tarihine göz atıldığında ciddi bir kırılma noktasının varlığı açık şekilde dikkat çekmektedir. Bu kırılma noktası hiç şüphesiz Memlûk Sultanı Baybars'ın 1265 (663) tarihinde dört Sünni mezhepten birer başkadı ataması yapmasıdır. Ancak dikkat çekmekte yarar var ki, bu tarihte gerçekleşen kırılma daha önce yaşanan değişim ve dönüşümlerden farklıdır. Başkadılık kurumunun söz konusu bu tarihte yaşadığı ve daha sonraki dönemlerde yaşayacağı değişimler bütün bu süreçlerden oldukça farklıdır.

Sultan Baybars tarafından başlatılan Dört Başkadılık uygulaması Memlûk Devleti'nin hukuk sisteminde köklü bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu yeni hukukî sistem, Memlûk Devleti'nin adli teşkilâtında birtakım müspet sonuçlar vermiştir. İlk olarak bu uygulamayla Şâfiî başkadısı ve müntesibi bulunduğu Şâfiî mezhebinin Memlûk Devleti'nin kuruluş tarihi olan 1250 (648) yılından 1265 (663) yılına kadar geçen on beş yıllık süre zarfındaki yargısal üstünlüğüne ve hakimiyetine son verilmiştir. Bununla birlikte Şâfiî başkadısının yanında Hanefî, Mâlikî ve Hanbelî başkadılarının da tayin edilmesi, dört mezhebin eşit derecede yargıda temsilini ve mezhepsel yaklaşmayı da beraberinde getirmiştir. Bu durum her mezhep başkadısının kendi öğretilerine göre karar vermesini, davalarını sonuçlandırmasını ve en önemlisi de yargı bağımsızlığını sağlamıştır. 1305 (704) yılında gerçekleşen bir davada Mâlikî başkadısının vermiş olduğu idam hükmünün Hanefî başkadısı tarafından bozulması; yine 1319 (718) yılında gerçekleşen bir davada Mâlikî başkadısının vermiş olduğu idam hükmünün Hanbelî başkadısı tarafından geçersiz sayılması bu durumu destekleyen örneklerdir.

Sultan Baybars ilk başta Kahire’de ve daha sonra Dimaşk’ta başlattığı Dört Başkadılık sistemini Halep, İskenderiye ve Trablus gibi devletin önemli bölgelerinde de tıpkı Nâibü’s-Saltana sisteminde olduğu gibi düzenli bir şekilde uygulayıp yargı sistemini teşkilâtlandırmıştır. Başkadılık sistemini Nâibü’s-Saltana sistemine benzetmemizin nedeni ise, Memlûklerin ilk başlarda bu yeni sistemi Kahire’nin ardından önemli idari merkezler arasında bulunan şehirler arasında da uygulayarak pratikte Nâibü’s-Saltana sistemi gibi devamlı uygulayabilecekleri bir hukukî teşkilât yapısı oluşturmak istemeleriydi. Memlûkler bu girişimlerinde başarılı olmuşlar, Dört Başkadılık sistemini hemen hemen devletin bütün önemli şehirlerinde uygulayarak meydana getirdikleri bu hukukî teşkilâtlanmayı tarih sahnesinden çekilinceye kadar sistematik bir şekilde kullanmışlardır.

Dört Başkadılık sisteminin yürürlüğe koyuluşu başkent Kahire ile ülkenin ikinci büyük şehri olan Dimaşk’ta Memlûk kaynaklarından ayrıntılarıyla takip edilebilmektedir. Bunun aksine Halep, İskenderiye ve Trablus şehirlerindeki sistemin kuruluş süreci kısmen veya neredeyse hiç bilinmemektedir. Sistem sırasıyla 1265 (663) yılında Kahire ve ardından 1266 (664) yılında Dimaşk’ta başlatılmıştır. Halep’te Mâlikî ve Hanbelî başkadılıklarının 1348 (748) yılında vücuda getirildiği bilinmekle birlikte Şâfiî ve Hanefî başkadılıklarının kuruluş tarihi hakkında net bir bilgi verilmemiştir. İskenderiye ve Trablus başkadılıkları için de bu durum söz konusudur. Memlûk tarih yazıcıları ayrıca Halep, İskenderiye ve Trablus başkadılıklarının 1266 (664) yılından sonra ki bir tarihte kuruldukları bilgisini de genel olarak vermektedirler. Kanaatimizce bu durumun en önemli nedeni Memlûk tarih yazıcılarının eserlerinde olayları anlatırken başkent Kahire ve ona yakın olan şehirlerden başlamalarıdır. Kahire’nin devletin yönetim merkezi olmasından dolayı buraya yapılan atamalar, tayinler, siyasi ve sosyal hadiseler hemen kayda geçiriliyordu. Dolayısıyla bilgi akışının Kahire’den sonra sırasıyla Dimaşk, Halep, İskenderiye, Trablus şeklinde olması bu kanaatimizi net bir şekilde desteklemektedir. Bununla birlikte başkadılıklara yapılan atamaların sayısal oranda birbirinden az veya çok olması bölge halkının müntesibi olduğu mezheplerin dağılımından kaynaklandığı anlaşılmaktadır.

İslâm âleminde başkadı tayin edilecek kişilerde bir takım vasıfların bulunması gerekirdi. Bu vasıflar Memlûklerde de geçerli olmakla birlikte bu döneme özel birtakım özel şartların da başkadıların tayininde etkili olduğu görülmektedir. Buna

göre Memlûkler için başkadı nâibliği, aile bağları, sultanın ve devlet ricâlinin desteği, rüşvet gibi unsurlar tayin şartları arasında gelmekteydi. Bu şartlar bölge başkadıları için mezhepsel açıdan farklılık da göstermekteydi. Başkadı nâibliği vazifesinde bulunmak önemli bir şarttı. Başkadı nâibi olarak belli bir süre görev yapan kadıların, başkadı tayin edilmeleri makam için tecrübe edinmiş hukuk adamlarına öncelik verilerek adaleti doğru kişilerin eline teslim etmek amacını taşıyordu. Başkadı nâibliği doğrudan başkadılık makamı için tecrübeli hukukçular yetiştirmek gayesi güdüyordu. Başkadıların baktığı davalara iştirak eden, kimi zaman da onların yerine davalara bakan başkadı nâibleri, meslekleriyle alakalı olarak tecrübe sahibi oluyorlardı. Bu sistemin başarılı olduğunu ise bize bir başkadının yanında nâiblik yapan hemen hemen bütün kadıların başkadı olarak tayin edilmesi açıkça göstermektedir.

Bir yandan sistemin doğal akışını sağlayıp tecrübeli hukuk adamları yetiştirmek isteyen Memlûkler diğer yandan bu yüce makamı rüşvet karşılığında da başkadılara tahsis edebiliyorlardı. Özellikle 14. yüzyılın ikinci yarısında sonra başlayan bu hadiseyi Memlûk Devleti'nin içinde bulunduğu siyasî, sosyal ve ekonomik şartlarda aramak lazımdır. Bu yüzyılda Memlûk Devleti dahilî ve haricî sorunlar yaşamaktaydı. Bu dönemde meydana gelen ve altı yıl süren Osmanlı-Memlûk savaşları Memlûk Devleti'ni ekonomik anlamda dar boğaza sokmuş, bu dar boğazdan çıkmak isteyen devlet başkadılık makamıyla sınırlı kalmayarak diğer önemli makamları da para karşılığında satarak kazanç elde etmeye çalışmıştır. Bu durum Memlûk yargı sisteminin işleyişini derinden etkilemiş, makam hakkında en küçük bilgisi dahi olmayanlar başkadı olarak tayin edilmiştir. Bu durum yargı sistemin çarklarını adeta durdurarak sistemin yozlaşmasına ve çürümesine neden olmuştur.

Aile bağlarının başkadılık atamalarında son derece etkili olduğu görülmektedir. Güçlü ve nüfuzlu ulemâ ailelerinin uzun süre başkadılık görevini üstelendikleri görülmektedir. Kahire başkadılığında Şâfî mezhebinde Bintü'l-Eazz ve Benî Cemaâ ailelerinin; Hanefî mezhebinde Ebü'l-İzz ve Türkmânî ailelerinin; Mâlikî mezhebinde İhnâî, Tenesî, Hureyza, Beysâtî ailelerinin; Hanbelî mezhebinde Makdisî, Kenânî ve Şeyşînî ailelerinin kimi zaman uzun soluklu kimi zaman ise oldukça kısa bir süre zarfında başkadılık görevini üstelendikleri görülmektedir. Dımaşk başkadılığında, Şâfî mezhebinde Sübki, Hiccî ve Benî Zehrî ailelerinin başkadılık görevini uzun yıllar uhdeleri altına aldıkları görülmekle birlikte Hanefî mezhebinde Ebü'l-İzz, Rûmî,

Tarsûsî ve Kefrî ailelerinin başkadılık görevini üstlendikleri anlaşılmaktadır. Hanbelî mezhebinde Abâde, Kudâme ve Benî Müneccâ aileleri uzun yıllar başkadılık vazifesinde bulunmuşlardır. Bu aileler arasında bulunan Benî Müneccâ'nın yüz otuz sekiz yıl gibi uzun bir süre başkadılık görevinde bulunmaları bu ailenin başkadılık makamı üzerindeki hakimiyetini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte Mâlikî mezhebinde başkadılık makamı üzerinde hakimiyet sağlayan bir ulemâ ailesinin izine rastlanılmamıştır. Halep başkadılığında sadece Şâfiî, Hanefî ve Hanbelî ulemâ ailelerinin başkadılık görevini üstlendikleri tespit edilebilmiştir. Şâfiî mezhebinde Halebî, Zur'î ve İbnü'l-Hatib aileleri, Hanefî mezhebinde Benî Şihne ve İbnü'l-Adîm aileleri başkadılık görevini üstlenmişlerdir. Hanbelî mezhebinde ise Benî Feyyâz ailesi başkadılık görevinde bulunmuştur. Diğer mezheplerin aksine Mâlikî başkadılar arasında başkadılık görevine getirilen bir ulemâ ailesinin izine rastlanılmamıştır. Trablus başkadılığında ise sadece Hanefî mezhebi başkadılarından Safedî ailesinin çok kısa bir süre başkadılık görevinde bulundukları görülmektedir. İskenderiye başkadılığında ise mezhep başkadıları arasında herhangi bir ulemâ ailesinin başkadılık görevini üstlendiğine dair bir bilgi tespit edilememiştir.

Memlûk Devleti'nde başkadıların en temel vazifelerinden biri adaleti sağlamaktır. Başkadılar kaynağını Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan olan Şer'î konulu davalara bakarlardı. Bu hususta başkadılar kendi mezheplerinde mürted ve zındık olmak, Allah'a şirk koşturmak, Peygamberlik makamını küçültmek, boşanma, miras, vakıflar ve yetim malları, ticarî konulu davalara bakarlardı. 1352/1353 (753) yılında Memlûk Devleti'nde yargı sisteminde birtakım yeni uygulamaların gerçekleştiği görülmektedir. Özellikle Burcî Memlûkler döneminde Hâcib ve Devâdârların kendi sınırları dahilinde olmayan Şer'î davalara bakmaya başlamışlardır. Bu sınır ihlali Memlûk yargı sisteminde uzun yıllar sürecek olan bir karmaşayı da beraberinde getirmiştir. Bahsi geçen bu yüksek rütbeli emirler Divânü'l-Mezâlim'in asli üyeleri olmakla birlikte burada genel kamu hukuku denilen örfî davalara bakmaktadırlar. Zamanla Memlûk Devleti'nde sultanların isteğiyle bu durumun değiştiği görülmektedir. Örfî davaların yanında şer'î davalara bakmak konusunda da oldukça istekli olan Memlûk emirlerinin amacı, bütün yargı sistemini ele geçirerek başkadıların gücünü kırmaktır. Başta başkadıların bu davalara bakmasını yasaklayan bu süreç zamanla başkadıların protokoldeki yerlerinin belli aralıklarla değiştirilmesine kadar

uzamıştır. Hatta daha da ileriye gidilerek başkadıların ata binmeleri yasaklanmış ve bu süreçte yasağa uymayan başkadılar emirler tarafından darp edilmiştir.

Bütün bu yaşananlar bize başkadılar ve Memlûk devlet ricâli arasındaki ilişkilerde bir denge unsurunun varlığından ne yazık ki söz etme imkanı tanımamıştır. Aslında Memlûkler ilk başlarda başkadılara saygı duyuyordu. Özellikle 14. yüzyılda başta Hanefî başkadıları olmak üzere ulemâ bazı Memlûk sultanları ve emirleri tarafından güçlü konumlara getirilerek desteklenmişti. Başkadılar da bu desteğin makamlarını ellerinde tutmaları açısından son derece önemli olduğunu biliyorlardı. Dengelerin bir anda değişmesi başkadıların makamlarından azledilmelerine neden olmaktaydı. Kanaatimizce başkadıların hukukî görevlerinin yanında vezir, muhtesib, nâzrû'l-hizân, sır kâtibi, nâzrû'l-ceyş gibi idarî ve dinî görevlerde bulunmaları özellikle Memlûk emirlerini oldukça rahatsız ediyordu. Bir başka neden ise Kahire ve Dimaşk başkadıları çoğu zaman başkadılık atamalarının yanında birden fazla medresenin ve ya caminin müderrislik vazifesini de birlikte yürütmeleri idi. Bu öğretici pozisyonları onlara, ulemâyı etkileme şansı doğuruyor ve kimi zaman iş birliği yaparak bir Memlûk emirinin gözden düşmesine dahi neden olabiliyorlardı.

Bu bağlamda şunu söylemek de faydalı olacaktır ki, bu iki farklı grup arasındaki dengenin bir anda değişmesi çoğu zaman başkadıların aleyhine oluyordu. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz yargı sistemindeki ihlalin hemen ardından ilginç olan, Memlûklerin özellikle aynı mezhebe müntesip oldukları Hanefî başkadılarına ve bu mezhebe sırt çevirmeleridir. Aslında Memlûkler gerek hukukî alanda gerekse kendileri ile alakalı bir durumda sırtlarını rahatlıkla dayayabilecekleri bir Hanefî ulemâ sınıfını oluşturmak istemiş olabilirlerdi. Bir süre Hanefî mezhebini desteklemeleri kendi şahsi menfaatleri doğrultusunda davalarını Hanefî başkadılarının meclislerine taşımaları bu durumu desteklemektedir. Memlûk sultanı veya Memlûk emirlerinin isteğini kabul etmeyen Hanefî başkadıları görevlerinden azlediliyor ya da rencide edici davranışlara maruz bırakılıyorlardı. Devletin ilk yıllarında başlayan Hanefî ulemâyâ ilgi ve bu mezhebi bir şekilde yüceltme çabaları bu nedenle bir süreklilik arz etmiyordu. Bu hususta şunu da söylemek gerekir ki, Memlûkler için asıl önemli olan İslâm'dı. İslâmiyet'i doğru bir şekilde temsil edip İslâm topraklarını korumak onlar için ilk sırada gelmekteydi. Mezhepler ise Memlûk için ikinci sıradaydı.

BİBLİYOGRAFYA

Kaynak Eserler

Abdülbâsit el-Malatî, Zeyneddin Abdülbâsit b. Halil, *Neylû 'l-emel fî Zeyli 'd-düvel*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 1/1-2-3-4-5-6-7-8, Sayda-Beyrut, 2002.

Aynî, Bedreddin Mahmud b. Ahmed, *İkdü 'l-cümân fî târihi ehli 'z-zamân*, Cilt 1, (thk. Mahmud Rezzak Mahmud), Kahire, 2010.

_____, *es-Seyfü 'l-mühenned fî sîreti 'l-Meliki 'l-Müeyyed*, (thk. Fehim Muhammed Şeltût), Kahire, 1998.

İbn Abdüzzâhir, Ebü'l-Fazl Abdullah, *er-Ravzü 'z-zâhir fî sîreti 'l-Meliki 'z-Zâhir*, (thk. Abdülaziz el-Huveytr), Riyad, 1976.

İbn Habîb, Bedreddin Hasan b. Ömer, *Tezkiretü 'n-nebîh fî eyyâmi 'l-Mansur ve benîh*, (thk. Saîd Abdülfettâh Âşur), Cilt 3, Kahire, 1986.

İbn Hacer el-'Askalânî, *İbnâü 'l-gumr bi-ebnâi 'l-'umr*, (thk. Hasan Habeşi), Cilt 1-2-3-4, Kahire, 1969-1994-1972-1994.

_____, *ed-Dürerü 'l-kâmine fî 'a 'yâi 'l-mieti 's-sâmine*, (thk. Abdülvaris Muhammed Ali), Cilt 1, Beyrut, 1997.

_____, *Refu 'l-'isr 'an Kudâti Mısr*, (thk. Ali Muhammed Ömer), Kahire, 1998.

İbn İyâs, Muhammed b. Ahmed, *Bedâi 'u 'z-zühûr fî vakâi 'i 'd-dühûr*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 2-3-4, Kahire, 1972-1984.

İbn Kâdî Şühbe, *Tabakâtü 'ş-Şâfi 'iyye*, (thk. Hâfız Abdülalim Han), Cilt 3-4, Haydarabat, 1979-1980.

İbn Kesîr, İmâdeddin Ebü'l-Fidâ, *el-Bidâye ve 'n-nihâye*, (thk. Abdulah b. Abdülmuhsin Turkî), Cilt 17-18, Kahire, 1998.

İbn Şâhîn, Garsüddin Halil ez-Zâhirî, *Zubdetü Keşfi 'l-memâlik ve beyâni 't-turûk ve 'l-mesâlik*, (thk. Paul Ravaisse), Paris, 1894.

İbn Tağrıberdî, Ebü'l Mehâsin Cemâleddin Yusuf, *en-Nücûmü 'z-zâhire fi mülûkî Mısır ve 'l-Kahire*, (thk. Muhammed Hüseyin Şemseddin), Cilt 7-10-11-12, Beyrut, 1992.

_____, *Havâdisü 'd-dühûr fî Meda 'l-eyyâm ve 'ş-şühûr*, (thk. Muhammed Kemaleddin İzzeddin), Cilt 1-2, Kahire, 1990

İbn Tolûn, Şemseddin Muhammed, *Müfâkehetü 'l-hullân fî havâdizi 'z-zamân*, (thk. Muhammed Mustafa), Cilt 1, Kahire, 1962.

_____, *Kudâtü Dimaşk*, (thk. Selâhaddin Muncid), Kahire, 1956.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemseddin, *Gâyetü 'n-nihâye fî tabakâti 'l-kurrâ*, (thk. Gotthelf Bergstraesser), Cilt 1, Beyrut, 1971.

İbnü'l-Cezerî, Şemseddin Muhammed, *Havâdisü 'z-amân ve ebnâuh ve Vefeyâtü 'l-ekâbir ve 'l-a 'yân min ebnâih*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 1-2-3, Beyrut, 1998.

İbnü'd-Devâdârî, Seyfeddin Ebü Bekir, *Kenzü 'd-dürer ve câmi 'u 'l-gurer*, (thk. Ulrich Haarmann), Cilt 8, Kahire, 1971; a.g.e., (thk. Hans Robert Roemer), Cilt 9, Kahire, 1960.

İbnü'l-Furât, Nâsıreddin Muhammed, *Târîhu 'd-düvel ve 'l-mülûk-Târîhu İbni 'l-Furât*, (thk. Kostantin Zurayk), Beyrut, 1942.

İbnü'l-Hanbelî, Radiyyüddin, *Dürrü 'l-habeb fî târihi a 'yânî Haleb*, (thk. Mahmûd el-Fâhûrî-Yahya Zekerîyya Abbâre), Cilt 1-2, Dimaşk, 1972-1973.

İbnü'l-Hımsî, Ahmed b. Muhammed, *Havâdü 'z-zamân ve Vefiyyâtü 'ş-şüyûh ve 'l-akrân*, (thk. Abdülaziz Feyyâz Harfûş) Cilt 2, Beyrut, 2000.

İbnü'l-İrâkî, Ebû Zur'a Velîyüddin, *ez-Zeyl 'ale 'l-İber fî haberi men gaber*, (thk. Salih Mehdi Abbâs), Beyrut, 1979,

İbnü's-Sukâ'î, Fazlullah b. Ebü'l-Fahr, *Tâlî Kitâbi Vefayâti 'l- 'a 'yân*, (thk. Jacqueline Sublet), Dimaşk, 1974.

Kalkaşendî, Ahmed b. Ali, *Subhu 'l-a 'şâ fî sinâ 'ati 'l-inşâ*, Cilt 4, (thk. Yusuf Ali Tavîl), Cilt 4, Kahire, 1987.

Kutubî, Muhammed b. Şakir, *Fevâtü'l-Vefeyât ve 'z-zeylû 'aleyha*, (thk. İhsan Abbas) Cilt 1-3, Beyrut, 1973.

Makrîzî, Takiyyuddin Ahmed b. Ali, *Kitâbü's-Sülûk li-ma 'rifeti düveli'l-mülûk*, (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 1/2-3, Kahire, 1957-1970; a.g.e., (thk. Muhammed Mustafa Ziyade), Cilt 2/1-2-3, Kahire, 1941-1942-1958; a.g.e., (thk. Saîd Abdülfettah Âşûr), Cilt 3/1-2-3, Kahire, 1970-1970-1972; a.g.e., (thk. Saîd Abdülfettâh Âşûr), Cilt 4/1-2-3, Kahire, 1972-1972-1973.

_____, *Kitâbü'l-Mevâ'iz ve'l-i'tibâr bi-zikri'l-hıtat ve'l-âsâr*, Cilt 1-2, ty.

Maverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed, *el-Ahkâmü's-sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd-dîniyye*, Mısır, 1985.

Mufaddal, Ebî'l-Fedâil, *en-Nechü's-sedîd ve'd-dürrü'l-ferîd fî mâ Ba'de Târîhi İbni'l-'Amîd*, (thk. ve Fran. çev. E. Blochet), Patrologia Orientale, Cilt 12, Paris, 1919, s. 345-350; Cilt 14, Paris, 1920, s. 375-672, Cilt 20, Paris, 1929, s. 1-270; a.g.e., (thk. Alm. çev. Samira Kortantamer), Freiburg, 1973.

Nuaymî, Abdulkadir b. Muhammed, *ed-Dâris fî târîhi'l-Medâris*, (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 1-2, Beyrut, 1990.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvahhâb, *Nihâyetü'l-ereb fî fünûni'l-edeb*, (thk. Necip Mustafa Fevvâz-Hikmet Keşâi Fevvâz), Cilt 6-31-32, Beyrut, 2004; a.g.e., (thk. İbrahim Şemseddin), Cilt 33, Beyrut, 2004.

Sibt İbnü'l-Acemî, Ebû Zer, *Künûzü'z-zeheb fî târîhi Halep*, (thk. Şevki Şaş-Falîh Bekkûr), Cilt 1-2, Halep, 1996.

Sehâvî, Şemseddin Muhammed, *ed-Dav'ü'l-lâmi' li-ehli'l-karni't-tâsi*, Cilt 1-2, yy. 1992.

Sübkî, Taceddin Ebü'l-Bekâ, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, (thk. Mamhmd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettah Muhammed el-Hulv), Cilt 8-9-10, Kahire, 1964-1976-1992.

Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman, *Hüsnü'l-muhâdarafî Târîhi Mısır ve'l-Kahire*, (thk. Muhammed Ebû Fadl İbrahim), Cilt 2, Kahire, 1964

Şücâî, Şemseddin, *Târîhu'l-Meliki'n-Nâsır Muhammed b. Kalâvun es-Sâlihî ve evlâdih*, (thk. Barbara Schafer), Wiesbaden, 1997.

Yûnûnî, Kutbeddin Musa b. Muhammed, *Zeylû Mir'âtü 'z-zamân 1287-1291*, (thk. Antranig Melkonian), Freiburg, 1975.

Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *Târîhu 'l-İslâm ve vefeyâtü 'l-meşâhîr ve 'l-'alâm*, (thk. Ömer Abdüsselam Tedmurî), Cilt 50, Beyrut, 1999.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Adel, Allouche, “The Establishment of Four Chief Judgeships in Fatimid Egypt”, *JAOS*, Cilt 105, (1985), s. 317-320.

Akpınar, Cemil, “İbn Cemâa, Bedreddin”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 388-392.

Akkuş Yiğit, Fatma, “Memlûkler’de Evlilik Hazırlıkları”, *Türkiyat Mecmuası*, Cilt 25, (Bahar 2015), 331-351.

_____, Emir ve Devlet: Dimaşk Nâibi Emir Tengiz’in Hayatı”, *Türkiyat Dergisi*, Cilt 1, Sayı: 14, (Bahar 2014), s. 127-144.

Altıkulaç, Tayyar, “Zehebî”, *DİA*, Cilt 44, (2013), s. 180-188.

_____, “İbnü'l-Cezerî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 551-557.

Apaydın, H. Yunus, “Siyâset-i Şer’iyye”, *DİA*, Cilt 37, (2009), s. 299-304.

Âşûr, Said Abdülfettâh, *ez-Zâhir Baybars*, Kahire, 1963.

Aybakan, Bilal, “Sübkî, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s.14-15.

_____, “Şâfî Mezhebi”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 233-247.

Atar, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilatı (Ortaya Çıkışı ve İşleyişi)*, İstanbul, 1991.

_____, “Kadı”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 66-69.

Atmaca, Esra, *Memlûkler Dönemi’nde Halep’te Eğitim-Öğretim Müesseseleri ve Ulemâ*, Doktora Tezi, Marmara Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014.

Ayaz, Fatih Yahya, *Memlûkler Döneminde Vezirlik (1250-1517)*, İstanbul, 2009.

_____, *Memlûkler’de Tarih ve Tarihçiler*, Ankara, 2020.

_____, “Memlûkler Dönemi Vezirlerinden İbnü’s-Sel’us (ö.693/-1294)”, *Ç.Ü. Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 1, (Ocak-Haziran 2002), s. 91-122.

Ayaz, Fatih Yahya, Eren, Fatmanur Alibekiroğlu, “Memlûk Devletinde Sultan ve Emîrlerin Hanefîliğe İlgisi”, *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 5, (2019), s. 284-296.

Bayder, Osman, “ 8/14.Yüzyılda Şam-Mısır Bölgesi Fakihleri Arasında Bir Tartışma: Refu’l-Yedeyn Meselesi”, *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 7, Sayı:13, (Bahar 2019), s. 116-132.

Berkey, Jonathan P., *Ortaçağ Kahiresi’nde Bilginin İntikali*, (çev. İsmail Eriş), İstanbul, 2009.

Bozkurt, Nahide, “Hârunnürreşîd”, *DİA*, Cilt 16, (1997), s. 258-261.

Chamberlain, Michael, *Ortaçağ’da Bilgi ve Sosyal Pratik (Şam 11190-1350)*, (çev. Büşra Kaya), İstanbul, 2009.

Çubukçu, Asri, “İbnü’s-Sukâî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 211.

_____, “Halil b. Şâhîn”, *DİA*, Cilt 15, (1997), s. 328-329.

Çuhadar, Mustafa, Yiğit,İsmail, “İbn Tağrıberdî”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 385-388.

Darling, Linda, “Medieval Egyptian Society and the Concept of the Circle of Justice”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 10, (2006), s. 1-17

Düzenli, Aygöl, *Memlûkler Döneminde İktidar-Ulemâ İlişkisi (648-923/1250-1517)*, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.

Elbendary, Amina A, “The Sultan, the Tyrat and the Hero: Changing Medieval Perceptions of al-Zâhir Baybars”, *Mamlûk Studies Rewiev*, Cilt , (2001), s. 141-157.

Escovitz, Joseph H., *The Office of Qadî al-qudât in Cairo under the Bahrî Mamlûks*, Doktora Tezi, McGill University Institute of Islamic Studies, McGill 1978.

_____, “The Establishment of Four Chief Judgeship in the Mamlûk Empire”, *Journal of the American Oriental Society*, Cilt 102, Sayı 3, (1982), s. 529-531

Fayda, Mustafa, “Hulefâ-yi Râşidîn”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 324-338.

_____, “Ebû Bekir”, *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 101-108.

_____, “Ömer”, *DİA*, Cilt 34, (2007), s. 145-147.

Fuess, Albrecht, “Zulm by Mazâlim? The Political Implications of the Use of Mazâlim Jurisdiction by the Mamluk Sultans”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 13, (2009), s. 121-147.

Furat, Ahmet Hamdi, “Kadilkudâtlık Müessesesinin Oluşumu ve İlk Kadilkudâtlar”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 18, (2008), s. 103-121.

Gani, Erol Burak, “Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılıklarının Kuruluşu ve İşleyişi”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi*, Sayı: 87, (2018), s. 73-87.

_____, “Memlûkler Döneminde Başkadıların Tayin ve Azillerindeki Usûlsüzlükler”, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt 15/1, (Haziran 2020), s. 179-193.

Göl, Yavuz Selim, “Abbâsîler Döneminde Başkadılık”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı: 1, (2018), s. 11-59.

Günaltay, Şemseddin, *İslâm Tarihinin Kaynakları Tarih ve Müverrihler*, İstanbul, 1991.

Hour, Rachid, “The Andalusian Qâdî in the Almorovid Period: Political and Judicial Authority”, *Studia Islamica*, Cilt 90, (2000), s. 67-83.

Humphreys, R. Stephen, “XIII. Yüzyılda Eyyûbîler, Memlûkler ve Latin Doğu”, (çev. Mustafa Kılıç), *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/1, (2007), s. 359-378.

İpşirli, Mehmet, “Kalkaşendî”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 263-265.

İzgi, Cevat, “İbnü’l-Devâdârî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 11-13.

_____, “İbnü’l-Hanbelî, Radıyyüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 68-69.

Jackson, Sherman A., “The Primacy of Domestic Politics: İbn Bint al-A‘aaz and the Establishment of Four Chief Judgeship in Mamlûk Egypt”, *Journal of American Oriental Society*, Cilt 115, Sayı 1, (1995), s. 52-65.

Kallek, Cengiz, “İbn Kadî Şühbe, Takiyyüddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 102-103.

_____, “Hisbe”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 133-143.

_____, “Benî Sasrâ”, *DİA*, Cilt 5, (1992), s. 451-454.

Kanat, Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlûk-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *TİD*, Sayı 16, (2001), s. 31-45.

- Kandemir, M. Yaşar, “İbn Hacer el-Askânî”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 514-531.
- Kasassbeh, Hussein F., *The Office of Qādī in the Eearly ‘Abbāsīd Caliphate*, 132-247/750-861, Mu’tah, 1994.
- Kavas, Ahmed, “İbn Tolun, Şemseddin”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 415-416.
- Keleş, Bahattin, “Memlûkler Döneminde İdarî Yapı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt 5, (2002), s. 309-318.
- Koca, Ferhat, “Kudâme Ailesi”, *DİA*, Cilt 26, (2002), s. 310-311.
- Kopraman, K. Yaşar, *Mısır Memlûkleri Tarihi Sultan al-Malik al-Mu’ayyad Şeyh al-Mahmûdî Devri (1412-1421)*, Ankara, 1989.
- Kortantamer, Samira, *Bahrî Memlûklar’da Üst Yönetim Mensupları ve Aralarındaki İlişkiler*, İzmir, 1993.
- _____, “Memlûklarda Devlet Yönetimi ve Bürokrasi”, *TİD*, Sayı 2, (1984), s. 27-45.
- Kucur, Sadi S., “İbnü’l-Furât, Nâsirüddin”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 45-46.
- Kuşçu, Ayşe Dudu, *Eyyûbî Devleti Teşkilâtı*, Ankara, 2013.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri, “Yûnînî, Kudbüddîn”, *DİA*, Cilt 43, (2013), s. 596-597.
- Mâcid, Abdülmünim, *Nûzum Devlet Selâtîn el-Memâlik ve Rusûmuhum fî Mısır*, Kahire, 1964.
- Makdisi, George, *Ortaçağ’da Yüksek Öğretim*, (çev. Ali Hakan Çavuşoğlu-Tuncay Başoğlu), İstanbul, 2018.
- Mesud, Muhammed Halid, “Endülüs İslam Hukuk Tarihi: Genel Bir Bakış”, (çev. Muhammed Tayyib Kılıç), *İSTEM*, Sayı: 14, (2009), s. 403-433.
- Muir, W. E., *The Mamluk or Slave Dynasty of Egypt*, Holland, 1968.
- Müller, Christian, “Judging with Gad’s Law on Earth: Judicial Powers of the Qādī al-Jamâ‘a of the Cordoba in the Fifth/Eleventh Century”, *ILS*, Cilt 7, Sayı: 2, (2000), s. 159-186.
- Nielsen, Jorgen S., “Sultan al-Zâhir Baybars and the Oppointment of Four Chief Qâdis, 663/1265”, *Studia Islamica*, Cilt 60, (1984), s. 168-176.

_____ ; “Mazalim and Dar al-’Adl under the Early Mamluks”, *Muslim World*, Cilt 66, (1976), s. 114-132

Öngül, Ali, “Ebû Zer el-Halebî”, *DİA*, Cilt 10, (1994), s. 269.

Öz, Mustafa, “Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb”, *DİA*, (2007), 304-306.

Öz, Mustafa, eş-Şek’a, Mustafa Muhammed, “İsmâiliyye”, *DİA*, Cilt 23, (2001), s. 128-133.

Özaydın, Abdülkerim, “İbn Kesîr, Ebû’l Fidâ”, *DİA*, Cilt 20, (1999), s. 132-134.

_____, “Kütüb”, *DİA*, Cilt 27, (2003), s. 8-9.

Özdemir, Mehmet, “Endülüs”, *DİA*, Cilt 11, (1995), s. 218.

Özel, Ahmet, “Fıkıh”, *DİA*, Cilt 17, (1998), s. 462-466.

_____, “İbn Dakîkul’id”, *DİA*, Cilt 19, (1999), s. 407-409.

Özen, Şükrü, ” Kadıkudât”, *DİA*, Cilt 24, (2001), s. 77-82.

Özkuyumcu, Nadir, *Fethinden Emevîlerin Sonuna Kadar Mısır ve Kuzey Afrika*, Doktora Tezi, Marma Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993.

Polat, Salahattin, “ İbnü’t-Türkmânî”, *DİA*, Cilt 21, (2000), s. 234-235.

Rapoport, Yossef, “Royal Justice and Religious Law: Siyasah and Shari’ah under the Mamluks”, *Mamluk Studies Review*, Cilt 16, (2012), s. 71-102

_____, “Legal Diversity in the Age of Taqlid: The Four Chief Qadis under the Mamluks”, *Islamic law and Society*, Cilt 10, (2003), s. 210-228.

Sabuncu, Ömer, “Hz. Ömer Dönemi Kurumsallaşma Faaliyetleri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 39, (Haziran 2018), s. 135-154.

Sarıçam, İbrahim, “Neccâr (Benî Neccâr), *DİA*, Cilt 32, (2006), s. 480-481.

Schacht, Joseph, *An Introduction to Islamic Law*, Oxford, 1982.

Seyyid, Eymen Fuâd, “İskenderiye”, *DİA*, Cilt 22, (2000), s. 574-576.

_____, “Makrîzî”, *DİA*, Cilt 27, (2007) s. 448.

_____, “Fâtımîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 228-237.

Sobbernheim, M., “Memlûkler”, *İA*, Cilt 7, (1995), s. 689-692.

Şeker, Mehmet, “Hil’at”, *DİA*, Cilt 18, (1998), s. 22-25.

Şeker, Mehmet, *Memlûklerde Dîvânü’l-Mezâlim (1250-1517)*, İstanbul, 2020.

_____, *Memlûklerde Hisbe Teşkilatı Ve Muhtesibler (1250-1517)*, İstanbul, 2022.

_____, “Fâtîmîlerde ve Memlûklerde Dört Mezhep Başkadılarının Tayini”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi*, Sayı 62, (2017), s. 163-170.

Şeşen, Ramazan, *Haçlılar Önünde Sultan Baybars*, İstanbul, 2013.

_____, *Salâhaddîn Eyyûbî Ve Devri*, İstanbul, , 2000

_____, *Sultan Baybars ve Devri (1260-1277)*, İstanbul, 2009.

_____, *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*, İstanbul, 1998.

_____, “Eyyûbîler”, *DİA*, Cilt 12, (1995), s. 20-31.

Taneri, Aydın, “Hâcib”, *DİA*, Cilt 14, (1996), s. 508-511.

Tekindağ, Şehabeddin, *Berkuk Devrinde Memlûk Sultanlığı (XIV. Yüzyıllar Mısır Tarihine Dair Araştırmalar)*, İstanbul, 1961.

_____, “Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bir Bakış”, *Tarih Dergisi*, Sayı 25, (Mart 1971), s.1-37.

Tomar, Cengiz, “Trablusşam”, *DİA*, Cilt 42, (2012), s. 292-294.

_____, “Şam”, *DİA*, Cilt 38, (2010), s. 311-315.

_____, “es-Sehavî, Şemseddin”, *DİA*, Cilt 36 (2009), s. 313-116.

_____, “Nuaymî”, *DİA*, Cilt 33, (2007), s. 221-222.

_____, “el-Melikü’n-Nâsır Yusuf”, *DİA*, Cilt 29, (2004), s.78-79.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara, 1984.

Uzun, Kâzım, “Memlûklerin İlk Asrında Mezhepler Arası Çekişmeler Bağlamında Necmeddin et-Tarsûsî’nin Tuhfetü’t-Türk’üne Dair Bir Değerlendirme”, *USAD*, Sayı: 17, (Güz 2022), s. 33-56.

Vural, Muammer, “Dört Halife Döneminde Yasama Faaliyetinin İşleyişi ve Bazı Yasama Örnekleri”, *İLTED*, Cilt 2, Sayı: 44, (2015), s. 339-363.

Yalçın, Mehmet Fatih, *Bahrî Memlûkler Döneminde Dimaşk Kadılkudâtları (1266-1382)*, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016.

_____,” Memlûkler Döneminde Bir Ulemâ Ailesi: İhn    rneęi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı: 44, (Haziran 2016), s. 579-588)

Y zic , Tâlib, “Halep”, *D  *, Cilt 15, (1997), s. 239-243.

Yeniçeri, Celal, “Mezâlim”, *D  *, Cilt 29, (2004), s. 515-518.

Yılmaz, Harun, “řeyh ř    ”, *D  *, Cilt 2, (2019), s. 562-563.

Yiğit, İsmail, “Memlûkler”, *D  *, Cilt 29, (2004), s. 90-97.

_____,” Emevîler”, *D  *, Cilt 11, (1995), s. 87-104.

EKLER

EK 1: Kahire Başkadıları**1.1. Şâfî Başkadıları**

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Taceddin b. bintü'l-Eazz	1265-1267 (663-665)
2	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1267- 1278 (665-676)
3	Muhiddin Aynüddeve (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1267-1278 (665-676)
4	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1278-1279 (676-678)
5	Sadreddin b. bintü'l-Eazz (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1279- 1281 (678-679)
6	Takiyuddin Muhammed İbn Razîn (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1281-1282 (679-680)
7	Şehabeddin Muhammed el-Huveyye (Kahire-Vechü'l Bahrî)	1282-1287 (680-686)
8	Hasan el-Behesnî (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1282-1286 (680-685)
9	Takiyuddin b.bintü'l-Eazz (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1286-1293 (685-692)
10	Burhâneddin Hızır es-Sincârî (Kahire ve Vechü'l-Bahrî)	1287 (686)
11	Takiyuddin İbn bintü'l-Eazz (Fustât ve Vechü'l-Kıblî- Kahire ve Vechü'l-Bahrî)	1287-1291 (686-690)
12	Alameddin el-İrâkî (Fustât ve Vechü'l-Kıblî)	1293-1294(692-693)
13	Bedreddin b. Cemâa	1291-1294 (690-693)
14	Takiyuddin b. bintü'l-Eazz	1294-1296 (693-695)
15	Takiyuddin b. Dakîku'l-İd	1296-1302 (695-702)
16	Bedreddin b. Cemâa	1302-1310 (702-710)
17	Cemâleddin Süleyman ez-Zur'î	1310-1311 (710-711)
18	Bedreddin İbn Cemâa	1311- 1327 (711-727)
19	Celâleddin el-Kazvînî	1327-1337 (727-738)
20	İzzeddin b. Cemâa	1337-1358 (738-759)
21	Bahâeddin b. el-'Akîl	1358 (759)
22	İzzeddin b. Cemâa	1358-1364 (759-766)
23	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1364-1371 (766-773)
24	Burhâneddin İbrahim İbn Cemâa	1371-1377 (773-779)
25	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1377-1378 (779-780)
26	Sirâceddin Ömer b. Mulakkîn	1378-1379 (780-781)

27	Burhâneddin İbrahim İbn Cemâa	1379-1382 (781-784)
28	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1382-1387 (784-789)
29	Nâsıreddin b. bintü'l-Meylek	1387-1389 (789-791)
30	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1389-1390 (791-792)
31	İmâdüddin Ahmed el-Kerekî	1390-1392 (792-795)
32	Sadreddin Muhammed el-Münâvî	1392-1394 (795-796)
33	Bedreddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1394-1395 (796-797)
34	?	?-?
35	Takiyuddin Abdurrahman ez-Zebîrî	1397-1399 (799-801)
36	Sadreddin Muhammed el-Münâvî	1399-1401 (801-803)
37	Nâsıreddin Muhammed es-Sâlihî	1401-1402 (803-804)
38	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1402-1403 (804-805)
39	Nâsıreddin Muhammed es-Sâlihî	1403-1404 (805-806)
40	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (806)
41	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404 (806)
42	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (806)
43	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1404 (806-807)
44	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
45	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1404 (806-807)
46	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
47	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404 (807)
48	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1404 (807)
49	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1404-1412 (807-815)
50	Şehabeddin Ahmed el-Bâû'nî	1412 (815)
51	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1412-1418 (815-821)
52	Şemseddin Muhammed el-Herevî	1418-1419 (821-822)
53	Celâleddin Abdurrahman el-Bulkînî	1419-1421 (822-824)
54	Veliyuddin el-İrâkî	1421-1422 (824-825)
55	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1422-1423 (825-827)
56	İbn Hacer	1423-1425 (827-828)
57	Şemseddin Muhammed el-Herevî	1425 (828)
58	İbn Hacer	1425-1437 (828-840)

59	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1437-1438 (840-841)
60	İbn Hacer	1438-1439 (841-842)
61	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1439-1440 (842-843)
62	İbn Hacer	1440-1441 (843-844)
63	Şemseddin Muhammed el-Venâî	1441 (844)
64	İbn Hacer	1441-1445 (844-849)
65	Şemseddin el-Kâyâtî	1445-1446 (849-850)
66	İbn Hacer	1456-1148 (850-851)
67	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1448 (851)
68	Veliyuddin es-Seftî	1448-1448 (851-852)
69	İbn Hacer	1448 (852)
70	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1448-1449 (852-853)
71	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1449-1453 (853-857)
72	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1453-1461 (857-865)
73	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1461 (865)
74	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1461 (865)
75	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1461-1463 (865-867)
76	Alameddin Sâlih el-Bulkînî	1463 (867)
77	Şerafeddin Yahya el-Münâvî	1463-1466 (867-870)
78	Selâhaddin Ahmed el-Mekînî	1466 (871)
79	Bedreddin Muhammed el-Bulkînî	1466 (871)
80	Veliyuddin el-Esyûtî	1466-1481 (871-886)
81	eş-Şeyh Zekeriyâ	1481-1501 (886-906)
82	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1501 (906)
83	eş-Şeyh Zekeriyâ	1501 (906)
84	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1501 (906)
85	Burhâneddin Ebû Şerif	1501-1502 (906-907)
86	Şehabeddin Ahmed b. Ferfûr	1505 -1506 (910-911)
87	Cemâleddin el-Kalkaşendî	1506 (911)
88	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1506-1507 (911-912)
89	Cemâleddin el-Kalkaşendî	1507-1508 (912-914)
90	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1508-1509 (914-915)

91	Bedreddin Muhammed el-Mekînî	1509-1510 (915-916)
92	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1510 (916)
93	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1510-1512 (916-918)
94	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1512 (918)
95	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1512-1513 (918-919)
96	Alameddin el-İhmîmî	1513-1515 (919-921)
97	Muhibbüddin İbnü'l-Nakîb	1515 (921)
98	Kemâleddin Muhammed et-Tavîl	1515-1516 (921-922)
99	Yahya el-Burdinî	1516 (922)

1.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Sadreddin Süleyman el-Ezrâ'î	1265-1278 (663-677)
2	Muizzeddin el-Hatibî	1278-1293 (677-692)
3	Şemseddin es-Surûcî	1293-1296 (692-696)
4	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1296-1299 (696-698)
5	Şemseddin es-Surûcî (Fustât ve Kahire)	1299-1310 (698-710)
6	Şemseddin el-Harîrî (Fustât ve Kahire)	1310-1317 (710-717)
7	Sirâceddin Ömer er-Râzî (Fustât)	1317 (717)
8	Şemseddin el-Harîrî	1317- 1328 (717-728)
9	Burhâneddin İbrahim b. Abdulhak	1328-1338 (728-738)
10	Hüsameddin el-Gûrî	1338-1342 (738-742)
11	Zeyneddin Ömer İbn Abdurrahman el-Bestâmî	1342-1348 (742-748)
12	Alaâddin b. et-Türkmânî	1348-1349 (748-750)
13	Cemâleddin b. et-Türkmânî	1349-1368 (750-769)
14	Sirâceddin Ömer el-Hindî	1368-1372 (769-773)
15	Sadreddin Muhammed et-Türkmânî	1372-1375 (773-776)
16	Necmeddin Ebû'l-İzz	1376 (777)
17	Sadreddin Ebû'l-İzz	1376 (777)
18	Şerafeddin Ahmed İbn Mansûr	1376 (777)
19	Celâleddin Cârullâh	1376-1380 (777-782)
20	Sadreddin b. el-Mansûr	1380-1384 (782-786)

21	Şemseddin Muhammed et-Trablusî	1384-1390 (786-792)
22	Muhıbbüddin Ebü'l-Fidâ	1390-1391 (792-793)
23	Cemâleddin Mahmûd el-Acemî	1391-1396 (793-799)
24	Şemseddin Muhammed et-Trablusî	1396 (799)
25	Cemâleddin Yusuf el-Malatî	1397-1400 (800-803)
26	Emineddin Abdulvahhâb et-Trablusî	1400-1403 (803-805)
27	Kemâleddin Ömer b. Adîm	1403-1408 (805-811)
28	Nâsreddin Muhammed b. Adîm	1408 (811)
29	Emineddin Abdulvahhâb et-Trablusî	1408-1409 (811-812)
30	Nâsreddin Muhammed b. Adîm	1409-1412 (812-815)
31	Ebü'l-Velid Muhıbbüddin İbnü's-Şihne	1412 (815)
32	Sadreddin Ali İbn el-Ademî	1412-1413 (815-816)
33	Nâsreddin Muhammed b. Adîm	1413-1416 (816-819)
34	Şemseddin Muhammed ed-Deyrî	1416-1419 (819-822)
35	Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî	1419-1426 (822-829)
36	Bedreddin el-Ayıntâbî	1426-1429 (829-833)
37	Zeyneddin Abdurrahman et-Tefhenî	1429-1432 (833-835)
38	Bedreddin el-Ayıntâbî	1432-1437 (835-841)
39	Sadeddin ed-Deyrî	1437-1462 (841-866)
40	Ebü'l-Fazl Muhıbbüddin İbnü's-Şihne	1462- 1463 (866-867)
41	Bedr Hasan el-Hamevî	1463-1463 (867-868)
42	Ebü'l-Fazl Muhıbbüddin İbnü's-Şihne	1463-1466 (868-870)
43	Burhâneddin b. ed-Deyrî	1466 (870)
44	Ebü'l-Fazl Muhıbbüddin İbnü's-Şihne	1466-1473 (870-877)
45	Şemseddin Muhammed el-Emşâtî	1473-1480 (877-885)
46	Şerafeddin Musa İbnü'l-'İd	1480-1481 (885-886)
47	Şemseddin Muhammed el-Gazzî	1481-1486 (886-891)
48	Nâsreddin b. el-İhmîmî	1486-1497 (891-902)
49	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1497-1501 (902-906)
50	Seriyyüddin Abdulber İbnü's-Şihne	1501 (906)
51	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1501 (906)
52	Seriyyüddin Abdulber İbnü's-Şihne	1501 (906)

53	Burhâneddin İbnü'l-Kerekî	1501 (906)
54	Seriyyüddin Abdulber İbnü's-Şihne	1501-1514 (906-919)
55	Şemseddin es-Semdîsî	1514-1517 (919-921)
56	Hüsameddin Abdulber İbnü's-Şihne	1517 (921)

1.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şerafeddin es-Sübkî	1265-1271 (663-669)
2	Nefiseddin İbn Şükr	1271-1282 (669-680)
3	Takiyuddin İbn Şâş	1282-1287 (680-685)
4	Zeyneddin Ali b. Mahlûf	1287-1318 (685-718)
5	Takiyuddin Muhammed el-İhnâî	1318-1349 (718-750)
6	Taceddin Muhammed el-İhnâî	1318-1349 (718-750)
7	İbnü'l-Cevherî	1355 (756)
8	Nureddin Ali es-Sehâvî	1355 (756)
9	Taceddin Muhammed el-İhnâî	1355-1361 (756-763)
10	Burhâneddin el-İhnâî	1361-1375 (763-777)
11	Bedreddin Abdulvahhâb el-İhnâî	1375-1377 (777-778)
12	Alameddin Süleyman el-Beysâtî	1377-1377 (778-779)
13	Bedreddin Abdulvahhâb el-İhnâî	1377 (779)
14	Alameddin Süleyman el-Beysâtî	1377-1381 (779-783)
15	Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr	1381-1384 (783-786)
16	İbn Haldûn	1384-1389 (786-791)
17	Cemâleddin Abdurrahman İbn Hayr	1389 (791)
18	Taceddin Behrâm ed-Demîrî	1389-1390 (791-792)
19	Şemseddin Muhammed er-Rekrâkî	1390-1391 (792-793)
20	Şehabeddin Ahmed en-Nehârîrî	1392 (794)
21	Nâsireddin Ahmed et-Tenesî	1392-1399 (794-801)
22	İbn Haldûn	1399-1400 (801-803)
23	Nureddin Ali ed-Demîrî	1400 (803)
24	İbn Haldûn	1400 (803)

25	Cemâleddin Abdullah el-Akfêhesî	1400 (803)
26	İbn Haldûn	1400-1403 (803-806)
27	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1403-1404 (806-807)
28	Cemâleddin Abdullah et-Tenesî	1404 (807)
29	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1404-1406 (807-808)
30	İbn Haldûn	1406 (808)
31	Cemâleddin Abdullah et-Tenesî	1406 (808)
32	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1406-1410 (808-812)
33	Şemseddin Muhammed el-Medenî	1410 (812)
34	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1410 (812)
35	Şemseddin Muhammed el-Medenî	1410-1413 (812-816)
36	Şehabeddin Ahmed el-Mağribî	1413-1414 (816-817)
37	Cemâleddin Muhammed el-Akfehesî	1414-1420 (817-823)
38	Şemseddin Muhammed el-Beysâtî	1420-1439 (823-842)
39	Bedreddin Muhammed et-Tenesî	1438 (842)
40	Cemâleddin Yusuf el-Beysâtî	1438 (842)
41	Bedreddin Muhammed et-Tenesî	?-1449 (?-853)
42	Veliyuddin es-Sinbâtî	1449-1457 (853-861)
43	Hüsameddin b. Hureyza	1457-1469 (861-873)
44	Sirâceddin Ömer b. Hureyza	1469-1472 (873-877)
45	Burhâneddin el-Lakânî	1472-1481 (877-886)
46	Muhibbüddin İbnü't-Takî	1481-1490(886-895)
47	Abdulgani İbnü't-Takî	1490-1501 (895-907)
48	Burhâneddin İbrahim ed-Demîrî	1501-1508 (907-913)
49	Muhiddin Yahya ed-Demîrî	1508-1513 (913-919)
50	Celâleddin İbn Kâsım	1508-1515 (919-921)
51	Muhiddin Yahya ed-Demîrî	1515-1516 (921-922)
52	Şemseddin Tatay	1516 (922)

1.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin Muhammed el-Makdisî	1265-1272 (663-670)
2	İzzeddin Ömer el-Makdisî	1280-1296 (678-696)
3	Şerafeddin el-Harranî	1296-1309 (696-709)
4	Sadeddin el-Harisî	1309-1311 (709-711)
5	Takîyuddin el-Makdisî	1312-1337 (712-738)
6	Muvaffakaddin el-Makdisî	1337-1367 (738-769)
7	Nâsireddin Nâsrollâh el-Kenânî	1367-1393 (769-795)
8	Burhâneddin İbrahim b. Nasrullâh	1393-1399 (795-802)
9	Muvaffakaddin Ahmed b. Nasrullâh	1399 (802)
10	Nureddin Ali el-Herekî	1399 (802)
11	Muvaffakaddin Ahmed İbn Nasrullâh	1399-1401 (802-803)
12	Mecdeddin Sâlim el-Makdisî	1401-1414 (803-817)
13	Alaâddin Ali İbn Muğlî	1415-1425 (818-828)
14	Muhıbbüddin Ahmed el-Bağdâdî	1425-1427 (828-830)
15	İzzeddin Abdulaziz el-Bağdâdî	1427-1428 (830-831)
16	Muhıbbüddin Ahmed el-Bağdâdî	1428-1440 (831-844)
17	Bedreddin Ebû'l-Mehasîn el-Bağdâdî	1440-1453 (844-857)
18	İzzeddin Ahmed el-Kenânî	1453-1471 (857-876)
19	Bedreddin es-Saadî	1471-1480 (876-885)
20	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	?-1494 (?-889)
21	Bedreddin es-Sa'adî	1495-1498 (900-903)
22	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	1498-1499 (903-904)
23	Bahâeddin b. Kudâme	1499 (904)
24	Şehabeddin Ahmed eş-Şeyşînî	1499-1513 (904-919)
25	İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî	1515 (919)
26	Şehabeddin el-Futûhî	1515-1516 (919-922)
27	İzzi İzzeddin eş-Şeyşînî	1516 (922)
28	Şehabeddin el-Kâhirî	1516 (922)

EK 2: Dımaşk Başkadıları

2.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin b. Hallikân	1266-1271 (664-669)
2	İzzeddin b. Sâ'îğ	1271-1278 (669-676)
3	Şemseddin b. Hallikân	1278-1280 (676-679)
4	Necmeddin Seniyyüddeve	1280 (679)
5	Şemseddin b. Hallikân	1281-1282 (679-680)
6	İzzeddin b. Sâ'îğ	1283 (682)
7	Bahâeddin İbn ez-Zekî	1283-1287 (682-685)
8	Şehabeddin Ahmed el-Huveyye	1287-1294 (686-693)
9	Bedreddin b. Cemâa	1294-1297 (693-696)
10	İmamüddin el-Kazvînî	1297-1300 (696-699)
11	Bedreddin b. Cemâa	1300-1302 (699-702)
12	Necmeddin b. Sasrâ	1302-1323 (702-723)
13	Cemâleddin ez-Zur'î	1323-1324 (723-724)
14	Celâleddin el-Kazvînî	1324-1327 (724-727)
15	Alaâaddin el-Konevî	1327-1329 (727-729)
16	Alameddin el-İhnâî	1329-1332 (730-732)
17	Cemâleddin b. Cümle	1332-1334 (733-734)
18	Şehabeddin b. el-Mecdeddin	1334-1337 (734-738)
19	Celâleddin el-Kazvînî	1337-1338 (738-739)
20	Takîyuddin es-Sübkî	1338-1355 (739-756)
21	Taceddin es-Sübkî	1355-1358 (756-759)
22	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ Muhammed es-Sübkî	1358 (759)
23	Taceddin es-Sübkî	1358-1362 (759-763)
24	Bahâeddin Ahmed es-Sübkî	1362-1363 (763-764)
25	Taceddin es-Sübkî	1363-1368 (764-769)
26	Sirâceddin el-Bulkînî	1368-1367 (769-770)
27	Taceddin es-Sübkî	1367-1370 (770-771)
28	Kemâleddin el-Ma'arrî	1371-1373 (772-773)
29	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1373 (773)

30	Kemâleddin el-Ma'arrî	1373-1375 (773-775)
31	Bahâeddin Ebü'l-Bekâ es-Sübkî	1375-1376 (775-777)
32	Veliyuddin es-Sübkî	1376-1383 (777-785)
33	Burhâneddin İbn Cemâa	1383-1388 (785-790)
34	Sirrieddin el-Mesallâtî	1388-1389 (790-791)
35	Şehabeddin el-Kırşî	1389 (791)
36	Bedreddin Muhammed es-Sübkî	1389-1390 (791-792)
37	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1390-1391 (792-793)
38	Şemseddin Muhammed el-Makarî	1391 (793)
39	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1391 (793)
40	Şehabeddin b. Zehrî	1391 (793)
41	Şehabeddin el-Bâû'nî	1391-1394 (793-796)
42	Alaâddin es-Sübkî	1394 (796)
43	Seriyyüddin el-Mesallâtî	1394-1397 (796-799)
44	Alaâddin es-Sübkî	1397-1398 (799-800)
45	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1398 (800)
46	Asileddin Muhammed el-Eşlîmî	1399 (801)
47	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1399-1400 (801-802)
48	Şerafeddin Mesud ed-Dımaşkî	1400 (802)
49	Bedreddin Muhammed es-Sübkî	1400 (802)
50	Alaâddin es-Sübkî	1400 (802)
51	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1400-1401 (803-804)
52	Şemseddin Muhammed es-Saltî	1401 (804)
53	Alaâddin es-Sübkî	1402 (805)
54	Şemseddin Muhammed es-Saltî	1402 (805)
55	Nâsıreddin b. Hatîb	1402-1404 (805-806)
56	Alaâddin es-Sübkî	1404 (806)
57	Şehabeddin el-Hımsî	1406 (808)
58	Şehabeddin el-Hasbânî	1406-1407 (808-809)
59	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1407-1408 (809-811)
60	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1408 (811)
61	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1408 (811)
62	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1408 (811)

63	Necmeddin Ömerİbn Hiccî	1408-1409 (811-812)
64	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1409 (812)
65	Şehabeddin el-Hasbânî	1412 (815)
66	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1412-1413 (815-816)
67	Taceddin ez-Zehrî	1413-1414 (816-817)
68	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1414-1416 (817-819)
69	Şemseddin b. Zeyd	1416-1417 (819-820)
70	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1417-1423 (820-826)
71	Şehabeddin b. Nakîb el-Eşrâf	1424-1427 (827-830)
72	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1427 (830)
73	Bahâeddin b. Hiccî	1427-1429 (830-832)
74	Şehabeddin b. Muhammere	1429-1432 (832-835)
75	Kemâleddin el-Bârîzî	1432-1432 (835-836)
76	Bahâeddin b. Hiccî	1432-1434 (836-837)
77	Sırâceddin el-Hımsî	1434-1437 (838-840)
78	Kemâleddin el-Bârîzî	1437-1437 (840-841)
79	Burhâneddin b. Bâû'nî	1438 (842)
80	İbn Kâdi Şühbe	1438 (842)
81	Bahâeddin b. Hiccî	1438-1439 (842-843)
82	Şemseddin el-Venâî	1439 (843)
83	İbn Kâdi Şühbe	1440 (844)
84	Sırâceddin el-Hımsî	1440 (844)
85	Şemseddin el-Venâî	1440-1443 (844-847)
86	Cemâleddin el-Bâû'nî	1443-1450 (847-854)
87	Burhâneddin es-Sûbînî	1450 (854)
88	Cemâleddin el-Bâû'nî	1450-1450 (854-855)
89	Sırâceddin el-Hımsî	1451-1455 (856-859)
90	Cemâleddin el-Bâû'nî	1455-1460 (859-864)
91	Veliyuddin el-Bulkînî	1460-1461 (864-865)
92	Kutbeddin el-Hayzarî	1461-1461 (865-866)
93	Cemâleddin el-Bâû'nî	1461 (866)
94	Kutbeddin el-Hayzarî	1461-1463 (866-868)
95	Nûreddin es-Sûbînî	1463-1468 (868-872)

96	Kutbeddin el-Hayzarî	1468-1481 (872-886)
97	Muhammed el-'Adevî	1481 (886)
98	Şehabeddin İbnü'l-Ferfûr	1481-1484 (886-889)
99	Şemseddin İbnü'l-Mazlak	1484-1485 (889-890)
100	Şehabeddin İbnü'l-Ferfûr	1485-1505 (890-911)
101	Veliyuddin İbnü'l-Ferfûr	1505-1508 (911-914)
102	Necmeddin İbn Kadı Aclûn	1508-1509 (914-915)
103	Veliyuddin İbnü'l-Ferfûr	1509-1516 (915-922)

2.2. Haneî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin İbn Atâ el-Ezrâî	1266-1274 (664-673)
2	Mecdeddin İbnü'l-Adîm	1274-1278 (663-677)
3	Sadreddin Süleyman Ebû'l-İzz	1278 (677)
4	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1278-1296 (677-696)
5	Celâleddin er-Rûmî	1296-1299 (696-698)
6	Hüsameddin Hasan er-Rûmî	1299-1300 (698-699)
7	Şemseddin el-Harîrî	1300-1307 (699-705)
8	Şemseddin el-Ezrâî	1306-1307 705-706)
9	Sadreddin el-Basravî	1307-1327 (706-727)
10	İmâdüddin et-Tarsûsî	1327-1346 (727-746)
11	Necmeddin et-Tarsûsî	1346-1357 (746-758)
12	Şerafeddin el-Kefrî	1357 (758)
13	Cemâleddin es-Sîrac	1357 (758)
14	Şerafeddin el-Kefrî	1357-1363 (758-763)
15	Cemâleddin Yusuf el-Kefrî	1363-1364 (763-766)
16	Cemâleddin es-Sîrac	1364-1368 (766-769)
17	İmâdüddin İbnü'l-Kişk	1368-1370 (769-771)
18	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1370-1376 (771-777)
19	Sadreddin İbnü'l-İzz	1376 (777)
20	Necmeddin İbnü'l-Kişk	1376-1378 (777-780)
21	Hümâmeddin el-Kavvâm	1378-1382 (780-784)

22	Necmeddin İbnü'l-Kišk	1382-1383 (784-785)
23	Takiyuddin el-Kefrî	1383-1387 (785-789)
24	Necmeddin İbnü'l-Kišk	1387-1388 (789-790)
25	Takiyuddin el-Kefrî	1388 (790)
26	Necmeddin el-Kefrî	? -1389 (?-791)
27	Bedreddin el-Kulustânî	1389-? (791-?)
28	Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk	? -1392 (?-794)
29	Takiyuddin el-Kefrî	1392-1394 (794-796)
30	Necmeddin Mahmûd İbnü'l-Kišk	1394-1396 (796-799)
31	Takiyuddin el-Kefrî	1396-1397 (799-800)
32	Muhibbüddin İbnü'l-Kišk	1397-1398 (800-801)
33	Bedreddin Muhammed el-Makdisî	1398-1400 (801-802)
34	Takiyuddin el-Kefrî	1400-1401 (802-803)
35	Bedreddin Muhammed el-Makdisî	1401 (803)
36	Muhibbüddin İbnü'l-Kišk	1401 (803)
37	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1401-1402 (803-805)
38	Zeyneddin el-Kefrî	1402 (805)
39	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1402-1403 (805-806)
40	Zeyneddin el-Kefrî	1403 (806)
41	Muhibbüddin İbnü'l-Kišk	1403 (806)
42	Zeyneddin el-Kefrî	1403 (806)
43	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1403 (806)
44	Zeyneddin el-Kefrî	1403-1404 (806-807)
45	Sadreddin el-Ademî	1404-1406 (807-808)
46	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1406-1407 (808-809)
47	Sadreddin el-Ademî	1407 (809)
48	İbn el-Haşşâb	1407 (809)
49	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1408 (810)
50	Sadreddin el-Ademî	1408-811 (810-811)
51	Şemseddin et-Tebbânî	1408 (811)
52	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1408-1409 (811-812)
53	Şehabeddin İbnü'l-Kišk	1409 (812)
54	Sadreddin el-Ademî	1409-1411 (812-813)

55	Şehabeddin İbnü'l-Kišk	1411-1412 (813-814)
56	Cemâleddin Yusuf el-Kutb	1412 (814)
57	Şehabeddin İbnü'l-Kišk	1412-1414 (815-816)
58	Şemseddin et-Tebbânî	1414-1415 (816-817)
59	Şehabeddin İbnü'l-Kišk	1415-1429 (817-832)
60	Şemseddin es-Safedî	1429-1431 (832-834)
61	Şehabeddin İbnü'l-Kišk	1431-1433 (834-837)
62	Şemseddin İbnü'l-Kišk	1433-1434 (837-838)
63	Şemseddin es-Safedî	1434 (838)
64	Şemseddin İbnü'l-Kišk	1434 (838)
65	Rükneddin İbnü'z-Zemân	1434-1435 (838-839)
66	Bedreddin el-Caferî	1435 (839)
67	Şemseddin es-Safedî	1435-1442 (839-846)
68	Necmeddin b. Kadı Bağdâd	1442-1443 (846-847)
69	Şemseddin es-Safedî	1443 (847)
70	Necmeddin b. Kadı Bağdâd	1443-1444 (847-848)
71	Şemseddin es-Safedî	1444-1445 (848-849)
72	Kavvâmeddin er-Rûmî	1445-1447 (849-851)
73	Hüsameddin b. Barita'a	1447-1449 (851-853)
74	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1449-1450 (853-854)
75	Hüsameddin b. Barita'a	1450 (854)
76	Kavvâmeddin er-Rûmî	1451 (855)
77	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1451 (855)
78	Kavvâmeddin er-Rûmî	1452-1454 (856-858)
79	Hamîdeddin b. Kadı Bağdâd	1454 (858)
80	Hüsameddin b. Barita'a	1454-1458 (858-862)
81	Alaâaddîn b. Kadı Aclûn	1458-1477 (862-866)
82	Şerafeddin İbnü'l-İd	1477-1479 (882-884)
83	Taceddin b. Arabşah	1479-1480 (884-885)
84	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1480-1481 (885-886)
85	İsmâîl en-Nâsırî	1481-1486 (886-891)
86	Abdurrahman el-Hisbânî	1486-1488 (891-893)
87	İsmâîl en-Nâsırî	1488 (893)

88	Abdurrahman el-Hisbânî	1488-1489 (893-894)
89	İsmâîl en-Nâsırî	1489-1490 (894-895)
90	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1490-1491 (895-896)
91	Burhâneddin İbnü'l-Kutb	1491-1493 (896-898)
92	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1494-1496 (899-902)
93	Bedreddin b. Ferfûr	1496-1502 (902-907)
94	Muhibbüddin İbnü'l-Kasîf	1502-1503 (907-908)
95	Bedreddin b. Ferfûr	1503-1506 (908-911)
96	el-Muhivî b. Yûnus	1506-1508 (911-913)
97	Bedreddin b. Ferfûr	1508-1516 (913-922)

2.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Zeyneddin Abdusselâm ez-Zevâvî	1266-1274 (664-673)
2	Cemâleddin Yusuf ez-Zevâvî	1274-1285 (673-683)
3	Cemâleddin Süleyman ez-Zevâvî	1288-1317 (687-717)
4	Fahreddin b. Sellâm	1317-1319 (717-718)
5	Şerafeddin el-Mâlikî	1319-1347 (718-748)
6	Cemâleddin el-Mesallâtî	1347-1357 (748-759)
7	Şerafeddin el-İrâkî	1357-1358 (759-760)
8	Cemâleddin el-Mesallâtî	1358-1370 (760-771)
9	Sırrîeddin el-Endûlusî	1370-1378 (771-779)
10	Alâmeddin el-Mâlikî	1378 (779)
11	Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî	1378-1382 (779-783)
12	Burhâneddin es-Sanhâcî	1382-? (783-?)
13	?	?-?
14	Burhâneddin es-Sanhâcî	1387-1390 (788-791)
15	Cemâleddin el-Ma'arrî	1390-1393 (791-794)
16	Şerafeddin el-Aynî	1393-1405 (794-807)
17	Bedreddin el-Mâlikî	1405 (807)
18	Şerafeddin İsâ el-Mâlikî	1405-1406 (807-809)
19	Hasan ez-Zur'î	1406 (809)

20	Şerafeddin İsâ el-Mâlikî	1406-1413 (809-816)
21	Nâsıreddin el-Mâlikî	1413 (816)
22	Şerafeddin İsâ el-Mâlikî	1413-1418 (816-821)
23	Şehabeddin el-Enevî	1418-1419 (821-822)
24	Şerafeddin İsâ el-Mâlikî	1419- 1421 (822-824)
25	Şehabeddin el-Enevî	1421-1432 (824-836)
26	Muhiddin Yahya el-Mağribî	1432-1439 (836-842)
27	Alaâddin en-Nâsih	1439-1440 (842-843)
28	İbnü'l-Arabî	1440 (843)
29	Sâlim el-Mağribî	1440-1441 (843-845)
30	Şehabeddin et-Tilmisânî	1441 (845)
31	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1441-1443 (845-847)
32	Ebû Kâsım en-Nuveyrî	1443 (847)
33	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1443-1447 (847-850)
34	İbn Amîr el-Mısrî	1447-1449 (850-852)
35	Şehabeddin et-Tilmisânî	1449 (852)
36	Ebû Abdullah Muhammed et-Tûnusî	1449 (852)
37	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1449 (852)
38	İbn Amîr el-Mısrî	1449 (852)
39	Emineddin Sâlim el-Mâlikî	1449-1451 (852-855)
40	Şehabeddin et-Tilmisânî	1451-1454 (855-858)
41	Abdurrahman es-Suveydî	1455 (859)
42	Şehabeddin et-Tilmisânî	1455-1456 (859-860)
43	Abdurrahman es-Suveydî	1456-1457 (860-861)
44	Şehabeddin et-Tilmisânî	1457-1462 (861-867)
45	Muhiddin b. Abdulvâris	1462-1469 (867-874)
46	Nureddin İbnü't-Tenesî	1471 (875)
47	Cemâl Yusuf Beysâtî	1471 (875)
48	Şehâb el-Merinî	1471-1474 (875-879)
49	Kemâleddîm el-Hamevî el-Abbâsî	1474-1475 (879-880)
50	Şehâb el-Merinî	1475-1491 (880-896)
51	eş-Şemsî et-Tolukî	1491-1494 (897-899)
52	Şemseddin el-Endûlusî	1495-1496 (900-902)

53	eş-Şemsî et-Tolukî	1496 (902)
54	Şemseddin el-Endülusî	1496-1498 (902-903)
55	eş-Şemsî et-Tolukî	1498 (903)
56	Şemseddin el-Endülusî	1498 (903)
57	eş-Şemsî et-Tolukî	1498-1499 (903-904)
58	Şemseddin el-Endülusî	1499-1500 (904-906)
59	eş-Şemsî et-Tolukî	1500 (906)
60	Şemseddin el-Endülusî	1500 (906)
61	eş-Şemsî et-Tolukî	1500 (906)
62	Şemseddin el-Endülusî	1500-1504 (906-909)
63	eş-Şemsî et-Tolukî	1504-1505 (910-911)
64	Şemseddin el-Gazzî	1505-? (911-?)

2.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin b. Kudâme	1266-1281 (664-680)
2	Necmeddin b. Kudâme	1281-1290 (680-689)
3	Şerafeddin el-Makdisî	1290-1296 (689-695)
4	Takiyuddin el-Makdisî	1296-1300 (695-699)
5	Şehabeddin el-Makdisî	1300 (699)
6	Takiyuddin el-Makdisî	1300-1316 (699-715)
7	Şemseddin b. Müslîm	1316-1317 (715-717)
8	İzzeddin el-Makdisî	1317-1331 (717-731)
9	Şerafeddin Abdullah el-Makdisî	1331-1332 (731-732)
10	Alaâddin Ali İbnü'l-Müneccâ	1332-1350 (732-750)
11	Cemâleddin el-Merdâvî	1350-1366 (750-767)
12	Şerafeddin b. Kadı Cebel	1366-1370 (767-771)
13	Alaâddin b. el-Askalânî Müneccâ	1370-1375 (771-776)
14	İbn Takiyuddin el-Merdâvî	1375-1386 (776-788)
15	Şerafeddin Abdulkâdir	1386-1391 (788-793)
16	Alaaddin b. el-Askalânî	1391-1395 (793-797)
17	Şemseddin en-Nablusî	1395-1398 (797-800)

18	İbrâhîm b. Muflah	1399-1401 (801-803)
19	Takiyuddin Ebû'l-Abbâs İbnü'l-Müneccâ	1401 (803)
20	Şemseddin en-Nablusî	1402 (804)
21	İzzeddin el-Hatîb	1402-1404 (804-807)
22	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1404 (807)
23	Sadreddin b. Muflah	1404 (807)
24	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1404-1409 (807-812)
25	Sadreddin b. Muflah	1409-1415 (812-818)
26	Şemseddin Muhammed el-Abâde	1415-1417 (818-820)
27	İzzeddin el-Hatîb	1417-1418 (820-821)
28	Şehabeddin Muhammed el-Abâde	1418-1420 (821-823)
29	İzzeddin el-Hanbelî	1420 (823)
30	Şehabeddin İbnü'l-Habâl	1420-1429 (823-832)
31	Nizâmeddin b. Muflah	1429-1432 (832-835)
32	İzzeddin el-Bağdâdî	1432-1434 (835-837)
33	Nizâmeddin b. Muflah	1434-1435 (837-838)
34	İzzeddin el-Bağdâdî	1435-1438 (838-842)
35	Nizâmeddin b. Muflah	1438-1440 (842-844)
36	İzzeddin el-Bağdâdî	1441-1442 (845-846)
37	Nizâmeddin b. Muflah	1442-1447 (846-851)
38	Burhâneddin b. Muflah	1447-1448 (851-852)
39	Nizâmeddin b. Muflah	1448-1449 (852-853)
40	Burhâneddin b. Muflah	1449 (853)
41	Nizâmeddin b. Muflah	1449 (853)
42	Burhâneddin b. Muflah	1449-1453 (853-857)
43	Alaâddin b. Muflah	1453-1454 (857-858)
44	Burhâneddin b. Muflah	1454-1456 (858-860)
45	Alaâddin b. Muflah	1456-1458 (860-862)
46	Burhâneddin b. Muflah	1458-1458 (862-863)
47	Alaâddin b. Muflah	1458-1460 (863-864)
48	Burhâneddin b. Muflah	1460-1479 (864-884)
49	Necmeddin b. Muflah	1479-1498 (884-904)
50	Bahâeddin b. Kudâme	1499-1503 (905-909)

51	Necmeddin b. Muflah	1503-1504 (909-910)
52	Şerafeddin b. Muflah	1505-? (911-?)
53	Şerafeddin b. Muflah	1514-?? (920-?)

EK 3. Halep Başkadıları Listesi

3.1. Şâfî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Muhiddin Muhammed	?-1274 (?-672)
2	Takiyuddin Muhammed er-Râkî	1274-1278 (672-676)
3	Şehabeddin Abdullah el-Havvî	1278-1280 (676-678)
4	Necmeddin b. Seniyyüddeve	1280-1281 (678-679)
5	Necmeddin Ebu Hafız el-Beysânî	?-1283 (?-682)
6	Mecdeddin Ebü'l-Fedâîl b. Mekî	1283-1286 (682-684)
7	Şemseddin Ebû Abdullah b. Behrâm	1286-? (684-?)
8	Kemâleddin b. ez-Zemlekânî	1325-1327 (725-727)
9	Fahreddin Osman b. Müslîm	1327-1330 (727-730)
10	Şemseddin Muhammed b. Hamdan (İbn Nakîb)	1330-1336 (730-736)
11	Fahreddin Osmân el-Halebî	1336-1337 (736-738)
12	İzzeddin Osmân el-Halebî	1337-? (738-?)
13	Zeyneddin Ömer b. Abdülhakem	?-1339 (?-740)
14	Burhâneddin İbrahim er-Resânî	1339-1341 (740-742)
15	Alaâddin Ali ez-Zur'î	1342-? (743-?)
16	Necmeddin Abdulkâhir es-Seffâh	?-1350 (?-750)
17	Necmeddin Muhammed ez-Zerâî	1350-1356 (750-757)
18	Kemâleddin Ömer b. el-Ma'arrî	1356-1374 (757-776)
19	Fahreddin Osman ez-Zerrî	1374-1376 (776-778)
20	Celâleddin Ebü'l-Meâlî	1377-1381 (778-782)
21	Nâsireddin Muhammed İbnü'l-Asnâî	1381(782)
22	Kemâleddin Ömer b. el-Ma'arrî	1381- 1382 (782-783)
23	Şehabeddin Ahmed Ebü'l-Rızâ	1382-1385 (783-786)
24	Şerafeddin Mesud	1385- 1388 (786-790)
25	Şemseddin Muhammed b. Muhacir el-Halebî	1388-1389 (790-791)

26	Nâsireddin Muhammed b. Hatîb	1389-1391 (791-794)
27	Şerafeddin Ebü'l-Berekât Musa İbnü'l-Ansârî	1391 (794)
28	Nâsireddin Muhammed b. Hatîb	?-1394 (?-797)
29	Şemseddin Muhammed el-İhnâî	1394-1397 (797-799)
30	Mahmûd İbnü'l-Kişk	?-?
31	Şeref el-Ansârî	?- 1400 (?-803)
32	Necmeddin Ömer b. Hiccî	1401-? (804-?)
33	Şemseddin Muhammed el-Bîrî	1403-? (806-?)
34	Taceddin el-Kerekî	?- 1422 (?-825)
35	el-Alai	1422-? (825-?)
36	el-Alâî b. Hatîb en-Nâsrî	1439-? (843-?)
37	Cemâleddin Yusuf el-Bâûnî	?-1443 (?-847)
38	Şemseddin İbnü'l-Cezerî	1443-1444 (847-848)
39	Sirâc el-Hımsî	144-1445 (848-849)
40	Burhâneddin es-Sûbinî	1445-1447 (849-850)
41	Sadreddin b. Şehabeddin en-Nüveyrî	1447-1448 (850-852)
42	Zeyneddin Ömer el-Harîzî	1448 (852)
43	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	?-1449 (?-853)
44	Sıbt İbnü'l-Vecihî	?-1450 (?-854)
45	Zeyneddin Ömer el-Harîzî	1450-? (854-?)
46	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	1452-1453 (856-857)
47	Kadı Taceddin Abdülvahhâb	1453-1455 (857-859)
48	Şehabeddin Ahmed ez-Zehrî	1455-1456 (859-860)
49	Cemâleddin Yusuf el-Bâûnî	1456-1457 (860-861)
50	Lisâneddin İbnü's-Şihne	?-1464 (?-868)
51	Ebü'l Bekâ İbnü's-Şihne	?-1466 (?-871)
52	el-Ma'arrî	1466 (871)
53	Ebü'l Bekâ İbnü's-Şihne	1466-? (871-?)
54	İzzeddin el-Hesnâvî	?-1475 (?-880)
55	Celâleddin Ebü'l Bekâ İbnü's-Şihne	1475-1487 (800-892)
56	İzzeddin el-Hesnâvî	1487 (892)
57	Ebü'l Bekâ İbnü's-Şihne	1487-? (892-?)
58	eş-Şems Muhammed b. Osman	?-1490 (?-895)

59	İzzeddin el-Hesnâvî	1490-? (895-?)
60	Şemseddin İbnü'd-Dağîm	?-?

3.1.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Muhammed b. Fîrûz	1371/1372 (773)
2	İbrahim b. Ahmed b. Mısırî	1372/1373 (774)
3	Ebû İshâk b. el-Hişâb	1373/1374 (775)
4	Ali b. Osman b. Necâ	1374/1375 (776)

3.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Muhiddin Ebû Abdullah b. Yakub	?- 1295 (?-695)
2	Taceddin Ebû'l-Meâlî es-Sincârî	1296 (696)
3	Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm	?-1333 (?-734)
4	Nâsireddin İbnü'l-Adîm	1337-1351 (738-752)
5	Cemâl İbrahim İbnü'l-Adîm	1351-1384 (752-786)
6	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1384 (789)
7	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1384 (786)
8	Taceddin Ahmed b. Mehbûb	1384-1385 (786-787)
9	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1385-1386 (787-788)
10	el-Yâs b. Sâid	1386-1388 (788-790)
11	Muvaffakaddin İbnü'l-Acemî	1388 (790)
12	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1388-1389 (790-791)
13	Muvaffakaddin İbnü'l-Acemî	1389-? (791-?)
14	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	?- 1391 (?-793)
15	Cemâleddin Muhammed	1391 (793)
16	Ebü'l-Velid Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1391 (793)
17	Cemâleddin Ebû Senâ'î	1391-1392 (793-794)
18	Kemâleddin Ömer İbnü'l-Adîm	1399-1403 (801-805)
19	Şemseddin Emin ed-Devle	?- 1425 (?-828)

20	Cemâleddin Yusuf es-Semerkindî	1425-1426 (828-829)
21	Şemseddin Emin ed-Devle	1426-1430 (829-833)
22	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1433-1441 (836-845)
23	İzzeddin el-Hâzarî	1441 (845-?)
24	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1445-1452 (848-856)
25	Hüsameddin Abdurrahman İbn Barita'a	1452-1453 (856-857)
26	Ebü'l-Fazl Muhibbüddin İbnü's-Şihne	1453-1463 (857-867)
27	Lisâneddin İbnü's-Şihne	1463-? (867-890)
28	İbn Halâvî	?-1485 (?-890)
29	Bedreddin b. Ferfûr	?-?
30	Hüsameddin İbnü's-Şihne	?-?

3.2.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Sadreddin İbrahim el-Basrâvî	1297/1298 (697)

3.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin Ahmed er-Rubâhî	1348-1352 (748-752)
2	Zeyneddin Ömer et-Tilmisânî	1352-1355 (752-756)
3	Kemâleddin Ebû'l-Kâsım el-Ma'arrî	1355-? (756-?)
4	Şehabeddin Ahmed er-Riyâhî	?- 1361 (?-763)
5	Sadreddin Ahmed ed-Demirî	1361-1368 (763-769)
6	Emineddin Ebû Abdullah	1368-1370 (769-771)
7	Burhâneddin İbrahim et-Tâdilî	1370 (771)
8	Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî	?-1374 (?-776)
9	Seriyyüddin İsmâîl el-Endülüsi	1374-? (776-?)
10	Burhâneddin İbrahim es-Sanhacî	?- 1376 (?-778)
11	Ebu Bekir b. Ali b. Mârûnî el-Mâlikî	1376-? (778-?)
12	Alameddin el-Kafesî	?-1382 (?-784)
13	Veliyüddin Abdurrahman İbn Reşîd	1382-1384 (1382-1384)

14	Cemâleddin Abdullah en-Nehârîrî	1384 (786)
15	Burhâneddin İbrahim er-Rekrâkî	?-1394 (?-797)
16	Şemseddin Muhammed en-Nâblusî	1394-? (797-?)
17	Şehabeddin Ahmed b. Abduldâim el-Musulî	1397 (800)
18	Alaâddin en-Nâsîh	?-1439 (?-842)
19	Şerafeddin Yakub el-Mağribî	1439-? (842-)
20	Şemseddin Muhammed en-Nehârîrî	?-1441 (?-845)
21	Alaâddin en-Nâsîh 1441 (845)	1441 (845)
22	Muhammed b. Ali İbnü'l-Halebî	1492-? (897-?)

3.3.1. Vefat Tarihi Bilinip Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Nâsireddin el-Mâlikî	1424/1425 (828)

3.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şerafeddin Mûsâ b. Feyyâz	1348-1373 (748-774)
2	Şehabeddin Ahmed b. Feyyâz	1373-1384 (774-786)
3	Şehabeddin Muhammed b. Feyyâz	1384-1388 (786-790)
4	Alaâddin Ali b. Abdullah b. el-Makaraî	1388 (790)
5	Alaî b. Muğlî	1401-1424 (804-828)
6	Mecdeddin Ahmed el-Bağdâdî	1424 (828)
7	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	?-1443 (?-846)
8	Alaâddin Ali b. Muflah	1443-1443 (846-847)
9	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	1443-1445 (847-849)
10	Hamzâvî	?-1445 (?-849)
11	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	?-1448 (?-852)
12	Alaâddin Ali b. Muflah	?-1453 (?-857)
13	Muhibbüddin b. Sâlim el-Hanbelî	1453-1454 (857-858)
14	Alaâddin Ali b. Muflah	?-1456 (?-860)
15	Ebûl-Berekât Cemâleddin el-Hanbelî	?-?

16	Rızaeddin Ebû Bekir el-Hanbelî	1486-1489 (891-895)

3.5. Halep Başkadılığında Mezhebi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin Muhammed el-Bîrî	?-?
2	Taceddin Yahya b. Muhammed b. İsmâîl	1281 -? (680-?)
3	Taceddin es-Sincârî	1283-? (683-?)

Ek 4: İskenderiye Başkadıları Listesi

4.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Alameddin el-İhnâî 1303-1329 (703-730)	1303-1329 (703-730)
2	Fahreddin Muhammed b. Miskîn	731-1335 (731-735)
3	İmâdüddin Muhammed İbnü'l-Bilbîsî	1335-1338 (735-738)
4	Muhiddin b. Sadreddin b. bintü'l-Eazz	1338-? (738-?)
5	Şehabeddin Ahmed el-Mahallî	?-1457 (?-861)

4.1.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Bedreddin b. el-Muhâta el-Sikenderî	1465/1466 (870)
2	Celâleddin el-Bekrî	1486 (891)

4.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin Ahmed b. Zubeybe	?-1371 (?-772)
2	Bedreddin İbnü's-Sukkerî	1371-1373 (772-775)
3	Muhammed b. Muhammed b. Sadreddin	?- 1373 (?-775)
4	Hümâmeddin Abdurrahman es-Sivasî	1385-1388 (787-790)
5	Cemâleddin Yusuf	1388-? (790-?)
6	Afifeddin	?-1484 (?-889)
7	Şehabeddin Ahmed ed-Dursâlî	1484-1485(889-890)

8	el-Bedr Mahmûd b. Muhammed Ecâ	1485-? (890-?)

4.3. Mâlikî Kadı'-Kudâtları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	İbrahim b. Muhammed b. Ali el-Mâlikî	?-1276 (675)
2	Nâsireddin İbrahim el-Mâlikî	?-1284 (683)
3	İmâdüddin el-Mâlikî	?-1327 (?-727)
4	Alameddin el-İhnâî	1327-? (727-?)
5	Şemseddin Muhammed İbn Muhallata	?-1358 (?-759)
6	İbnü'r-Reb'i	1358-? (759-?)
7	Kemâleddin er-Reyği (Reyğa)	?-1369 (?-771)
8	Kemâleddin et-Tenesî	1369-1375 (771-777)
9	İzzeddin b. Reyği	?-1378 (?-780)
10	Nâsireddin Ahmed b. et-Tenesî	1378 (780)
11	İzzeddin b. Reyği	1378 (780)
12	Nâsireddin Ahmed b. et-Tenesî	1378-? (780-?)
13	eş-Şehâb Ahmed en-Nehrîrî	?-1392 (?-794)
14	Nâsireddin Ahmed et-Tenesî	1392 (794-?)
15	Taceddin Ebû Bekr İbnü'd-Demâmînî	?-1398 (?-800)
16	İbnü'r-Reb'î	1398-? (?-800)
17	Sadeddin b.Gurab ed-Demâmînî	1400 -? (802-?)
18	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	?-1435 (?-839)
19	Surûr el-Mağribî	1435 (839)
20	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	1435-1441 (839-844)
21	Şemseddin Muhammed b. Amer	1441 (844)
22	Cemâleddin Abdullah İbnü'd-Demâmînî	1441-1442 (844-845)
23	Şemseddin Muhammed b. 'Amer	1442-1449 (845-853)
24	Bedreddin b. Muhallata	1449 (853)
25	İbn Tenesi	1449-? (853-?)

4.3.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Veliyuddin es-Sinbâtî	1457 (861)
2	Şehabeddin Tilmisânî	1469 (874)
3	Şerafeddin Muhammed ed-Demâminî	1400/1401 (803)

EK 5: Trablus Başkadıları Listesi

5.1. Şâfiî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şemseddin b. Hamdan (İbn Nâkibü's-Şâfiî)	1327-1330 (727-730)
2	Şemseddin Muhammed b. Mecd	1330-? (730-?)
3	Muhibbüddin b. Cehbel	1333-1337 (733-737)
4	Şehabeddin Ahmed ez-Zur'î	1337-1338 (737-738)
5	Sırâceddin el-Hımsî	1338 (738)
6	Sadreddin en-Nüveyrî	1338-? (738-?)
7	İbn Vehîbe	?-1385 (?-1385)
8	Şemseddin en-Nüveyrî	1387-? (789-?)
9	Şehabeddin Ahmed es-Sellâvî	1387-1391 (787-793)
10	Kemâleddin Ömer b. el-Ma'arrî	1391 (793-?)
11	Necmeddin b. Hiccî	1409-? (812-?)
12	el-Alâî	?-1422 (?-825)
13	Sırâc b. en-Nüveyrî	1422-1430 (825-833)
14	Sırâceddin el-Hımsî	?-1434 (838)
15	Sadr Muhammed b. en-Nüveyrî	1434-1437 (838-841)
16	Sırâceddin el-Hımsî	1437-? (841-?)
17	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1440 (843)
18	Cemâleddin Yusuf b. el-Bâûnî	1440-? (843-?)
19	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1451-847 (855-847)
20	Sırâceddin Ömer el-Hımsî	1443-1449 (847-853)
21	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1449 (853)
22	Burhâneddin İbrahim es-Sûbînî	1449-1450 (853-854)
23	Takiyuddin Abdurrahman b. İzzeddin	1450-1452 (854-856)

24	Şehabeddin Ahmed İbnü'z-Zehrî	1452-1453 (856-857)
25	Muhiddin Ebû'l-Fedâ İsmail b. Cehbel	?-?

5.1.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Takiyuddin Ebû'l-Fazl el-Balbekî	1367 (768)
2	Şemseddin Ebû Abdullah	1367/1368 (769)
3	Kemâleddin Ebû'l-Kâsım	1381/1382 (783)

5.2. Hanefî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Necmeddin Ömer b. Hiccî	?-1409 (?-812)
2	Şemseddin es-Safedî	?- 1429 (?-832)
3	Şehabeddin İbnü'l-Kışk	1429 (832)
4	Hüsameddin b. Barita'a	?-?

5.2.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Zeyn Abdurrahman b. ed-Dımaşkî	1480 (885)

5.3. Mâlikî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Nâsireddin Muhammed el-Endülüî	?- 1384 (?-786)
2	Şehabeddin Ahmed b. Abdullah en-Nehârîrî	1384-1391 (786-794)
3	Cemâleddin el-Ma'arri	?-?
4	Nureddin el-Mâlikî	?-?
5	Nâsireddin Mâlikî	?-1414 (?-817)
6	Şehabeddin el-Emevî	?-?
7	Kemâleddin b. Nasih	?-?

5.3.1. Vefat Tarihi Belli Olup Görev Süresi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	VEFAT
1	Muhammed Ebû'l-Bekâ	1374/1375 (776)
2	Şehabeddin Ahmed b. Karatay	1477 (881)
3	Nâsireddin el-Mâlikî	1424-1425 (828)
4	Taceddin İbnü'l-İmâd el-Mağribî	1430 (833)

5.4. Hanbelî Başkadıları

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Şehabeddin b. Habal	?-1391 (?-793)

5.5. Trablus Başkadılığında Mezhebi Tespit Edilemeyenler

	BAŞKADI	GÖREV YILLARI
1	Hüsameddin el-Kazvî	1316/1317-? (?-1317)
2	Kadı Bedreddin Muhammed b. Katân	1480-? (885-?)
3	Mesud	?-?
4	Cemâleddin el-Mağribî el-Mâlikî	?-?
5	İsmail b. Cebel Muhibbüddin	?-?

ÖZGEÇMİŞ

Songül Akyurt İlk ve Orta öğrenimini İzmir’de tamamladı. 2009 yılında Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünü kazandı. 5 yıl öğrenimini tamamladıktan sonra 2014 yılında İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi bilim dalında yüksek lisans yapmaya başladı. 2017 yılında yüksek lisans öğrenimini tamamladı. Aynı tarihte İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı-Ortaçağ Tarihi bilim dalında doktora yapmaya başladı. 2023 yılında doktora öğrenimini tamamladı.

Songül AKYURT